DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13903

Vynohradiv Memorial Book

Sefer zikaron li-ḳehilat Selish ṿeha-sevivah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

©2003 THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY AND
THE NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Sefer zikaron li-ḳehilat Selish ṿeha-sevivah / ḥubar ṿe-ne'erakh 'a. y. Shemu'el ha-Kohen Vaingarṭen ; hevi'u li-defus, Yosef Hayim Ḳlain, Ya'akov Mosheh Holander.
IMPRINT	880-03 [Israel] : Irgun yots'e Selish ṿeha-sevivah be-Yiśra'el, [1976]
DESCRIPT	326 p. : ill. ; 23 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Vynohradiv -- History. Vynohradiv (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Vynohradiv.
ADD'L NAME	Weingarten, Shmuel Hacohen, 1899- Klein, J. H.
ADD'L TITLE	Memorial to the Jewish community of Sevlus (Nagyszőllős) & districtKehilat Selish ṿeha-sevivah

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

... וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים בָּאָרֶץ הַזֹּאת, לֹא יִקָּבֵרוּ
וְלֹא יִסְפְּדוּ לָהֶם, וְלֹא יִתְגֹּדַד, וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם

ירמיה ט״ז–ו

....אֵין עֲנָבִים בַּגֶּפֶן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה, וְהֶעָלֶה נָבֵל... (ירמיה ח-יג)

קדושי סעליש והסביבה

ה.א.(ק)

ספר זכרון
לקהילת סעליש והסביבה

חובר ונערך ע״י

שמואל הכהן וויינגרטן

הביאו לדפוס:

יוסף חיים קליין
יעקב משה הולנדר

בהוצאת אירגון יוצאי סעליש והסביבה בישראל

תשל״ו

A Memorial to the Jewish Community of Sevlus (Nagyszöllős) & District

PUBLISHED BY THE COMMITTEE OF OLEI NAGYSZÖLLÖS
IN ISRAEL

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

Printed in Israel, 1976

נדפס בדפוס „להב" תל־אביב

ועד ארגון יוצאי סעליש והסביבה בישראל

יהושע צבי נוימן — יו״ר
יוסף חיים קליין — מזכיר
יוסף רוזנטל — גזבר
שמעון עוזר רייזמן
מתתיהו וייס
בנימין דוד יוז׳ף
יהודה קליין
יצחק בלוך
מיכאל שטיין
נפתלי סופר (וייס)
יעקב משה הולנדר

THE COMMITTEE OF OLEI NAGYSZÖLLÖS IN ISRAEL

J. Z. NEUMAN
J. H. KLEIN
J. ROSENTHAL
S. A. REISMAN
M. WEISS
B. D. JÓZSEF
J. KLEIN
J. BLOCH
M. STEIN
N. SOFER (WEISS)
J. M. HOLLANDER

בע"ה

מבוא

ליוצאי סעליש והסביבה בישראל ובתפוצות,

ידידים יקרים!

לאחר עבודה קשה ומאומצת שנמשכה שש שנים ומעלה הננו מגישים לכם ספר זה כעין מצבה לזכר יקירינו קרבנות השואה. מטרתנו היתה להנציח עד כמה שאפשר את חיי סעליש והסביבה מצדדים רבים ככל האפשר ולתת תמונה נאמנה ורבגונית על האנשים הנהדרים שבה; על הדור המבוגר יותר, שומר המסורת ברובו ונזהר בקלה כבחמורה ועל הנוער ההולך בעקבותיו, כמו כן על הנוער הציוני המודרני יותר שגם הוא לא בז למסורת, וכן על כל הקהילה הנכבדה והסביבה הנפלאה, אחת המפורסמות בפינת ארץ זו, בשיפולי הקרפטים.

לצערנו, ידידים יקרים, בודאי תרגישו חוסר בפרטים שונים ובמיוחד ביחס לתקופה האחרונה של קהילתנו — תקופת השואה. על אף פניותנו הרבות בחוזרים ובעל פה פעמים רבות מאד, לא קיבלנו את העזרה הנחוצה בתיאורים והבהרת אירועים ומעשים שונים. כך קרה שענין זה או אחר מובא ביתר פרוט וענין אחר בתמצית בלבד, על עיירה פלונית הרחבנו את הדיבור ועל כפר אלמוני לא נכתב כמעט דבר.

למרות החסרונות האלה, הרגשתנו היא כי נעשתה עבודה גדולה וחשובה. חובתנו הנעימה היא לציין לשבח במיוחד את ההיסטוריון ר' שמואל הכהן ויינגרטן נ"י על מאמציו הרבים בחבור החלק ההיסטורי של הספר ועריכתו. אנו מציינים בהערכה את עבודתו המסורה של יו"ר האירגון ר' יהושע צבי נוימן שקידם את איסוף החומר חרף הקשיים הרבים. ולבסוף יעמדו על הברכה יתר חברי הוועד אשר עשו איש־איש כמיטב יכולתו להופעת ספר זה.

ברשימת המקורות ובהערות צויינו המקורות מהם שאבנו את החומר הדוקומנטרי והידיעות שהשגנו.

אנו מקווים שספר זה יהיה ראוי ליעודו ויהווה נר־תמיד וגלעד לקהילתנו, ולקהילות הסביבה להנצחת זכרם של ההורים, הבנים, האחים והאחיות שניספו בשואה הנוראה.

ת. נ. צ. ב. ה.

ועד אירגון יוצאי סעליש והסביבה בישראל

ELŐSZÓ

Nagyszöllős és környéke elszármazottaihoz Izráelben és a galutban!

Testvéreink!

Hat év nehéz munkája gyümölcseként megszületett ez a könyv, melynek célja, hogy emléket állítson kegyetlenül elpusztított szeretetteinknek, akik áldozatul estek a hitleri barbárságnak. Igyekeztünk megvilágítani — lehetőségeink szerint — ennek az egykor lüktetőéletű virágzó hitközségnek, sokoldalú és gazdag eredményű életét, és hű képet adni arról a csodálatos emberanyagról, aki benépesítette. Szóltunk az idősebb nemzedékről, akik jóformán kivétel nélkül szigorúau vallásosak voltak, gyermekeikről, akik nyomdokaikban haladtak, az ifjú cionistákról, akik szintén nem vetették meg a hagyományt, és egyáltalán egész Nagyszöllős és környékéről, amely egyike volt a legtiszteltebb hitközségeknek a Kárpátok alatt.

Sajnos, fogtok érezni hiányosságokat is, különösen a vészkorszak idejéből, ennek sajnálatos oka az, hogy gyakori szóbeli (az azkarákon) és irásbeli kéréseink dacára, kevesen küldtek adatokat az anyaghoz, így talán, úgy látszik, egyes részletek túlságosan kidolgozottak, mások sekélyesek, és talán ki is maradtak fontosnak látszó dolgok. Mégis, úgy érezzük, hogy nagy és jelentőségteljes munkát végeztünk.

Külön tisztelet illeti Smuél Hákohén Weingárten történészt, aki áldozatkészen és fáradságot nem ismerve, kutatta ki és írta meg a történelmi részt. Továbbá hálás köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik ebben az óriási erőfeszítésben együttműködtek, mert ez nemcsak fizikai munka volt. Akik ezt csinálták, maguk is véletlenül vészelték át a nagy pusztítást, és ezért szüntelenül újraélték az egyéni és közös gyászt.

A források különböző eredetüek, az ivrit részben felsoroltuk azokat.

Végülis reméljük, hogy ez a könyv eléri célját, és valóban örökmécses lesz ártatlanul kiirtott drágáinkért, akik együtt, valaha (tegnap), Nagyszöllős és környékének zsidósága voltak.

Legyen emlékük örökké áldott.

AZ EMLÉKKÖNYV-BIZOTTSÁG

FOREWORD

To all former inhabitants of Nagyszöllős and of the neighbouring villages and townsips in Israel and in the Diaspora.

Dear Brethren !

This book is the result of more than 6 years of hard work. Its purpose is to set up a Memorial to our unforgettable ones, who fell victims of the cruel Hitler barbarism. We shall try to bring back in the following pages — within the limits of our possibilities — the life of that flowering community, the Jewish Nagyszöllős, which we all knew and loved, rich and fruitful in many aspects, and one of the renowned קהילות under the Carpathian Mountains. We wish to revive the true picture of the wonderful people who inhabited it. You will remember the elder generation, — almost without exception — strictly religious, their sons, who followed their footsteps and the young Zionists, — although partly modern — nevertheless respecting the old traditions.

Unfortunately — dear Readers — you will find certain deficiencies (especially in the chapter about the Holocaust). The reason of that is the insufficient information, despite our numerous appeals to the members in word and in writing. So, sometimes you will have the feeling that some topics are too richly dealt with, and others — on the other hand — seem to be neglected, or left out altogether.

Nevertheless, we think, that a significant measure of work has been accomplished. We feel it right to express here our special gratitude to Reb Shmuel Hacohen Weingarten, who wrote the historical part and co-edited the whole book. We also wish to acknowledge all those who made possible, — by their help of any nature and cooperation — to publish it. Don't forget that all of them, almost by accident escaped themselves from the Nazi Inferno, so actually they had to live over and over again their ordeal.

The material used here comes from a number of sources. They are listed at the end of the book.

We hope, that this book will achieve its purpose and will be indeed a נר־נשמה for our beloved ones. who together constituted once the קהילות קדושות of Nagyszöllős and vicinity.

May their Memory be blessed forever.

THE COMMITTEE

התוכן

חלק ראשון

מימיהם הראשונים של העיר והסביבה
עד סוף מלחמת העולם הראשונה

סוליש — סעליש

צעדי בראשית

למרגלות הרי הקרפטים עם ראשיתו של המישור ההונגרי הקטן, מעברו הימיני של נהר טיסה, שוכנת עיר ושמה בפי היהודים סעליש ובתקופות קודמות סעווליש [1]. עד תום מלחמת העולם הראשונה, היתה שייכת להונגריה ובשנת תר"פ — 1920 נכנסה לתחום הרפובליקה הצ'כוסלובקית. בתקופה זו היא נעשתה עיר קרובה לספר בין שלש מדינות, בין צ'כוסלובקיה (רוס-הקרפטית) לבין רומניה (טרנסילבניה) ולבין הונגריה.

ראשיתו של הישוב היהודי, לא היתה בעיר עצמה, אלא בכפרים אשר בסביבתה ומשם נסתננו לאט לאט גם לעיר. מסורת היתה בידי זקני סעליש שתושביה הראשונים של העיר היו קודם לחדירתם לעיר, קהילה בכפר **ראקובייץ-הגדולה** [2].

הרחוב הראשי בסעליש

בכל המסמכים הקדומים גם לא נזכרת העיר סעליש כישוב של יהודים. היהודים בסביבה זו נקראים תמיד בשם קיבוצי „יהודי אוגוטשה", על שם המחוז, אשר העיר סעליש, שימשה בו כמרכז עירוני. יש להניח כי הסיבה לכך היא, שהעיר סעליש היתה אחוזתה של משפחת הבארון פערעני [2] ומשפחה זו קיבלה על עצמה התחייבות בשנת 1723 (תפ"ג) „שלא יסבלו יהודים באחוזותיהם". „שום בית מרזח לא ינתן להם שם בחכירה ואסור יהיה להם למכור יי"ש (יין שרוף) גם בכוסות [4]. הכפרים הסמוכים, היו שייכים לגראף בעשעניעאי וגראפים אחרים ואלה נתנו ליהודים להתיישב באחוזותיהם.

מוצאם של היהודים במחוז אוגוטשה, היה בדומה ליהודים שבכל רוס־הקרפטית, מפולין וביחוד מגליציה הסמוכה. יהודים אלה היו מהבורחים לנפשם, פליטי חרב חמלניצקי (גזירת ת"ח — ת"ט, 1649 — 1648) [5]. בעברם את הרי הקרפטים באו למדינה, שיד הפורעים לא השיגתם, נחו ונשארו בכפרים הסמוכים לגבול, בין הרי הרקפטים; משם נמשכו בחלקם למחוזות בערעג, מארמרוש, וגם יותר דרומה, עד מחוז אוגוטשה באו והתיישבו בכפרים שניתנה להם האפש־רות לכך.

היקלטותם של היהודים במחוזות בערעג וחלק ממרמרוש, שהיו מיושבים רוטינים, היתה קלה יותר. בידעם קצת בשפה סלבית (רוסית און פולנית) הדומה לשפה הרוטינית ואילו במחוז אוגוטשה היתה האוכלוסיה ברובה הונגרים וקושי ההסתגלות לשפה החדשה האיט את התיישבותם שם.

בהמשך הזמנים ביחוד אחרי חלוקת פולין (תקל"ב—1772) נתחזק גם ישוב היהודים באוגוטשה ע"י מהגרים נוספים מגאליציה. זו היתה התקופה של המריבות והרדיפות שבין המתנגדים והחסידים, כאשר מחנה אחד ירד לחיי מחנה יריבו, ורבים, וביחוד ממחנה החסידים לקחו מקל־נדודים ביד והלכו למר־חקים [6].

ואמנם גליציה הקרובה שימשה גם בתקופות מאוחרות יותר, ריזירוואר תמידי ליהודים מעבר לקרפטים שבאו והתיישבו בכפריהם ועריהם של מחוזות הקרפטים, אם לרגל שידוכים או לרגל חיפוש פרנסה טובה יותר מאשר במקום מגוריהם הקודם. הגירה מתמדת זאת מגליציה לשטח רוס־הקרפטית, שהיה שייך בתקופה זו לממלכת הונגריה, עוררה גם את תשומת לב השלטונות שהורו לראשי המחוזות להודיע על כך מדי פעם (כל שלשה חדשים) לשלטונות המרכזיים [7].

דוקומנטציה ממקורות שלטוניים רשמיים המזכירה יהודים במחוז אוגוטשה,

מתקבלת ממסמך רק משנת 1697 (תנ"ז), והיא תלונת יהודי אוגוטשה לקאמרה הממלכתית בפרשבורג. לפי מסמך זה מתלוננים יהודי אוגוטשה על פרעות של חיילי ראקוצי פרנץ השני, שהתמרדו נגד הממשל האבסולוטי של הקיסר ליאופולד הראשון ובכל מדרך כף רגלם שדדו ובזזו את האוכלוסיה וביחוד את היהודים. וכה דבר התלונה: „ההוסארים והקורוצים [8] פורצים לחנויותיהם, מכים ומענים את היהודים המתפרנסים בקושי מייצור יי"ש ומכירתו [9] עסק שאינו מכניס כדי שביעה גם ללחם — תירס וירקות [10]".

מספר היהודים באוגוטשה היה דל וקטן מאד, מרשימה ממשלתית משנת 1698 (תנ"ח), שנעשתה לצורך הטלת מס, נמצאו באותה שנה, היינו שנה אחרי התלונה, בכל מחוז אוגוטשה רק שש משפחות יהודים שגרו בחמשה כפרים, והם: קומיאט **Komját**, **טיסה־אויהעלי Tisza-Ujhely** **שאשוואר Sásvár**, **ביקעני Bökény** **וטיסא־אוילאק Tisza-Ujlak**. משפחות אלה עסקו ביצור יין ושריפת יי"ש ומכירתם והיו עניים מרודים ועדיין לא התאוששו משוד הקורוצים [11].

מהמסמכים הנ"ל עולה כי יהודים גרו במחוז אוגוטשה עוד לפני תאריך המסמכים, כי מדובר עליהם כעל תושבים קבועים.

כשלש עשרות שנים עוברות ואין אנו שומעים כלל על יהודי אוגוטשה, במסמכים המזכירים יהודים במחוזות בערעג ומארמרוש הקרובים וגובלים עם מחוז אוגוטשה, אין זכר ליהודי אוגוטשה, ורק משנת 1728 (תפ"ח) אנו מוצאים שוב, שזכרון יהודי אוגוטשה עולה ממסמך שוב ברשימה לצורך מסוי.

מספר היהודים ברשימה זו, בהשוואה לרשימה משנת 1698 (תנ"ח) אינו מראה על ריבוי גדול. רשימה זו מזכירה 12 משפחות פזורות בתשעה כפרים, והם: ראקאס **Rakasz**, סעליש־וועגארדו **Szöllös-Végardó**, טיסה אויהעלי **Tisza-Ujhely**, קומיאט **Komját**, שאלאנק **Salánk**, פאנצ'יקא **Fancsika**, קאראטש־פאלווא **Karács-Falva**, ראקוץ **Rákoc**, גודינ־האזא **Gödény-Háza**.

רשימה זו שמית היא ולפיה גרו בישובים הנ"ל:

בראקאס: הרשקו שמולביץ ובניו: ישמעאל, יוסף ויצחק.

בסעליש־וועגארדו: יצחק עליאש ובניו: דוד, יוסף קין ויצחק. מרקו מאירוביץ ובנו ליקמאד.

בטיסה־אוילאק: דוד דוידוביץ ובנו אליהו.

בקומיאט: מרקו ליבוביץ ובניו אליהו, ליבא, יעקב.

בשאלאנק: יונאס מרטון והשייכים לו: שמואל, יונאס ומשרתו, **דאני איזאקוביץ**.

בפאנטשיקה: פטר יוסאוויטש ובניו יוסף, יעקב, דוד הרשקוביץ ויוסף פרקש.

קאראטש־פאלווה: יעקב הורוביץ ובניו: הרשקו, דוד, אברהם.

ראקוץ: ליב מושקוביץ' והשייכים לו: מושקו, ליב, שמילה ליבוביץ.

גידינהאזה: שמואל יעקובוס.

ההשוואה בין שתי הרשימות, מראה גם על תנודות היהודים מכפר אחד לשני ומבין תשעת הכפרים אשר ברשימה שמלפני שלשים שנה, עקרו משפחות היהודים משבעה כפרים ותפשו מקומות אחרים להתיישבותן ופרנסתן ורק בשני כפרים בטיסה־אויהעלי, וקומיאט נשארו והמשיכו לגור. המסמך הזה מציין שהיהודים עניים הם מאד. הכנסתם לשנה נעה בין 5 עד ל־12 פורינט ומזה הם משלמים מסים לבעלי האחוזות וגם מס סובלנות לממשלה [12]

גידול ניכר יש להבחין בהשוואה לרשימות היהודים אחרי שבע שנים היינו משנת 1735 (תצ"ה). ברשימה זו מונים היהודים במחוז 25 משפחות והן מתחלקות לפי הכפרים [13]

9 משפחות,	משפחה אחת בכל כפר	ב־9 כפרים
10 משפחות,	שתי משפחות בכל כפר	ב־5 "
6 משפחות,	שלוש משפחות בכל כפר	ב־2 "
25 משפחות		ב־16 כפרים.

שנתיים אחרי מפקד זה ישנו גידול נוסף אבל זעיר מאד, מהרשימה משנת 1737 (תצ"ז) יוצא שהיהודים גרים ב־18 כפרים, בכל ישוב משפחה אחת או שתים וכל המשפחות ביחד מונות 117 נפש. רשימה זו כוללת שמות ראשי המשפחות משנה זו (1737) ובהשוואתה לרשימה השמית משנת 1728, היינו מלפני 9 שנים, מוכיחה גם היא על תנודת היהודים, עזיבתם את מקום מגוריהם והופעת מתיישבים חדשים במקומם.

רשימה זו מציינת גם את רכושן של המשפחות בבהמות הבית.

לפי רשימה זו ישבו היהודים במחוז אוגוטשה בישובים דלהלן [14]:

הישוב	השם	סוסים	שוורים	פרות	עגלים
טיסה־איהעל :	הרשקו לאסוביץ	1	5	1	1
טיסה־אוילאק :	הרשקו שמולביץ	5	23	3	3
	הרשקו איזאק שמולוביץ	2	3	1	1
קערעסטור :	שמעון יוסיפוביץ	2	3	1	1
שאלאנקי :	יוסף רובינוביץ	1	—	—	—
קומיאט :	יעקובוס שלמון	1	6	—	1
	הנטשה אלמנת באניאש	—	—	—	—
אלשו קארסלו :	איזאק הרשקוביץ	1	4	1	1
	יוסף הרשקוביץ	1	—	—	—
ראקוץ :	יוסף ליבוביץ	1	8	3	3
ראקאס :	יוסף שמולוביץ	1	2	1	1
סעליש וועגארדי :	דוד איזאק	1	—	—	—
	יוסף הרשקוביץ	—	—	2	—
מאטיפאלווא :	דניאל	1	—	1	1
קובאטש־פאלווא :	דוד ליבוביץ	1	2	1	—
פאנטשיקה :	חיה אברהם אלמנת פטרי וואלפוגאנגוס	—	—	1	1
שאשוואר :	שרה איזאק	—	—	—	—
העטעני :	איזאק דוד	—	—	—	—
באטאר :	יעקובוס הרשקוביץ	—	—	—	—
פורגולאני :	יוסף איזאק	1	—	1	—
פעטערפאלווא :	ברקו שלומונוביץ	—	—	—	—
בוקיני :	שמואל	1	—	1	2
	אליהו דוידוביץ	1	—	—	—
	שלמון שמעונוביץ	—	—	—	—
		22	56	18	16

ייתכן מאד שמספר היהודים היה גדול יותר מאשר הרשימות קובעות, אעפ״י שהיהודים מופיעים ברשימות בשמותיהם, יש ידיים לדבר שבכל זאת, לא מסרו הרשימות בדייקנות את מספר היהודים. היהודים הבינו שעריכת הרשימות באות לשם הטלת מס ונמצאו כאלה שמצאו דרך להשתמטות. כקוריוז עומדת לפנינו תשובת מועצת המחוז לשלטונות המרכזיים משנת 1744 (תק״ד) : השלטונות ביקשו לערוך מיפקד של היהודים במחוז ומועצת המחוז ענתה : „שאין בכל מחוז אוגוטשה יותר משתים או שלש משפחות יהודיות וגם הן עניות מאד״. בני משפחות אלה

מרוויחים את לחמם בקושי רב, בעבודה פשוטה וקשה, ואם יכבידו עליהם במסים יעזבו את המקום. אך כשנתיים אחר כך, בשנת 1746 (תק"ו) לרגלי גבית מס מיוחד, משלמים היהודים את המס הזה במחוז אוגוטשה בעד 135 נפש [15].

השקעות העבודה של עשרות בשנים, מאז בואם למחוז זה, הביאו גם התבססות מעט. היו כבר בין היהודים חוכרי בתי מזיגה, בעלי חנויות, קצבים והיו גם אחדים שרכשו הון קטן ועסקו במתן הלוואות. יתכן מאד שחוכרי בתי המזיגה היהודים, היו סוכני היהודי לאזאר סימון או כפי שהיה ידוע בין הגראפים ובעלי האחוזות לאזאר קיש (הקטן). יהודי זה שגם הוא בא מגאליציה, הצליח בדרכי מסחרו, הוא עמד בקשרי מתן הלוואות עם גראפים ובעלי אחוזות. חכר בתי מזיגה ומשרפות שכר במחוזות רבים והעמיד מיהודי המקום חוכרים משנים לו בכפרים. הוא עמד בקשר עם גראף בעשעניעאי גיאורג' בעל האחוזה בפאנטשיקה ונתן הלוואה בסך 50 אלף פלורין לארגון משמר האצילים שהגו'אף בעשעניעאי היה שייך לו. גם סגן שר המחוז (Alispan) באוגוטשה היה בין לקוחותיו [16].

הוא עצמו היה בעל דירה בסאטמאר, אבל מסחרו הקיף את כל שטח הונגריה וגם בגליציה היו לו עסקים. יש להניח שקשריו עם הגראף בעשעניעאי וסגן שר המחוז באוגוטשה, הביאו תועלת גם ליהודי המחוז ולזמן זה יש גם לשייך את השתכנותם של יהודים בעיר סעליש עצמה.

מפאת התגוררותם של היהודים בפיזור, משפחה או שתיים בכפר, לא היה להם מנין בכל כפר ולשם תפילה בצבור, היו נאלצים להתלקט מכמה כפרים לכפר מרכזי, וביחוד בשבתות ובחגים. יהודים כפריים אלה שמרו על יהדותם במסירות נפש גדולה, וברור שנהגו לפי הדין ועשו עירובי תחומין. ועוד כמלפני 60 שנה נמצאו בני כפר מפשוטי עם שהיו בקיאים בדיני עירובי תחומין, הרבה יותר מאשר בני תורה בערים, היו להם גם קשיים גדולים בחנוך בניהם לתורה. אין פלא איפוא שהתחילו להימשך לרכוז, לעיר. ומי שלא היה קשור באופן מיוחד לרגל פרנסתו לכפרו, עקר משם והסתנן לעיר המחוז סעליש והשתכן בה. כנראה לא שמרו כבר בניו או בני בניו של הגראף פערעני על נדר אבותיהם לא לאפשר ליהודים להאחז באחוזותיהם, והעלימו עין מהשתכנותם בעיר.

התארגנות לקהילה ומנוי רב

עם השתפרותו של מצב הפרנסה והתרכזות צבור ניכר בעיר המחוז, התחילו לדאוג גם לצרכי צבור, קביעת בית תפילה,[17] יסוד חברה קדישא, מנוי רב ושוחט.

טבעי הוא הדבר, שיהודים אשר מוצאם מגליציה גם את הרועה הרוחני מגליציה הביאו.

רבי יאיר כץ

כרב ראשון בסעליש והמחוז ידוע לנו רבי יאיר כץ בן רבי יחיאל. לפי החקוק על מצבתו בבית העלמין בסעליש, הוא נפטר בשנת תק״מ (1780) ושימש ברבנות ל״ד שנה. הוי אומר, שנתקבל לרב בשנת תק״ה (1745). כאמור היה הוא גם רב המחוז — הגליל, היינו רבם של כל יהודי מחוז אוגוטשה. גם הבאים אחריו ברבנות היו מלבד רב העדה בסעליש העיר גם רב הגליל כולו, הדבר היה מחויב המציאות; המשפחות המעטות בכפרים לא יכלו להחזיק רב. ואמנם גם יהודי העיר סעליש לא יכלו לבדם לשאת בעול החזקת הרב וצירפו איפוא את יהודי הכפרים לרבנות סעליש כדי לשתף אותם בהחזקת הרב.

רבי ברוך אבי בעל התניא

בין השנים תקמ״ה־מ״ו (1786 — 1785) עבר ממונקאטש לסעליש יהודי למדן לכהן כמלמד לבני סעליש. בתפקיד זה שימש מקודם גם במונקאטש והוא רבי ברוך. כמו שלא ידעו במונקאטש מי הוא ולשם מה בא ממקום רחוק, מרוסיה עד למאחורי הקרפטים, גם בסעליש לא התענינו בכך. היתה הגירת יהודים בודדים לרוס־הקרפטית דבר רגיל בזמן ההוא. ואמנם אחרי פטירתו בשנת תקנ״ב (1792) נתגלה זהותו של המלמד, שהוא אבי רבי שניאור זלמן בעל התניא.

המסורת החבדי״ת אומרת [18]: „הרב ר׳ ברוך דר בעיר לאזני״, מקום תחנות רבינו — בעל התניא — והנה כשהיה נכנס הר״ר ברוך לרבינו, היה רבינו קם לפניו. ולא היה יכול הר״ר ברוך לסבול זאת, ואמר היתכן, שאיש שהשכינה מדברת מתוך גרונו יעמוד מפני? על כן החליט בדעתו לעזוב מקום תחנות רבינו וכן עשה והרחיק נדוד. והיה גולה מעיר לעיר ובכל מקום בואו, היה בא לבית הכנסת. הכל הכירו בו שהוא לא איש עני פשוט המסבב לצבור הון ואנשי בית הכנסת היו מבקשים אותו שילך לסעוד אצלם. וכך הלך למסעיו עד שבא למדינת הונגריה לעיר אחת ששמה סולת (סעליש) ונכנס לבית הכנסת כדרכו ובקשו איש אחד עשיר שילך לסעוד אצלו ביום וגם בלילה. והנה עסק האיש היה זאוואד (בית חרושת) וביום ההוא מצא ברכה במלאכת היי״ש, שלא בערך. נתפלא האיש

ועלה בדעתו, שזה הוא לרגלי האורח. על כן אמרה לו אשתו שיבקשו שיסעוד אצלו גם ביום המחרת, וכך היה. גם ביום השני מצא ברכה בהיי"ש ואז הבין ברור שלרגלי האורח שלח לו השי"ת ברכתו. ואמר האיש להר"ר ברוך: „הנה אני רואה שהסבוב שלכם, הוא לא בשביל לצבור הון, על כן אבקש אתכם שתהיו אצלי בתמידות — וכל מחסורכם עלי. ונתרצה — הר"ר ברוך — ונתן לו האיש חדר מיוחד והספיק לו כל הצטרכותו. והיה הר"ר ברוך שם כמה שנים עד שהגיע עת פטירתו, ונתקבצו אליו גדולי וחשובי העיר, כי היה נחשב בעיניהם מאד ושאלו אותו, אם יש לו בנים ואיה מקומם בכדי להודיע להם. ואמר להם הר"ר ברוך שיש לו במדינת רוסיה ד' בנים, כולם רבנים (ואחד מרבותינו סיפר, שאמר בזה הלשון: לשנים צריך להודיע, לאחד צריך רק לרמז וכו' ולאחד אין צורך להודיע כלל, — הוא ידע מעצמו). ואחר שנפטר קברוהו בכבוד גדול ונתנו לו מקום חשוב וגם החברה קדישא הציבו מצבה על קברו. וכשנתוודע לרבינו מפטירת אביו, שלח שליח מיוחד למדינת הונגריה לעיר הנ"ל, עם מעות סך רב, שימסור להאיש עבור ההחזקה שהחזיק את אביו ולחברה קדישא עבור המקום והמצבה. האיש בא לשם ורצה למסור להם המעות ולא רצו לקבל, לא האיש ולא החברה קדישא. ואמר להם האיש השליח: הנה רבינו הוא איש אלקי והוא קפדן וקפידתו בודאי תעשה רושם, על כן תראו לקיים דבריו, וכו'. ונשאר הדבר שיהיה דין תורה ביניהם והיה דין תורה ויצא הפסק שהחברא קדישא מחויבת לקבל, אבל האיש עבור ההחזקה אינו מחויב לקבל[19].

לעומת מסורת חסידית זאת „ספרו זקני עיר סעליש, שכאשר חלה רבי ברוך והאנשים שטיפלו בו ראו כי קרוב קיצו, שאלוהו, אם יש לו בנים ואיה מקום מושבם? הוא לא רצה לגלות ושבק חיים מבלי להודיע על משפחתו ובניו. עברו איזה שנים ובא לסעליש רבי שניאור זלמן מלאדי, שנתפרסם כבר אז כגאון בתורה ומנהיג עדת חסידים ולקח מנין אנשים והלך על קברו של רבי ברוך, חלץ נעליו וביקש מחילה ממנו. ואז נודע שרבי ברוך הוא אביו של בעל התניא".

על מצבתו היה חרות:

איש תם וישר הרבני המ' ומופלג
מוה"ר (ישראל) ברוך במ' אברהם ז"ל
נפטר ח' תשרי שנת תקנ"ב לפ"ק
ת נ צ ב " ה[20].

מס הגולגולת (דמי המלכה) וגזירות שונות

המלכה מריא טרזיא שמלחמותיה עלו בכסף רב ואוצר המלוכה לא היה יכול להשיג את האמצעים הדרושים, הטילה על היהודים להמציא את הכסף. היא היתה ידועה כשונאת ישראל מובהקת ולא פעם ניפנפה בגזירת גירוש על יהודי מורביה ובוהמיה. היא לא ביצעה את איומיה, כי בעלי האחוזות, אשר יהודיהם ביססו את הכנסותיהם, היו מעונינים ביהודיהם ונתנו את חסותם להם. הם גם לא ראו בעין יפה את הטלת המס על היהודים, כי חששו לקפוח בהכנסותיהם הם. אולם המלכה התגברה עליהם והמס המיוחד ליהודים קם והיה. גם על יהודי הונגריה הוטל המס ונקרא „מס הסובלנות". עפ"י פקודת המלכה נתאספו נציגי היהודים בפרשבורג, שהיתה בתקופה ההיא עיר־המלוכה למדינת הונגריה והוטל המס עליהם באופן קולקטיבי בסכום גדול. נציגי היהודים העלו את טענותיהם שאין ביכולתם להמציא כסף כה רב, אך עושי דברה של המלכה לחצו ואיימו, עמדו על המקח ולבסוף הוסכם על הסכום ונציגי היהודים חתמו על התחייבות.

באסיפת הנציגים בפרשבורג בשנת 1755 (תקט"ו), נקבע מס הסובלנות ליהודי הונגריה לחמש שנים בסך 25 אלף פלורין לכל שנה. בשם יהודי אוגוטשה השתתפו באסיפת הנציגים, יוסף סימון ולאבל סלומון, בחלוקה פנימית נקבע חלקם של יהודי אוגוטשה בסך 188.45 פלורין. ואילו לחלקו של מחוז מרמרוש נקבע סך 625 פלורין ויהודי בערעג שילמו 437.30 פלורין. יהודי מחוז אוגוטשה שילמו פחות אך גם מספרם היה קטן [21].

בזמנים ההם — בשנות השמונים למאה ה־18 — עדיין היתה חובה מוטלת על היהודים בהונגריה ללבוש תלבושת יהודית, כדי שיהודי יהא ניכר גם במלבושיו. שנאת ישראל היתה מושרשת עמוק עמוק בתודעת האזרחים הנוצרים ונשמע גם קול המולה אנטישמי ברחובות הערים, כי היתה זו תקופת המלכה מריא טרזיא. מועצות הערים דרשו חוק לאסור על הרוכלים היהודים לעסוק במרכולתם בשטחי הערים ולשכות המסחר בערים עשו תחבולות להצר את צעדי הסוחרים היהודים, בכל זאת הרשו לעצמם רבים מן היהודים להופיע ברחובות עיר בלי סימני ההיכר, היינו בתלבושת יהודית, והאזרחים הנוצרים העלימו עין ולא הגיבו, ובכמה ערים גם התרגלו לכך. במחוז אוגוטשה הקפידו גם בשנות השמונים (1770—80) (תק"ל—תק"מ), שהיהודים ילבשו את התלבושת היהודית [22].

חוזרים למסלול החיים הרוחניים

יתכן שיהודי אוגוטשה קיבלו את גזירת המלבושים כדבר המובן גם מבחינה יהודית, הרי אמרו חז"ל בשבחם של בני ישראל במצרים שמשום שלא שינו את

מלבושם נגאלו, ויהודי אוגוטשה תמימים היו באמונתם ואדוקים בדתם ובכל מאוויי רוחם ציפו לגאולה.

נראה שגזירות המסים והצקת אזרחי העיר הנוצרים במיסחרם הטרידו את מנוחתם, ולא שעו לדבר שכמה שנים עברו מאז פטירת רבם (תק"מ — 1780) ועדיין לא החליטו על רב חדש. מנהיג רוחני לעדה. לבסוף נתעוררו לכך, ובין הרבנים ששמו עיניהם עליהם התבלט רבי יהודה הכהן הלר הדיין במונקאטש והוא נאות לקבל את הרבנות בקהילתם, ובחרו בו, בערך בשנת תקנ"ג-נ"ד (94 — 1793) עזב את מונקאטש ובא לסעליש. בשנת תקנ"ו אנו מוצאים אותו כבר מכהן ברבנות זו.

רבי יהודה הכהן

היה אחיו הצעיר של רבי אריה הכהן בעל „קצות החושן" האב"ד בסטרי שבגליציה. גם רבי יהודה ממוצא גאליציה היה ולפני בואו לדיין במונקאטש, היה מלמד גפ"ת בלבוב, בזמן שגם רבי יוסף תאומים, בעל „פרי מגדים" היה מלמד בתלמוד תורה שם.

כאחיו בעל „קצות החושן", גם הוא עיקר עיונו על שולחן ערוך הושן המשפט היה. שני האחים השתבחו כל אחד בתורת אחיו וגם חבוריהם על חושן המשפט, „קצות החושן" של רבי אריה לייב ו„קונטרס הספיקות" של רבי יהודה מחוברים יחד וכספר אחד יצאו. ולא רק במהדורה ראשונה, אלא מאז שנדפסו ביחד גם במהדורות שלאחר כך נדפסים שני החבורים ביחד כספר אחד כאחד המשלים את השני [23].

רבי יהודה היה בן דורו של החתם סופר ובאחד ממכתביו של החתם סופר הוא מתארו: „ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יודא" וכו' [24]

כאמור היה חבורו הראשון, „קונטרס הספיקות" בדיני ספיקא דממונא וספיקא דדינא, אך הוסיף להעמיק חקר בדיני „חושן המשפט" והשאיר אחריו ברכה, בכתב יד, חומר רב בדינים אלה, ואחרי שחלק גדול מכתבי היד נגנבו מביתו, נלקטו כמה מהם שהיו מועתקים בידי נכדו והוצאו לאור בשם „תרומת הכרי" בתוספת הערותיו של נכדו, חתן חתנו רבי יהודה מודרן.

בשנת תקס"ב (1802) נתקבל לרב אב"ד לקהילת מרמרוש סיגעט, העיר הראשית למחוז מארמרוש ושם נפטר בכ"ז ניסן תקע"ט (1819) אחרי 17 שנה שהרביץ בה תורה.

רבי חיים מאיר זאב הכהן זעלענפריינד

רב זה נתקבל לסעליש בשנת תק״פ (1820). אביו רבי אברהם אבלי הכהן שימש כאב״ד בפינטשוב וחיבר ספר שו״ת „כתר כהונה״. היה מיחוסי כהונה, דור אחר דור לרבינו הגדול הש״ך והתיחס גם „למעלה בקודש לבעל הרמ״א״ [25].

בהיותו עוד צעיר לימים ובטרם הגיעו לגיל של בר עונשין, נתקבל לרב בעיר טרלא שבמדינת פולין. לאחר שפרצה שריפה בעיר (בשנת תקס״ח — 1808) ונשרף גם בית דירתו יחד עם הידושיו על שולחן ערוך יורה דעה ועל כמה מסכתות בש״ס, דבר שהסב לו צער רב, גם בתנאי המצב „שגברו המלחמות בפולין ובעולם״, עזב את עירו והלך נע ונד ממדינה למדינה — „במקומות אשר אבותיו הגאונים והקדושים זצ״ל לא דרכו״ — בדרך נדודיו בהונגריה — „נתקבל לרב בקהילת ראצפערט״ — ואחרי כמה שנים לשהותו שם נענה לקריאה להיות „מורה בק״ק נאד־אודוואר״ — ואחרי זמן זמנים באו האלופים התורנים — מסעליש — והעלו עטרה לראשו, „עטרת רב ואב״ד דק״ק סעליש וקומידאט (מחוז) אוגוטשה״ [26].

הוא היה שקדן גדול שם לילות כימים להגות בתורת ד׳ והיה „גאון בתורה, בפלפול, בחריפות ובקיאות״ [27]. בראצפרט החזיק ישיבה ויש להניח שגם בסעליש נהג כך. ואם נכונה השערתנו, היתה זו הישיבה הראשונה בסעליש. היה מיודד עם רבי יצחק אייזיק טאוב הרב מקאליב שבא לבקרו גם בסעליש [28].

היה מיוסר ביסורי מחלות ובהמצאו במארמרוש־סיגט, כדי לקחת מרחצאות במי מלח המצויות בסביבה נטרפה לו השעה ושבק חיים לכל חי בכ״ב אדר שני שנת תקצ״ב (1832) וגם נקבר שם [29].

בנו רבי אברהם כ״ץ זלנפריינד היה רב אב״ד. בקאשאו חיבר ספרים „פרס אבות״ ו„פני אברהם״.

רבי פאלק

אין אנו יודעים על רב זה ולא כלום. על היותו רב בסעליש והגליל יוצא מתשובה אחת שנתפרסמה בשנת תרס״ט (1909) באבן המאיר [30]. ואמנם מתשובה זו אנו עומדים על גודל בקיאותו בש״ס ופוסקים וכן שרבני זמנו צירפוהו לברורי הלכות כי היכי דלמטיא שיבא מכשורי. תשובה יחידה זו כתובה „לדייני ישראל — אהובי הרב הגאון המפורסם כש״ת מוהר״ר אלעזר ניסן (טייטלבום) וה״ה הרב הגדול מעוז ומגדל כש״ת מו״ה יוסף — היושבים על מדין „בק״ק סוהאט והגליל״ היא העיר מארמרוש־סיגעט.

בראשית התשובה הוא מצטדק על האחור בתשובתו וכותב: „גי״כ (גושפנקת ידי כבודכם) הגיעני זה כמה, אכן טרדותי אשר רבו מלמנות לכל איש אשר שואל להלכה ולמעשה — מנעוני להשיבם עד כה״.

היה איפוא הרב הזה מפורסם כמשיב הלכה לרבים וחבל שמלבד תשובה יחידה זו לא ידוע לנו כלל על תשובות אחרות שהשיב. אין אנו יודעים על מוצאו, מאין הוא בא לסעליש ואין אנו יודעים לאן הלך בעזבו את סעליש ועל מה עזבה [31].

על התשובה היחידה הוא חתם: „הק׳ פאלק חופק״ק סוליש וגליל אוגוטשה״ והיא נושאת את התאריך יום א׳ י״ט לירח שנולד בו מ׳ש׳ה׳ ר׳ב׳ן׳ לפ״ק, היינו שנת תקצ״ז (1837). נראה שהרב מסיגעט הכיר את רבי פאלק עוד בטרם שבא לסעליש ואולי עוד מגליציה ואולי היה מוצאו מגליציה. יש להניח שבעזבו את סעליש חזר לשם.

רבי אליעזר ליפמן שטיין

היה גדול בתורה ומחשובי הרבנים בזמנו בהונגריה [32]. היה בא במו״מ הלכתי עם בעל החתם סופר (ח״ו סי׳ מ״ח) וכך עם תלמידו הגדול רבי מאיר א״ש בעל שו״ת ·אמרי א״ש [33], עם רבי יהודה אסאד בעל שו״ת מהר״י אסאד [34]. מקודם כהן ברבנות דיענדיעש.

התשובה אליו בשו״ת חת״ס כתובה בכ׳ מנחם־אב תקצ״ב (1832), בו מתארו „הרב החרוץ המופלג ומהולל מאד״ בה מתארו אב״ד דק״ק דיענדיעש. לרגלי מריבות שפרצו בינו לבין הקהילה על שאסר את השוחט והקהילה קנסה את הרב וניכתה ממשכורתו את משכורת השוחט [35]. עזב את קהילת דיענדיעש ונתקבל בסעליש. במכתב ההמלצה של בעל החתם־סופר לעזור לו בעליתו ארצה בשנת תקצ״ט הוא מתארו כאב״ד בקהילת סעליש [36].

כנראה נתקבל לסעליש בשנת תקצ״ז [37] בשנת תקצ״ט הוא עוזב את סעליש ועתה על מנת לעלות ארצה ישראל. הרעיון לעלות ארצה נגמל בו עוד בשנת „על ארץ רבה״ (תקצ״ח), והוא אז בן ששים. כדי להצטייד במעמדות, התחייבות של בעלי יכולת לתמוך בו, בא לפרשבורג ורבה הגאון בעל החתם־סופר נתן בידו אגרת המלצה.

„בע״ה איקלע לאתריו ה״ה הרב הגאון המופלג מוה״ר ליפמן אב״ד דק״ק סוליש, יע״א; אשר מאז מכירו אני, כי הוא רב גדול ומהולל מאד, וישב כסאות להוראה בכמה קהילות במדינתנו, ועתה לעת זקנתו ואחר שהשיא רב בניו נשאו

לבו לד׳ לקבוע ישיבתו באה״ק הוא וביתו זו אשתו הרבנית עם בת אחת קטנה יהי׳ ה׳ עמו ויעל אל מחוז חפץ ד׳״.

„וכבר כתבתי לכבודו כי אני מחלה פני ראשי גבירי ארצנו להיות בתומכי נפשו היקרה בכל מיני עזר הן בדרך נסיעתו והן בהיותו שמה, לעשות לו מעמדים וכל השומע וחס על כבוד תורתו ויקרתו — יתברך מאלקי אמן [38] הכ״ד דק״ק פרעשבורג יום ג׳ ערב ר״ח תמוז צדקה לפ״ק״ [39].

מצוייד במכתב המלצה זה התחיל להסתובב בערי הונגריה והוא מתאר את מסעיו: כאשר הייתי „בהלוך ונסוע אל מקהלות אנשי חסד ורודפי צדק — להעמיד קצבה מדי שנה בשנה מיום נסיעתי לתת לי שארית בארץ חמדה על התורה ועל העבודה — אולם עצת ה׳ הוא יקום, כי אחרי כן בהיותי בדרך במלון, שמעתי מכותבי קורות העתים, קול תרועת מלחמה בארץ אסיא ורבים קמים עלי במגור מסביב והעלו מורא על ראשי ללכת בשעת חירום — על כל פנים נתבטל אז הענין ושמעתי דבת רבים ושבתי לביתי בשלום. אכן עתה אשר ת״ה, שקטה הארץ ואין מחריד, ותשוקת הארץ הקדושה לא נחה מזעפה״ וכו׳. הוא חותם על דבריו אלה „הק׳ ליפמן חונה פק״ק סוליש וגליל אוגוטשה יע״א״.

בתוך סיבוביו הוא בא לעיר סרדה־העלי והואיל שבאותו זמן נפטר רבם, בחרו ברבי ליפמן לרב אב״ד ועתה חזר בו מרצונו לעלות ארצה ונשאר כרבה של סרדה־העלי, עד פטירתו בשנת תרי״א.

אחרי פטירת החתם־סופר פרסם, רבי אליעזר ליפמן הספד עליו בשם „אבל משה״ (פרעשבורג תר״ג). באותה שנה עצמה פירסם קונטרס קטן נגד הזזת הבימה מאמצע בית הכנסת לארון הקודש בשם „השנות הבימה״ (פרעשבורג, תר״ג). ספר קטן „עיר שושן״ (פרעשבורג, תר״ט) לכבוד חתונת בתו שנישאה להרב אלעזר פירסט, שהיה אח״כ ג״כ רב בדינדיש, הוא פירסם כמה מכתבים נגד הריפורמה בשומר ציון הנאמן [40].

רבי חיים משה הכהן

אחרי שנת ת״ר בערך אחרי שרבי אליעזר ליפמן שטיין עזב את סעליש, מילא את מקומו רבי חיים משה הכהן שהיה נכדו של רבי מאיר הכהן, הרב הראשון בסעליש, בתשובת „כתב סופר״ (אה״ע כח ב׳) משנת תרי״ג מתארו — „כהן שדעתו יפה, סכינא חריפא, ידידי הרב המאור הגדול חרוץ ובקי, המפורסם

מעוז ומגדל, כש״ת״ וכו׳ — מתיאור זה יוצא שהיה ידוע הרב רבי חיים משה כלמדן חריף ובקי.

על ידו כיהן כדיין חתנו רבי יוסף גלנצר שהיה גם הוא רב גדול בתורה ומקודם היה דומ״צ בקהילת טיסא־אוילאק גם כן במחוז אוגוטשה [41].

רבי חיים הכהן שבק חיים לכל חי בשנת תרי״ז (1857).

אחרי פטירתו חיפשה קהילת סעליש אחרי רב. ושמה את עיניה על רבי שמעון סופר בנו של החתם־סופר והציעה לפניו את משרת הרב אב״ד בקהילה. רבי שמעון סופר היה אז רב במטעסדורף ושמו הלך לפניו. ואמנם באותו זמן עצמו באה אליו גם הצעת קהילת קראקא ואעפ״י שלכתחילה היסס, לבסוף הכריע וקיבל את הצעת קהילת קראקא [42].

החיים הפנימיים

תקופה של מאה שנה בערך, עד מלחמת העצמאות ההונגרית בתר״ח (1848) עברה על יהודי אוגוטשה מתוך שקט יחסי. ואעפ״י שהתושבים הנוצרים שכניהם באוגוטשה, היו שונאי ישראל מובהקים, הסתפקו כנראה בחריצות לשון בישיבת מועצת המחוז, אבל להתפרצות ברחוב ולתגרת ידים הדברים לא הגיעו. על כל פנים לא נשארה שום רשימה בכתב על תלונות או פגיעות ביהודי אוגוטשה מהזמן ההוא. אמנם צרת הכלל היתה גם צרתם והגזירות על יהודי כל המדינה, חלו גם עליהם, הקשה בכל הגזירות היתה גזירת המס המיוחד ליהודים, היינו מס הסובלנות או כפי שקראו לה „דמי מלכה״ (מלכה געלד) כלומר המס שגבו מהיהודים לטובת אוצר המלוכה עפ״י פקודת המלכה מריא טריזיה, שעלה בגדלו מדי כל חמש שנים והיה על היהודים להאבק כל פעם נגד רצון המלכה להגדיל את הסכום. בכל הזדמנות כזאת היה על נציגי היהודים לעמוד על המקח עם שרי המלכות שלא יגזלו מהם את כל הכנסותיהם ואת כל רכושם בעד „שכר הדירה״ כפי ביטויים של גדולי ישראל בדיונם על גבית הכסף אם לפי נפשות ואם לפי ממון [43].

בנה הנאור של המלכה, קיסר יוסף השני שעלה על כס המלוכה (בשנת 1780) תק״מ, רצה לבטל את המס, אך אוצר המלוכה לא הסכים לביטולו. הוא טען שאין לו מקורות אחרים למימון הוצאות המלכות והמלוכה. להניח את דעתו של הקיסר, משנת 1785 (תקמ״ה) שינו את שמו בלתי האהוד של המס, מ„מס סובלנות״ ל„מכסה של אוצר המלוכה״. אך עצם המס שהעיק על יהודי המדינה וכמובן בתוך שאר ישראל במדינה גם על יהודי אוגוטשה, נשאר קיים.

לפי פקודת מלך נאור זה הורשה ליהודים בשנת 1783 (תקמ"ג) להשתכן בערים ועל ידי פקודת בתי הספר גם נפתחו בפני היהודים שערי האוניברסיטאות.

על ידי כך שהיהודים קבעו דירותיהם בערים, גם התרחבו שטחי התעסוקה לפניהם. במקום לשאת את מרכולתם על שכמם בסחורות זעירות, יכלו לפתוח חנויות, בתי מסחר בעיר והיו שהתמסרו למקצועות חפשיים ולמדו בעיקר רפואה.

אחרי מות המלך בשנת 1790 ניסו אמנם להחזיר את הגלגלים ולהחליט על גירוש היהודים מן הערים, אולם לא הצליחו בכך. היהודים נשארו לגור בערים, ויהודי סעליש נשארו בעיר.

תוך מצב זה נשתפרו תנאי החיים של היהודים גם במחוז אוגוטשה. כרמי סעליש והסביבה הניבו יין משובח והיהודים התפרנסו מתעשית היינות וסחרם וגם מיצואם לגליציה הסמוכה. מהם שנעשו גם לאמידים ממיסחרם ביינות ואמנם ע"י פיתוחם של היהודים את תעשית היין ומסחרו ממילא יצא גם ריווח למדינה.

האזרחים תושבי אוגוטשה הלא יהודיים, התיחסו בצרות עין ליהודים המעטים שהתחילו להתפרנס בכבוד ממסחרם וסופר נוסע באותו זמן גם הביא לידי ביטוי את דבתו רעה על היהודים.

בתיאורו את אזרחי אוגוטשה הוא כותב: „מתוך שהיהודים חיים בהרווחה אינם שקדנים ועמלים. היהודים המזיקים, מוצצי הדם, מקלקלים את האזרחים כמו במקומות רבים במולדתנו"[44].

היו יהודים בעלי אמצעים וביחוד רבנים ואדמו"רים, שהיו באים לסעליש מדי שנה בשנה בעונת בציר הענבים להבראה. הם שהו בה מספר שבועות. לכבודם של האדמו"רים נמשכו גם חסידיהם ומבקרים אחרים וגם הם שהו בסעליש ימים מספר. מובן שגם זה היווה מקור פרנסה לכמה משפחות יהודיות שהפכו לבעלי אכסניה עונתיים.

ידוע לנו שרבי אייזיק טאוב, הרבי מקאליב שהה בעיר למטרה זאת. כן בא להבראה לסעליש רבי מנדילי מקוסוב, רבי מנדילי מוויזניץ, רבי עמרם בלום בעל שו"ת „בית שערים" [45]. ועוד רבים אחרים.

היה, כפי שזה היה רגיל בימים ההם, שפרצה שריפה בעיר והואיל וגגות הבתים היו עשויים רעפי עץ, או גם קש ואם נתלוותה גם רוח מצויה, נתפשטה ההבערה מהר ואכלה בתים רבים ומובן שפגעה גם ביהודים. על שריפה כזאת בסעליש מודיע רבי חיים מאיר זאב הכהן רבה של סעליש (תק"פ — תקצ"ב) בתשובה מסעליש מיום ג' ה' תמוז תקפ"ה (שערי חיים בהלק שו"ת) „בעת אשר היתה עירנו לשריפת אש ונשרפו השו"ת". רב זה סבל כבר פעם שנית משריפת כתבי ידיו.

וודאי פגע אסון זה גם ביהודים אחרים, נראה שנתאוששו אמנם מהר, עברו דירה בעיר עצמה או מצאו מחסה באחד הכפרים הסמוכים והחיים חזרו למסלולם הרגיל.

הדרך לאוניברסיטאות היתה פתוחה ורבים היהודים מהערים שהתמסרו לרכישת השכלה. כמובן דברו אלה כבר בשפת המדינה והתרועעו עם הנוער ההונגרי, ומאלה גם פורקי עול תורה ומצוות ואלה היו הראשונים שהתחילו לדרוש את האמנציפציה. גם בין הצבור הנוצרי נמצאו ליברלים שראו בעין יפה את טמיעתם של היהודים בהונגרים ובשנת 1840 (ת"ר) גם הוגשה ע"י חוגים אלה הצעה לפרלמנט ההונגרי להעניק ליהודים את אותן הזכויות שישנן ללא יהודים שאינם אצילים (לאצילים היו זכויות יתר).

הצעה זאת היתה בבחינת „חרב פיפיות". בעקבותיה נשמעו בפרלמנט נאומים נגד היהודים וביחוד נגד ההגירה המתמדת של יהודים מגליציה, „כי אחרת ישטפו יהודי גליציה את המדינה וביחוד את המחוזות הצפוניים, היינו מארמרוש, בערעג ואוגוטשה".

ההצעה לשוויון לא נתקבלה, אבל נתקבל מחדש חוק „שלא יוכלו היהודים לכתוב חוזים והסכמים ביידיש ועברית ורק בשפת המדינה או בשפה המדוברת במחוז, ביחוד רוטינית במחוזות בערעג ומארמרוש".

המודיע לעתונות מסעליש (בשנת 1840) מתלונן „שיהודי אוגוטשה אינם יודעים לדבר הונגרית ואף רבנים אינם מבינים בשפה זו" [46].

את אי הידיעה לדבר בשפת המדינה יחסו התושבים הנוצרים להגירה המתמדת של יהודים מגליציה. מועצת מחוז אוגוטשה גם דנה בענין הגירה זו בחודש מרץ 1842 (תר"ב) וגם החליטה: „הואיל והיהודים המסתננים לכאן מגליציה מקלקלים את מדות העם הפשוט מלבד שהוא גם בלעדי זה מוכה בלהיטות אחרי שתית יי"ש — מחליטה מועצת המחוז, שגם בעלי האחוזות לא יוכלו לקבל יהודי באחוזותיהם בלי רשיון השלטונות. הם יתנו רשיון להתישבות רק לאותו יהודי שיוכל להוכיח שגר כבר במדינה עשר שנים" [47].

כאמור הוגשה לפרלמנט ההונגרי הצעה להעניק אמנציפציה ליהודים כבר בשנת 1840 ואעפ"י שלא נתקבלה החלטה חיובית בבעיה זו נעשתה היא לנושא השיחות בסלונים של בני האחוזות והאצילים. זה מחייב וזה שולל.

בשנת 1840 מודיעים לעתונות בודפשט ממחוז אוגוטשה: שבכל חום לבנו נקדם בברכה בחוגינו את חברינו הנמשכים אחרי הדת היהודית במתן אזרחות הונגרית להם, אמנם רק בתנאי, שהדת היהודית תזוקק קודם מפסולתה, בה אנו נתקלים בחיי החברה [48].

ההצעות לשוויון היהודים הוגשו לפרלמנט ההונגרי בשנים 1843—44. התחילו בגלל כך גם מועצות המחוזות במדינה לדון בשאלת האמנציפציה. מועצת מחוז אוגוטשה כינסה בחודש מרץ 1844 את חבריה, כדי לקבל החלטה ועל פיה לתת הוראות לנציגיה בפרלמנט, כיצד עליהם לנהוג בשאלת היהודים וכיצד עליהם להצביע אם שאלת האמנציפציה תעלה להצבעה. ואמנם ראשי מועצת מחוז אוגוטשה נשארו ביחסם ליהודים, כמו שהיו, אלא בנוסח הזמן המתקדם פרטו גם הם על נימה ליברלית, בידעם שיהודי אוגוטשה אדוקים הם באמונתם, קיבלו החלטה: „מועצת מחוז אוגוטשה אינה יכולה להסכים לשוויון היהודים עד שלא יסירו את ,סרח העודף' מחיצוניות דתם, דבר שאינו הולם יותר את רוח הזמן והחיים האזרחיים ואינם מתאימים לרעיון ההתמזגות בין הדתות"[49].

יהודי סעליש וחבריהם במחוז אוגוסטשה, יהודים פשוטים היו. לא התבלטו כגדולי תורה אבל חרדים למצוות היו ונשארו נאמנים לעצמם. בהוודע להם החלטת מועצת המחוז, הם הצהירו: היהודים במחוז אוגוטשה מעדיפים לוותר על עתיד מאושר — הצפוי ים השוויון — אם תיקון המצב האזרחי שלהם מותנה בשינוי כל שהוא בדתם"[50]

יהודי משלם

בזמן שכמה מצירי הפרלמנט דברו גבוה על מתן שוויון ליהודים, ממשיך המלך לגבות מהיהודים את „מכסת האוצר" היא מס־הסובלנות בשינוי השם. והמס מעיק ומכביד וגם מבייש. ראשי היהודים פונים בתזכירים ובהשתדלויות אל המלך לביטולו של המס הזה, בשנת 1846 (תר"ו) נאות המלך להראות ג'סטה ליהודים והחליט על ביטולו של המס אך התנה תנאי שהיהודים יפדו את המס בתמורה חד־פעמית, ודרש סכום גדול מאוד. וכדרכם במשך כל הדורות הבטיחו פחות ועמדו על המקח והושגה בסוף פשרה על תמורה בסך של מיליון ומאתיים אלף גולדין.

נציגי היהודים כינסו לכן ועידה ארצית של נציגי היהודים במחוזות המדינה לימים 5—10 ביולי 1848 (ד—ט תמוז תר"ח) לעיר בודפשט. בסדר היום של הוועידה חלוקת סך התמורה למס על יהודי המחוזות וגם בחירת ועד פועל קבוע של נציגי היהדות במדינה.

בוועידה ארצית זו השתתפה יהדות אוגוטשה בשני צירים — והם: אליהו זיידלר וישראל שטיין[51].

בוועידה זו גם הקימו נציגות קבועה של 10 חברים ועליהם היה לשבת

בבודפשט בזמן ישיבות הפרלמנט. להחזקת נציגות זאת החליטו שחבריה יקבלו מקופת מס הסובלנות 4 גולדין ליום.

החלטה עקרונית אחרת נתקבלה בוועידה זו אשר תוכנה דומה להצהרת יהודי אוגוטשה בשנת 1844. היינו ארבע שנים לפני ועידה זו.

מדברי הפרוטקול של הוועידה אין הדבר יוצא מפורש, אך אם נשווה את נוסח ההחלטה, לנוסח הצהרת יהודי אוגוטשה, יש להניח שנציגי מחוז אוגוטשה היו יוזמי ההחלטה.

ההחלטה אומרת: „לא תהא לנציגות המתמדת יפוי כח כל שהוא לוותר איזה ויתור שהוא או להכנס בפשרה שהיא בענין הנוגע למורשת אבותינו, אמונתנו הקדושה, וביחוד במקרה והרחבת זכויותינו לא תושג רק בתנאי שנוי בדתנו" [52].
לפי חלוקת פדיון המס, הוטל על יהודי אוגוטשה סך 2713.20 גולדין. יהודי המחוזות השכנים שילמו יותר באשר גם מספר היהודים בהם היה גדול יותר. (יהודי מרמרוש שילמו 23,626.32 גולדין, יהודי בערעג 21,407.31 גולדין ויהודי מהוז אונג 24,301.45 גולדין) [53].

בזמן מלחמת העצמאות ההונגרית

תוך כדי המאמצים בגבית הכספים והמצאתם לאוצר המלוכה, הופרה המנוחה במדינה. התסיסה הליברלית התפשטה והפכה למרד בשלטון האוסטרי וההלה מלחמת העצמאות ההונגרית.

המחוזות המערביים שבמדינה, פרשבורג וסביבתה שבהן חנה צבא אוסטרי גם מקודם, נכבשו על ידו והיהודים בתוכן, נשארו איפוא נאמנים לשלטון האוסטרי. המחוזות בהם שלטו המורדים, גייסו צבא מתקוממים ונלחמו נגד הצבא האוסטרי.

רבים מן היהודים במחוזות אלה, וביחוד מהחוגים המתקדמים נתגייסו לצבא המתקוממים ואחרים סיפקו לו את הציוד שנדרש. אלא, שלא בכל מקום נתקבלו היהודים שבאו להתגייס. בתוך השכבה של האצילים שרר יחס של זלזול כלפי היהודים ולא ראו אותם ראויים להיות אחים לנשק. אך הצורך ותנאי הזמן הכריעו והיהודים שהתגייסו לצבא ההונגרי היו במספר ניכר.

בין יהודי אוגוטשה היו בסך הכל ארבעה יהודים שהתגייסו לצבא המתקוממים

וכולם מעיר סעליש. אחד בעל דרגה ושמו לוי בראון[54] ושנים טוראים אמריך ברגר[55] ודוד קאין[56]. ודייטש שהיה לפי מקצועו צבעי[57].

בהתנגשויות הראשונות נדמה היה שצבא המתקוממים ההונגרי יוכל להכניע את הצבא האוסטרי ולגרשו מארץ הונגריה, אך למה שלא פיללו ההונגרים בא. הצבא הרוסי עבר את הגבול וחש לעזרת הצבא האוסטרי הנרדף — בדרכו לעזרת הצבא האוסטרי עבר את המחוזות הצפוניים־מזרחיים של המדינה, בערעג ואוגוטשה ומדרך כף רגלו נתלוה בגזל ובשוד ובשורה הראשונה סבלו היהודים. זקני הדור ספרו, שהצבא הרוסי לקח את כל האוכל שהיה מוכן לאזרחים והשתלט במחוזות אלה מחסור גדול ורעב. האכרים בסביבה הסתדרו איך שהוא אך היהודים וביחוד אלה שהיו מרוכזים בערים, סבלו קשות.

בעזרת הצבא הרוסי דוכא המרד, ובאו ימים קשים על תושבי הונגריה המתקוממים אך את כוס התרעלה שתו היהודים. הגנראל היינאו האוסטרי התנהג באכזריות ובאמתלא שיהודי הונגריה נתנו ידם למרד, הטיל עליהם קונטריבוציה — עונשי כסף כבדים. הסכום שנקט בו בראשונה היה 2.300.000 גולדין. היהודים טענו, שסך זה הוא יותר מאשר כל רכושם, אלא שהגנרל לא הסכים להקטין את הסכום. היהודים עירערו כנגד עצם הקונטריבוציה בטענת הפליה לרעה הרי רק על היהודים לבד הוטלה ודתות אחרות פטורות ממנה. לבסוף הציעו היהודים עצמם, שיהיו מוכנים לאסוף חצי מיליון גולדין אם הסכום הזה ייועד למעין קרן לבתי ספר יהודיים. המיניסטריון לעניני פנים בוינה החליט בשנת 1850 תר״י לקבל את הצעת היהודים בתנאי שהסכום יוגדל למיליון גולדין והוא יהא מוקדש לקרן בתי הספר היהודיים.

התחילה איפוא המגבית, יהודי אוגוטשה שילמו לפי החלוקה למחוזות 3.300 גולדין[58].

חזרה למסלול החיים הרגילים

אחרי ששככה סערת מלחמת העצמאות ושולמו גם דמי הקונטריבוציה שהפכו להיות קרן לבתי ספר יהודיים, באה נורמאליזציה בחיי החברה בכלל והכניסה גב את חיי היהודים למסלול רגיל.

יהודי סעליש היו יהודים שקטים, נוחים באופים, אנשים תמימים טובי לב ויראי ה׳.

עסוקים היו יהודי סעליש בעסקיהם, אבל משכימים ומעריבים לבית הכנסת, לומדים אחרי תפילת מעריב בצוותא פרק משניות ומהם שגם בביתם מעיינים בדף גמרא או עוברים על פרשת היום בחק לישראל.

השבת נשמרה בקפדנות רבה ולא היה בכלל בתקופה זו מחלל שבת בפרהסיא בסעליש, ויהודי סעליש היו קרובים במחשבה ובנוהג לטיפוס היהודים שבגלילות העליונים (אוברלנד — היינו פרשבורג ושבע הקהילות).

השכנות החסידית של יהודי מרמרוש ומונקאטש כמעט שלא הטביעה את חותמה עליהם. באופן כללי לא היו שייכים לחסידות ונוסח התפילה בבית הכנסת היה, נוסח אשכנז. ואעפ״י שבשבתות אשר אדמורי״ם חסידים שבתו בעיר וערכו שולחנות, היו בני העיר מבקרים אצלם וגם הגישו פתקאות ופדיונות להם, לא נמשכו להתפלגות כתתית חסידית ולא היו נתונים למריבות שנגרמו עפ״י רוב בעקבות התפלגויות כאלה.

הקהילה היתה דואגת לתיקונו של הקהל. הרחיבה את מוסדותיה, החזיקה מקוה טהרה ומוסדות קהילה אחרים, החזיקה מלמדים הגונים, איטליזים כשרים, היא דאגה לעניים ובני הקהילה נטו את שכמם ברצון לשאת בעול צרכי הקהילה.

אחרי שרבי שמעון סופר בנו של בעל החתם־סופר לא נענה לקריאת הקהילה לכהן בה כרב אב״ד, שמה הקהילה עינה ברבי שמואל שמעלקא קליין, שהיה אז הרב בחוסט הסמוכה. פנו איפוא אליו שיקבל על עצמו את הרבנות בקהילה. רבי שמעלקא נענה לקריאה.

הגורם להיענותו קשור היה עם דאגתו להשיג מקום רבנות לחתנו רבי צבי גינסברגר. ומעשה שהיה כך היה: אחרי שמשרת הרבנות בסעליש עמדה פנויה, פנה רבי שמעלקא רבה של חוסט לראשי קהילת סעליש והציע לפניהם לקבל את חתנו, שהיה גם גדול בתורה, לרב העיר.

רבי צבי גינסברגר, ישב עדיין בבית חותנו הרב בחוסט, ושקד על למודיו ודאגת פרנסתו היתה על חותנו הרב. כנראה העיקה עליו הדאגה הזאת והשתדל איפוא למצוא רבנות ומקור פרנסה לחתנו.

ההצעה הובאה לפני ועד הקהילה והם החליטו, לבחור ברבי שמעלקא עצמו לרב העיר, ולקבל את רבי צבי גינסברגר כממלא מקומו כבר עכשיו, עד שישיג רבנות מתאימה לו בקהילה אחרת, ואנשי הקהילה גם ישתדלו בכך וכעבור זמן מה יבוא רבי שמעלקא עצמו לכהן כרב בסעליש.

רבי שמעלקא נכנס לעיסקא, הסכים לתנאים. כאשר דבר ה„עיסקא״ נודע בחוסט, באו ראשי קהילת חוסט ובקשוהו שלא יעזבם וגם הם יהיו מוכנים לקבל

על עצמם את פרנסת בית חתנו עד שישיג רבנות. אלא שרבי שמעלקא ענה שאינו יכול לחזור בו. הוא הבטיח ועליו לעמוד בדבורו.

החליטו איפוא יהודי חוסט שבבוא הזמן יפריעו בכח לאנשי סעליש להעביר את רבם אליהם.

רבי צבי גינסברגר עבר לסעליש לכהן כרב זמני שם, וכעבור שנתיים נבחר לרב בעיר מעדיעש וראשי קהילת סעליש פנו לרבי שמעלקא לקיים הבטחתו ולבוא לסעליש.

בהיוודע הדבר לאנשי חוסט, העמידו משמרות קבועים מסביב לדירת הרב, כדי לא לאפשר לקהילת סעליש להעביר את רבם אליהם. ראו אנשי סעליש את המצב שלפניהם ופנו לערמה. קבעו בסודי סודות יום ליעד ובאו בשתי שיירות של עגלות לחוסט, שיירה אחת באה בדרך הרגילה שבין סעליש לחוסט ושניה עקפה את העיר מצד שני. כאשר השיירה עם העגלות בדרך הרגילה הגיעה למבואות הסמוכים לבית הרב, הרגישו בה המשמרות והזעיקו את אנשי העיר ואלה באו והתייצבו לפני השיירה בכדי לעכבה בדרך ולהחזירה ריקם לסעליש. אלה אוחזים בסוסים ואלה משתדלים לפרק את גלגלי העגלה. היריבים מחליפים דברים בקולות וכמעט שלתגרת ידים הגיעו. בתוך הזמן שמשחק ההסחה נמשך, התגנבה השיירה השניה לבית הרב לקחת את הרב ומשפחתו ויסעו בדרך העקיפה.

כאשר אנשי השיירה שנאבקו עם המשמרות של חוסט מצאו ש„מעשה הגניבה" כבר נעשה, נכנעו לאט לאט וכאילו אחרי יאוש נטשו את המערכה ושבו לסעליש.

שבו גם אנשי המשמרות לבית הרב והנה נתגלתה הערמה, אבל קצת מאוחר. באותו זמן כבר היה רבי שמעלקא עם בני ביתו בקהילתו בסעליש.

פרסומו הגדול של רבי שמעלקא קשור אמנם קשר הדוק עם העיר סעליש. גם היה נקרא בזמן ההוא וידוע עד היום בשם „רבי שמעלקא סעלישער" (רבי שמעלקא מסעליש) [59].

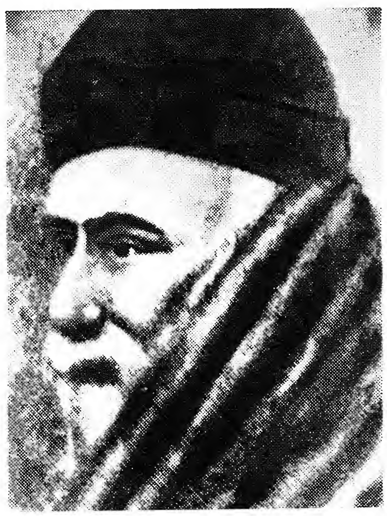
רבי שמואל שמעלקא קליין

נולד בכפר סאוואטש אשר במחוז סילאדי בזיבענבירגען (היא טרנסיל־בניה — אז הונגריה). למד בחדר ובישיבות קטנות אשר במדינה וניכרו בו כבר בילדותו סימני כשרונות. היה חרוץ בלימודיו וכשנעשה בר מצוה, כבר ידע כמה מסכתות על פה. המשיך ללמוד בישיבות לאקענבאך עיר בשבע הקהילות אצל רבי שלום אולמאן בעל ספר דברי ר"ש על משניות.

מקום רבנותו הראשון היה בעיירה באלקאני במחוז סאבולטש ושימש שם
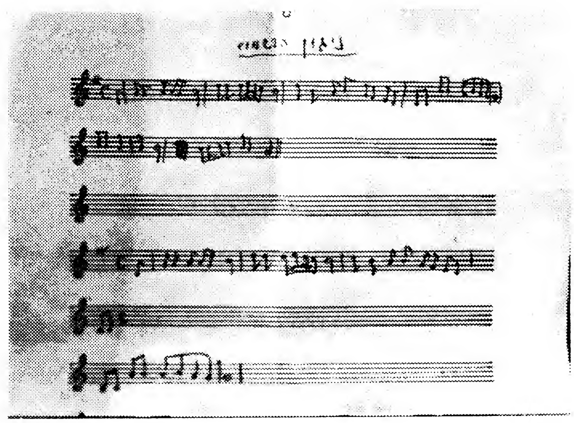
כרב עשרים שנה. אחרי שרבי מנחם אש, רבה של חוסט נקרא למלא מקום אביו באונגוואר, נבחר הוא לרבה של חוסט. בה הרביץ תורה וניהל ישיבה, שלמדו בה קרוב למאה בחורים, תלמידיו היו תלמידי חכמים ויראי ה׳ [60].

בשנת תר״ך [61] בהבחרו לרב בסעליש המשיך לנהל ישיבתו ותלמידיו עלו ונתרבו, באו לישיבתו בסעליש גם ממחוזות רחוקים אך בעיקר השפיע שבני סעליש עצמם ובני הכפרים שבמחוז רבנותו יהפכו ל„ישיבה בחורים״ (בחורי ישיבה) לימוד התורה בזמנו גם התפשט והתרחב בעיר ובמחוז [62].

רבי שמואל שמעלקא קליין זצ״ל,
אב״ד דק״ק סעליש, הצדיק מסעליש.

רבי שמעלקא היה מוהל וגם מטיב נגן. בימים נוראים ובימים טובים עבר לפני התיבה בתפילת המוספים. דיין הקהילה רבי מאדיל בלאו, שהיה חברו של רבי שמעלקא בישיבת לאקענבאך היה גם הוא בעל קול נעים ועד עתה היה הוא בעל המוספים ולא טען טענת חזקה והסכימו לחלק ביניהם את התפילות. ביום אחד התפלל רבי מאדיל תפילת שחרית ורבי שמעלקא תפילת מוסף ולמחרתו להיפך [63]. רבי שמעלקא היה גם מלחין ניגונים ובין תלמידיו ומעריציו נשמרו כמה ניגונים שעדיין מתהלכים ביניהם. כך ידוע הניגון להלל המושר גם עתה ע״י חרדי הונגריה וניגון בשעת הרחת בשמים בהבדלת מוצאי שבת.

תוי הניגון של רבי שמואל שמעלקא, בשעת הרחת בשמים

דרשותיו של רבי שמעלקא נישאו מתוך להט ושומעיו התעוררו על ידן לחשבון נפש ולהרהורי תשובה. ארבע פעמים בשנה היתה הדרשה חובה לרב אשר בצדו שכר תשלום מיוחד, דמי דרשה. היה על הרב לדרוש בשבת הגדול ובשבת תשובה, בליל כל נדרי ולפני תקיעת שופר [64].

רבי שמעלקא נתפרסם בין יהודי רוס־הקרפטית כבעל מופת ואעפ"י שבראשונה לא רצה להתנהג כאדמו"ר וסירב לקבל „פתקאות", נכנע לבסוף לנוהג זה ונאות לקבלן ממעריציו [65].

לרגל מעשה שהיה גם חבש בשבתות, שטריימל לראשו. כשחלה האדמו"ר רבי משה טייטעלבוים רבה של אויהלי נתאספו לאחת השבתות רבנים מערי הסביבה לבקור חולים. בין הבאים היה גם רבי שמעלקא והוא אז רב בבאלקאני. לברכת המזון בסעודה שלישית כיבד האדמו"ר את רבי שמעלקא. רבי יקותיאל יהודה נכדו של האדמו"ר ששימש לפניו הרשה לעצמו לשאול את זקינו: הרי הרב מבאלקאני צעיר לימים הוא ואפילו שטריימל אינו חובש? ענה האדמו"ר: „קח את השטריימעל שלי ותן אותו לראשו". מאז חבש שטריימעל [66].

ואם בהליכות אלה דומה היה לנוהגי האדמורי"ם החסידיים, — בגדלות בתורה התמודד עם גאוני תורה בזמנו.

כבר בהיותו רב בבאלקאני בא בשאלה לפני החתם סופר ובתשובה אליו (אה"ע א' קט"ז) מתארהו החת"ס: „הרב המופלג בתורה ויראת ד'" הוא בא במו"מ הלכתי עם מחותנו בעל הכתב סופר והוא מתארהו: „הרב הגאון הגדול,

חריף ובקי צדיק תמים" (כת"ס אה"ע פ"ח) [67]. כן היה בא במו"מ הלכתי עם בעל שו"ת דברי חיים ומובן איפוא שבמחלוקת צאנז־סאדיגורה ואחרי הטלת החרם בצפת הצטרף לצד צאנז. לאספה שנקראה לצאנז אחרי שבועות תרכ"ט (1869) במטרה לבטל את החרם, שלח הוא את הסכמתו לכך [68]. ואמנם בעל דברי חיים גם מתארו: „לידידי הרב הגאון החריף ובקי" (ד"ח אה"ע ח"ב נא).

אחרי פטירתו הדפיס בנו וממלא מקומו ברבנות בסעליש רבי פנחס חיים את ספרו „צרור החיים" [69] ובקש לכך את הסכמותיהם של גדולי התורה בזמנו ונענו לו:

וכתב בעל שו"ת מהר"ם שיק ממלא מקומו ברבנות חוסט: „וכי צריכין להעיד על אור השמש שהוא מאיר על הארץ ולדרים עליה? הלא המפורסמות אינם צריכים ראיה. גלוי ומפורסם לכל באי שערי תורה גודל חריפותו ובקיאותו".

גם בעל שו"ת מחנה חיים, הרב דמונקאטש כתב: גיליתי לו שאין זה לפי כבודו של המנוח הגאון ז"ל, המפורסם אין צריך עדות וגם כי מאת ד' היתה זאת שבכמה נסיעות של מצוה נסענו יחד בעודנו בחיים היותו וראיתי הליכות עולם לו, אשר תמיד עסקנו בהלכה וידעתי שתורותיו ירעישו פני תבל" [70].

הרב בקראלי רבי מאיר פערלס, מגדולי הדור בזמנו כתב: „הלא ידעתי דרכו בקודש בחריפות ובקיאות משדד הרים וטוחנן וכמה לילות הייתי נעור עמו וראיתי ידו הגדולה בפלפול ובקיאות" [71].

כאשר בשנת תרכ"ו (1866) נתאספו עשרות רבנים בעיר מיכאלוביץ לקבוע את עמדת הרבנים נגד זרמי הריפורמה שהתחילו לשטוף גם את בית ישראל בהונגריה והוצא שם פסק דין, המפורסם כ„פסק דין מיכאלוביץ", נמצאת בין חתימות רבני אונגוואר, מונקאטש, בערעגסאס גם חתימתו של רבי שמעלקא ובצדו חתימה בשם יוסף זלמן והוא כנראה רבי יוסף גלנצר חתן רבי חיים משה הכהן, שהיה מקודם דיין בטיסה־אוילאק ואח"כ דיין ומו"צ בסעליש. רבי שמואל שמעלקא נסתלק ביום "ו אדר תרל"ה. ושימש רב בסעליש ט"ז שנים" [72]

בעלי בתים בסעליש ובאווגוטשה בתקופת רבי שמעלקא

מתקופת כהונתו של רבי שמעלקא נשארה רשימה קטנה מנכבדי הקהילה בזמנו שהתבלטו בנדיבות לב והיא רשימת התורמים והחותמים על ספר „שערי חיים" (שנדפס בפרעשבורג) משנת תרי"ט (1859) ומחברו רבי חיים מאיר זאב הכהן, שהיה גם הוא רבה של סעליש.

המו״ל של הספר בנו של המחבר שהכיר את החותמים מחלק אותם לפי תיאורים: התורני הגביר, הרבני הגביר, הרבני הנגיד, הגביר. את התואר התורני הגביר נתן רק לאחד, אליהו צייזלר, תואר „הגביר" ניתן לשמשון בר״מ, משה כ״ץ, נפתלי צבי, אליהו יעקב. בתואר „הרבני הנגיד" מופיע רק שם אחד, מרדכי צייזלר. בתואר „הרבני הנגיד" נזכרים: ישראל רויז, אברהם קליין, פישל וייס, שמואל צייזלר דוד הר״י, זלמן וואלדמן, לייב צייזלר וישראל ווייס.

הרבני הנגיד רבי ישראל רויז נעשה למחותנו של רבי שמעלקא. הוא היה חותנו של בנו רבי פנחס חיים שהיה אח״כ ממלא מקום אביו בסעליש.

נכבדי הקהילה בזמן ההוא היו עוד: ר׳ ישראל חיים שנברגר, ר׳ צבי נויפלד, ר איסר פולק, ר׳ שלמה רובין, וה״ה רוזנר וסלמון[73]. היו חותמים גם בישובי המחוז: בטשעפע הנגיד מיכאל בלאנק, והתורני הנגיד משה אכסלרוד. בסאספאלו הרב מו״ה יעקב, הנגיד צבי גרינפלד הקצין דוד בהמ״נ, הקצין יוסף גרוס והתורני דב חיים. בבאטר: הרב ומו״צ מו״ה מרדכי, בווערי‌אץ הנגיד יחיאל רוזנר, בראקוביץ: האחים חיים ומשה אברהם, בין החותמים על הספר „שערי חיים" היה גם רבי שמעלקא, אך באותו זמן (תרי״ח־תרי״ט) הוא מופיע שם ככרבה של חוסט.

בתקופה זו חילקו ביניהם עסקני סעליש והגלילות את משרות הכבוד בין תושבי העיר ותושבי העיירות והכפרים שבמחוז. מלבד משרת ראש הקהל בקהילת סעליש נקבעו עוד שני ראשי קהילה, לקהילות שבמחוז. משרה אחת בתואר ראש הקהל של הגליל המזרחי במחוז ומשרה שניה ראש הקהל של הגליל הצפוני. בסוף תקופתו של רבי שמעלקא מילא את משרת ראש הקהל בגליל המזרחי ר׳ אברהם קליין מקאפאני הגדולה Felső Vörösmart, שהיה תלמידו של רבי שמעלקא — ובגליל הצפוני היה ראש הקהל רבי משה שלמה ווייס ועליו ניחד את הדיבור[74].

רבי שמעלקא העמיד תלמידים רבים ומבין תלמידיו בסעליש ובאווגוטשה התבלטו ר׳ שמעון מקומיאט, ר׳ אברהם קליין, ר׳ משה ברלינר[75].

לרבי שמעלקא היו שבעה בנים ושתי בנות, והם: רבי יעקב רב בבילקה שחל״ח על פני אביו בתרל״ג והוא אז בן מ״ה שנה. רבי שלום, שהיה רב בהאלמין וגם הוא נפטר חדשים מספר לפני פטירת אביו. ר׳ עוזר, שהתגורר בוואשארוש־נאמעני. רבי משה, היה רב בסילאדי־טשעה. רבי פנחס חיים, היה ממלא מקומו בסעליש. רבי אליהו היה רב בהאלמין אחרי פטירת אביו רבי שלום, רבי לייבוש התגורר כסוחר תלמיד חכם במרמרוש־סיגעט. בתו רייזל נישאה לרבי צבי גינסברגר, שמלא את מקום חותנו בטרם בא לכהן בסעליש ואח״כ רב במעדיש. בתו לאה היתה אשת רבי סיני ליב ווייס מדברצין[76].

הישוב היהודי באוגוטשה בכלל וביחוד בסעליש העיר התחזק והלך וגם נתעצם. הדבר משתקף מתוך ההשוואות הסטטיסטיות של מפקדי־עם שנעשו בכל עשר שנים.

בשנת 1869 (תרכ״ט) היה מספר היהודים בכל מחוז אוגוטשה 6688 נפש. בשנת 1880 (תר״מ) עלה המספר ל־8335 נפש. ובשנת 1890 (תר״ן) מנה כבר הישוב היהודי 9414 נפש.

הרבוי ניכר גם ביחס לאוכלוסיה הכללית. אם בשנת 1869 (תרכ״ט) היווה הישוב היהודי 9.8% מכלל האוכלוסיה, עלה היחס בשנת 1890 (תר״ן) ל־12.5% מכלל האוכלוסיה [77].

ואעפ״י שעם מתן הרשות ליהודים לגור בעיר, היו אלה, שלא היו קשורים בעסקי הפרנסה בכפריהם, עוברים לגור בעיר, בכ״ז נשארו יהודים גם בכפרים.

לפי סטטיסטיקה של שנת 1884 (תרמ״ד) היו יהודים בקליינטשעגעווע 20 נפשות; בראקושפאטאק 49 נפשות; בשושאויפאלו 52 נפשות; בקליינטארנע 30 נפשות, ובסאראז־פאטאק 40 נפשות [78].

בתקופה זו ובעיקר בימי כהונתו של רבי שמעלקא, אירעו בחיי היהודים במדינה מאורעות כבירים, שהביאו בעקבותיהם גם שנוי ניכר בסדרי חייהם ובהשקפת עולמם. המאורעות באו זה אחר זה ומשולבים זה בזה כחוליות בשרשרת. במהירות הופעותיהם וברציפותם היתה „קפיצת הדרך״ ממש.

זרמי התרבות באירופא שחדרו למדינה אחזו גם בציצית ראשיהם של חלק מיהודיה, עד שנת 1850 (תר״י) חיו היהודים בד׳ אמותיהם בגיטאות סגורים, והנה, מאותה שנה כבר היה מותר להם לגור במקום שאיוותה נפשם; מותר היה להם לפתוח חנויות, להקים בתי חרושת במקומות שרצו בכך ומותר היה להם לסחור במה שבחרו. רשאי היה כבר היהודי להיות עורך דין, מהנדס ורופא, מותר היה לו לרכוש נכסי דלא ניידי, בתים וכרמים וכל מה שהונו היה מרשה לו. כאילו באופן פתאומי יצאו מחדר אפל וחושך לאור גדול, — ועיני רבים מהיהודים סונוורו. המאורעות האלה גרמו לסחרחורת ראש. השקפת עולמם התרחבה, עולם ומלואו, נראו להם אחר מאשר ראו אותם קודם וגם בהערכת עצמם בעולם זה, חל שנוי.

אלא שבעקבות מגעם עם הסביבה הנוצרית, וטעימת טעם התרבות באופן חיצוני בלבד, — ברצותם להיות דומים בכל לשכניהם, פרקו עול תורה ומצוות מעליהם ולא נשאר בידיהם מערכי היהדות כלום ועמדו על סף השמד. — היו מוכנים להקריב הכל וכמובן משל אחרים, בכדי להשיג את האפשרות להתבולל בעמי הארץ.

ואלה גם נמשכו אחרי הסיסמה, שנזרקה לראשונה בחלל העולם היהודי, ע״י המנהיגים הנוצרים הליברלים, „ריפורמה בדת היהודית״.

ואמנם האמנציפציה באה (בנובמבר 1867 תרכ״ז) בלי כל תנאי. היא לא הספיקה לבטל את המחיצות שבין עם לבדד ישכון לבין הסביבה הנוצרית, וחשבו אלה, שריפורמה בדת, תשיג את הדבר.

והנה בא הקונגרס היהודי הכללי של יהודי הונגריה (נפתח ביום שני א׳ דר״ח טבת תרכ״ט — 14 לדצמבר 1868) כמאורע שני. הפעם לא התאספו נציגי היהודים לועידה ארצית לשם חלוקת מס הסובלנות או חלוקת כספי העונשין של הקהילות. קונגרס זה בא לפי קריאת הממשלה לתת בסיס חוקי לכנסיה היהודית. בעלי הנטיה לריפורמה הצליחו בבחירות להשיג את רוב הצירים וממילא החליטו לצד הריפורמה. ההחלטה על הקמת הסמינר לרבנים עוד החריפה את היחסים והחרדים התארגנו, כדי להגן על צורת הרבנות המקובלת ולבצר את חומת היהדות מפני הפרצות של „רוח הזמן״. את מחוז אוגוטשה ייצגו בקונגרס שני צירים והם היו: ר׳ ישראל רויז מסעליש וליפוט צייזלר שייצג את מחוז פעקעטע־ארדו.

החרדים עשו מאמצים גדולים ובכל זאת התקשו לעצור בעד התפשטות הדרישה לרכישת השכלה והיא חדרה גם לתוך השכבות החרדיות עצמן. לא יכלו לה, כי גם הממשלה לחצה בכוון זה. כשיווי משקל נגד הסמינר דרשו החרדים הכרה בישיבות כבית מדרש להכשרת רבנים חרדים ולאחר מו״מ ממושך הכירה הממשלה רק בישיבת פרעשבורג כזכאית לפריבילגיה זו. מהישיבות האחרות בארץ הכירה הממשלה רק ב־31 הגדולות שבהן כמכינות לישיבת פרעשבורג.

כאחת הישיבות המכינות הוכרה גם הישיבה בסעליש בהנהלת רבי י. שמואל [79] הישיבה הוכרה כשתי כתות בחישוב שש הכתות שהממשלה קבעה בתכנית הלימודים לישיבת פרעשבורג.

בהכרת ישיבת פרעשבורג כבית מדרש לרבנים חרדים, היתה גם בחינת „אליה וקוץ בה״. הממשלה חקקה חוק, שרב רשמי מנהל מטריקה (רושם הלידות והפטירות) לא יקבל הכרה רשמית רק באם יהיה בעל השכלה, היינו בעל תעודות של לכהפ״ח ארבע כתות ראשונות של בית ספר תיכון. הרבנים החרדים, מיחו, אך ללא הועיל. חסד עשתה הממשלה בהם ולא הפקיעה את משרתם של הרבנים שכבר כיהנו בקהילות ולא דרשה מהם את ההוכחה של ארבע כתות בית ספר תיכון. אבל רב חדש שנבחר מתאריך החוק ואילך היה צריך להיות בעל תעודה.

ואם היתה ישיבת סעליש מכינה לישיבת פרעשבורג, הבינו גם הורי הבחורים

ואלה גם נמשכו אחרי הסיסמה, שנזרקה לראשונה בחלל העולם היהודי, ע״י המנהיגים הנוצרים הליברלים, „ריפורמה בדת היהודית״.

ואמנם האמנציפציה באה (בנובמבר 1867 תרכ״ז) בלי כל תנאי. היא לא הספיקה לבטל את המחיצות שבין עם לבדד ישכון לבין הסביבה הנוצרית, וחשבו אלה, שריפורמה בדת, תשיג את הדבר.

והנה בא הקונגרס היהודי הכללי של יהודי הונגריה (נפתח ביום שני א׳ דר״ח טבת תרכ״ט — 14 לדצמבר 1868) כמאורע שני. הפעם לא התאספו נציגי היהודים לועידה ארצית לשם חלוקת מס הסובלנות או חלוקת כספי העונשין של הקהילות. קונגרס זה בא לפי קריאת הממשלה לתת בסיס חוקי לכנסיה היהודית. בעלי הנטיה לריפורמה הצליחו בבחירות להשיג את רוב הצירים וממילא החליטו לצד הריפורמה. ההחלטה על הקמת הסמינר לרבנים עוד החריפה את היחסים והחרדים התארגנו, כדי להגן על צורת הרבנות המקובלת ולבצר את חומת היהדות מפני הפרצות של „רוח הזמן״. את מחוז אוגוטשה ייצגו בקונגרס שני צירים והם היו: ר׳ ישראל רויז מסעליש וליפוט צייזלר שייצג את מחוז פעקעטע־ארדו.

החרדים עשו מאמצים גדולים ובכל זאת התקשו לעצור בעד התפשטות הדרישה לרכישת השכלה והיא חדרה גם לתוך השכבות החרדיות עצמן. לא יכלו לה, כי גם הממשלה לחצה בכוון זה. כשיווי משקל נגד הסמינר דרשו החרדים הכרה בישיבות כבית מדרש להכשרת רבנים חרדים ולאחר מו״מ ממושך הכירה הממשלה רק בישיבת פרעשבורג כזכאית לפריבילגיה זו. מהישיבות האחרות בארץ הכירה הממשלה רק ב־31 הגדולות שבהן כמכינות לישיבת פרעשבורג.

כאחת הישיבות המכינות הוכרה גם הישיבה בסעליש בהנהלת רבי י. שמואל [79] הישיבה הוכרה כשתי כתות בחישוב שש הכתות שהממשלה קבעה בתכנית הלימודים לישיבת פרעשבורג.

בהכרת ישיבת פרעשבורג כבית מדרש לרבנים חרדים, היתה גם בחינת „אליה וקוץ בה״. הממשלה חקקה חוק, שרב רשמי מנהל מטריקה (רושם הלידות והפטירות) לא יקבל הכרה רשמית רק באם יהיה בעל השכלה, היינו בעל תעודות של לכהפ״ח ארבע כתות ראשונות של בית ספר תיכון. הרבנים החרדים, מיחו, אך ללא הועיל. חסד עשתה הממשלה בהם ולא הפקיעה את משרתם של הרבנים שכבר כיהנו בקהילות ולא דרשה מהם את ההוכחה של ארבע כתות בית ספר תיכון. אבל רב חדש שנבחר מתאריך החוק ואילך היה צריך להיות בעל תעודה.

ואם היתה ישיבת סעליש מכינה לישיבת פרעשבורג, הבינו גם הורי הבחורים

מופלג בתורה. תשובה אליו גם בשו"ת רבי עזריאל הילדסהיימר (סי' קפ"ד) רבה של אייזנשטאט. השאלה היא בענין רבית, שמלוה בראקוביץ חושש לקבל סכום מסויים מחשש רבית [81].

רבי שמעלקא החשיב אותו מאד ומינה אותו למורה הוראה בראקוביץ. הוא שימש גם כראש הקהל בגליל הצפוני של אוגוטשה. שבק חיים בשנת תר"ט. אחד מבניו שהצטיין בכשרונות יוצאים מן הכלל היה ר' אנשיל וייס.

רבי אשר אנשיל ווייס

הוא נולד בראקוביץ בשנת תרמ"ב. כבר בלמדו בחדר ניכרים היו בו כשרונות גדולים, ישיבתו הראשונה בה למד, היתה הישיבה בחוסט אצל רבי משה בן עמרם בעל „ערוגת הבושם". שם נתפרסם כחריף עצום. משם עלה לישיבת פ"ב ולמד אצל בעל „שבט סופר". זמן קצר למד גם אצל רבי שלמה שטרסר אשר בשנים ההן היה הרב בטירנאו (היה אח"כ גם רבה של הקהילה החרדית בדברצין, עלה ארצה ונפטר בבני ברק בזקנה מופלגת).

רבי אשר אנשיל היה בעל זכרון נפלא, ספר שעבר עליו, אפילו רק פעם אחת, נשאר במחו כאילו צולם בו. נטיה מיוחדת היתה בו לחדושי הרשב"א ותשובותיו, והם היו שגורים בפיו מלה במלה ממש. והיו מצוטטים על ידו בעל פה. הודות לכח זכרונו היוצא מן הכלל, הכיר את הספרים עפ"י האותיות והנייר בהם נדפסו והיה זוכר את השנה ומקום הדפסתם של הספרים כביבליוגראף מקצועי.

ראשית דרכו בהרבצת תורה היתה בשנת תרס"ו כמגיד שעור בגפ"ת בעיר אויהעלי. כאשר בזמן זה מתה עליו אשתו, התחתן בזיווג שני עם בת הרב מנאדי־פאלו ואחרי פטירת חותנו, נבחר הוא לממלא מקומו. עוד בימי חותנו ובביתו התמסר ללימוד ההוראה ובמשך הזמן גם התמחה ביחוד בשאלות עגונות.

אנשי קהילתו היו נוטים להסידות. גם הוא ביקר אצל האדמו"רים ממונקאטש, מבלז, מוויז'ניץ ומסיגעט. הוא גם הושפע מהם לאורח חיים חסידי. אמנם בכמה מהליכותיו נשאר „אשכנזי" (פרוש). הוא הניח תפילין בחול המועד כדעת הרא"ש, שאחריו נקרא אשר, הוא לא הזדהה עם שום זרם חסידי במיוחד וגם לא התערב במחלוקות שלהם. (מחלוקת בלז־מונקאטש ועוד). הודות לכך היה מבוקש בין צדדים יריבים בדיני תורה בין קהילות ורבנים, בבוררות זבל"א, זבל"ב כשליש או כחמש.

בשנת תרפ"ו קיבל על עצמו להיות הרב המכשיר של יינות מטעם חברה מסחרית בין לאומית. לשם כך הירבה לנסוע במדינות „היין" באירופה הדרומית. בזמן דריכת היין שהה בספרד, בפורטוגל, באיטליה וביון. בביקורו בסלוניקי

שביון בא שם במגע עם הרבנים הספרדים. על ידיהם הכיר את ספרי השאלות ותשובות של גדולי הספרדים, רכש אותם ונעשה בקי גדול בהם.

לרגל מסעותיו, ביקר בשנת תרפ"ח גם בארץ ישראל. הוא ביקר בירושלים, בחברון ובטבריה וגם בתל־אביב ובחיפה, ומאז כמעט שלא עבר יום שלא יספר מחויותיו בארץ. היה גבאי כולל זיבערנבירגען הואיל ומקום רבנותו היה בתחום כולל זה ואחרי ביקורו בארץ הכפיל את מאמציו בעבודות המגביות לכולל.

כמה פעמים הביע את תקותו שבמשך הזמן יעלה וישתקע בירושלים. אך יד השואה השיגתו והובל, יחד עם קהילתו לאושוויץ.[82]

בניו האחרים של רבי משה שלמה היו: ר' חיים ווייס סוחר בבערעגסאס, ר' ישראל עבר לקלוזנבורג ובשנים תרצ"ב—תרצ"ז היה ראש קהילת קלוזינבורג. חי בתל־אביב. אחד מחתניו, בעל בתו נעכע, היה רבי שמואל זלמן וינברגר אב"ד בקהילת מרגארטן בנו של הגאון רבי יהושע אהרן צבי בעל שו"ת מהריא"ץ, חתנו השני ר' מנדיל כץ בעל משפחה של 15 ילדים היה תושב סעליש.

משנת תרי"ט ידועים לנו בראקוביץ האחים: חיים ומשה אברהם המופיעים ברשימת המנויים על ספר שערי חיים.

בתקופה האחרונה יזכרו עוד מחשובי ראקוביץ ר' חיים וייסמן שהיה תלמיד חכם ידוע, ר' שלום גולדברגר, ר' צבי גולדברגר, הנוטאר של הכפר ז' ברגר, הרופא ד"ר אנגל, ר' מאיר קניגסברג.

בתקופת כהונתו של רבי שמעלקא התבלט עסקן חשוב הרבני הנגיד רבי ישראל רויז. הוא היה ראש קהילת סעליש. היה בעל הון. בזמנו התקיים הקונגרס היהודי הכללי בהונגריה ומבין שני הצירים שנבחרו במחוז אוגוטשה היה הוא אחד מהם נאמן לעקרונות יהודי אוגוטשה שדחו כל שינוי בדת, כבר בראשית התעוררותם של ניצני הריפורמה בהונגריה, שחשבו עי"כ להשיג את האמנציפציה, הצטרף יחד עם צירי הקונגרס האחרים מאוגוטשה לאגף הקיצוני של נציגי החרדים בהנהגתו של רבי חיים סופר רבה של מונקאטש והיו בין הארבעים שנשמעו לקריאת רבי חיים, מי לד' אלינו! ויצאו את הקונגרס ולא חזרו אליו.

רבי ישראל רויז חינך את ביתו לתורה ויראת שמים ובתו גם נישאה לרבי פנחס חיים בנו של רבי שמעלקא שאחרי פטירת אביו בתרל"ה, נבחר לממלא מקומו ברבנות סעליש.

רבי פנחס חיים

בימי אביו היה ר' פנחס חיים סוחר חוכר את המכס של גשר הטיסה בעיר טיסא־אוילאק וגם גר שם. חכירה זו הכניסה לו פרנסה בריוח ובכבוד, היא לא

גזלה ממנו הרבה משעות היום ובמרבית היום והלילה ישב על התורה ולמד בשקידה רבה.

בשנת תרל״ה אחרי פטירת אביו, נבחר להיות ממלא מקומו. מכאן ואילך היה כל זמנו קודש לתורה ולניהול עדתו, שהלכה וגדלה, גם בכמות וגם באיכות. חותנו ר׳ ישראל רוז היה בעל נכסים ורבי פנחס־חיים היה בין היורשים. גם מזלו שיחק לו וזכה בהגרלה 20 אלף גולדין, סכום גדול בזמן ההוא. הוא נעשה מתוך כך בעל אמצעים והיה בלתי תלוי בדעת מי־שהוא מבחינה כספית, ולכן יכול היה לפעול בניהול הקהילה והרבנות באופן עצמאי, מבלי שיצטרך להתחשב ברצון אישים או מפלגות.

בשנת תרמ״ה — 1885 הוכר ע״י הממשלה ההונגרית כמנהל המתריקה היהודית, שהיתה צמודה להכרת הממשלה בו כרב רשמי לקהילת סעליש והגלילות, היינו הכפרים והעיירות שנקבעו ע״י הממשלה כשייכים בענין רישום הלידות, הנשואין והפטירות למחוז המתריקה.[83]

הוא היה איש נוח לבריות ונעים הליכות. לפי תקנות הקהילה היתה זכותו של הרב לשמש יושב ראש של כל האספות הכלליות של הקהילה. רבי פנחס חיים לא השתמש בזכותו זאת. העביר את הזכות לשבת בראש האספות הכלליות לראש הקהל. פעם אחת נטל לעצמו את הזכות להיות יושב ראש באסיפה כללית וגם פעם יחידה זו, רק לתת כבוד ומשקל יתר, לאסיפה, באשר בה בחרו את ר׳ יהונתן בנימין הכהן לדיין.[84]

כאילוסטרציה נאמנה לדרכי פעולתו בשובה ונחת, יש לציין עובדה מענינת בקשר לחילול שבת. יהודי לא מבני סעליש קנה תמרוקיה (דרוגעריה) בסעליש והתישב בעיר. כבר בשבת הראשונה נפתחה התמרוקיה בשבת והצבור החרדי חשב לאחוז באמצעים נגד פורץ הגדר בעיר. עסקנים אנשי סעליש באו אל הרב להתיעץ וגם הציעו כמה הצעות בכדי לגדור גדר ולהביא את בעל התמרוקיה שיסגור אותה בשבתות. הרב השקיט את רוחם וביקש מהם להשאיר את הדבר בידו. הוא עצמו ימצא את הדרך הנאותה להשפיע עליו. ואמנם בשבת אחרי התפילה ביקש את שמש בית הכנסת להילוות אליו למסיבת קידוש. תהה השמש: יודע הוא את כל האירועים שהיו ושיהיו בתוך העיר ואינו יודע אצל מי רוצה הרב להשתתף בקידוש. אלא שלא שאל הרבה והתלוה אל הרב.

והנה הלך הרב בכיוון התמרוקיה. בעל התמרוקיה שעמד בפתח חנותו הרגיש בהתקרבות רב העיר לחנותו ועם היותו בעל דרך ארץ, הוריד את תריסי החנות, כדי שלא יראה בקלקלתו. הוא נכנס לדירתו שהיתה ביחד עם חנותו וחכה עד

שיעבור הרב את דרכו. ומה מאד התפלא שהרב דפק על דלת דירתו. מה פתאום? שאל בעל התמרוקיה, במה עלי לתלות את ביקור הרב אצלי? וענה הרב: שמתי לי לקו לבקר בשבת למטרת קידוש וברכה אצל כל יהודי הבא לגור בקהילתי. שמעתי גם על כב׳ שבא לגור והריני בא לקדש אצלו ולברכו שירגיש בטוב בקהילתנו.

נתרשם בעל התמרוקיה ולפי בקשת הרב הגיש יי״ש לקידוש. תוך כדי ברכת „לחיים״ וברכה שתהיה ההצלחה שורה במעשי ידיו, אמר הרב: אני שמח גם לכך, שהופרכה לזות השפתיים בעיר. אמרו שכב׳ פותח את חנותו בשבת. והנה נוכחתי ובמו עיני ראיתי שהדבר לא נכון. אני גם מקוה שגם להבא ישמור כב׳ על שמירת שבת בחנותו.

בעל התמרוקיה שהתרגש מאד הבטיח וגם קיים את דבריו. התמרוקיה היתה סגורה בשבת.

בסעליש עצמה לא היו התרחשויות יוצאות מגדר הרגיל. גם מריבות לא היו בסעליש. רב׳ פנחס חיים גם לא התערב במחלוקות שפרצו מחוץ לעירו, כיוצא מן הכלל הזה יש לראות את חתימתו לצד הרב ממאד במחלוקת שפרצה בינו לבין הרב מקאסוני בשנת תרס״ד בנוגע לשוחט, שהרב ממאד אסרו והרב מקאסוני הכשירו.

המרכז האורטודוכסי מינה ועדה של חמשה רבנים לברור המחלוקת והם היו: הרבנים מסיגט, ממונקאטש, מסטמאר, מחוסט ומסעליש. רבו האוסרים בועדה ונאלץ גם רבי פנחס חיים לחתום על האיסור.

הצד שכנגד לא קיבל עליו את הדין ויצא לערער על מסקנות הועדה ודרשו נוטריקון וצעקו חמ״ס, היינו צירוף ראשי התיבות של הערים חוסט, מונקאטש, סטמאר־סיגט־סעליש.[85]

כמו אביו ניהל גם הוא ישיבה וצעירי סעליש עצמה וגם רבים מן הסביבה למדו בישיבתו.[86]

בניהול הישיבה עזרו על ידו כמגידי שעורים בה, חתניו: רבי יוסף נחמיה קורניצר, רבי נח יעקב דויטש ורבי טוביה שויגר שנבחר לאחר מכן לרב בשעניע.

מנהג שהיה נהוג בימי כהונתו של אביו, המשיך להתקיים גם בזמנו. ביום הראשון לסליחות, באו רבים מבני הכפרים לסעליש להתפלל את הסליחות יחד עם הרב ולשמוע את דרשתו.

גם בדרשות החובה שהיה על הרב לדרוש בשבת הגדול ובשבת תשובה נהג כמו אביו לקיים את הדרשה לפני קריאת התורה. נהגו לכן אנשי סעליש

שהתפללו בבתי הכנסת האחרים שבעיר, להשכים להתפלל, בכדי שיוכלו להשתתף ולשמוע את דרשת הרב.

עוד בהיות סעליש שייכת למדינת הונגריה, רבות התחשבו רבני הונגריה ומנהיגי האורטודוכסיה באישיותו הנוחה לבריות ובדעתו השקולה. לפי תקנות של המרכז לקהילות האורטודוכסיות בהונגריה, נבחרו מדי תקופה ותקופה עשרה רבנים ועשרים מבעלי הבתים החרדים שאינם רבנים לניהול המרכז. ורבי פנחס־היים נבחר באופן קבוע לחבר ועד העשרה של הרבנים. בשנת תרס״ח אנו מוצאים את חתימתו ביחד עם הרבנים ר׳ קאַפל רייך (בודאפשט), ר׳ משה גרינוואלד (חוסט), ר׳ ישעי׳ זילברשטיין (וייצען), ר׳ משה פוקס (גרוסווארדיין) ור׳ אלעזר לעוו (אונגוואר), יהודי סעליש דרשו נוטריקון. פנחס חיים קליין ראשי־תיבות „פקח״.

לבו של רבי פנחס חיים היה ער לישוב ארץ ישראל וחזוקו וכבר בראשית כהונתו ברבנות נענה לשד״ר שבא מארץ ישראל לעשות תעמולה וגם מגבית ליסוד מושבה חרדית בארץ, כתב וחתם בכ״א למב״י תרל״ז „גודל החזקת ישיבת ארץ ישראל תובב״א, ידוע, על כן גם ידיי ייסדה ארץ אחוזת נחלת אבותינו ובאתי — — — לעורר לבות בני ישראל להיות מתומכי אמונים — — — להוציא הדבר מכח אל הפועל״ [87].

יהודי סעליש ביחד עם יהודי מונקאטש וחוסט וכל סביבותיהן שלחו את תרומותיהם לקופת רבי מאיר בעל נס, לידי נשיא כולל גליציה בלבוב. היו תלונות וטענות מעולי הסביבות האלה שהממונים של כולל גליציה בארץ מקפחים אותם ומפלים אותם לרע, ביחס לעולים מגליציה עצמה. יזם לכן רבי צבי שפירא רבה של מונקאטש (בעל „דרכי תשובה״) אסיפה מכל הרבנים וגבאי הצדקה של קופת רמב״ן מהערים ברגסאס, בילקה, בנדיקוביץ, האלמין, וואלובה, וורצקי, חוסט, מונקאטש, קאסוני וסעליש, כדי לדון במצב.

האספה נתקיימה בטו״ב אלול תרס״ז במונקאטש ובה הכריזו על יסוד כולל עצמאי בשם „כולל מונקאטש ועשרה בעצירקען״ (גלילות) בארץ הקדושה.

בין הנבחרים להנהלת הכולל החדש היו: רבי צבי שפירא (מונקאטש), נשיא, רבי משה גרינוואלד הרב בחוסט ורבי פנחס חיים קליין הרב בסעליש לנשיאים־משנים.

לי״ב חברי הועד של הכולל נכנסו: רבי אליהו קליין הרב בהאלמין, ר׳ משה שפיץ (טארנא) כנציגי המחוז אוגוטשה. [88]

רבי פנחס חיים עמד במו״מ הלכתי עם רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים רבה של סיגעט בעל שו״ת אבני צדק (סיגט), ועם רבי מנחם פנעט רבה של דעש בעל

שו״ת אבני צדק (דעש), וכן עם מחותנו רבי גרשון סגל ליטש רוזנבוים אב״ד טאליה בעל שו״ת „משיב דברים״. תשובות אליו בחבוריהם הנ״ל.

רבי פנחס חיים האריך ימים ונפטר בג׳ ניסן תרפ״ג. היו לו שני בנים ושש בנות. הבנים: רבי שמואל שמעלקא ורבי שלמה ישראל וחתניו: רבי משה מוזס חיים רוזנבוים האב״ד בקליינוואדיין, רבי נח יעקב דויטש נכדו של בעל „גורן דוד״, רבי יוסף שנפלד, שהתגורר בטיסא־אוילאק, רבי טוביה שווייגר שהיה אב״ד בשעניה, רבי אברהם פוקס סוחר נכבד בברגסאס ורבי יוסף נחמיה קורניצר שבתרע״ב נתמנה בהסכמת חותנו לאב״ד כרבה הצעיר של סעליש.[89]

רבי יוסף נחמיה קורניצר זצ״ל,
אב״ד דק״ק סעליש ואב״ד דק״ק קראקא.

הרבנית ברינדל קורניצר
בת רבי פנחס חיים זצ״ל

רבי יוסף נחמיה קורניצר

אביו של ר׳ יוסף נחמיה, רבי עקיבה קורניצר, היה התנו של רבי שמעון סופר האב״ד בקראקא וגם הוא היה רב שם. הוא שבק חיים לכל חי בשחרותו ורבי יוסף נחמיה נתיתם בהיותו עול ימים. רבי יהודה גרינוואלד רבה של סאטמאר, שהיה קרוב משפחה חשוך בנים, לקחהו לביתו והוא חנכו. שלחו לישיבת פרשבורג והדריכהו בלימודיו עד חתונתו בשנת תר״ס, עם מרת בריינדל בת

רבי פנחס חיים, ואז עבר לבית חותנו לסעליש. וסועד על שולחנו, למד בשקידה רבה. הוא היה גם בעל השכלה וידע את שפת המדינה וגם גרמנית. דרשותיו משכו קהל והתבלט באישיותו הנוחה והמקרבת.

אחרי שחותנו שימש כרב קרוב לארבע עשרות שנה וכוחותיו רפו, ביקש מההנהלה למנות את חתנו רבי יוסף נחמיה לעוזרו ברבנות, כרב אב"ד על ידו. הקהילה נענתה לו ובשנת תרע"ב התחיל לכהן כאב"ד דקהילה, על יד חותנו ואחרי פטירתו בשנת תרפ"ג כרבה היחיד של סעליש עד בחירתו בשנת תרפ"ה כרב ואב"ד של העיר קראקא, על כסאו של זקנו רבי שמעון סופר.

רבי יוסף נחמיה השתדל כרב בסעליש להיות מעל המפלגות בעיר. לא התערב בעניניהן וגם בפוליטיקה הארצית, בבחירות לפרלמנט נשאר נויטרלי. דעתו היתה שהשפעת הרב לתורה ולמצוות צריכה להקיף את כל בני הקהילה ולשם כך עליו להיות זהיר ולא להיות מצדד לאיזה צד שהוא. מטעם זה גם סירב לחתום איסורים על בתי הספר העבריים שהוגשו לו לחתימה ע"י חבריו הרבנים ברוס־הקרפטית.[90]

היה בעל מידות נעלות, עשה כמיטב יכולתו להחיות לב נדכאים ולחדלי אונים עזר עד כמה שידו הגיע. הוא עצמו סבל רבות בחייו. משך תקופה קטנה בראשית צעדיו, היה נתון גם למחסור בביתו, אך הוא לא גילה את מצבו. במיוחד השפיעה עליו ועל בני ביתו פטירתו ללא עת של בנו עקיבא בזמן למדו בישיבת אונסדורף. הוא מאן להתנחם והתוגה ששררה בלבו נתנה אותותיה גם במצב בריאותו.

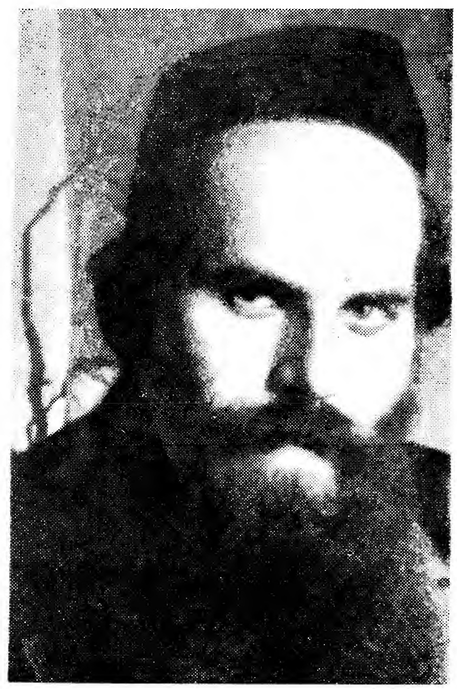
פעם, כאשר חבריו הרבנים מערים אחרות לחצו עליו שיחתום אתם על איסור נגד המזרחי וסירב, התבטא אחד מהם עליו שאין לו מסירות נפש. על כך ענה הוא בין חוג מקורביו: אילו הייתי חותם כמובן היו כל הקנאים דורשים לשבחי, לפיכך דומני שהוכחתי מסירות נפש הרבה גדולה מהם בסירובי לחתום.

הוא היה נואם בחסד עליון ובדרשותיו הקסים את קהל שומעיו. משך זמן גם ניהל ישיבה גדולה. שעוריו הצטיינו בניתוח הגיוני של חומר הלימוד. גם פלפוליו היו חריפים ורבי מעוף והיקף. בדרשותיו לקהל בשבת שובה ושבת הגדול, היה משלב את חלוקיו־פלפוליו בדברי אגדה והקהל היה מרותק אעפ"י שהדרשה נמשכה כמה שעות.

בשבתות אלה וגם בהזדמנויות אחרות רגיל היה להקדיש חלק מדרשותיו גם לתוכחות מלבד על עבירות שבין אדם למקום גם על עבירות שבין אדם לחבירו, ואף על פי כן היה אהוב ונערץ על ידי כל.

גם בעברו לקראקא השתדל לנהוג כמנהגו והצליח בכך. רכש לו את אמונם של כל חוגי היהדות שם.

עוד לפני שהגיעו ימי המצוקות ובעקבותיהם השואה, נחלש מאד וכחותיו רפו. נפטר עוד לפני השואה ובנו רבי שמואל שמעלקא יליד סעליש (ובה גם קיבל את חנוכו) מילא את מקומו.

רבי שמואל שמעלקא קורניצר ז״ל, אב״ד דק״ק קראקא

כאשר נודע בקראקא (במאי 1940) על הגזירה ליסוד גיטו ליהודים בעיר, פנו לרבי שמעלקא, שבסמכות תפקידו ועמדתו יבקש אינטרווונציה מצד ההגמון הקטולי בעיר אצל המושל הגרמני שהיה גם הוא קטולי, אולי יעלה בידו להשיג את ביטול הגזירה. הדבר נודע לגיסטאפו ע״י הלשנה ורבי שמעלקא ביחד עם הראב״ד הישיש רבי שבתאי רפפורט ואתם ארבעה אנשים, נאסרו ע״י הגיסטאפו והועברו לאושוויץ. כעבור זמן קצר, קיבלו המשפחות של הנאסרים ארונות עם

שרידי האפר בהודעה שמתו מיתה פתאומית. אפר הקדושים הובא לקבר ישראל בקראקא. [91]

בנו רבי שמעון ונכדיו וכן מעריציו הנמצאים בארה״ב, הציבו לו יד ושם, בהקימם מכון להוצאה מחדש של ספרים חשובים ונדירים, בשם: „מכון רבנו יוסף נחמיה קורניצר אבדק״ק קראקא זצ״ל״.

אחד הספרים החשובים שיצא לאור מחדש (בשנת תשכ״ב ע״י צילום), הוא הספר „ספר המצות לרס״ג״ (בשלשת כרכים גדולים) עם ביאורו המפורסם של רבי ירוחם פישל פערלא, אשר לעת זקנתו היה מתושבי העיר העתיקה בירושלים.

רבי שלמה ישראל קליין זצ״ל,
האב״ד האחרון דק״ק סעליש.

רבי שלמה ישראל קליין

אחרי שר׳ יוסף נחמיה קורניצר נבחר לרבה של קהילת קראקא ובתרפ״ה עזב את סעליש, בחרה הקהילה מתוך נאמנות לבית ר׳ שמעלקא ורבי פנחס חיים, ברבי שלמה ישראל, בנו של רבי פנחס חיים לרבה של סעליש.

נולד בסעליש, למד בישיבת אונסדורף והיה חתנו של רבי נתנאל הכהן פריד

הרב בבאלמאז־אויוארוש. הדרך בהנהגת הרבנות היתה כבר סלולה ע״י אביו שכהן קרוב לחמשים שנה ברבנות ובתוך זמן זה גם גיסו ר׳ יוסף נחמיה ובדרכם ניהל גם הוא את עדת סעליש בדרכי נועם על מבוע התורה והיראה.

הוא היה מחובב על הציבור וכולם כיבדוהו.

בסוף תקופת רבנותו בא הדיכוי ההונגרי וימי המצוקה בזמן הכיבוש של הנאצים הגרמנים ועם כל קהילתו, ביחד עם היהודים יושבי הכפרים שבגליל וגם עם יהודי הערים שהיו פעם שייכים לגליל סעליש היינו האלמין טורץ והישובים היהודיים בסביבתן, נכלאו מקודם בגיטו שבסעליש ומשם הובלו לאושוויץ

במחנה אושוויץ היה נמצא בן סעליש ר׳ מנשה בן ר׳ פתחיה רוזנברג שהיה צייר־שלטים. בעבודה זו העסיקוהו גם הגרמנים הממונים על מחנה אושוויץ וכדי להציל את רבו מעבודת פרך שהיתה נהוגה במחנה לקח אותו ר׳ מנשה לעוזרו בציור שלטים.

רבי שלמה ישראל היה הרב האחרון לרבני סעליש. הוא נפטר בברגן־בלזן ו׳ לחדש אדר, תש״ה. בנו ר׳ שמעלקא שהיה ת״ח מובהק נספה באושוויץ הי״ד, וכן הבן ר׳ נתנאל והבנות. בן אחד ר׳ עוזר ניצל והוא נמצא בארצות־הברית [92].

רבי שמעון קורניצר בנו של גיסו, רבי יוסף נהמיה קורניצר, הציב יד לזכרו של דודו רבי שלמה ישראל הי״ד בראשית ספר המצות לרס״ג (כרך א׳ מעבר לשער השני) ע״י ההקדשה דלקמן:

> „**ספר המצות לרס״ג ח״א** יוצא לאור בהשתדלותו ובסיועו של הג״מ מוה״ר שמעון קורניצר הי״ו לזכר נשמת דודו הקדוש, הגאון הצדיק מוה״ר **שלמה ישראל** קליין בן הגאון הצדיק מוה״ר פנחס חיים זצ״ל אבדק״ק סעליש ונשמת זוגתו הרבנית הצדקת **גיטל** בת הגאון הצדיק מוה״ר נתנאל הכהן פריד זצ״ל, בעמח״ס פני מבין, ונשמות בניהם, בנותיהם ונכדיהם שנהרגו ונשרפו על קה״ש ע״י הנאצים ימ״ש. **ה׳ ינקום דמם וינוחו ויעמדו לגורלם לקץ הימין.**״

*

דיינים

רבי יוסף גלנצר (גלאנץ)

רבי יוסף היה חתנו של ר׳ חיים משה הכהן אב״ד בסעליש. (בשנים תר״א—תרי״ז). היה מקודם רב בטיסה־אוילאק ואח״כ עבר לכהן כדומ״ץ בסעליש עצמה. בתרכ״ז הוא חתום כדיין בסעליש ביחד עם רבי שמעלקא האב״ד, על פסק דין מיהאלוביץ נגד הריפורמים.

רבי מאדיל בלאו

בבוא רבי שמעלקא לכהן כרב אב״ד בסעליש כבר מצא את רבי מאדיל בלאו כמו״צ שם. הוא היה תלמיד רבי שלום אולמאן רבה של לאקינבאך ולמד אצלו ביחד עם רבי שמעלקא. הוא היה מטיב נגן וטרם שבא רבי שמעלקא לסעליש, היה בעל המוספים בימים הנוראים בבית הכנסת הגדול.

בזמנו של רבי מאדיל שימש עוד כמו״צ זמן מסוים רבי יצחק בראון. הוא היה חתנו של רבי גדליה מראקיסווה, אחרי שהתחיל להתנהג באדמו״ריות, התפטר מכהונתו.

רבי מאדיל בלאו האריך ימים ולעת זקנתו הציע הוא לבחור ברבי יהונתן בנימין הכהן לדיין במקומו.

רבי יהונתן בנימין הכהן

רבי יהונתן בנימין הכהן נולד בשנת תרי״ג בכפר קירטוועליעש שעל יד ערמיהאלי־פאלווה לאביו ר׳ משה אריה ואשתו זלדה. אבי אביו ר׳ מאיר הכהן היה מו״ץ במיהאלי־פאלווה.

כשהיה בן שנתיים, נתיתם מאביו וכבן ארבע, נתיתם גם מאמו. הוא נתגדל לכן אצל דודו ר׳ שלמה נתן הכהן בפישקולט. מגיל עשר ועד הבר־מצוה למד בישיבת רבי ישעיה רובין במיהאלי־פאלווה. אח״כ בא לישיבת רבי יהושע אהרן צבי וויינברגר תלמיד החת״ס בעל שו״ת מהריא״ץ במרגרטין. שם למד חמש שנים ובו ראה את רבו המובהק, משני האחרונים גם נסמך להוראה. המשיך ללמוד כתלמיד־חבר עם אחיו הצעיר רבי פנחס הרב בניגרעשט.

בתרל״ג נשא את אשתו בת ר׳ יוסף גליק מקופאניא־הקטנה, על שלחנו ישב משך חמש שנים על התורה וגם לימד את הבחורים שחותנו החזיק על חשבונו בכפר, כדי שישלימו את המנין בו.

רבי יהונתן בנימין הכהן זצ"ל הדיין מסעליש

בשנת תרל"ד בערוב ימיו של רבי שמעלקא, נתן לו רשות להורות הוראה בכפר מושבו. כאשר התקשה פעם בשאלה, אם יש לסמוך על בעל ה„פלתי" לקולא, בניגוד לדעות פוסקים אחרים הפוסקים לחומרא, ענה רבי שמעלקא: „בעל הפלתי, היו לו כתפים רחבות ויש לסמוך עליו", ואתה אברך צעיר, דע לך: שמי שמחמיר לאחרים בעולם הזה, יחמירו עליו בבי"ד של מעלה. ומי שמיקל לאחרים יקילו עליו בבי"ד של מעלה. מדה כנגד מדה". רבי יהונתן בנימין נשמע לדבריו של רבי שמעלקא ומאז נקט בקו, של כוחא דהיתירא, בכל הוראותיו.

בשנת תרל"ח ירד חותנו מנכסיו ורבי יהונתן התישב בסעליש ופתח חנות למכירות קמח. היה מדקדק בהקפדה לתת מדה נכונה ורבים היו לקוחותיו. לקוחות מבין היהודים שקיימו „מחזקינן שוקא לת"ח", וגם לקוחות מהגויים שהחשיבוהו על ישרו במדות ובמחירים.

בין קינה לקונה היה מעיין בספר שהיה פתוח לפניו. אחרי שרבו לקוחותיו ולא נשאר לו זמן ללמוד מכר את חנותו, ובתמורתה קנה בית בסעליש. עשירי הכפרים שלחו אליו את בניהם ללמוד ובשכר החזקתם בביתו כבפנימיה, התפרנס.

בשנת תרל״ט, כאשר הדיין רבי מאדיל בלאו הזדקן וכוחותיו נחלשו, צירף לעתים תכופות את רבי יהונתן בנימין לבית דינו ובשנת תרמ״ד גם הציע לקהלה שיבחרו במקומו ובמשכורתו את רבי יהונתן בנימין לדיין. הקהלה קבעה אסיפה כללית ובהנהלתו של האב״ד, רבי פנחס חיים, גם נבחר לדיין. כדי שלא לקפח את הכנסותיו של רבי מאדיל, קבל את משכורת הדיינות רק לאחר שהקהלה קבעה משכורת לשניהם, היינו לא הפסיקה ולא פיחתה במשכורתו של רבי מאדיל.

כאשר נפטרה אשתו והשאירה יתומה קטנה, התחתן שנית ונשא את מרת רייזל בת ר׳ צבי רוטנשטיין, שהיה מנהל נכסי יעקב הרצל, אבי הד״ר תיאודור הרצל בכפר אורוסי הסמוך לשאלאנקי.

מרת רייזל היתה מלומדת ומשכילה. ידעה על פה ספר משלי ומאמרי חז״ל היו שגורים בפיה. היא גידלה את בת בעלה כאילו היתה לה אם־הורה ובכלל נעשתה במשך הזמן אם ליתומות העניות בעיר. מתוך חיבה קראו לה רייזל־נעני, היינו הדודה רייזל. מסופר במשפחה שיעקב הרצל ציוה למנהלו, שלעובדים יהודים באחוזתו ירבה בשכרם יותר מאת לעובדים נכרים.

אשתו של ר׳ צבי רוטנשטיין מרת רבקה, היתה נכדת רבי אליעזר ליפמן שטיין שהיה אב״ד בסעליש.

רבי יהונתן עשה לילות כימים בהתמדתו בלימוד, ולימודו היה בבית המדרש. ואמנם היה רבי יהונתן מפורסם כלמדן גדול וכמורה הוראה מובהק. חידש חידושי תורה עד יומו האחרון. מהם נדפסו הספר „נפש יהונתן״ ג׳ חלקים עה״ת ובהם גם חידושים על ל׳ סוגית בש״ס. כן נדפס חיבורו ג״כ בשם „נפש יהונתן״ על ההגדה לפסח. ואמנם חיבורו העיקרי היה ספר „בנימין־זאב״ בהלכה וחידושים על מסכת חולין שמסרו לדפוס בהסכמותיהם של גדולי הדור וביניהם הסכמה חמה מאת רבי יוסף צבי דושינסקי וכולם הללוהו. הדפסתו של הספר נפסקה לרגלי השואה שפקדה את היהדות והספר עם כתב היד אבד ביחד עם כתבי יד אחרים בהלכה ובאגדה.

רבי יהונתן בנימין ביקר פעם אצל רבה של סיגט, בעל הייטב לב ונשאר אדוק בו בלב ונפש ואחרי פטירתו, נמשך גם אחרי בנו בעל „קדושת יום טוב״.

רבי יהונתן בנימין היה חובב ארץ ישראל וחובב לשון הקדש והצטער מאוד שגדולי הדור במדינה לא מצאו דרך לעורר לישוב א״י עפ״י התורה. הוא לא הרהיב עוז בנפשו לחלוק עליהם.

כשלש שנים לפני פטירתו היה ברצונו להביע את דעתו זאת גם בפומבי ושוב נמנע מכך בידעו שאין בכחו כיחיד לפעול בשטח זה נגד הרוח ששררה אז בין גדולי התורה ורק יעורר שיטנה על עצמו.

היה בידידות עם רבי יוסף רוטענברג מקאסוני ובזמן המחלוקת הגדולה בנוגע לשוחט במאד גם בקרו רבי יוסף בחשאי בחצות לילה ובקשו שישתדל להשקיט את המחלוקת. רבי יהונתן גם ניסה בכך ואמנם עמלו היה ללא תועלת. רבי פנחס חיים היה נאלץ מתוך הנסיבות לחתום על האיסור נגד הרב מקאסוני.

בימי צעירותו היה נוהג שבכל נישואי יתומה היה משמח חתן וכלה בדברי תורה בחרוזים.

היה דרשן בעל כשרון ודרשותיו משכו תמיד קהל רב. מקום תפילתו היה בבית המדרש של החברה משניות ושם גם עבר לפני התיבה בימים נוראים בתפילת המוספים. היה מנגן בעל קול ערב, ובתפילותיו בדבקות רבה עורר את צבור המתפללים לדמעות ולהרהורי תשובה. הוא ניהל גם ישיבה קטנה לבחורים צעירים.

כאמור התחיל לשמש בהוראה בקופאניא הקטנה עוד בימי רבי שמעלקא, המשיך כדיין בסעליש בימי רבי פנחס חיים ואחריו בימי רבי יוסף נחמיה קורניצר וכן בימי רבנותו של ר׳ שלמה ישראל.

נפטר בשיבה טובה ובדיעה צלולה, בן שמונים בי״ב ניסן תרצ״ד. הספידוהו האב״ד רבי שלמה ישראל, האדמו״ר מספינקא, וכן בניו.

בנו רבי צבי הכהן היה חתן רבי ברוך בנדיט ליכטנשטיין, הרב בקראסנא. אחרי ישבו זמן לא רב בבית חותנו, נבחר לרב הקהילה בסאלארד ואח״כ בדרטש־קה. היה רגיל אחת לשנה לבקר בבית הוריו. מתוך חבת הקהילה לאביו הדיין ומתוך גאוה על בן העיר שנעשה לתלמיד חכם גדול, נתכבד בכל הזדמנות כזאת לשאת דרשה בבית הכנסת הגדול והצבור בא לשמוע.

כך נהגה הקהילה גם עם בנו של ר׳ צבי נויפלד שנעשה רב בדיושדיר **(Diósgyőr)**. גם הוא נתכבד בבקרו בבית הוריו בדרשה בבית הכנסת הגדול.

רבי צבי הכהן, היה חבר ועד הרבנים של הקהילות החרדיות בהונגריה ואחרי מלחמת העולם השניה היה בין הרבנים המעטים בבודפשט שנשאו בעול התרת העגונות. הוא נפטר כרב בפטרסון על יד ניו יורק והובא לקבורה בירושלים.

הבנים: רבי משה אריה שהיה מנכבדי העיר מונקאטש, רבי יהושע חיים שלמה שהיה גר בפרשוב ורבי אהרן שלום שהיה בקי בש״ס ופוסקים היה מו״ץ בטשע־טשוביץ, נפטרו בשואה. הי״ד.

בנו רבי אליעזר נ״י, שנקרא על שם אביו זקנו רבי אליעזר ליפמן שטיין האב״ד בסעליש, כיהן כרב ואב״ד של הקהילה „אגודת אחים אנשי ספרד״ בפלט־בוש במזרח ברוקלין. בשנת תשל״ה עלה ארצה והתישב בנתניה, ומאז מכהן כרב בבית־הכנסת „אגודת אחים״ בנתניה.

בנותיו וחתניו לוקחי בנותיו היו: לאה, אשת רבי דוד מאיר ווייס בסטמאר; יוטא, אשת ר׳ יוסף לייב קליין: הי״ד.

מרים, אשת רבי אלעזר צבי אייזיק ז״ל, נפטרה בברוקלין; חנה זלדא הי״ד, היתה אשת ר׳ אליעזר אפלדורף באונגוואר ועתה בברוקלין.[93]

אחרי פטירתו של הדיין רבי יהונתן בנימין הכהן חיפשה הקהילה ממלא מקום מתאים. רבים וביניהם רבנים יושבים על מדין הציעו את מועמדותם וגם מבני העיר מוסמכים להוראה היו בין המועמדים. ביניהם מזכיר הקהילה ר׳ מרדכי אריה שוורץ, שהיה תלמיד חכם גדול, ר׳ זלמן ליב גרוס, ת״ח מובהק ורבה היתה התמיכה בו וביחוד מבין החסידים, גם חתנו של הדיין המנוח, ר׳ יוסף לייב קליין שהיה מו״ץ בעיר.

היו דיונים רבים בקהילה, הרבנים המועמדים שלא הכירו אותם הוזמנו שבוע אחרי שבוע לדרשות, כדי להכיר אותם ולעמוד על טיבם. בין המוזמנים היה ר׳ שמואל גרינוואלד, הרב מיורא. ואמנם מחוגי תלמידי החכמים בסעליש היו מספר לא מבוטל מתלמידי ר׳ משה גרינוואלד בעל „ערוגת הבושם״ ואלה שמו את עיניהם ברבי שמואל, הרב מיורא שהיה נכדו של בעל „ערוגת הבושם״. הוא היה חתנו של ר׳ שלמה זלמן עהרנרייך רבה של סילאג׳־שומלו, בעל שו״ת „לחם שלמה״ ובבחירות נבחר רבי שמואל. גם הוא הצטיין בכשרון הדרשנות ולשעוריו על פרקי אבות בקיץ, בהם היה משלב גם דרוש נמשך תמיד קהל רב.

נשאר ממנו ברור הלכה מקיף בענין „שאין עושים סחורה בדבר האסור״. ואמנם תשובה זו מאלפת היא על מצב הפרנסות בתקופת ההונגרים שמלפני כניסת הגרמנים, וכדאי שדבריו יהיו מובאים בלשונם: בזמנים אלה שנטלו את רשיון המסחר — מהיהודים — ואין להם במה להתפרנס והתחכמו להמציא להם פרנסתם, שמביאים ארנבים (ארנבות) מארץ חינה — ארנבות אנגורה — ומגדלים אותם כל אחד ואחד והערך בכך ששערות של אלה הארנבות יקרים מאוד וגוזזים אותם ג׳ פעמים בשנה כמו צאן ועושים משערות הללו בגדי משי. ויש שמפקפקים בזה משום סחורה בדבר האסור. רבי שמואל נכנס לברור השאלה ובתשובה ארוכה בא למסקנת היתר.[94] הוא היה הדיין האחרון של קהילת סעליש. נספה עם כל משפחתו בשואה.

אחרי שהרב מראז׳עוו נהרג בגלותו, היה רבי שמואל גרינוואלד עובר לפני התיבה במוספי ימים נוראים בבית המדרש דחסידי ספרד. מתוך אהבת השלום מצאה הנהלת הקהילה דרך לפייס גם את רבי זלמן לייב גרוס ותומכיו על ידי שמינו אותו למורה הוראה לחוג מקורביו בביהמ״ד דחסידי ספרד.

שוחטים

ר׳ יהודה אריה (לייב) וייס

בן שמעון עוזר ופרל, גולד בשנת תר״ח בעיר פעהער־דיארמאט. אביו היה קבלן בנין אמיד אשר עסק בבנית מיבנים ציבוריים בעיר סאטמאר. יהודה אריה היה אחד מבין אחד עשרה ילדים (שבעה בנים וארבע בנות) וכולם היו תלמידי חכמים ידועי שם.

ר׳ יהודה אריה (לייב) וייס ז״ל, שו״ב דק״ק סעליש
בהיותו תלמיד בישיבת „הכתב סופר״.

ר׳ יהודה אריה למד שנים רבות בישיבת פרשבורג, והיה מתלמידיו הידועים של „הכתב סופר״ [35]. לאחר נשואיו ניהל חוה חקלאית בכפר פלשקה שבאיזור סאטמאר. כתוצאה מתקופת בצורת ממושכת התמוטטה החוה, וירד מנכסיו. היא היה בעל קול ערב וחבריו בעיר סאטמאר הציעו לו משרת חזן ושוחט בקהילת סאטמאר. וכאשר נודע לו ב־תרל״ט על התפנות משרה של חזן ושוחט בסעליש, הציע את עצמו לתפקיד, והרב ר׳ פנחס חיים, שהיה ידידו, שמח לקבלו

לתפקיד חשוב זה. הוא היה אהוד על הציבור בסעליש וסביבתה. אשתו מרים היתה נכדתו של רבי יוסלה טעגלאשער, ניהלה את משק ביתם ביעילות רבה.

ביתם היה בית ועד לתלמידי חכמים וגם בחורי ישיבה רבים זכו להתארח שם ולקבל ארוחות בימי חול, שבת וחג. אורחים רמי מעלה מחוץ לעיר נהגו להתארח בביתו של ר׳ יהודה אריה והוא היה הסידו של ר׳ מרדכלה נדבורנר. בין האישים אשר התארחו בבית אפשר להזכיר את הרבי משיניבה והרבי מויזניץ.

ר׳ יהודה אריה נפטר ב־י״ד באלול בתרע״ב והשאיר 13 ילדים (7 בנים ו־6 בנות), אשר המפורסם שבהם היה משולם פייש וייס, אשר היה ממיסדי בתי הספר העבריים ברוסיה הקרפטית. יתר הבנים היו: אברהם שמואל, דוד, יוסף, מרדכי, שמעון עוזר ומתתיהו. הבנות: ינטה, שרה־גולדה, גיטל, פרל, לאה ו־בלומה.

את נוסח מצבת ר׳ יהודה אריה כתב רבי יוסף נחמיה קורניצר זצ״ל.

אשתו, מרים בת משה ואסתר נלקחה ב־1944 ע״י הנאצים בגיל 83 לאושוויץ. אתה הלכו הבנים והבנות, הבעלים והנשים והנכדים ורבים מהם הושמדו במחנות. ניצלו: הבת לאה ושני בניה, אשר עלו ארצה עם הקמת המדינה (באמצעות ספינת המעפילים, ושהייה במחנות מעצר בקפריסין. הבן הבכור, יהודה, נפל בקרב במלחמת השחרור); הבן הצעיר מתתיהו אשר היה ציוני פעיל עלה ארצה עוד בשנת 1934 עם אשתו ובנו, והבת גיטל עם משפחתה היגרו לאמריקה עוד בשנת 1928.

ר׳ אברהם גלנץ

היה שו״ב. הוא לא שימש זמן רב במלאכת קודש זו. דרך השוחטים שאחרי שחיטת עוף זורקים מן היד את העוף הנשחט. והנה קרה לו מקרה שבמקום העוף זרק עפ״י טעות את הסכין. הוא ראה בכך אות שאינו צריך להיות שוחט. הפסיק לשחוט ובקש מהקהילה לקבלו כשמש בית הכנסת, משרה שהיתה אז פנויה. הקהילה נענתה לו ובמשרה זאת שימש עד זקנה.

ר׳ דוב בעריש ליבוביץ

אחרי ר׳ יהודה אריה וייס שימש כשו״ב.

ר׳ ראובן חיים רוזנברג ז״ל, שו״ב דק״ק סעליש בחוג משפחתו

ר׳ ראובן חיים רוזנברג

בשנת תרס״ד — 1904 נתקבל כשוחט דמתא ר׳ ראובן חיים רוזנברג מברוד. הוא למד בישיבה בהאלמין ושימש מקודם כשו״ב בטור־טרבש, בשומקוט וגם בקהילת דונאסרדאהעלי. מלבד שהיה שו״ב מומחה, היה גם חזן, מטיב נגן, התפלל בלוית מקהלה. תפילותיו ומנגינותיו הרעידו לבבות. הוא עבר לפני התיבה בבית הכנסת הגדול. היה ברוך ילדים. גידל וחינך 16 בנים ובנות.

הוא המשיך בעבודתו עד השואה ושם נספה. חלק מבניו חי בארה״ב.

הקהילה וראשיה

בתקופת כהונתו של רבי פנחס חיים קליין ומשנת תרל״ה וביחד עם חתנו רבי יוסף נחמיה קורניצר משנת תרע״ב ועד בחירתו לאב״ד בקראקאו בשנת תרפ״ה הגיעה הקהילה לשגשוג רב. היא הרחיבה את המוסדות הקיימים וביססה אותם. את בית הכנסת הגדול בנו בשנת תרס״ד — 1904, ועל־ידו בית דירה לרב

בשנת תרס"ז. בין בני הקהילה היו מספר גדול שנחשבו לעשירים וגם בני הקהילה האחרים הגיעו לדרגת אמידים, בעלי בתים ובעלי בתי חרושת ואלה גם נטו שכם בעול משא הקהילה מתוך רצון.

משרות ראשי הקהלה היו משרות כבוד. את העבודה היום־יומית עשו פקידי הקהילה, המזכיר ואנשי השרות שעמדו על־ידם.

בראש הקהילה עבדו בתקופה זו ר' **ישראל רויז**, חותנו של הרב רבי פנחס חיים ואחריו ר' **אברהם קליין**. ר' אברהם קליין היה בעל אחוזה ועסקן ציבורי חשוב. היה דואג לצרכי הקהילה ואת בית המדרש של חברה משניות קנה הוא על חשבונו הפרטי. הוא יסד את בנק — אוגוטשה והיה מנהלו.

תקופה ארוכה כיהן כנשיא הקהילה עד שבשנת תרנ"א — 1891 נבחר חתנו, ר' מנחם גוטמן לנשיא הקהלה.

ר' אברהם מנחם מנדל גוטמן ז"ל

ר' אברהם מנחם מנדל גוטמן

אביו היה בעל אחוזה בעיירה ניר־באקא, אשר במחוז סאבולטש. היה גצר ממשפחה רבנית. ר' מנחם נשא לאשה את בת ר' אברהם קליין בסביבות שנת תרמ"ח — 1880. למד בישיבת פרשבורג אצל רבי שמחה בונם, סופר בעל שו"ת „שבט סופר". היה תלמיד חכם ורבנים גדולי תורה כאשר נזדמנו לסעליש היו נוהגים לבקר בביתו ובילו אתו בדברי תורה. היה גם בעל השכלה כללית

וידע שפות. מלבד עברית, דיבר וכתב גם גרמנית וצרפתית. ספריתו הכילה כמה אלפים ספרים בעיקר ספרים תורניים אבל גם ספרים מהספרות הקלסית הגרמנית והצרפתית. בשחרותו הרבה בנסיעות וביקר במיוחד בערים הגדולות שבאירופה. היה לו חוש מפותח לאומנות.

לא היה קנאי, אבל שומר תורה ומצוות בקפדנות. בתקופה ההונגרית נחשב לאחד מעמודי התווך של האורתודוכסיה ההונגרית.

כאיש מחונן בשכל ישר ובעל נסיונות היו רבים שפנו אליו לקבל עצה וגם תושיה בעניניהם הפרטיים, היה נוח לבריות והקשיב לבקשותיהם ומוכן תמיד לעזור. היו לו מהלכים בין גדולי מדינת הונגריה וביחוד בין שרי המחוז אוגוטשה וכאשר אלה נזדמנו לסעליש סרו לביתו לסעוד על שולחנו, והוא ניצל את קשריו אלה לעזור לרבים.

בקשריו עם השלטונות, הצליח לקבל מאת המיניסטר להשכלה בהונגריה הוראה לשחרר את התלמידים היהודים מבקורים בשבתות וחגים בבית הספר התיכון בסעליש ומתוך כך לא נמנעו בני סעליש להעניק לבניהם השכלת בית ספר תיכון.

כבעל נכסים ובעל הכנסה גדולה, היה בין נותני צדקה בעין יפה. בני טובים נתמכו על ידו במתן בסתר, כדי שלא ירגישו בכך ולא יעלבו. נמסר ע״י הרב רבי אליעזר ליפמן, שמשך שנים היה ר׳ מנחם גוטמן משלם דרך אמו הצדקנית, מרת רייזל את כל הדרוש בהספקתה לכל שבת בשר לעניים. כן שולם למרת שרה רויז בעל חנות מכולת את כל חשבונותיה בעד הספקתה מיצרכי מכולת מדי שבוע בשבוע לעניים נכבדים מבלי שאיש ידע מאין בא התשלום. ממדותיו התרומיות אופינית העובדה, שגם בעסקי מסחר לא פנה לערכאות.

בשנת תרנ״א נבחר לנשיא הקהילה בסעליש והמשיך במשרת כבוד זו לחלופין, משך שלוש עשרות בשנים. הוא התפטר ממשרה זו בשנת תר״פ כדי לאפשר לעסקנים צעירים לפתח את כשרונותיהם בניהול ענינים ציבוריים.

בתקופת צ׳כוסלובקיה נבחר לחבר המועצה הארצית של חבל רוס־קרפטית והיו לו תפקידים מסוימים באגוד יצרני משקאות חריפים הכל־ארצי בפראג.

עם גמר מלחמת העולם הראשונה ביקר בשנת תרע״ט בארץ ישראל. העלה מחשבה, שאחרי שבניו ובנותיו יסתדרו בחיים, יעלה וישתקע בירושלים.

ר׳ מנחם נפטר בשיבה טובה בשנת תש״ג — 1943 ונקבר בבית העלמין בסעליש.

השאיר אחריו שני בנים וארבע בנות. לילי היתה קרבן השואה. אננה

ויהודית לא היו באושוויץ, נשארו בחיים ועם השחרור נתלקטו בלונדון, אשר שם התגורר אז אחיהם חיים.

אנקו היתה בבערעגסאס. עם כניסת הגרמנים נמנתה על חברי מועצת היהודים שם, ומתוך כך יכלה להיות מחוץ לגיטו. היא השתדלה לספק אוכל לבית־החולים בו היו כ־150 זקנים. הציעו לה לעבור לבודפשט, אך בחרה להישלח יחד עם כל יהודי בערעגסאס לאושוויץ. היא, יחד עם בתה נשארו בחיים [95].

חיים עזב את סעליש עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. למד בישיבת פרשבורג ואח״כ גמר אוניברסיטה בוינא. במלחמת העולם הראשונה ישב בשטוקהולם והיה כתבה הראשי של העתון היומי בבודפשט „וילאג״ (Vilag). אחרי המלחמה ישב בברלין ואח״כ בפריז וגם בהמבורג, שם היה לעורך החלק הספרותי של השבועון „המבורגר איזר׳ פאמיליענבלאט״. ואחרי שנת 1930 עבר ללונדון וגם שם עסק בעתונאות. הוא נפטר בלונדון. על בנו משה נייחד את הדיבור לחוד.

כראשי קהילה וחברי הנהלתה שימשו לסירוגין: ר׳ יצחק צבי רויז שהיה גיסו של הרב והיה בעל טחנת קמח בעל הון ונדבן. היה חשוך בנים ואת כל הונו השאיר לטובת החברה קדישא. בביתו החזיק בית תפלה פרטי, בו התפלל ערב ובוקר וגם בשבתות וימים טובים.

כראשי קהילה כיהנו עוד ר׳ זנוול קרויס מוותיקי סעליש, ר׳ מאיר קליין בעל חנות לעורות ובעל מסחר תבואה בסיטונות. ור׳ מאיר קרויס סוחר יינות, גיסו של ר׳ פנחס חיים.

ר׳ שלום שטיינברגר

בן ר׳ יונה שטיינברגר היה תושב מוז׳אי. ר׳ שלום היה תלמידו של ה־ייטב־לב בסיגט. נשא לאשה את בתו של ר׳ אברהם קליין והיה גיסו של ר׳ מנחם גוטמן. כסוחר סיטונאי בקמח ובעל אמצעים, ניכר מקומו בין בעלי הצדקה. מספר שנים כיהן כראש הקהילה ועשרות שנים כחבר הנהלתה. היה גם גבאי כולל מונקאטש שהעיר סעליש היתה שייכת לו. נהה אחרי חסידות בלז וכאשר האדמו״ר מבלז גר במונקאטש היה מבקרו לעתים קרובות. בנו לעמל היה תלמיד ישיבת פרעשבורג. ובסביבת תרפ״א היה מזכיר החברה קדישא במונקאטש. היגר לארצות־הברית והיה ראשו של ארגון המשגיחים בניו־יורק.

ר׳ נח יעקב דויטש

בשנים תרע״ב — תרע״ד כיהן כראש הקהילה. הוא היה חתנו של רבי פנחס חיים הרב בסעליש. מלבד היותו מגיד שעור בישיבה, השתתף באופן פעיל בעסקי

שנתנו לבחורים עניים גם תמיכה כספית מדי חודש בחדשו. הישיבה היתה מתאימה לבחורים בגיל צעיר וכאשר נתבגרו עברו לישיבה בדרגה גבוהה יותר. מהם שעברו ללמוד לישיבת אונסדורף ווייצן, סיגעט, סאטמאר וחוסט, אך רבים נמשכו לישיבת פרשבורג, בה למדו ותיקי סעליש גם בדור הקודם ושימשו להם למופת בכך.

לשבחם של יהודי סעליש יאמר, שכאשר נתעוררה בין הצעירים השאיפה להשכלה כללית, מצאו הם את המזיגה היפה והיו לבעלי השכלה וביחד עם זה, שומרי תורה ומצוות ולא נתרחקו ממקור מחצבתם, האווירה שאופפה את יהדות סעליש.

רוב הבחורים מבני סעליש, גמרו את ארבע הכתות של בית ספר תיכון בסעליש וביחוד אחרי שקבלו את האפשרות שלא לבקר בבית הספר בשבתות, נעשתה רכישת השכלה זו מתוך רצון, כי ראו בכך צורך הזמן.

הנוער היה צמא גם להשכלה גבוהה וחיפש אפשרות להשתלם בה. השאיפה להשכלה גבוהה לא באה לשם התענגות ב„השכלה בת השמים", הם ראו בה גם גורם חשוב להשיג על ידה פרנסה טובה יותר מאשר במסחר, בסרסרות או להשאר מוזג באחד הכפרים.

מתוך תנאי הזמן, כשעדיין לא היתה אפשרות להבחן כאכסטרניסטים מכמה כתות בית ספר בבת אחת, ורוב הבחורים היה כבר בגיל מבוגר מדי מכדי להכנס לבית ספר תיכון כתלמיד מן המנין, מצאו שרק בית ספר תיכון אחד ישנו במדינה שיכול לספק את בקשתם להתקבל בכתה גבוהה של בית ספר תיכון, והוא הסמינר לרבנים מיסודם של הניאולוגיים. וגם אחרי שהורשו בחינות אכס־טרניות בכל בתי הספר במדינה, נתקלו בני העניים בקשיים גדולים בזמן ההתכוננות לבחינות.

לעומת זה ניתנה בסמינר לרבנים ולמורים גם תמיכה רשמית, בהדרכת הלימודים בזמן ההתכוננות וגם דאגה מספיקה בעול הקיום בעיר הבירה בודפשט עד לבחינות.

כמובן, היו מבין בחורי הישיבה, שהתחשבו עם אסוריהם של הרבנים על הסמינר לרבנים ומורים, ונרשמו כאכסטרניסטים בבתי ספר תיכוניים אחרים שבמדינה, ואלה אם בני עניים היו, גם סבלו חרפת רעב במשך זמן ההתכוננות לבחינות [96].

אך היו שהתגברו על חששותיהם, בחשבם, שההכרח לא יגונה ועשו קפיצה גדולה, מהישיבה בחוסט או ממקום אחר ישר לסמינר הרבנים או סמינר המורים.

כבר בין השנים 1876 — 1897 (תרל"ו — תרנ"ז) מציין דו"ח הסמינר להכשרת מורים בבודפשט: שלושה תלמידים מסעליש, אחד מהעיר הסמוכה ברגסאס [97].

לסמינר הרבנים נרשמו בחורים ביחוד מכפרי המחוז שבאוגוטשה. מהידועים לנו שכיהנו אחרי שגמרו את חוק לימודיהם, כרבנים בקהילות ניאולוגיות, הם: ד"ר רוזנבליט, יליד טשעפע; ד"ר אהרן שינפלד, יליד פעלשו־פאלו, שכיהן כרב בבסטרצה־באניא, וד"ר חיים היינריך קיש, יליד ווערעש־מורט, שהיה רב בנובי־סאד (אוי־וידעק) [98]. על זה האחרון ידוע, שגם כרב בקהילה הניאולוגית בנובי־סאד, הניח תפילין דרבינו תם [99].

במשך הזמן וביחוד בשנים 1900 — 1913 נרשמו בסמינר לרבנים, יעקב לעזמן, פרץ שנפלד ויוסף שנפלד מפטר־פאלווא, שלמה ווייספלד ועדין וסרמן, מטיסה־אוילאק, דוד פרקאש מפאנצ'יקה, שמואל ווייס משאלאנק, י. רוזנבליט מטשעפע, יצחק רוזנר מקיקיניעש, שמואל שוורץ ושמואל סעלעשי מעיר סעליש עצמה [100].

היו בין הבחורים שהרחיקו נדוד, כדי לא להרשם בסמינר שנאסר, ועד לגרמניה הגיעו. מסוג זה היה ד"ר **יעקב שלום אנגל**, יליד הכפר ראקוביץ, שעל יד סעליש. למד בישיבת העיר ואח"כ בישיבת בנדיקוביץ אצל רבי אהרן ווייס שהיה אח"כ לראב"ד במונקאטש. הוא בא לברלין, קיבל שם תואר דוקטור ועלה ארצה ישראל. בארץ היה מורה, אחד מכוחות ההוראה המעולים. מקודם היה בפתח־תקוה בבית הספר של עזרה מיסודה של האורתודוכסיה הגרמנית, עבר לביה"ס התיכון „תחכמוני" בתל־אביב. כאשר בתי הספר החרדים התארגנו בתנועת המזרחי עם ראשיתה של תקופת המנדט הבריטי עלה לדרגת מפקח ראשי על בתי ספר אלה וגר בירושלים. פירסם בשבועון „התור", בירחון „הדביר", „הפועל המזרחי" ועוד. זכה לראות בקום המדינה ונפטר בירושלים בשנת תש"ט [101].

מאלה שגמרו בסמינר לרבנים ולא שימשו כרבנים היו: ד"ר יעקב לעזמן (עליו נדבר בפרק הציונות) וד"ר משה בולגר.

ד"ר משה בולגר

שם משפחתו היה מקודם בראון. היה יליד הכפר טשומה שבמחוז אוגוטשה. נולד בשנת 1882 [102]. אחרי למדו בת"ת בכפרו ובישיבת סעליש המשיך ללמוד בישיבת סאטמאר, טיסה פירד, וחוסט בראשותו של רבי משה בן עמרם גרינוולד בעל שו"ת „ערוגת הבושם". מכאן בא לבודפשט ונרשם כתלמיד הסמינר לרבנים. הוא לא התכונן להיות רב ולכן כאשר גמר את בחינת הבגרות בסמינר, נרשם באוניברסיטה ללמוד משפט, ונעשה לעורך־דין.

היה מחונן בכשרונות ספרותיים והיה בעל נפש פיוטית. פרוזה כתב בשפה

ההונגרית ואת רוב שיריו בשפה העברית. השירים נתפרסמו ב„המצפה" בקראקא [103]. אחד השירים העברים שכתב בחזית המלחמה נתפרסם בעתונו של ד"ר פאטאי [104]. בשנת תרע"ב־תרע"ג היה עורכו של העתון הציוני בבודפשט (**Zsidó Szemle**).

בסוף מלחמת העולם הראשונה כשחזר לחיים אזרחיים בא לבודפשט ופתח משרד עורך־דין. בראשית תרפ"ג תקע מושבו בעיר חוסט, ממנה יצא להשכלה. הוא נמנה בחוסט בין האינטליגנציה הציונית הדתית.

עם התקרבות ימי השואה פנה לחברו מהישיבה הרב יקותיאל יהודה גרינוולד שהיה רב בארה"ב באזעקה להצלה אך המאורעות חלפו במהירות והוא נספה באושויץ הי"ד [105, 106].

מלחמת העולם הראשונה

בערב תשעה באב תרע"ד פרצה המלחמה. בהתנגשויות הראשונות נשבו מאות חיילים רוסיים והובלו למאחורי קו החזית. כתחנות ראשונות אוכסנו השבויים בקסרקטינים אשר בערים הסמוכות לחזית וביניהן בעיר סעליש. בין השבויים היו גם יהודים. בני סעליש ובראשם קצין הצבא האוסטרי־הונגרי בורצ'י ברוך פיש, תושבי סעליש השתדלו במטה הצבא, להעביר את השבויים הרוסיים היהודים לאחריותם של יהודי המקום. ההשתדלות הצליחה והשבויים היהודיים נמסרו לשמירה ולסידור לידי העדה היהודית במקום. בין השבויים היו בעלי מקצוע שונים ואלה סודרו ככח עבודה אצל בעלי המקצועות המתאימים: חייט לחייט, פחח לפחח, נגר לנגר וכדומה. אחרים וביחוד אלה שלא היו בעלי מקצוע מיוחד, הועסקו גם בעבודות החקלאיות באחוזות היהודים. היהודים בני המקום לא ראו בשבויים, אויבים, כי אם אחים יהודים והיו מאוכלי שולחנם של מעסיקיהם.

מפאת חדירתו של הצבא הרוסי לגליציה הקרובה והגיעו עד לקרפטים, התחיל זרם פליטים לנהור למעבר הקרפטים. היהודים ברחו מהצבא הרוסי, שבכל מקום בואו, הטיל אימה ופחד על היהודים. הפליטים, והם על פי רוב עמך, באו ברכבות, בעגלות, וגם ברגל. זרם הפליטים בא עפ"י רוב בדרכי הכבישים הראשיים, דרך יאסינה, מיצר־ההרים וורצקי, אוז'וק. גם תחנתם הראשונה היתה בערים הסמוכות לקרפטים כמו מונקאטש, אונגוואר. ואעפ"י שהעיר סעליש לא היתה על אם הדרך, הגיעו קבוצות פליטים גם לשם.

יהודי סעליש, שהצטיינו בהכנסת אורחים, עשו כל מה שביכולתם להקל על תלאותיהם של אלה שנאלצו לקחת מקל נודדים ביד.

הזמן היה לפני הימים הנוראים. רבים מהפליטים נשארו בתחנות הראשונות לחכות ולראות מה יולד יום. היו גם שהשתעשעו ברעיון שכעבור שבועות מספר יתגבר הצבא האוסטרי־הונגרי על האויב הרוסי, ויוכלו לחזור למקומותיהם.

רובם היו מחוסרי כל, ובימים אלה סודר מטבח עממי שממנו נהנו גם עניים אחרים שראשי משפחותיהם גויסו והמשפחה נשארה מחוסרת פרנסה.

התבלט בין הפליטים מגליציה רבה של בוטשאטש, רבי מאיר אריק זצ״ל. הוא בא לסעליש ימים מספר לפני הסליחות בלילה. לקח דירה באכסניתו של ר׳ מרדכי נוימן. חיש מהר נודע בין יהודי המקום וגם לרבה של סעליש רבי פנחס חיים, בואו של הגאון מבוטשאטש ובאופן ספונטאני באו לבקרו ולעודדו.

סודר לו בית תפלה באכסניה והוא נשאר בסעליש עד אחרי ראש השנה. בין כסה לעשור המשיך בדרכו, לוינה אשר שם סודרו לו ע״י בני עירו שהקדימו לבוא לשם, דירה. הוא נשאר בוינה עד סוף המלחמה.

גם האדמו״ר רבי חיים מאיר יחיאל איש הורביץ, הרב מראז׳עוו, בא לסעליש. תחנתו הראשונה היתה אמנם, במארמראש־סיגט, כי היה חתנו של רבי חנניה יו״ט ליפא טייטעלבאום וחשב למצוא מקום מקלט בבית גיסו הרב דמתא, עד יעבור זעם. אך לא היה יכול להשאר בבית גיסו רבי חיים צבי טייטעלבאום, כי גם מסיגט ברחו מפני הרוסים שהתקרבו והרב עצמו עם משפחתו ברחו מסיגט עד לרצפערט. שמועה אמרה שהצבא ההונגרי עומד לפוצץ את הגשר היחידי שעל נהר הטיסה, כדי לעצור בהתקדמותם של הרוסים, וחשש חששו היהודים שעל ידי כך גם הם לא יוכלו להימלט בהתקרבות יתר של הרוסים והקדימו לכן להימלט מכל סביבת סיגט. הרבנים גם התירו לנסוע בשבת שבין יום הכיפורים לסוכות לאלה שפחדו להשאר במקום ורבים גם מבני סעליש ברחו מן העיר בשבת זו. וכשבא הרב מראז׳עוו לסעליש הוא מצא סעד גדול ותמיכה רבה ביחוד ב״ר אהרן ברלינר שעליו עוד נייחד את הדיבור [107]. וב״ר שמחה גרין שנתן לו דירה בביתו, וכן ממתפללי ביהמ״ד ספרד.

עם כניסתם של ההונגרים גורש הרב האדמו״ר עם רבים אחרים מיהודי גליציה שהתגוררו בסעליש ונהרג על קידוש ה׳ ביגלוניצה אשר ע״י קמנץ־פודולסק ביום ד׳ אלול תש״א.

חלק שני

מתקופת צ׳כוסלובקיה עד כיבוש העיר ע״י ההונגרים

תקופת צ׳כוסלובקיה

עם הצטרפותה של רוס־הקרפטית לרפובליקה הצ׳כוסלובקית סופח לה גם חלק רב ממחוז אוגוטשה וביחוד החלק בו נמצאו כפרים רוטיניים. המשטר המדיני החדש לא הביא שינויים בקהילה היהודית. היא המשיכה את חייה לפי תקנותיה וסידוריה הקודמים.

בעקבות המלחמה וחלופי המשטרים בהונגריה: ימיו הקצרים של המשטר הליברלי בראשות קארולי ואחריו ימי המשטר הקומוניסטי של בלה קון העקובים טירור ושפיכת דמים וההתפרצויות האנטישמיות שבאו אחריהם; היו שהתרגלו לזלזל בעניני דת ולהקל במצוות, וכדי למנוע מאלה השפעה בלתי רצויה על מהלך עניני הקהילה, הקימו בתוך מועצתה „ועדה ריטואלית" בהחלטה מחייבת, שכל הצעה בעניני דת בטרם תבוא לסדר היום, לדיוני הקהילה, תעבור לדיון ולאישור בוועדה זאת.

לפי תקנות הקהילה נשא העומד בראשה את התואר „נשיא הקהילה" (פרעזעס) ומשנהו „ראש הקהל". בתקופת צ׳כוסלובקיה כיהנו כנשיאי הקהילה וכראשי הקהל:

ר׳ מאיר שלום רייזמן

משך שנים רבות שימש הוא בהנהלת הקהילה כראש הקהל, ובמשטר המדיני החדש נבחר לנשיאה. הוא היה איש קורקטי מוקיר רבנן. עסק במסחר תבואה והיה מנהל „הבנק — מוסד לאשראי". בקדנציה השניה של ר׳ מאיר שלום רייזמן היה ראש הקהל **ר׳ יוסף פולק**, אחרי הקדנציה של הזוג הנ״ל החליף את **ר׳ מאיר שלום רייזמן** בנשיאות הקהילה, **ר׳ משה פרקאש** כנשיא ו**ר׳ משה יוז׳ף** כראש הקהל. ר׳ משה פרקאש בא לסעליש מהעיירה טורץ שבמחוז אוגוטשה. גם הוא היה ממנהליו של הבנק „המוסד לאשראי". בקדנציה שלאחריה נבחר כנשיא הקהילה **ר׳ משה קרמר** וכראש הקהל **ר׳ משה יוז׳ף**.

ר׳ משה קרמר

בימי מלחמת העולם הראשונה שירת בצבא האוסטרי־הונגרי כקצין, ואחרי התמוטטות החזיתות כשהיו חששות לפרעות ביהודים, אירגן הוא יחד עם ר׳ משה פרקאש משמר אזרחי מבין היהודים יוצאי צבא שחזרו מהמלחמה, שהיו עומדים

על המשמר, מוכנים להדוף כל נסיון לפרעות. עצם הידיעה על קיומו של הארגון הטיל את אימתו על הפורעים ונמנעו מלהתנגש ביהודים. ר׳ משה קרמר היה מנהלו של הדונה־בנק בעירנו. בקדנציה שלאחריה נבחר כנשיא הקהילה ר׳ משה יוזף.

ר׳ משה שורץ ז״ל

ר׳ משה שוורץ

למד בישיבת חוסט בזמן של בעל „ערוגת הבושם". היה תלמיד חכם השוב. היה בעל קרקעות בסירמה, מבין האמידים בעירנו. היה ראש הקהילה וגם יו״ר החברה קדישא מספר פעמים. היה פעיל בחברה תלמוד תורה, ומבעלי הבתים הבולטים ב„חברה משניות". בניו נשלחו לישיבות ולמדו תורה. בימי אחרון של פסח ושמיני עצרת אחרי הצהרים היה נוהג לארח את כל באי ה„חברה משניות".

ר׳ מרדכי אייזנברג

מלבד היותו ראש הקהילה היה גם גבאי בית הכנסת הגדול. נחשב בין מעריציו של האדמו״ר מספינקא. עזר הרבה ליהודי סעליש באינטרונציות שונות במשרדי העיר והמחוז. היו לו קשרים טובים עם מנהליהם וניצל את

קשריו לטובת הפונים אליו ומבקשים את עזרתו. את מסחרו בחנות המכולת ניהלה אשתו ועוזריו. אחרי תום כהונתו של ר׳ משה יוזף נבחר כנשיא הקהילה הרופא ד״ר יעקב לעזמן. עליו נייחד את הדבור בפרק ציונות.

ר׳ מנחם וירצברגר ז״ל

ר׳ מנחם וירצברגר

עלה בגורלו של ר׳ מנחם וירצברגר להיות נשיא הקהילה בימי הצרות והמצוקות שקדמו לשואה. הוא היה תלמיד חכם מתלמידי בעל „ערוגת הבושם" בחוסט. היה בעל עוז רוח ופעל בימים הטרופים של רוע הגזירות כמיטב יכולתו ובמסירות נפש. הוא היה הנשיא האחרון לקהילת סעליש. עם כל הקהילה הובל לאושוויץ. הרבה שנים כיהן גם כי״ר החברה קדישא. ראש הקהלה בזמנו היה ר׳ ליפא פרידמן.

ר׳ יואל צבי כהנא

היה שותפו של ר׳ מנחם וירצברגר בטחנת קמח. היה הרבה שנים „אויבר־גאבע" בביהכ״נ מחזיקי־תורה. היה ידוע כבעל צדקה ועזר הרבה לנזקקים. בנו שלמה (לאיי) נפטר ממחלה ממארת עוד בבית. ממשפחתו נותרה רק הבת וילי באנגליה.

ר׳ משה יוז׳ף ז״ל

ר׳ משה יוז׳ף

בשנים תרפ״ב — תרצ״ט (1939 — 1922), כיהן כגבאי בית הכנסת הגדול ובתוך זמן זה גם כראש הקהל לפני הבחרו לנשיא הקהילה. היה מוותיקי המתפללים בבית הכנסת מחזיקי תורה ובכל שבת אחרי הצהרים, לימד שעור בגמרא לפני מתפללי בית הכנסת. אחרי הבחרו לנשיא הקהילה עבר להתפלל לבית הכנסת הגדול. היה מסור מאוד לעניני הקהילה וכל שעות של אחרי הצהרים שהה במשרד הקהילה ואף לא סר למסחרו. לפי תקנות הקהילה היתה העליה ששי בשבתות מיועדות לנשיא הקהילה, הוא ויתר על כך וביקש לכבד בעליה זו אחרים. אמרו עליו: ששמו מרומז במלה מי שבתפלת „מי שברך" וכל מי (משה יוז׳ף) שעוסקים בצרכי ציבור באמונה. ראש הקהילה בזמנו היה ר׳ מרדכי אייזנברג. עם כל הקהילה הובל לאושוויץ.

ר׳ חיים קליין

בעל חנות לכלים ודברי זכוכית. בין הסוחרים המכובדים בעיר. היה אדם צנוע ונוח לבריות. היה ידוע כבעל צדקה גדול ועזר הרבה לנזקקים, היה בין אלה שנתנו בסתר. בנו גדליה, שנשאר בחיים אחרי השואה, גר בירושלים[108].

ר׳ שמואל שמעלקא קליין

ר׳ שמואל שמעלקא קליין ז״ל

למד בישיבת רבי אליעזר דוד גרינ־וולד זצ״ל, בעל שו״ת „קרן לדוד״. היה ת״ח, ואיש צנוע. שימש יותר מעשרים שנה כגבאי דחברה קדישא, ממיסדי החב־רה תלמוד תורה ובית המדרש „מחזיקי תורה״. כיהן גם כגבאי במוסדות הנ״ל והיה גם חבר במועצת הקהילה. הרבה שנים היה בפיקוחו ניהול המטבח הכשר בבית־החולים בעירנו. ביתו היה פתוח לרווחה לבחורי ישיבה. בימי המצוקה היה חבר בלשכת הסיוע והיה פעיל בו עד הגירוש.. שני בניו נמצאים בארץ.

ר׳ אהרן קליין

בעל חנות מכולת. בנו ובתו חיים בארץ.

ר׳ אליהו ווייס

היה סגן ראש העיר בתקפה הצ׳כית מטעם המפלגה היהודית. היה בעל כרם ועסק במסחר היין.

ר׳ אליהו נויפלד

סיטונאי למכולת ולחמרי ברזל.

ר׳ יהודה הולנדר

הוא בא לסעליש מעיר פרעשוב. היה תלמיד ישיבת אונסדורף והיה תלמיד חכם חשוב. אשתו היתה גולדה בת ר׳ י. רוזנר בסעליש ואחרי חתונתו התיישב בסעליש. בהשקפותיו היה איש אגודת ישראל וחיפש ביחד עם ר׳ שלמה פישהוף אפשרות של הקמת סניף אגודת ישראל בסעליש. הנסיון נתקל בקשיים, כי רבני רוס־הקרפאטית שאסרו את הציונות, כללו באיסורם

ר׳ יהודה הולנדר ז״ל

גם את „אגודת ישראל״ ולכן הלכי הרוח בין החרדים לא היו נוחים בענין זה, כי אותם החרדים שבגלל האיסורים לא הצטרפו לציונות, מטעם זה עצמו לא נתנו יד גם לאגודת ישראל. ר׳ יהודה הולנדר התאקלם מהר בצבוריות היהודית בסעליש, היה ממיסדי התלמוד תורה ובית ספר „בית יעקב״ לבנות, וגם נבחר למועצת הקהילה. בענינים צבוריים כלליים שיתף פעולה עם באי כח זרמים אחרים גם בקהילה וגם ב„לשכת הסיוע״ וכן בוועדה להחלפת מקצוע. בימי המצוקה עבד בלשכת הסיוע בלי לאות יום וליל ממש. בנו יעקב משה ובתו אירמה נמצאים בארץ.

מזכירי הקהילה

להתפתחות הקהילה ולהרחבת תפקידיה תרמו תרומה חשובה מזכירי הקהילה, מבצעי החלטותיה.

זמן רב כיהן כמזכיר הקהילה ר׳ שמואל בלוך. הוא התפטר מתפקידו זה בשנת תרפ״א. עליו עוד נמשיך לדבר לחוד.

אחרי ר׳ שמואל נתקבל למזכיר הקהילה ר׳ **מרדכי אריה שוורץ**. בצעירותו למד בישיבת חוסט בזמן בעל ערוגת הבושם. הוא למד גם בישיבת סטמאר

אצל רבי יהודה גרינוולד בעל שו״ת ,,זכרון יהודה״. ר׳ מרדכי ארי׳ היה למדן גדול ותלמיד חכם מובהק. אחרי פטירת הדיין רבי יונתן בנימין הכהן הוא הציע את מועמדותו לדיין. בחרו באחר והוא המשיך כמזכיר הקהילה עד חיסולה של הקהילה והובל עם משפחתו למשרפות אושוויץ הי״ד.

שתי בנותיו נשארו בחיים.

תלמידי חכמים, אישים בולטים וסוחרים מכובדים

מלבד נושאי משרות בקהילה נמצאו בעיר תלמידי חכמים, אנשי מעש ועוסקים במצוות ומעשים טובים ומאלה יזכרו:

ר׳ ליפא פרידמן

בנו של רבי אברהם וחתנו של רבי שאול בראך האב״ד דק״ק קאשאו.

למד בישיבת אונסדורף ונסמך להוראה על ידי ראש הישיבה הרב אב״ד באונסדורף. היה עסקן ציבורי מנעוריו ובבחירות ברוס הקרפטית לפרלמנט הצ׳כו־סלובקי עשה בשנת תרפ״ד (1924) תעמולה רבה לרשימה שרבו הרב מאונסדורף עמד בראשה. בחסידות נטה אחרי האדמו״ר מאירשאווה סטמאר ובמשך הזמן גם נעשה לאחד ממקורביו ואנשי ביתו של האדמו״ר.

כאשר אביו יסד את בנק העממי (סעלישער פאָלקסבאַנק) בהשתתפותו, היה הוא בין הפקידות הבכירה בו וכאשר משך את ידיו מניהול הבנק נתמנה ר׳ ליפא למנהלו. יחד עם עיסוקיו בבנק קבע עתים לתורה ולא הזניח את לימודיו וגם הרביץ תורה לרבים. במשך עשר שנים החזיק בביתו ישיבה קטנה, ונשא בה את שיעוריו בבוקר ובערב.

עם כל עיסוקיו בהרבצת תורה ובעבודת פרנסתו בבאנק עסק במרץ רב בעסקי צבור והיה חבר ועדת הכספים של העיריה. גם היו לו מהלכים במשרדי הממשלה בסניפים בעיר סעליש וגם במרכז השלטון באונגוואר. בקשריו אלה השתדל בהצלחה רבה לטובת יחידים וביחוד לטובת הצבור היהודי בסעליש. ביחד עם חבריו ר׳ יהודה הולנדר ור׳ שלמה פישהוף השקיע עבודה רבה בהחזקת התלמוד תורה.

בשנת תש״ג כאשר ר׳ מנדל וירצברגר נבחר לנשיא הקהילה נבחר אתו ר׳ ליפא למשנהו בתואר ראש הקהל.

בפרוץ מלחמת העולם השניה וחבל רוס־הקרפטית ובתוכו גם העיר סעליש סופחו להונגריה והגזירות על יהודי הונגריה החריפו, היו יהודי רוס־הקרפטית

מן הראשונים לביצוע רוע הגזירות. עסקני רוס הקרפטית התאספו והחליטו להקים לשכת סיוע ונבחר ר' ליפא לחבר עמית של נשיאות לשכת המרכז וביחד עם ר' משה גוטמן הקדיש כל זמנו לטובת יהודי רוס הקרפטית שנמצאו במצוקה נוראה.

עם כניסת הגרמנים לסעליש, הזמינו הם את הרב דמתא רבי שלמה ישראל קליין, ר' מנדל וירצברגר, ר' ליפא פרידמן, ר' משה גוטמן, ור' מרדכי אייזנברג ועשו אותם לאחראים על סדרי הקהילה.

אחרי שהוקם הגיטו בסעליש עצרו הגרמנים אותו ואת ר' משה גוטמן וחשדום במתן שוחד, דמי חודש לנוטר־הראשי קרישטופורי, עליו הלשינו ההונגרים שעשה יד אחת עם היהודים ונטה אחרי הרוטנים נגד המאדיארים וממילא הוא עם הרוסים אויבי ההונגרים.

מהמעצר הוצאו — הוא ור' משה גוטמן — עם הטרנספורט הראשון מסעליש לאושוויץ.

ר' ליפא נשאר בחיים. אשתו ובניו, מלבד בן אחד שנשאר בחיים, נספו בשואה. כשהשתחרר מהגרמנים עבר ר' ליפא לארצות־הברית ושם נתמנה על ידי האדמו"ר וחסידי סטמאר למנהל מוסדות החינוך של חסידי סטמאר בניו־יורק.

הוא בנה ביתו שנית ומזווגו זה יש לו בן ובת נשואים, נכדים ונכדות.

נפטר באופן פתאומי בליל שבת פרשת וירא, כ' חשון תשל"ג [109].

ר' אבא בראון

תלמיד חכם, קבלן לבנינים.

ר' אברהם גודינגר

בעל משק חלב, היה מצטיין במידת הכנסת אורחים. עניים שפקדו את סעליש בבקשה לתמיכות, התאכסנו בביתו והוא סיפק להם לא רק לינת לילה אלא כל זמן שהותם בעיר גם אכלו על שלחנו.

ר' אברהם גלאנץ

תלמיד חכם, שימש כשוחט בקהילה ולרגל סיבה עזב את השחיטה ועל פי בקשתו נתקבל לשמש בביהכ"נ והחברה קדישא.

ר' אברהם ב"ר שלמה יעקב געלב

בעל בית מסחר לאריגים.

ר׳ אברהם דווידוביץ

חייט, היה מצטיין במידת הכנסת אורחים.

ר׳ משה ברלינר ז״ל

ר׳ משה ברלינר

הוא התייחס לצאצאיו של רבי ליב ברלין מגדולי התורה בפרשבורג, גיסו של רבי משה חריף (ת״ץ — 1730) האב״ד שם, אבי ר׳ ישעי׳ פיק ברלין בעל ההגהות על הש״ס.

היה תלמידו של רבי שמעלקא ובעל הכתב סופר בפ:־שבורג. היה ידוע כתלמיד חכם גדול וירא שמים. קברו נכרה מאחורי קברו של אבי התניא.

ר׳ אהרן ברלינר

ר׳ אהרן ב״ר משה היה חיל בצבא האוסטרי־הונגרי במלחמת העולם הראשונה. כבר בראשית המלחמה נפצע קשה ונעשה אינווליד לכל ימי חייו. היה מפורסם כבעל צדקה. היה מוציא מארונו את כותונותיו ומסרן לעניים.

בימי מלחמת העולם השניה בתקופת כיבוש מחוז אוגוטשה ע״י ההונגרים,

ר׳ אהרן ברלינר ז״ל

כאשר כל יהודי נדרש להוכיח את אזרחותו, היינו שאבותיו ואבות אבותיו היו תושבי המקום, היו רבים שהתקשו בהמצאת תעודה זו, וביחוד פליטי הגיטאות מגאליציה שהיו מחוסרי כל תעודה שהיא. כל אלה נעזרו ע״י ר׳ אהרן ועוזרו ר׳ יחזקאל הרמן ובעזרת נוטאר באחת העיירות אשר במחוז „סודר״ למספר די גדול של הנזקקים „תעודות״ כתושבי אותה עיירה.

מפורסם היה ביתו, הוא ואשתו, על החזיקם בביתם את אביהם רבי משה ברלינר למעלה מ־22 שנה ודאגו בכבוד רב לכל מחסוריו.

ר׳ אברהם פרידמן

כחתנו של ר׳ צבי יהודה ליבוביץ מתושבי כפר אוניק הסמוך לסעליש. היה גם ר׳ אברהם משך זמן מתושבי הכפר הזה. חותנו היה תלמיד חכם גדול ובעל נכסים. גם חתנו ר׳ אברהם רכש לו שדות ונחלאות. את שדותיו נתן באריסות למחצה לאיכרי הכפר והוא עצמו עסק בתורה. הוא גם עלה בלימודיו ונסמך להוראה על ידי הגאון בעל שו״ת „פני מבין״, הוא רבי נתנאל פריד האב״ד בבאלמאז־אוי־ווארוש וכמה תשובות אליו בספרו בתוארי כבוד כלאחד הרבנים הגדולים.

כעבור זמן, העתיק את דירתו לסעליש והקים שם בית מסחר לרהיטים ועל ידו, בשותפות עם חתן אחותו ר׳ בעריל (דב) געלב, גם בית חרושת לרהיטים.

ביחד עם בנו ר׳ ליפא וחתנו ר׳ חיים אברהם דרומר יסד בנק פרטי להלואות ולמסחר בשם „סעלישע פאַלקסבאַנק״. את הבנק ניהל הוא עצמו, אך שעותיו הפנויות היו קודש ללימוד ולעיון.

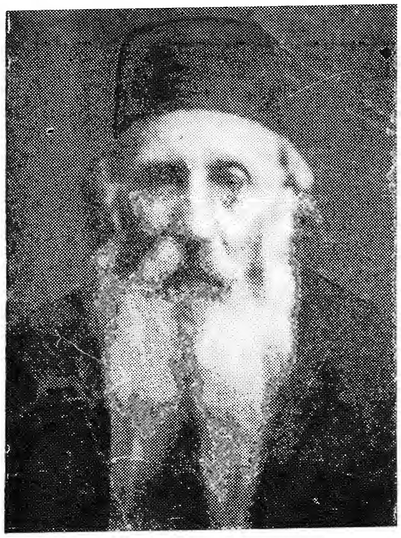
לעת זקנה משך את ידו מעסקיו והקדיש את כל עתותיו רק לתורה. ניהול הבנק עבר לידי בנו ר׳ ליפא וחתנו ר׳ חיים אברהם דרומר היה למשנהו.

ר׳ אברהם היה גומל חסדים ומכניס אורחים בביתו. חדר אחד בביתו יעד להכנסת אורחים נכבדים, אדמורי״ם ונכדיהם. היה ממתפללי בית המדרש ספרד.

כבן 76 הובל לאושוויץ. הי״ד.

ר׳ אברהם דב וילינגר

הוא היה ידוע לעשרות אנשים שבאו לסעליש ולא יכלו להתגורר במלונים — ונתאכסנו בביתו. אלה בהגיעם לעיר ברכבת, אף בחצות הלילה, דפקו על חלונו והוא קם ממיטתו וסדר לאורח מקום לינה.

ר׳ אברהם דב וילינגר ז״ל

ר׳ חיים אברהם דרוממר

תלמיד חכם ואיש משכיל. הוא היהחתנו של ר׳ אברהם פרידמן.

ר׳ חיים צוקרמן

תלמיד חכם מבוגרי ישיבת סעליש וכן אחיו מנחם ור׳ יוסף בעלי דפוס.

ר׳ חיים יוסף קליין

היה בנו של רבי שלמה זלמן הרב בסילאדי־טשעה נכד רבי שמעלקא קליין היה סוחר כובעים וגלנטריה.

ר׳ אברהם ריכטר

היה בנו של רבי יעקב ריכטר הדיין בקיראלי־האז. הוא בא לסעליש מעיר עפעריעש, שם היה שוחט וחזן. בסעליש רכש כרמים והיה גם בעל בית מרזח. בנו שמואל יאיר היה מהמסורים ביותר לבית הספר העברי וגם מורה בו.

ר׳ זנוויל דווידוביץ׳

בעל בית מלון ברחוב הרכבת.

ר׳ חיים צבי רוזנבאום

תלמיד־חכם וחסיד האדמו״ר מסיגעט. הוא היה ממייסדי בית המדרש דחסידי ספרד.

ר׳ אברהם ליב נויפלד

היה השמש של החברה משניות.

ר׳ אהרן דב גוטמן

בעל בית־מסחר לנעלים, לו בן ושתי בנות בארץ.

ר׳ אהרן ליב גרין

ישר דרך, פרנסתו היתה כפועל פשוט.

ר׳ אהרן פרידמן

מוכר ספרים וחוצב מצבות. מחסידי האדמו״ר מסטמאר.

ר׳ דב כהן

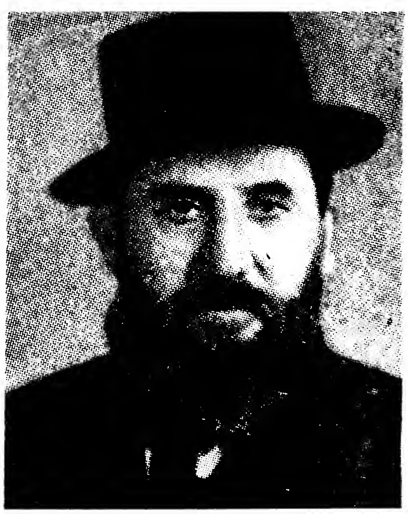
היה סופר סת״ם, תלמיד חכם מובהק.

ר׳ דב ריכטר

סוחר סיטונאי במכולת ניצל מהשואה בעזרת הברון פערעני. היה גבאי בית־הכנסת הגדול וביזמתו נעשו בו שפוצים ושפורים. עלה ארצה ונפטר בחדרה בשנת תשל״ב.

ר׳ יוסף ריכטר

בנו של ר׳ ברוך ריכטר סוחר יינות היה תלמיד חכם מובהק

ר׳ יוסף (גדעון) ריכטר ז״ל

אהרן פוקס ואחיו יצחק פוקס

היו סיטונאים במכולת.

ר' ברוך ריכטר

היה בנו של רבי יעקב ריכטר הדיין בקיראלי־האז וגם הוא תלמיד־חכם. היה סוחר יינות.

ר' דב בערל געלב

תלמיד חכם, סוחר רהיטים.

ר' הירש ליב גרינברגר

מקודם לבואו לסעליש היה שוחט. היה תלמיד חכם חשוב וגם בניו ר' מרדכי ודוד היו תלמידי חכמים ר' מרדכי עבר במשך הזמן לקיראליהאז. היה לו עוד בן ור' יהושע שמו.

ר' זאב נוימן

סוחר דברי הלבשה.

ר' זלמן גלאנץ

תלמיד חכם גדול, סוחר מכולת. היה מלמד עם בחורים מתוך אהבת תורה בהתנדבות

ר' זלמן יוסף הרמן

סוחר בחמרי בנין, הצטיין במידת הכנסת אורחים, משך זמן רב היה בעל קורא בבית המדרש הספרדים.

ר' ישראל איסר איזנברגר

בעל בית מלון, במלונו היה מקום של פעילות אירגונית, אסי־פות והרצאות ציוניות. ילדיו היו מבין התלמידים הראשונים בבית הספר העברי בעירנו 4 מילדיו עלו ארצה בתור חלוצים ב־1933—1939.

ר' ישראל איסר אייזנברגר ז"ל

ר׳ חיים לייב זלמנוביץ׳ הכהן

תלמיד חכם, ניצול השואל וגר במושב „יסודות״. חיבר כאן ספר בשם „עסק התורה״, באורים שונים על חמשה חומשי תורה ומדרשי פליאה ובו סקירה על מצבו באושוויץ. שימש כמלמד בתלמוד־תורה.

ר׳ דוד ליברמן

תלמיד חכם שהתפרנס מיגיע כפיו. לרגל פרצלציה של שטח בית־חרושת ללבנים, השתדל למשוך את עניי היהודים מכפרי מחוז מרמרוש לקנית הלקות בתנאים זולים על מנת שיתיישבו על חלקות אלה. עניים אלה היו ברוב השנה בנדידה במרחבי המדינה לקבץ נדבות ופקדו את נויהם רק לחגים וימים נוראים. ואלה לא היה חשוב להם כלל, אם משפחותיהם גרו בכפרי מרמרוש או בעיר סעליש. כמובן עם השתכנותם של אלה בסעליש נתרבו על ידיהם מקרים סוציאליים במידה רבה מאד ועל תושבי סעליש הוותיקים הוטל משא נוסף על התחייבויותיהם הקודמות.

ר׳ דוד פרידמן

תלמיד חכם ושקדן גדול, בנו של ר׳ אברהם פרידמן, סוחר ברהיטים.

ר׳ דוד שלמה ב״ר יקותיאל זלמן שלומון

סוחר חמרי ברזל. אשתו היתה נכדת רבי משה שלמה ווייס מראקוביץ.

ר׳ דוד גליק

תלמיד חכם, סוחר קמח.

ר׳ יהושע גליק

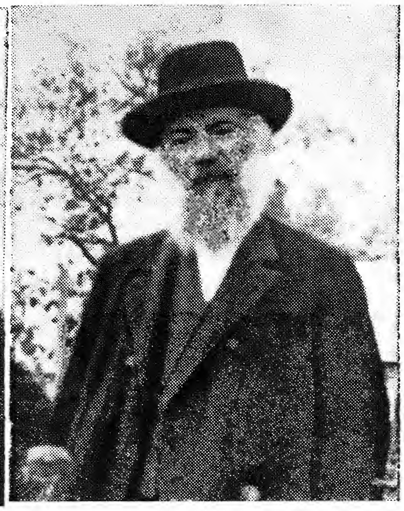
בעל בית חרושת ללבנים ורעפים. עשה פרצלציה בשטחים שמסביב בית החרושת שלו והציע למכירה את החלקות. חלקות רבות נמכרו ליהודים ממחוז מרמרוש, כי נמכרו בזול.

ר׳ יואל ברויאר

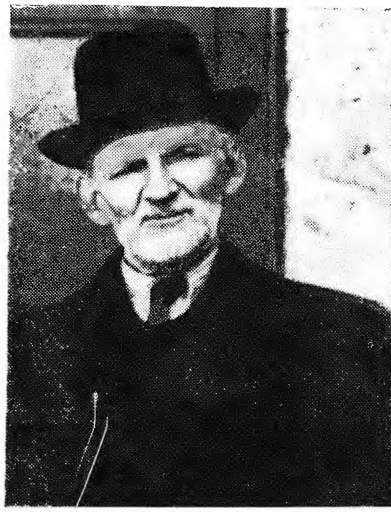
הוא ואחיו ר׳ יעקב היו קבלנים לעגלונות היו מעשרה הראשונים בבית הכנסת. בנו של ר׳ יואל היה רב בבודפשט.

ר׳ יוסף פולק

היה בר אוריין. בעל כרמים ואחוזה חקלאית. הצטיין בנדיבות רוחו לחתום על שטרות כערב לנזקקים להלוואות, גם כשהיה להניח מראש שהוא יצטרך לשלם

ר' יוסף פולק ז"ל

ר' שמשון פולק ז"ל

את ההלואה כערב. היה רגיל לאמור: גם בדרך זאת יש לקיים מצות גמילות הסדים. שנים רצופות היה מראשי הקהילה.

ר' שמשון פולק

מחשובי הבעלי בתים וסוחר מכובד. למד שנים רבות בישיבת פרעשבורג. עזר הרבה לנצרכים. היה בין הראשונים ששלח את בנותיו לבית הספר העברי. בנו מאיר גם נשלח ללמוד בישיבות גלאנטא וחוסט. היום בעל מכולת בירושלים, וגם בנותיו חיות בארץ (בנתניה).

ר' יוסף מאיר ווייס

היה מלמד בתלמוד תורה והיה מחסידי סיגט.

ר' יעקב ברקוביץ'

בעל בית מסחר לאריגים, היה ת"ח ידוע בעיר. בתו חיה בארץ.

ר' ליפא מרקוביץ

בעל חנות מכלת. הרבה שנים כיהן כיו"ר דחברה קדישא.

ר׳ אהרן דב ברגר

בעל חנות לזכוכית ופורצלן. זמן רב שימש כגזבר דחברה קדישא. במשך תקופה ארוכה כיהן כגזבר כבוד של העיריה. היה גבאי בבית הכנסת הגדול וממיסדי בנק אוגוטשה. בניו ר׳ יצחק יעקב ור׳ משה הלכו בדרכי אביהם והיו גם הם פעילים בצרכי צבור. ר׳ משה עבר עם חתונתו למרמרוש־סיגט ונעשה שם מנהלה של החברה קדישא.

ר׳ אליהו יעקב קליין ז״ל

ר׳ אליהו יעקב קליין

כיהן כגבאי דחברא קדישא, והיה גם חבר במועצת הקהילה. בימי המצוקה היה פעיל מאד בלשכת הסיוע המקומית. כגבאי דחברה קדישא כיהנו גם ר׳ אברהם בלוך, ר׳ ראובן רוט, ר׳ אנשל פרידמן, ר׳ בנציון שורץ, ר׳ יהושע רובין ור׳ יחזקאל הרמן. ר׳ יעקב קליין (טראפיקאנט) שימש הרבה שנים כגזבר דחברה קדישא.

ר׳ יעקב מרקוביץ׳

ב״ר ליפא, בעל בימ״ס לאריגים.

ר׳ יצחק קליין ז״ל

ר׳ יצחק קליין

בנו של ר׳ אליעזר מיכאל היה בין הסוחרים הותיקים והמכובדים בעיר. היתה לו חנות שעונים ותכשיטים. היה בין אלה שהגרמנים כינסו אותם בבית־הכנסת הגדול ושם נחקרו מתוך עינויים, כדי שיודיעו להיכן הטמינו את חפצי הערך שלהם. בנו שמעיהו היה ממיסדי המזרחי בעירנו. שלושה בנים ושתי בנות שלו חיים בארה״ב.

ר׳ יעקב רוזנר

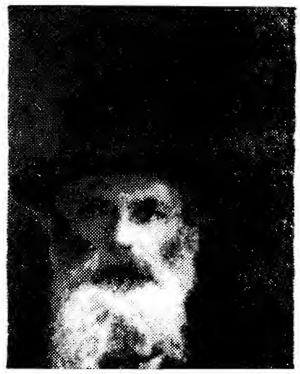
תלמיד חכם, סוחר תבואה, מתלמידיו של „הקדושת יום־טוב״ מסיגעט. אחדים מ־12 בניו ובנותיו נשארו בחיים ונמצאים בארה״ב. נפטר בגיל צעיר בשלהי מלחמת העולם הראשונה.

ר׳ כתריאל גליק

סוחר קמח בנו של ר׳ דוד גליק ממתפללי חברה משניות.

ר׳ יצחק סנדר

גיסו של ר׳ שלמה כהנא, ת״ח ידוע למד בחוסט.

ר׳ יצחק יעקב ברגר ז״ל

ר׳ יצחק יעקב ברגר

גידל את בניו לתורה ולתעודה. בנו ר׳ אליהו חיים, למד בפרשבורג ומשך ימי מלחמת העולם הראשונה עמד בשרות הישיבה. טורח הרבה בשליחותה בין עשירי הונגריה, כדי להבטיח את תקציב הישיבה. היה תלמיד־חכם גדול ודרשן מפואר בשפה הגרמנית וגם בשפה ההונגרית. עשרות שנים כיהן כרב חרדי בשיקאגו שבארה״ב, מחובב ומכובד על בני קהילתו ועל חבריו הרבנים בעיר גדולה זו.

ד״ר משה ב״ר יצחק יעקב ברגר

היה מראשוני הפעילים הציוניים בסעליש. עוד בשנת 1922 כשנוסד בית הספר העברי והיה מחסור במורים, התנדב להיות בין המורים הראשונים בו (גם לפי שידוליו של אחיו מרדכי שהיה מזכיר בתי הספר העבריים ב־פ.ק.ר). כבר בהיותו רופא נתן שיעורי עברית לנוער (בחדר ההמתנה של מרפאתו). שליחים ציוניים כמו ד״ר רבינוביץ, פון וייזל, ירמיהו הלפרין ובנימין לובוצקי התארחו בביתו בבקרם בעיר. הרבה שנים כיהן כיו״ר ועד בית הספר העברי בסעליש. אחרי השואה עקר לשיקאגו שבארה״ב שם הוא ממשיך לעסוק ברפואה. ד״ר ברגר מבקר מדי שנה בארץ.

ר׳ מרדכי ב״ר יצחק יעקב ברגר

היה המזכיר הכללי של ההסתדרות לבתי הספר העברים ברוס־הקרפטית והיה גר במונקאטש. הובל לאושוויץ הי״ד. רעיתו עם בתו ניצלו ונמצאות בארץ.

ר׳ ישראל ברוך ברקוביץ׳

תלמיד חכם ומקובל. היה חתנו של ר׳ אהרן דב ברגר.

ר׳ ישראל מרדכי גוטמן

תלמיד הרב מראכוב רבי ישראל חיים פרידמן, בעל לקוטי מהרי״ח. והוא תלמיד־חכם גדול.

בשנת 1941 הוצא ביחד עם משפחתו לגליציה והמגויסים במחנה עבודה מסעליש (108/58) הצילו את המשפחה והחזירו אותה לסעליש.

ר׳ ישראל שנפלד

שותף לפירמה „קליין את שנפלד״, סיטונאים במכולת.

ר׳ מאיר וילינגר ז״ל

ר׳ מאיר וילינגר

למד בישיבת אונסדורף היה מבין מתפללי בית־המדרש ספרד. אשתו מלכה שנספתה באושוויץ, היתה אשה צנועה וטובת לב, מבית מאד מכובד. חינך ילדיו בדרכי התורה. אדם ששמח בחלקו, אהב לעזור לנזקקים, והיה מחובב מאד על כל חבריו ומכריו. בשנים 1942—1945 היה מגויס בפלוגת עבודה 108/58 באוקראינה.

בתום מלחמת העולם השניה היגר לארה"ב עם בניו ושם בנה ביתו מחדש. בשנת תשל"ד כ' "אייר נפטר באופן פתאומי בניו־יורק. בניו הביאו אותו לקבורה על הר המנוחות בירושלים. בנו יוסף גר בלוס־אנגלס. בנו חיים־יהודה (ליאון) גר בברוקלין, ניו־יורק. בנו ישראל איסר (אֶמרליך) גר גם כן בברוקלין, ניו־יורק.

ר' יענקלה חייט

איש ישר דרך ותמים הליכות.

ר' לייביש גוטמן

היה תלמיד חכם גדול ותורתו אומנותו. ניהל במשך זמן מה ישיבה קטנה בבית־הכנסת הקטן שעל יד אולם החברה קדישא בבית יצחק הערש רוז.

ר' יהודה לייב איזלוביץ

סוחר אריגים מוקיר רבנן ובעל צדקה.

ר' מאיר הרץ גרין

בעל בימ"ס לקמח וגם חוכר אחוזה בפאנטשיקה. ילדיו למדו בישיבות.

ר' מאיר וייס

בעל חנות מכולת. היה מחסידי האדמו"ר מספינקא. בנו משה עלה מארה"ב וחי בארץ.

ר' מנחם קליין

היה תלמיד ישיבה בפרסבורג. תלמיד חכם חשוב. סוכן נוסע, ממייסדי „המזרחי" בסעליש. בתו ובנו חיים בארץ. נכדו גדי היה טייס בצה"ל, נפל ברמת הגולן במלחמת יום־הכיפורים.

ר' מנחם רוטנשטיין

תלמיד־חכם, סוחר עורות. היה גבאי של החברה משניות.

ר' מנחם מנדל נוימן

היה בנו של ר' מרדכי נוימן. בנעוריו נשלח לישיבת ר' שלום גולדברגר בסוואליאווה, שם גר אביו זקנו ר' אפרים פישל אפשטיין שהיה חתנו של הראב"ד במונקאטש ר' יצחק אייזיק ווייס (מקודם אב"ד בסוווא־

ליאוות) בעל הספר „בית יצחק" על מסכת מגילה. כשמונה שנים למד שם, והיה שקדן גדול. כאכסטרניסט גמר ארבע כתות בית ספר תיכון. אחרי המלחמה הזר לבית הוריו, נכנס למסחר בחמרי בנין ועזר בפרנסת המשפחה. אחרי חתונתו התפלל בקביעות בביהמ"ד „מחזיקי תורה". לקח את ר' ליפא פרידמן כשותף בעסקו ובהשפעתו הפך להיות חסיד האדמו"ר מסאטמר וגם עבר להתפלל לבית המדרש של חסידי ספרד. כקרוב משפחה ביקר ביחד עם אביו זקנו, גם אצל האדמו"ר מספינקא, היינו עוד אצל ר' יוסף מאיר בעל „אמרי יוסף". ואח"כ אצל רבי יצחק אייזיק.

ר' מנחם מנדל נוימן ז"ל

היה עסקן צבורי והיה כמה שנים חבר ההנהלה המצומצמת של הקהילה. למרות היותו חסיד סטמאר, תמך בבחירות בשנת 1924 במפלגה היהודית הלאומית. פעל הרבה בתלמוד תורה. ביתו היה פתוח לרוחה לבחורי ישיבה ולאורחים אחרים. וביחוד בשבתות הסבו כמה אורחים על שולחנו.

היה ממעריצי הרב דמתא רבי יוסף נחמיה קורניצר וכאשר הוזמן לקראקא להכרה, ליוה אותו לשם.

בימי המצוקה עבד הרבה בלשכת הסיוע. הוא נשלח עם כל משפחתו, שמונה נפשות, עם הטרנספורט הראשון למחנה אושוויץ. היו במחנה שרצו לשחד על ידו את הנאצי מפקד המחנה שימנה אותו „לזקן הבלוק". דחה את ההצעה ואמר

„איני רוצה להיות נוגש על אחי היהודים". מתוך סבל רב נפטר בקופרינג ע"י לנדסברג. אחרי השחרור חזרו רק בתו סימא רחל ובנו אביגדור. שניהם חיים בארץ.

בתו העמידה לו מצבה בקבר האחים בקופרינג.

ר' יחזקאלויינגרטן

איש חסיד היה. נולד בעירה קובולצקה־פולינה שבהרי הקרפטים. בנו של ר' אפרים פישל ז"ל, שהיה יערן ביערי הקרפטים. אווירה מסורתית חסידית מילאה את הבית. מעירתו הלך ללמוד תורה לישיבות ויז'ניץ וברדיצ'ב. בהתמדתו בלימודים ובמרוצת השנים נעשה מרצה בשעור גמרא וביורה דעה. בין תלמידיו היה הרבי בעל הנסים ר' מרדכי יחזקאל מפולינה זצ"ל בכינויו „דער פאָליענער רבי". אחרי שהתחתן ר' יחזקאל התיישב בסעליש. הוא השתלב מהר בסביבה החדשה והקים משפחה ובית פתוח לכל עוברי אורח. ביתו היה אכסניה לרבנים שפקדו את העיר. למרות שהיה חסיד מובהק ידע והכיר היטב את המסחר ואת העולם החצון הסובב אותו. היה ער לתחיה לאומית, אבל מתוך השקפתו החסידית לא צידד באידאלים הציוניים להגשמתם. בהגינותו וביושר לבו רכש יוקרה וידידות גם בקרב הגוים. נועם הליכותו, הדרת פניו, נקיון כפיו היו סימן הכר לאישיותו. תקיף וקפדן בחנוך ילדיו ללא פשרות. רעיתו הנאמנה יהודית בכנויה אידא נעני היתה פעילה בכל מוסדות הסעד בעירנו, האשה היחידה בעיר חברה בחברה קדישא לא רק בתואר אלא גם במעשים, בטהרה ובתפירת תכריכים לנשים. ר' יחזקאל ז"ל היה בין ראשוני הקורבנות של הז'נדרמריה ההונגרית שגלחו את זקנם של נכבדי הקהילה ובחקירות האכזריות עמד איתן בנסיונות הקשים באמונתו השלמה לגאולת ישראל עד נשימתו האחרונה. רעיתו יהודית ובנותיו בלומה, וילדיה טינצ'י וילדיה, אטו וז'וז'י ז"ל גורשו יחד עם יתר יהודי העיר לאושויץ. בנו אפרים פישל ז"ל שהיה חתנו של הרב פוקס מביהרקרסטש נהרג בפלוגת עבודה ברוסיה. רק בנו היחיד לייבי נשאר בחיים מכל המשפחה. עזרתו הרבה של לייבי ליהודים שהיו זקוקים לתעודות מזויפים בכדי להמלט מהמשטר האכזרי ידוע להרבה בני עירנו. על אף שידע שפעילותו כרוכה בסכנות רבות לא היסס להגיש עזרה לכל דורש, עד שגויס לפלוגת עבודה ונשלח לרוסיה. היום הוא חי בישראל.

ר' מנחם מנדל צוקרמן

מבוגרי ישיבת סעליש, סוחר טקסטיל.

ר׳ מרדכי רוזנטל

תלמיד חכם, היה שותף לפירמה „כץ את רוזנטל״, בימ״ס סיטונאי למכולת (ראה אצל ר׳ משה כץ). שני בניו ובנותיו חיים בארץ.

ר׳ משה אברהם ובנו ר׳ דב

סוחרים בבגדים. בנו ר׳ **בנימין** היה ממייסדי „המזרחי״ בסעליש.

ר׳ מרדכי נוימן ז״ל

ר׳ מרדכי נוימן

בא לסעליש מסואליאווא בשנת 1906. אשתו היתה נכדתו של ר׳ יצחק איזיק וייס הרב בסואליאווא וראב״ד דמונקאטש. בזמן מלחמת העולם הראשונה היה בין אורחיו הרב מבוטשאטש ר׳ מאיר אראק. ר׳ מרדכי היה בין מיסדי בית־המדרש נוסח ספרד עוד בשנת תרע״.

ר׳ משה זליקוביץ׳

תלמיד־חכם, סוחר כובעים. עסקן פעיל בתלמוד־תורה.

ר׳ משה כץ

היה משך שנים גבאי של החברה משניות והיה גר בחצר אחת עם גיסו ר׳ מרדכי רוזנטל. בחצר זו היתה באר עמוקה ומסביב לבאר זו ערכו בראש השנה תשליך.

הפירמה „כץ את רוזנטל" נמנעה לפנות לערכאות נגד בעלי חובות.

ר׳ משה לעזמן

היה בעל כרם ובית משרפות יי"ש.

ר׳ פנחס רוזנפלד

תלמיד־חכם, סוכן ביטוח.

ר׳ פתחיה רוזנברג

דבוק בחסידות בלז. חדשים רבים של השנה שהה בחצר האדמו"ר.

ר׳ פייטל וואלד

היה יליד פרשבורג, היה כמה שנים גבאי ביהכ"נ הגדול.

ר׳ צבי וויינבך

היה ת"ח, סגי נהור וידע כל התפלות על פה, גם התפלות של ראש השנה ויום־הכיפורים עם הפיוטים.

ר׳ יצחק מרקוביץ׳

בנו של ר׳ ליפא מרקוביץ׳. עלה ארצה בשנת 1933 בעליה בלתי חוקית. היה בעל בית־חרושת לרהיטים. הוא היה מסוג האנשים שביד רחבה עזר לנזקקים, ונתחבב על כל מכריו. היה ממיסדי אירגון יוצאי סעליש בישראל. נפטר באופן פתאומי בשנת תשי"ז.

ר׳ צבי מרקוביץ׳

למד בחוסט בישיבת בעל „ערוגת הבושם". היה גזבר בקהילה ופעיל בתלמוד תורה. שימש זמן ממושך כגזבר החברה קדישא.

ר׳ צבי הירש נויפלד

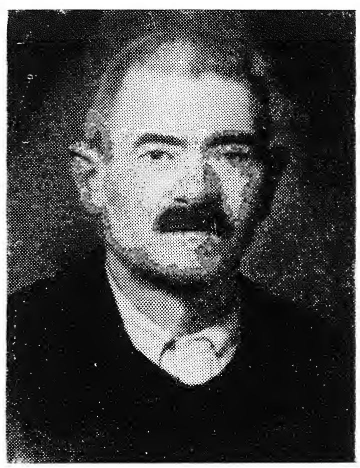
היה מנהל את טחנת הקמח של ר׳ יצחק זאב רויז. היה מותיקי העיר. בנו, שהיה תלמיד חכם גדול ודרשן מצוין, היה הרב בדינדיש (הונגריה).

ר׳ אברהם שמואל וייס

בן ר׳ יהודה אריה (לייב) וייס. תלמידו של „ערוגת הבושם" ושל רבי אליעזר דוד גרינוולד ז"ל. ניהל בית יהודי־ציוני. ילדיו למדו בבית ספר עברי בעירנו וגם בגימנסיה העברית במונקטש. היה הברו וידידו של ד"ר יוסף פאטאי.

ר׳ יוזפא שרייבר

היה יושב ראש וחבר הנהלת „הבנק לאשראי והלוואות של הג׳וינט". משך שנים כיהן כחבר ההנהלה המצומצמת של הקהילה, וגם שימש כגבאי דחבו״ה מחזיקי תורה בית־המדרש. היה חתנו של ר׳ מנחם גוטמן.

ר׳ זאב (Vilmos) וייס ז"ל

ר׳ זאב (VILMOS) וייס

היה מנהל החוה החכורה (מהבארון פערענ׳י) ע"י ר׳ נתן שטיינר, וכן מנהלו של המפעל ליצור כוהל בחוה. הוא היה אדם טוב לב, עניו וצנוע. ילדיו נשלחו לבית ספר עברי. האם שושנה נפטרה ממחלה ממושכת כמה שבועות לפני השילוח לאושויץ, וזכתה להגיע לקבר ישראל בסעליש.

שני בניו, אברהם (בונדי), יצחק (שוני) ובתו עליזה חיים בארץ, ובתו הדי גרה בקנדה. בתו הצעירה בתיה נספתה באושויץ בשנת 1944. ביתו של בונדי פתוח לרווחה לנזקקים וכן בפני מפעלי צדקה וציבור.

ר׳ צבי אלימלך פישר

היה אדם ישר ואיש משכיל.

אשתו שהיתה בת לבית טאבאק מסלוטפינה, הצטיינה במידות תרומיות ביחוד במתן צדקה בסתר. בנם ד״ר יוסף פישר היה אחד ממנהיגי היהודים בטרנסלבניה וציר הפרלמנט הרומני בבוקרשט. הוא עלה ארצה ושירת כפקיד בכיר במשרד העבודה.

ר׳ אנטשל מרקוביץ

בעל בית מלון ,,אירופא״ שממול תחנת הרכבת. היה בעל צדקה גדול. גם אשתו הצטיינה במצוה זו. הרבה שנים כיהן כיו״ר דחברה קדישא.

ר׳ נטע לייב בראון

נהנה מיגיע כפו, פחח. היה מסור בלב ונפש לתפקידי החברה קדישא ושימש מספר שנים כגבאי דחברה.

ר׳ ראובן רוט

בעל מידת הכנסת אורחים, מחותנו של רבי יעקב ריכטר, הדיין בקוראלי־האז.

ר׳ שלום ווייס

תלמיד־חכם, בעל כרמים, קבלן לבניה.

ר׳ שלום מרקוביץ

עגלון, הולך תמים, וחבר פעיל בחברת תהלים.

ר׳ שלמה ב״ר זאב גולדברגר

ת״ח גדול. בעל מאפיה.

ר׳ שלמה כהנא

בא לסעליש מחוסט והיה תלמיד חכם גדול מתלמידיו של בעל ,,ערוגת הבושם״. היה סוכן נוסע. נפטר באנטורפן בשנת תשכ״ד בגיל 85. מבניו נשארו בחיים, שבעה בנים ושלש בנות. בקר בארץ פעמים אחדות.

ר׳ שלמה פישהוף

בן למשפחה חרדית תמימה בפרשבורג. אביו ר׳ יוסף דב פישהוף, היה מעורה בין תלמידי הישיבה ותלמידי החכמים בפרשבורג וממעריציו הגדולים של

הרב דמתא. היה משתתף קבוע במסיבת סעודה השלישית בבית הרב, והוא היה המנעים את הזמירות בנעימה המסורתית הפרשבורגית. ר׳ שלמה התחתן עם בת ר׳ חיים קליין בסעליש ונשאר כתושב בה. כעסקן צבורי חיפש לו שטחי עבודה וחברים לדעה ומצאהו בר׳ יהודה הולנדר, ביחד אתו היה ממארגני ביה״ס „בית יעקב״ והתלמוד תורה והקדיש להם הרבה מזמנו. בימי המצוקה היה חבר בלשכת הסיוע והיה פעיל בה. ניצל מהשואה יחד עם בנו ובתו ועתה חיים בארה״ב.

ר׳ חיים יוסף ברלינר

בנו של ר׳ אהרן ברלינר. נשא לאשה את דבורה בתו של ר׳ יעקב רוזנר. מימי כניסת ההינגרים ועד לימי הגיטו פעל אישית וגם עם „לשכת הסיוע״ בענייני עזרה שונים. הודות לעובדה שאביו היה בעל מדליה מימי מלחמת העולם הראשונה הושאר עם משפחתו לגור מחוץ לגיטו. הוא ניצל זאת לאירגון הכנסת כמויות ידועות של מזון מדי יום לגיטו עד שנלקח עם הטרנספורט הראשון יחד עם משפחתו לאושוויץ. ביתו בניו־ג׳רסי פתוח לרווחה לכל מפעל צדקה. מבקר בתדירות בארץ וגם בנה לו בית בירושלים.

ר׳ שלמה שפיצר

הוא בא לסעליש מגרוס־וורדיין והיה ידוע כת״ח גדול. היה מותיקי המזרחי.

ר׳ שמואל שמעלקא גולדשילד

יהודי תלמיד חכם תלמידו של בעל ערוגת הבושם, חתנו של ר׳ יהודה לייב וייס השו״ב, ניהל בית ציוני, אשתו יענטה אשה צנועה וטובת לב. ילדיהם למדו בבית ספר עברי. אף אחד לא נשאר מהם. בנם משה היה פעיל ב„מזרחי״ ויהודה אריה „לייבי״ ב„בית״ר״.

ר׳ שמואל אייזיקוביץ׳

בעל חנות מכלת, היה בעל משפחה של 14 ילדים. בנו הבכור ר׳ דוד ליב היה ראש קהילת חוסט, בנו ר׳ שלום יהודה מת מתוך ענויים במחנה עבודה בטאַרנובקה שבאוקרינה.

ר׳ שמואל אייזיקוביץ׳ ז״ל

ר' שמואל שמעלקא ווייס

סוחר יינות. עליו הרחבנו את הדיבור בפרק הציונות.

ר' שמואל לוי

בעל בימ"ס לנעלים.

ר' שמואל יוסף רייזמן

היה שמש בית הכנסת הגדול.

ר' שמחה גרין

חקלאי. הרב מראז'עוו היה גר בביתו. עליו עוד נרחיב את הדבור במדור הציונות.

ר' שמעון עוזר קליין

שותף לפירמה „קליין את שנפלד", סיטונאים במכולת.

ר' מנחם קליין

היה מנהל בחותו של ר' מנחם גוטמן. היה יהודי ת"ח, צנוע הליכות. ילדיו קיבלו חינוך ציוני למדו בבית הספר העברי והיו פעילים בתנועת בית"ר. אשתו לאה נהגה בערבי שבתות וחגים לשלוח לעניי העיר בשר וביצים. בתו בוז'י גורשה מסעליש לקמנץ-פודולסק עם אלה שלא היה להם נתינות הונגרית, ושם הוצאה להורג ביריה ע"י ההונגרים. בנו ברל נהרג בפלוגת עבודה באוקרינה. בנו דוד אריה (אימי) נורה למות ע"י חיילים רוסיים כשניסה לעבור את הגבול הרומני בדרכו ארצה אחרי המלחמה. בנו יהושע (שאנ'י) חי בארץ.

ר' בנציון קליין ז"ל

ר' בנציון קליין

בעל בית דפוס וחנות למכשירי כתי-בה בין הסוחרים המכובדים בעיר, היה תלמיד-חכם והסיד בביתו היתה אוירה חסידית, ילדיו למדו בישיבות. ממיסדי

ומתפללי בית המדרש ספרד. הוא ורעיתו עם כל ילדיו ניספו בשואה. רק בנו הבכור יהודה נשאר בחיים, הוא עלה ארצה בעליה בלתי חוקית בשנת 1932 וחי בארץ.

ר׳ שמואל בראון

סוחר בתבואה, בעל צדקה. אשתו המשיכה במתן צדקה אחר מות בעלה בתו היה בארץ.

החברה קדישא

החברה קדישא נוסדה עם ההתישבות הראשונה בעיר וסביבתה. גם תקנותיה נתחברו בזמנים ההם והן לפי התקנות המקובלות בכל תפוצות ישראל. תאריכי המצבות הישנות שנתקיימו הם מסביב לשנים ת״פ — 1720 במצבת הרב הראשון רבי יאיר כץ חקוק תק״מ (1780).

החברה קדישא פעלה מלבד בתפקידיה העדינים בחסד של אמת בעניני קבורה בדרכי ישראל והמסורת המקובלת מדור דור, גם בשטחים אחרים, כמו ביקור חולים, שמירת לילה ליד הנפטר וכדומה.

וכדי שימצאו תמיד האנשים המוכנים לתפקידים כאלה, הונהג בחב״ה רישום כל הבנים הנולדים, כמועמדים לחברים בחברה. את דמי הכניסה לחברה של הילדים האלה שילם הסנדק של הילד. כשהגיעו הילדים לגיל 15—16 נקראו

מצבותיהם של ר׳ ברוך אבי בעל ה־תניא, ושל ר׳ משה ברלינר ז״ל. בבית הקברות בסעליש.

מצבת ר׳ משולם וייס ז״ל, על יד המצבה
בנו משה (מימין).
משמאל: מצבותיהם של רבי שמואל שמעלקא
ואשתו הרבנית ז״ל.

„מאלדזשעס״ (צעירים) והשתתפו בכל עבודות החברה ולאחר שהתחתנו נכנסו לחברה כחברים שווי זכויות.

שטח הקרקע שהחברה רכשה לבית העלמין היה מחוץ לעיר. אך כשהעיר גדלה והתפשטה נמצא בית העלמין במרכזה של העיר.

החברה גדרה את המקום בחומת אבן, בנתה שם בית טהרה שצויד בכל הכלים הדרושים. בקרבת מקום לשטח בית העלמין נבנה בית הכנסת הגדול.

בבית העלמין טמונים גדולי תורה וצדיקים, רבני סעליש שנפטרו בסעליש וביניהם רבי ברוך אבי בעל התניא, רבי שמעלקא קליין שפרסומו היה גדול בכל המדינה כצדיק וגאון בתורה. רבי פנחס חיים, רבי יהונתן בנימין, ר׳ משה ברלינר, ר׳ יהודה ליב וייס השו״ב, ר׳ אברהם גלאנץ השו״ב.

בסעליש היה רק בית חולים ממשלתי והחברה קדישא דאגה לחולים היהודים העניים שנזדקקו לבית החולים לאוכל כשר. והיו הגבאים של החברה הולכים מבית לבית לאסוף את האוכל הדרוש. הצטיינו בעבודה זאת ר׳ בנציון שוורץ בעל חנות לאריגים, ר׳ יהושע אהרן רובין ור׳ יצחק אייזיק רייזמן. בתקופה מאוחרת יותר היתה אשה אחת גב׳ ליפשיץ שהועסקה על ידי החברה במשימה

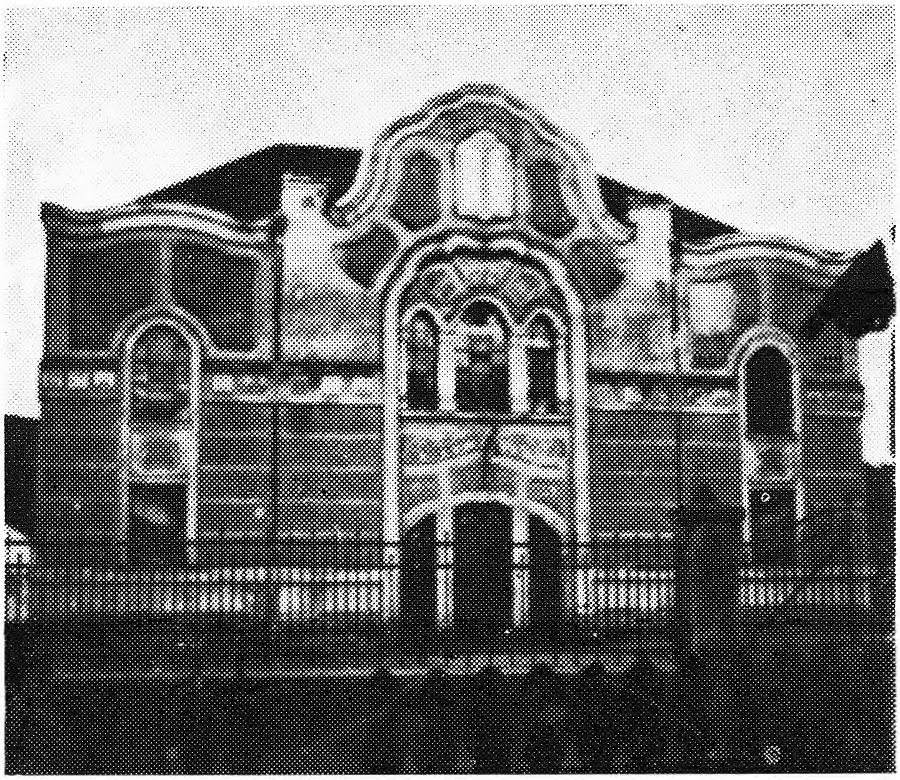
זאת, היא ביקרה לפי רשימה מוכנה בידיה את המשפחות התורמות את האוכל והביאה את האוכל לחולים. החברה קדישא פעלה עוד בשטח הסעד לעניים. היא דאגה לרופאים לעניים וסיפקה את התרופות להם. בחורף חילקה החברה עצי הסקה לעניים ולפני פסח מצות ותפוחי אדמה לנזקקים להם. שתי מסיבות קיימה החברה בכל שנה, בז׳ אדר יום פטירת משה רבנו, שקבעוהו גם ליום הזכרון של רבי שמואל שמעלקא, שנסתלק ביום ט׳ אדר, ומסיבת חגיגה בשמיני־עצרת בה קיבל כל חבר בחברה ענבים ונר להבדלה. בשנת תרצ״ד־תרצ״ה בנתה הממשלה בית חולים חדש בעירנו ואישרה אגף מיוחד למטבח כשר בפקוחה של החברה קדישא. התמסרו במיוחד לעבודה זו ר׳ מנחם וירצברגר ור׳ שמעלקא קליין. ר׳ שמואל כץ ואשתו ניהלו את המטבח. לפי השמועות הבאות מסעליש, מתכננים השלטונות להרוס את בית הקברות וכבר סללו דרכו כבישים כדי לבנות שם בנינים[109].

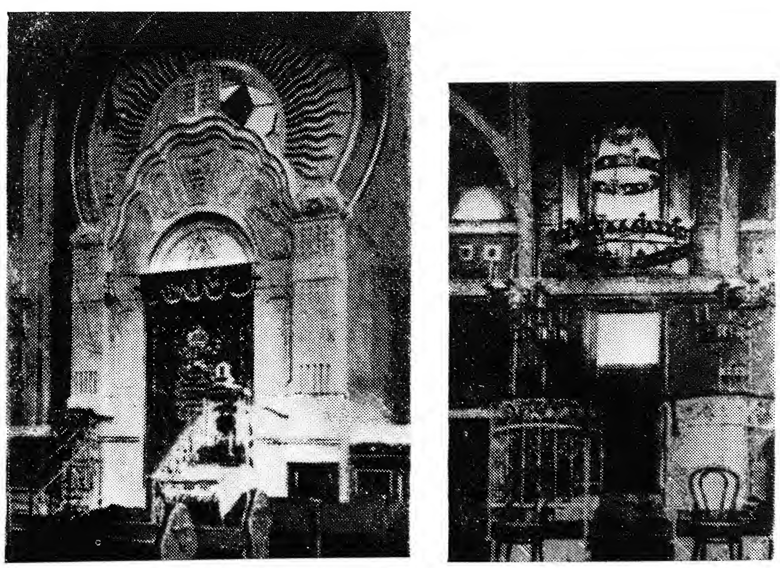
מצבותיהם של ר׳ יהודה אריה וייס, ר׳ דוד גליק, ור׳ אהרן דב ברגר ב־בית הקברות בסע־ליש.

מצבת ר׳ יצחק אייזיק רייזמן ז״ל בבית הקברות ב־סעליש.

בית הכנסת הגדול בסעליש מבחוץ

בית הכנסת הגדול בסעליש מבפנים

בתי־כנסת ובתי מדרשות

בית־הכנסת הגדול

בית כנסת זה היה הגדול והמרכזי של הקהילה. נבנה בתרס״ד (1904) מעלה מיוחדת היתה לבית כנסת זה, שכן הגבאים שבו נתמנו על ידי הקהילה מחברי מועצתה. הקהילה דאגה גם לתקציבו. כאן התפלל הרב אב״ד וכאן נשא את דרשותיו. הוא היה בחצר גדולה של הקהילה אשר שם היו גם כל מוסדות הקהילה: משרד הקהילה, המקוה ובית השחיטה לשחיטת עופות. בית הכנסת אורחים (לינת הצדק) ובחצר זאת היתה גם דירת הרב. דירת הדיין, השוחט וגם השמש.

בית המדרש „חברה משניות"

ותיקי הישוב בסעליש, היו חנוכים על נוסח אשכנז, והשתדלו לשמור על הצביון האשכנזי. כאשר התחילו להמשך לסעליש יהודים חסידים מתפללי נוסח האר״י — נוסח ספרד, חששו מפניהם מנהליה הותיקים של החברה משניות ותקנו את תקנות החרבה, שעל פיהן יבוצר האופי האשכנזי של החברה. התקנות קבעו, שקבלת חברים חדשים לחברה תיעשה רק על פי המלצת חברים ותיקים, ואלה לא המליצו על כאלה שחששו שהם עלולים לשנות ממנהגיה של החברה. בראש החברה עמדו משך שנים ר׳ מנחם רוטנשטיין, ר׳ יוסף גולדברג, ור׳ משה כץ. בין הפעילים בחברה נמנו עוד ר׳ אברהם קליין, ר׳ שלום שטיינברגר, ור׳ מנחם גוטמן. ר׳ חיים יוסף קליין היה משך שנים מזכיר החברה. ערב ערב למדו חברי החברה משניות. בין מגידי השיעורים היה גם הדיין ר׳ יהונתן בנימין הכהן. הדיין ר׳ יהונתן בחר לו את בית המדרש הזה למקום לימודו וביחוד בלילות. ר׳ אברהם קליין שהיה מן הראשונים שבא לבית־המדרש עוד בטרם עלה השחר מצא כבר את הדיין במקומו והצטרף אליו ולמדו ביחד עד התחלת התפילה.

באותה תקופה שימש בית מדרש של החברה משניות מקום רכוזם של תלמידי החכמים שבעיר. מנהג היה בסעליש, שרבי שמעלקא הנהיגו, ואחריו שמרו על המנהג הרבנים שבאו אחריו, להגיד בחצות הלילות של הושענא־רבה ושבועות דרשה מענינא דיומא בבית המדרש של החברה. לדרשה זו באו כל יודעי תורה שבעיר. כאשר נתרבו בעיר מתפללים בנוסח ספרד, עבר בית המדרש הזה ברשות הרב דמתא, לנוסח ספרד.

בית־המדרש נוסח ספרד

החברה של המתפללים נוסח ספרד־האר״י ז״ל, נוסדה בשנת תר״ע על ידי ר׳ מרדכי נוימן בעל מסעדה, שהיה מחסידי ספינקא וגם קרוב משפחה לאדמו״ר מספינקא, וכן על ידי ר׳ דוד יוסף שטיינברגר, ר׳ אהרן פרידמן; ר׳ יצחק סענדער, ר׳ בערל (דב) געלב, ר׳ חיים צבי רוזנבאום, ר׳ דב (בעריש) גולדברגר, ור׳ מנחם זאב וייס. את תקנותיה של החברה ערך רבי יוסף וייס, תלמיד חכם גדול, בנו של ר׳ יצחק אייזיק וייס הרב מסואליעוע, בעל „בית יצחק״ על מסכת מגילה. מקום לימודם נקבע בבית מדרש שהיה מקודם שייך לחברה משניות. לבית מדרש זה לא היה צביון מיוחד. התפללו בו ביחד, חסידים שייכים לכל חצרות האדמורי״ם שברוס הקרפטית. נמצאו ביניהם חסידי ספינקא וזידטשוב, מונקאטש, סיגט, סטמאר וויז׳ניץ. כל אלה שהיו רגילים מילדותם להתפלל נוסח חסידים. המתפללים נוסח הסידים הקימו בראשונה בית מדרש בחדר קטן ששכרו אצל החייט ר׳ מרדכי רוזנר. הוא עבר אח״כ לבית יותר גדול בחצרו של ר׳ יצחק קליין. לבסוף קנו בית וחצר רחבת ידים מר׳ שלום שטיינברגר ושם גם בנו מקוה לגברים לטבילת יום יום. ר׳ מנשה וולדמן ובנו ר׳ דב מחסידי ויז׳ניץ היו מעשרה הראשונים שבאו לבית המדרש. בתוך ביהמ״ד ספרד פעלה חברה ש״ס, חילקו את הש״ס בין חבריה ובכל שנה ושנה סיימוהו בכ״ט שבט יומא דהילולא של בעל קדושת יום־טוב זצ״ל. הרבי מראזשעוו התפלל במשך כל השנים בבית המדרש זה.

בית־המדרש מחזיקי תורה

בית המדרש של מחזיקי תורה שחודש ושופץ מביהכ״נ בו התפלל רבי שמעלקא זצ״ל, היה הבית־המדרש היחיד בעירנו בו התפללו בנוסח אשכנז. הבעלי בתים היו מכל הגוונים רובם תלמידי חכמים. כל שבת אחה״צ למדו דף גמרא, ואחרי הלימודים התפללו תפילת מנחה ונשארו שם לסעודה השלישית. אחד ממגידי השיעורים היה ר׳ משה יוזף ז״ל.

בית־המדרש של האדמו״ר רבי ישראל מנחם עהרליך

היה במאדיאר־שור. היו עוד בתי תפלה קטנים יותר, והיו אלה פרטיים. כך היה בית־תפילה כזה בבית ר׳ יצחק רוז ובבית ר׳ אהרן דב ברנר.

תלמוד תורה

עד סוף מלחמת העולם הראשונה היו בסעליש רק מלמדים פרטיים. מספר אבות לבנים בני גיל שוה, שכרו מלמד למשך זמן ואם הצליח בהוראה, והתלמידים ראו ברכה בלימודיהם, המשיך בהוראה. היו מלמדים לדרדקי. מלמדים לחומש ורש״י ומלמדים לגפ״ת. מלמד זה כבר הכין את התלמידים לישיבה.

בין מלמדי גפ״ת יש להזכיר את ר׳ משה זאב כ״ץ. הוא היה איש משכיל והיה גם מורה לדת בבתי הספר הממשלתיים. האחרים היו: ר׳ זאב גולדברגר, ר׳ זלמן גלאנץ, ר׳ שלמה יעקב געלב. ור׳ יוסף מאיר ווייס.

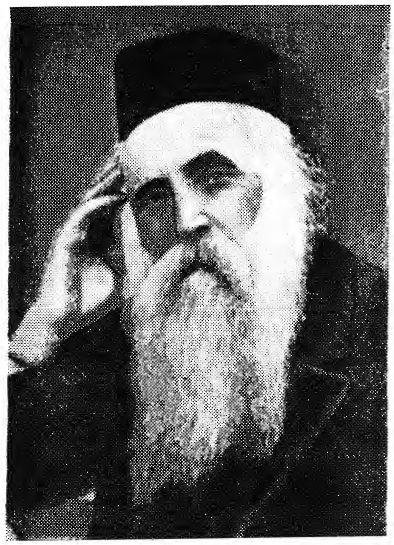
אחרי המלחמה נתרבו העניים שלא יכלו לשלם שכר לימוד ועל הצבור היה לדאוג ללמד את בניהם תורה. הקימו תלמוד תורה צבורי. העסקנים להקמת התלמוד תורה היו ר׳ משה שוורץ. ר׳ שמעלקא קליין, ר׳ צבי מרקוביץ, ר׳ מנדל ניימן, ר׳ יהודה הולנדר, ר׳ בערל כ״ץ, ר׳ שלמה פישהוף ור׳ משה זליקוביץ.

בתלמוד תורה למדו גם בני האמידים ושלמו שכר לימוד. גם הקהילה הקציבה תמיכה הגונה להחזקת המוסד. בתלמוד תורה היו חמש כתות לפי דרגת תפיסתם של התלמידים. בכל כתה מ־15 עד 20 תלמיד. המלמדים היו: ר׳ שלמה יעקב גלב המלמד הראשי, ר׳ בעריש ברונשטיין, ר׳ צבי טעלר, ר׳ לייזר זיסוביץ׳, ר׳ מנשה ולדמן, ר׳ טוביה קליין, מפעטער־פאלווא, ר׳ נטע וייס אביו של אברהם המורה בביה״ס העברי, ור׳ אייזיק יקובוביץ׳. היה גם תלמוד תורה לחסידים לחוד, בתלמוד תורה של החסידים היו המלמדים: ר׳ זלמן לייב הכהן גרוס, ר׳ דוד פרקאש; ר׳ מאיר יוסף זלמנוביץ׳, ור׳ אהרן סטרולוביץ׳[110].

מוסדות וחברות

לינת אורחים

ר׳ משה נויפלד ואשתו בלומה היו מותיקי הישוב בסעליש. ר׳ משה היה בעל כרמים ובעל מגרשים בעיר. אחרי שר׳ משה שבק חיים לכל חי מבלי להשאיר בנים או בנות יורשים, החליטה אלמנתו הגברת בלומה להקדיש את כל הונה לצרכי צבור ולמעשים טובים, ע״י הקהילה והחברה. על מגרש אחד שמסרה לקהלה נבנה בית המדרש לחברת המשניות של הותיקים. בית מיוחד ללינת אורחים וכן אולם גדול לישיבה קטנה של הדיין רבי יהונתן בנימין הכהן. את כרמיה וגם סכומי כסף לא מבוטלים הקדישה לחברה קדישא.

ר׳ אליהו יעקב אייכנבאום,
„דער תהילים־זאָגער״.

חברת תהילים

עסקנה של החברה היה ר׳ אליהו יעקב אייכנבאום הוא עצמו היה יום יום בעלות השחר מנצח על אמירת תהלים פסוק בפסוק. הוא היה בעל קול חזק וכאשר קרא את הפסוק נשמע קולו למרחקים.

חברה עושה צדקה

עניים „ארחי פרחי״ שפקדו את סעליש גרמו לפעמים לקשיים, הפריעו במסחר וגם פנו מבלי להתכוון לכך לבתי מסחר של גויים וגרמו לטענות ומענות. יסדו לכן קופת צדקה. חייבו את בעלי הבתים האמידים להקציב תרומה חודשית לצדקה והפנו את העניים לגבאי דחברה עושה צדקה. הקופה דאגה גם לתמיכת עניים נכבדים, שבאו לסעליש. גבאי הקופה הזאת היו ר׳ שמעלקא קליין, ר׳ אהרן קליין, ור׳ טוביה קליין.

אגודת נשים

בראש האגודה עמדה הגברת רוזה גוטמן רעית ר׳ מנחם. האגודה עסקה בעבודה סוציאלית רחבה, בהגשת סעד ובגדים לנזקקים להם.

מייסדי החברה „תפארת בחורים"

חברה תפארת בחורים

אגודה זו התארגנה כדוגמת האגודות תפארת בחורים בכל עיר ואם בישראל בהונגריה. מטרתה היתה לשמור על החברות והידידות שנתרקמה בין חבריה עוד בהיותם ביחד תלמידים בחדר, ובישיבות ולקיימה גם לעתיד. חבריה היו מתכנסים כל ערב ללמוד בצוותא תורה ותלמוד. מגיד השעור היה ר' יוסף אריה (לייב) קליין חתנו של ר' יהונתן בנימין. מעונם להתכנסותם שימש גם בית תפילה לחבריהם בשבתות וימים טובים. בראש תפארת בחורים עמדו ר' ישראל מנחם רוזנברג (גר בלוס־אנג'לס) ובנימין יוז'ף (שגר ברמת־גן).

חברת בחורים התאחדות חרדים

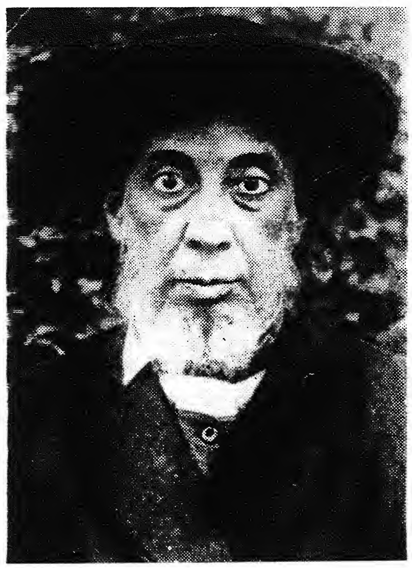
הבחורים בני המתפללים בבית המדרש של חסידי ספרד, תלמידים של ישיבות (ארשעווע, קראלע, וחוסט), התארגנו באגודה מיוחדת, היה להם בית תפילה מיוחד ושם גם למדו כל ערב דף גמרא.

אדמו"רים בסעליש

היה לסעליש גם שני אדמורי"ם מקומיים, האחד האדמו"ר רבי ישראל מנדל עהרליך, שקיים גם בית מדרש משלו. הוא היה נצר ממשפחת האדמורי"ם מזידטשוב וגם התפללו בנוסח זידטשוב. האדמו"ר השני רבי חיים מאיר יחיאל איש הורוביץ מראז'עוו היה נצר לאדמור"י רופשיץ ודז'יקוב. היה גיסו של האדמו"ר מסאטמאר.

הוא בא כפליט מגליציה, בימי מלחמת העולם הראשונה והתישב בסעליש. חיש מהר התידד עם החסידים שהיו בסעליש ותוך זמן קצר נעשה למנהיגם הרוחני.

התפלל בבית המדרש של מתפללי נוסח ספרד והיה גם עובר לפני התיבה ביחוד בחגים וימים נוראים. הוא התפלל בנעימה של חסידי דז׳יקוב ורופשיץ.

רבי יצחק אייזיק וייס זצ״ל, האדמו״ר מספינקא

האדמו״ר מספינקא

אביו של רבי יצחק אייזיק וייס האדמו״ר ר׳ יוסף מאיר היה המיסד את השושלת והיה גר בעיירה ספינקא אשר במחוז מ׳־מרוש. מכאן בא השם „חסידות ספינקא״. רבי יוסף מאיר, היה שקדן נפלא. לפי עדות בני דורו לא נמצא לו חבר בשקידה והתמדה בתורה. בגיל הילדות למד אצל אביו רבי שמואל צבי וייס שהיה ראש בית דין במונקאטש. הוא המשיך אח״כ ללמוד אצל רבי מאיר אייזנשטט (בעל שו״ת אמרי אש) תלמידו הגדול של החתם־סופר ואחרי פטירתו של ר׳ מאיר, גם אצל בנו רבי מנחם א״ש באונגוור. משם נמשך לסעליש ולמד אצל רבי שמעלקא.

בנו רבי יצחק אייזיק, היה האדמו"ר השני בשושלת. גם הוא שקדן עצום, ששם לילות כימים בתורה ונתפרסם כבר בצעירותו כאחד מגדולי התורה.

חסידות ספינקא הוא למעשה ענף מחסידות זידטשוב ממוזג עם חסידות צאנז. רבי יוסף מאיר האדמו"ר הראשון למד חסידות ותורת הקבלה משניהם. רבי יצחק אייזיק היה גם חתנו של האדמו"ר רבי ישכר דב מזידטשוב.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע"ד, העתיק את מושבו מספינקא למונקאטש וקבע בה את בית מדרשו. הוא ניהל גם ישיבה, בה עזרו לו בניו וחתנו כמגידי שעורים. הישיבה נקראה „בית יוסף" ובנו רבי נפתלי צבי היה ראש הישיבה.

במונקאטש עורר את הקפדתו של הרב דמתא רבי חיים אלעזר שפירא, בגלל בני ישיבתו, שאכלו „ימים" גם אצל חסידי בלז, שיסדו שחיטה נפרדת במונקאטש ורבה של מונקאטש ובית דינו אסרו את השחיטה הזאת, עובדה זאת גרמה לסכסוכים, שהלכו והחריפו.

אחרי 19 שנות ישיבה במונקאטש, נלאה האדמו"ר רבי יצחק אייזיק מהמתיחות המתמדת שבינו לבין רבה של מונקאטש ובשנת תרצ"ג בא אתו להתפשרות ועבר לשכון כבוד בסעליש.

דרכו בתפלה, היתה בהתלהבות עצומה, בכריעות ובהשתחויות שלהבת אש ממש.

בסעליש המשיך בכל נוהגיו, בהם נהג במונקאטש וחוגי מעריציו־חסידיו גדלו ונתרבו, גם ע"י תושבי סעליש עצמם. הם גם ראו ברכה לרגל התגוררותו של האדמו"ר בעירם. מלבד הכנסות עונתיות מאכסניה בשבתות מיוחדות וביחוד בחגים שבאו מאות אנשים להסתופף בחצר האדמו"ר, נתרבו על ידיהם גם לקוחות בבתי מסחר. אם בבואם מקודם למונקאטש, סדרו את קניותיהם בתשמישי קדושה וצרכי חתונות בניהם ובנותיהם שם — ערכו עתה את הקניות האלה אצל סוחרי סעליש.

גם בסעליש ניהל האדמו"ר ישיבה ואנשי סעליש נשאו בעול בתמיכות בכסף וביחוד בהענקת „ימים" לבחורים.

בינתיים יצאו מביתו בנו וחתנו. בנו רבי נפתלי נתמנה לרבה של קהילת בילקה וחתנו רבי אברהם אבוש הורביץ נבחר לרבה של הקהילה החרדית בקראלי.

אחת עשרה שנה ניהל רבי יצחק אייזיק את עדת חסידיו מסעליש מתוך

שקט ושלוה. הוא התחבב מאד על יהודי סעליש מכל החוגים. הם נהגו בו כבוד רב וגם הוא השיב להם כגמולם.

השואה לא פסחה עליו. הוא הובל עם כל בני ביתו לאושויץ ובי״ג לחודש סיון נשרף כקרבן עולה על קדושת השם — הי״ד. נדפס ממנו ספר „חקל יצחק״.

ר׳ חיים בלעך שימש כגבאי גם אצל האדמו״ר רבי יוסף מאיר והמשיך להיות גבאי ראשי על יד האדמו״ר רבי יצחק אייזיק. היה ת״ח גדול ורבים מן החסידים אמרו: שמן הרגע שר׳ חיים בלעך כתב את ה„קויטעל״ (פתקא) חצי הישועה כבר בא.

ר׳ חיים גבה מן החסידים לצדקת ארץ־ישראל וידוע היה, בין מקורבי החצר, עוד במונקאטש שר׳ חיים שולח חצי המגביות על ידו לצדקות רבי מאיר בעל נס ואת החצי השני לקרן קיימת לישראל[111].

בית ספינקא — לאחר השואה

עם תום המלחמה ונפילתם של הרבי מספינקא זצ״ל יחד עם בניו ר׳ ישראל חיים ור׳ נפתלי, חתנו ר׳ אברהם אביש הורביץ וקהל חסידיהם, הי״ד — בידי זדים חזר מהמחנות בנו בכורו של ר׳ ישראל־חיים — ר׳ יעקב נ״י. עם היותו שבור ורצוץ ליקט סביבו מחדש את שרידי החסידים ויסד את אגודת חסידי ספינקא. ביזמתו פורסמו מחדש הספרים „חקל־יצחק״ וספר שו״ת. הוקמו בתי ספינקא במקומות אחדים בא״י ובאה״ב, ובעיקר הישיבה בבני־ברק שלומדים בה כחמישים בחורים. ליד הישיבה נוסד בשנים האחרונות „תלמוד־תורה״ ובו כמאה תלמידים. בבנין הישיבה מונצחים רבים מבני סעליש שניספו בשואה. כמו כן יש „כולל אברכים״ המכשיר אברכים להוראת איסור והיתר ולסמיכה לרבנות. כעת לומדים בכולל יותר ממנין אברכים.

אגודת חסידי ספינקא מקיימת גם כמה וכמה מוסדות של צדקה וחסד כגון קופת גמילות חסדים, קרן להכנסת כלה ועזרת נישואין, קרן להלבשת בני־תורה נצרכים ועוד.

פועל גם מכון להוצאת ספרי הסידות, שהוציא כבר כמה ספרים, פרי עבודתם של רבני ספינקא וכעת נמצאת בדפוס מהדורה חדשה בת 5 חלקים של „אמרי־יוסף״ על התורה.

הנה כן קם לחסידות ספינקא גואל, העושה להחזרת עטרה ליושנה, והממשיך להפיץ אור תורה, ברוח בית ספינקא — כמו לפנים במונקאץ׳, בספינקא ולבסוף בסעליש.

הציונות בסעליש

התחלת הציונות בסעליש קשורה עם ר׳ משה גוטמן. לאחר שגמר את הישיבה בפרעשבורג, נרשם להשלמת השכלתו הכללית בבית ספר גבוה למסחר ובגמרו צורף להנהלת עסקיו של אביו.

ברוב הזמן של לימודיו שהה בבודפשט הבירה ורק בתרע״ג — 1913 חזר לסעליש ושהה בה זמן ממושך יותר.

עוד בישבו בישיבת פרשבורג היה לציוני ועתה כשחזר לעיר מולדתו התחיל גם להשפיע על חבריו להצטרף לתנועה הציונית. וחיש מהר התארגנו כמה מחבריו והיו לאגודה.

האגודה הציונית בפרשבורג נקראה „אהבת ציון״. היא שימשה לגוטמן למופת וקרא גם לאגודה בסעליש „אהבת ציון״.

הראשונים שנתנו ידם לאגודה זו היו: ר׳ משולם פייש ווייס [112]. ר׳ שמעלקא ווייס, ר׳ שלמה שפיצר, ר׳ מנדל קליין ועוד כמה צעירים בני גילם התאספו ובחרו במשה גוטמן כיושב ראש האגודה וכנציגה כלפי המרכז ופעולת האגודה החלה.

מדי פעם בפעם התאספו אצל אחד החברים, ועל פי רוב בבית משה גוטמן, וישמעו על התפשטות התנועה ברחבי המדינה ובעולם.

העתון הציוני „Zsidó Szemle״, שהופיע אחת לשבועיים בבודפשט בשנת 1912־1913, בעריכתו של ד״ר משה בולגר יליד טשומה אשר על יד סעליש. גם הוא חיזק את ההתעוררות, ועבודה ציונית מסודרת החלה באגודת „אהבת ציון״.

כך נמשכה העבודה, בעבודת „קרן הקיימת״, ברכישת חברים חדשים עד פרוץ המלחמה. מלחמת העולם הראשונה בשנת 1914 — תרע״ד. עם הכרזת המלחמה גויסו רוב הצעירים לצבא ועבודת האגודה שותקה.

העבודה נתחדשה רק בסוף המלחמה, בשנת 1918 — תרע״ח ושוב ע״י משה גוטמן. וכך היה מעשה: עוד בטרם התמוטטות החזיתות יצא גוטמן בשליחות מסוימת לשווייץ, שם נודע לו על הצהרת בלפור. במדינת הונגריה לא פורסמה ההצהרה מפאת הצנזורה והמון היהודים לא ידע ממנה. עם שובו של גוטמן משווייץ מסר הוא בסודי סודות על ההצהרה הזאת למקורביו ואלה למקורביהם והידיעה התפשטה והיתה לשיחה בין יהודי סעליש כמה חדשים לפני שהיא קבלה פרסום רשמי במדינה [131].

שמועה התהלכה בסעליש אשר מקורה היה בספורה של „רייזל נעני" (הדודה רייזל) אשת הדיין רבי יהונתן בנימין הכהן, שהיתה בת לר' צבי רוטנשטיין. היא סיפרה, שכאשר אביה היה סוכנו ונאמנו של יעקב הרצל, שהיתה לו אחוזה בסביבות סעליש, אבי ד"ר תיאודור הרצל מייסד הציונות, היה בא מזמן לזמן לראות את האחוזה ולעמוד על מצב ניהולה. באחד מביקוריו באחוזה, לקח אתו גם את בנו הצעיר, תיאודור, ובילו באחוזה מספר ימים. ואעפ"י שאין לסיפור הזה כל שייכות לציונות. אלא לאחר ששמו של הרצל נקשר עם הציונות, מילא גם הוא בגאוה מסוימת את ליבם של ציוני סעליש.

העבודה הציונית באמת מידה רחבה יותר התחילה עם הצטרפותה של רוס־הקרפטית ובתוכה העיר סעליש לרפובליקה הצ'כוסלובקית. באותו זמן נוסדו אגודות ציוניות במונקאטש. אונגוואר ובשאר ערי החבל רוס־הקרפטית ונתחדשה העבודה גם בסעליש.

גם ציוני בוהמיה ומורביה, בעלי מסורת ציונית מראשית הופעתה — התחילו לבקר בערי החבל וגם הם עזרו בהרבה להתפשטותה של הציונות.

בסעליש התלקטו מחדש השרידים הציונים, שכבר בתרע"ג — 1913 יסדו אגודה ונוספו עליהם חדשים וביחוד מבין הצעירים. מהם שמעון עוזר רייזמן, יהושע צבי ניימן (שניהם בארץ), חיים ווייס, צבי בראון (העטיקו), יהושע הלוי הורוביץ בנו של הרב מסעבן, משה ברגר שנעשה אח"כ לרופא ומשה ברגר שנעשה אח"כ לעורך דין, יהושע קליין (עתה בקרית־מוצקין), המהנדס יוסף רוט (עתה ברמת־גן), יוסף בנימין (עתה ברמת־גן) ועוד אחרים.

יהדותם של יהודי רוס־הקרפטית היתה יהדות טבעית, מושרשת עמוק במסורת וגם משיכתם לציונות נבעה משרשיות זו. בני סעליש ויהודי מחוז אוגוטשה גם הם ינקו מתוך יסודות טבעיים אלה. לכן, בראשית צעדי ההתארגנות לא שמו לב כלל לזרמים שבציונות. כל ציוני היה חבר, ותהיינה השקפותיו בציונות מה שתהיינה. למעשה היו בני סעליש ברובם הגדול שומרי תורה ומצות וגם אלה שהתרחקו, נזהרו מלחלל שבת בפרהסיה. על ידי כך גם נתאפשרה עבודה הדדית מלאה. כל הציונים בעיר התארגנו איפוא באגודה אחת בשם „אחדות" ובה פעלו במשותף בכל העבודות הציוניות, היא קבעה את זמני המגביות לקרן הקיימת, היא קבעה את ההרצאות. ביזמת „אחדות" אורגנה אגודת הנשים ויצ"ו וגם אגודה לבנות ציוניות בשם „מרים".

עם גידולה של התנועה באה גם הדיפרנציאציה. נתארגנו בעיר אגודות ל„מזרחי", לרויזיוניסטים ולשומר הצעיר.

קבוצת חברי „המזרחי" בסעליש

באגודת המזרחי התבלטו בפעולות מלבד ר' משה גוטמן, שהיה מקובל על כל המפלגות, ר' משולם פייש ווייס, ר' יהושע צבי ניימן, ר' שמעון עוזר רייזמן ר' מתתיהו וייס, ר' שמעלקא וייס, ר' יצחק פופר ור' שמעיה קליין הגר עם משפחתו בארצות־הברית

בהזדמנויות שונות נערכו הרצאות בעיר. ואמנם בכל ההרצאות היו משתתפים רבים. כל ציוני ראה חובת כבוד להשתתף.

בין ההרצאות יש לציין את הרצאתו של ציר הפרלמנט הרומני כבא כח יהדות טרנסילבניה ד"ר יוסף פישר; הופעותיו של ד"ר יוסף פטאי, נאומו הגדול של הרב נתן מיליקובסקי בשנת תרפ"ד כשליח קרן היסוד. בעניני קרן היסוד הרצה גם ד"ר הוגו הרמן מנהל קרן היסוד בצ'כוסלובקיה.

מטעם קרן הקיימת נערכו אסיפות הסברה בה נאמו בכל שנה, ד"ר ירמיהו (אוסקר) נוימן, „משה אליהו אולמן ובן דוד שוורץ. (שלושתם בתל־אביב).

בכל התקופה שבין מלחמה למלחמה כיהן כנאמן קרן־הקיימת בעיר ר' יהושע צבי נוימן ולשבחם של ציוני סעליש יצויין, שהמגביות לקק"ל בסעליש הכניסו תמיד סכומים גדולים.

עסקני המזרחי עשו תעמולה רבה לרעיון המזרחי. הספר „רגלי מבשר" מאת הרב דוד מושקוביץ שהופץ על ידיהם, הוכיח את עצמו כאמצעי תעמולה ממדרגה ראשונה. השפעתו היתה גדולה ביחוד על חוגי תלמידי החכמים ויודעי ספר בעיר.

גם את התעמולה לטובת אתרוגי ארץ ישראל ניהלו אנשי המזרחי. אצל ר מנדל קליין נמצא הספר „עץ הדר" ממרן הרב קוק זצ"ל הוא עבר מיד ליד

בין תלמידי החכמים שבעיר וכך הוכשרו הלבבות „על יתרון אתרוגי אחינו אכרי ארץ הקודש" וכו׳ והפצתם.

בתרפ"ח נסע ר׳ יהושע צבי נוימן לטריעסט והביא אלף אתרוגים מאתרוגי ארץ ישראל בפעם הראשונה. עזר על ידו בהפצתם ר׳ שמעון עוזר רייזמן וגולדשטיין מברזנה. הם לא הסתפקו בהפצת האתרוגים בסעליש לבד, בה מכרו אותם ר׳ מנחם רוטנשטיין ור׳ זלמן ליב הכהן גרוס, אלא נסעו ממקום למקום כדי להפיצם.

הנסיון הראשון עלה בהוצאות רבות והיה גם הפסד בכספים. אך התעמולה שליותה את מכירת האתרוגים הצליחה לשנים הבאות, בהן הזמינו את האתרוגים ישר מן הארץ ורבים התחילו להדר לקיים את המצוה ע"י אתרוג מארץ ישראל.

בבחירות למועצת הקהילה בשנת השלושים נבחרו כמה מחברי המזרחי כחברים לה. הם היו: יצחק פופר, יוזפא שרייבר, יהושע צבי ניימן ובנימין יוז׳ף.

תנועת הצופים „השומר קדימה"

בערים, ביחור באונגוואר בירתה של רוס־הקרפטית, התארגן הנוער בגיל הרך בארגון הצופים בשם „השומר קדימה".

גם בסעליש נמשך הנוער לתלבושת הצופים ונתארגנה קבוצה כסניף לאגודת הצופים באונגוואר. עסקו בכל תפקידי הצופים ו„דברותיהם". ערכו טיולים בתל־בשתם המיוחדת, בכובעים רחבי שוליים, בחולצת חאקי ועניבה, ושימשו סדרנים בהופעות ציוניות.

התארגנות ויסוד בית"ר והצה"ר

בשנת 1929 מתוך הצופים קמה והתארגנה קבוצת צעירים שעזבה את „השומר קדימה" ויסדה את קן בית"ר.

מייסדי הקן היו: יעקב (מיקי) גרוס, יעקב מושקוביץ׳, הטיו רוזנר, יהודה וייס, אורי (ברצי) מרקוביץ׳, דוד הילר, האחים רוט, וחיים רוט. הקן היה פעיל מאד בשטח הציוני, ופעילות זאת התבטאה בעבודות קק"ל וקרן תל־חי. כמו כן היתה פעילות רבה בשטח התרבות ובמסגרת זאת אירגנו נשפי פורים וחנוכה והעלו הצגות חובבים לטובת ביה"ס העברי בעירנו.

כבר בשנים הראשונות התחיל הקן לשלוח צעירים להכשרה חקלאית כדי להכין אותם לעליה לארץ־ישראל. החלוצים הראשונים שסיימו את ההכשרה החקלאית ועלו לארץ בשנת 1930 היו: יהושע שרוני (בלוך), ואורי (ברצי)

קבוצת חברי בית״ר בסעליש

מרקוביץ׳. בשנת 1933־34 סיימו את ההכשרה החקלאית: שמחונית בראון, יצחק בלוך, יוסף קליין, חיים ברנר ודוד קליין. החברים אלימלך יעקב ויהודה וייס (בנו של ר׳ אברהם שמואל וייס) גמרו קורס מדריכים ב„הומנה״ בהנהגתו של ירמיהו הלפרין.

גם להנהגה הארצית של בית״ר תרם הקן. בשנת 1934—1935 נתמנה יצחק בלוך לסגן נציב בית״ר בצ׳כוסלובקיה, וכיהן בתפקיד זה עד שנתמנה למזכיר הכללי של קרן תל־חי בלונדון. מפקדי הקן בעירנו היו: יעקב מושקוביץ׳, הטיו רוזנר, מיקו רוט, יעקב (מיקי) גרוס, יהודה וייס, שפיצר יעקב וחיים ברנר.

ראוי לציון התפקיד הקשה במיוחד שנפל בחלקו של חיים ברנר שניהל את הקן בתקופה כשחלק מצ׳כוסלובקיה נכבש ע״י ההונגרים. הוא המשיך בתפקידו בתנאי מחתרת וניהל את הקן במסוה של בית־כנסת בביתו של ר׳ שמואל בלוך. אחרי הטרדות ממושכות פוזר הקן לפי פקודת המשטרה. ב־1940 בא הקץ לפעילותו של קן בית״ר בסעליש.

גם ל־הצה"ר היה חלק נכבד בפעילות הציונית בעירנו, בין הבולטים שבמנהיגיו היו: ד"ר משה ברגר, חיים וייס ויהושע קליין. גם ברית החייל פעל בעירנו במשך תקופה קצרה, חברי הארגון היו יוצאי צבא. מפקדם היה ג'ורג' הגדיוש קצין המחוז בעירנו, בזמן הכיבוש ההונגרי היה מפקדם דב בורוש [114].

קן השומר הצעיר

תנועת הנוער השומר הצעיר התחילה לפעול בסעליש בראשית שנות השלושים כאשר יוזמיה ופעיליה הראשונים היו תלמידי הגימנזיה העברית במונקאץ', אלי מושקוביץ ונפתלי וייס. באותו זמן בערך הצטרפו לקן פישו קלין ושרה, איזיק גרין ורות בוכמן. הקן היה בדירה בחצר של ר' שמעלקא וייס.

כשנתיים אחרי זה התנועה מתרחבת. מועדון הקן נמצא אז בביתה של איזנברגר סרנקה ע"י תחנת הרכבת. רבקה ויס מארגנת בנים ובנות מבית הספר Polgári iskola וגם מה־Ipariskola. הלק מהילדים הוא מכפרי הסביבה.

קבוצות הצופים נקראות „ירדן" „שרה צ'יזיק" „תל־חי". נושאי ההדרכה הם בעיקר: עלייה והגשמה עצמית. בחופש הגדול מתקיימות מושבות קיץ. אירועים

קבוצת חברי „השומר הצעיר" בסעליש

חשובים משפיעים על הנוער בקן — כמו הרצאתו של שלמה ליפסקי־תמיר מעין־חרוד והביקורים בחוות־שטינר — בהכשרה של „החלוץ" מגרמניה. הקן מונה כעת 80—70 נערים ונערות.

מאוחר יותר במרוצת השנים מצטרפים ופעילים צבי רוט, צבי פופר ואחיותיו אסתר ורבקה שמואל מרמלשטין ומאטי קרמר רבקה ורפאל ליכטבראון, אריה יעקב וציפי (מקופאני), דוצי גליק, מאיר צין.

רבקה ויס יוצאת לפעילות בתנועה במונקאץ' („הסתדרות־ארבייט") ואחר ה„שחרור" ע"י ההונגארים — בבודאפשט ובהכשרה „איזבעג". היא עולה ארצה בשנת 1941.

בתקופה ההונגרית פעילים צביצ'קו פופר, דוד שטרן ואולגה איזנברגר, אח"כ משה ויס. כעת הפעילות היא רובה ככולה בלתי ליגאלית. פגישות נערכות בחוגים מצומצמים בבתי חברים ובשעת טיולים בסביבה. ב־1943 לזמן קצר ישנה התעוררות מסויימת בפעילות. מגיעות שליחות מבודאפשט ל„חלוץ" ול„השומר הצעיר" חנה שטרן ז"ל מקושיצה. (היא נתפסה אח"כ ברכבת ביום כניסת הגרמנים להונגריה והובלה לאושביץ). מתארגנות קבוצות צופים קטנות.

ינצ'ו פריד מפתח קצת עבודה עם הנוער אפילו בגיטו, עד הגירושים ממש.

רבים מאנשי השומר הצעיר, נמצאים עד היום בקיבוצים שונים בארץ כמו אלי מושקוביץ (כפר־מסריק). נפתלי ויס איזיק ורות גרין (מענית). בנימין קלין אחיו של דודיקה הי"ד (דן). ינצ'ו פריד (געתון). פנינה טיכמאן והאחים משה ואשר רוט (שמרת). רבקה גולדברגר (ויס) רבקה ליכטבראון, שמואל וזלטי ליכטבראון, אסתר איזנברגר, ציפי ואריה יעקב, שלמה גרין (העוגן). שולי קלין (גבעת עוז), צבי פופר (עין דור).

אגודת ויצ"ו

מלבד השתתפותן של החברות בכל עבודה ציונית עסקה האגודה גם בעבודה סוציאלית. חילקו בגדים לנזקקים לפני החורף ולפני חג הפסח. בראש האגודה עמדו הגבירות לילי (לאה) שרייבר בת ר' מנחם גוטמן, ואסתר (אטלקה) רעית ד"ר אמיל רעני שהיתה אחות ד"ר יוסף פישר.

האגודה לבנות „מרים"

האגודה מנתה בערך 60 חברות, עסקה בעיקר בעבודה תרבותית. ערכה הצגות בפורים ובחנוכה וההכנסות היו לטובת אגודת בית הספר העברי בעירנו. מבחינת הזרמים היתה האגודה בלתי מפלגתית. בראש האגודה עמדה שרה אייזדרפר ואסתר גרין.

קבוצת כדורגל „מכבי"

היתה קיימת בעירנו קבוצת כדורגל „מכבי". מייסדי הקבוצה היו: יהושע (שאנ'י) קליין, יעקב (מיקי) גרוס, יצחק (איצו) שורץ, מיכאל (מעצי) שטיין, ליפו פרקש ובעבי פולק. בקבוצת ספורט זו היו מכל גווני הנוער וגם מסורתיים שלא נטשו את הארבע כנפות גם בשעת תחרויות, ביניהם מיכאל (מעצי) שטיין שנהג ככה. אחרי עלייתם של הלק מחברי הקבוצה, הקבוצה התפרקה. משחקני הקבוצה חיים בארץ: יהושע שרוני (בלוך), יעקב (מיקי) גרוס, מיכאל (מעצי) שטיין, יצחק בלוך, וצבי (מיקי) פרבר מחוסט.

שחקני קבוצת כדורגל „מכבי" בסעליש

בראשית ההתפתחות הציונית לא היו לאגודות מועדונים ורוב ההתיעצויות שבין העסקנים התקיימו בביתם של החברים. ונוהג זה נשאר גם אחרי רכישת מועדונים. בביתו של ר' משולם פייש וייס נערכו רוב ההתיעצויות בהן דנו בנושאים ציוניים ובעיקר שבתנועת המזרחי. נוהג זה היה קיים כל ימי חייו. אחרי פטירתו עבר מקום ההתיעצויות חליפות לביתו של ר' שמעלקא וייס, לביתו של ר' שמואל בלוך ולביתו של ר' יהושע נוימן. בביתו של ד"ר לעזמן התכנסו להתיעצויות בעניני בתי ספר העבריים וגם בדיונים על הפוליטיקה הארצית.

הכשרות לעליה לארץ

ההכשרה הראשונה היתה בשנת תרפ"ג באחוזתו של ר' מנחם גוטמן בסעליש, שהסכמתו לכך הושגה ע"י בנו משה.

הכשרה זו נוסדה על־ידי „החלוץ־המזרחי" שהתארגן בשנה ההיא ברוס־הקרפטית ע"י שמואל הכהן ויינגרטן.

הובטחו תמיכות ממרכז העליה של הפועל המזרחי וממקורות אחרים — וכולם הכזיבו. בקשיים גדולים נתקיימה הכשרה זו עונת עבודה אחת. החברים של ההכשרה הזאת עלו ארצה ונקלטו בה כבודדים.

בתרפ"ו — 1926 נתארגנה ע"י ר' יהושע צבי נוימן קבוצת הכשרה חדשה. היא עבדה בביהח"ר ללבנים של גוטמן־גליק בסעליש. לאחר כך אורגנה ע"י נוימן קבוצת הכשרה נוספת באחוזתו של ר' שמחה גרין שנוהלה ע"י בנו צבי בסירמה שעל יד סעליש.

גם חברי ההכשרה הזאת עלו ונקלטו כבודדים.

עם עלות הצורר בגרמניה, היו בין הבורחים מגרמניה גם כ־40 חלוצים, שנמצאו שם בהכשרותיהם. אלה באו בשנת תרצ"ג (1933) לסעליש וסודרו בעבודה באחוזת ר' נתן שטיינר ב„בלאנקא־טאניא" שעל יד טשעפע במחוז אוגוטשה.

באותו זמן באה לסעליש גם קבוצת הכשרה של בח"ד. היא מנתה 18 חבר ובאה מגלזן־קירכן. חלוצים אלה נתחלקו לעבודה בכמה מקומות על אחוזות גוטמן. אחרי עליתם נקלטו ב„קבוץ רודגס" בכפר אברהם ואח"כ עברו להתישבות בחלקם לקבוץ יבנה ובחלקם לקבוץ טירת צבי.

עם התקרבות ימי המצוקה גם ברוס־הקרפטית, נתארגנה ע"י „החלוץ המזרחי" ברוס הקרפטית בשנים 1939־40 קבוצת הכשרה, שהכשירו את עצמם במקצוע קליעת־סלים. הכשרה זו נוהלה בסעליש ע"י ר' נפתלי גליס מאונגוואר (עתה ברמת־גן), והיתה זו פעולה ללמוד מקצוע במסגרת „הלשכה לעזרה והגנה משפטית".

לפרק זה יש להוסיף פעולה מיוחדת במינה, שיוזמה היה ר' יהושע צבי נוימן. באחוזות היהודים בסביבות סעליש גידלו גם עלי טבק. והואיל והעסק בטבק היה מונופול ממשלתי, הוקם ע"י הממשלה מוסד לקבלת היבול. המוסד הזה עבד גם בשבתות, ובשל כך לא יכלו בנות יהודיות להשיג עבודה שם ולהתמחות במקצוע המיון. בהשתדלותו של נוימן הוזמנו לסעליש חבר הפרלמנט מטעם המפלגה היהודית הלאומית ד"ר אנג'לו גולדשטיין וגם העו"ד ד"ר אמיל מרגליות והם הצליחו באינטרוונציה שלהם להשיג שתתקבלנה גם בנות יהודיות לעבודה ושתהיינה משוחררות מעבודה בשבתות וימים טובים. על יסוד זה גם נתקבלו 20 בנות לעבודה והיא הוכרה לגבי עליה כמקום הכשרה.

עסקני רוס־הקרפטית הגישו כמה פעמים תזכירים להנהלת קרן הקיימת וקרן היסוד כדי לעורר את תשומת לבם על החקלאים היהודים בחבל ארץ זה, ולא הצליחו. שררה גם בהנהלה הציונית והקרנות בירושלים וגם בהסתדרות הציונית בצ׳כוסלובקיה וביחוד במרכז החלוץ במדינה, התנגדות להעלות את המשפחות החקלאיות לארץ. אלה חששו שמשפחות גדולות לא על נקלה תקלטנה ואלה חששו שיקופחו בסרטיפיקטים.

בשנת תרצ״ד (1934) באו שליחים מן הארץ להוכח אם אמנם נכונות הידיעות על קיום אכרים יהודים במדינה זו. בראשונה בא שלמה תמיר, והוא רשם 5000 משפחות חקלאיות. מהן העלה ארצה 30 משפחות. ואחריו בא יששכר צידקוב (סיטקוב) מטעם התאחדות האכרים וגם הוא בחר מספר משפחות שמנו כ־200 נפש וביניהן כמה משפחות מסעליש שאושרו לעליה ועלו. משפחות אלה, מהן שהתיישבו ברחובות, מהן בכפר חסידים, בני־ברק וגם במקומות אחרים בארץ.

בלי קשר עם שליחים אלה, עלו מסעליש עוד לפני מלחמת העולם השניה מספר משפחות. בשנת תרצ״ד עלו: משפחת ר׳ צבי הופמן (היה בסעליש בעל אוטובוסים), הוא התיישב בחיפה. משפחת ר׳ נחמן קלאר עם 9 ילדים, הוא היה נגר, התיישב בירושלים. אחיו ר׳ פייבל שרגא קלאר עם משפחתו, גם הוא נגר, הסתדר ב„סולל בונה״ בחיפה. משפחת ר׳ יואל בנדל, שהיה פחח. משפחת ר׳ יעקב שטרנברג. ר׳ יעקב שמואל ור׳ יצחק מרקוביץ׳ הקימו בתל־אביב בתי מלאכה לנגרות, העבירום אח״כ לחולון. בתו של פריזנט נפלה במלחמת השחרור כחברת אצ״ל. באותו זמן עלו עוד מסעליש פילו (פנחס) מרקוביץ שהיה חרש־אלם אבל נגר ממדרגה ראשונה. אייזיק בר׳ שמחה גרין, ברצי מרקוביץ, המהנדס יוסף רוט (עתה ברמת־גן), זרח שטיין, נפתלי וייס, מיכאל שטיין (בעל מאפיה בתל־אביב), ר׳ שמעון עוזר רייזמן, שמשון וצבי פרידמן ואחותם, יצחק בלוך, יהודה ווייס, יעקב וילינגר (מרפא שיניים בתל־אביב), מטילדה שוורץ, בלומה ואחותה רחל (בנות ר׳ פייש) ווייס, יצחק קליין, אברהם רוט ואשתו, יהודה קליין, מלכה קליין.

בשנת תרצ״ט עלו כמה מבחורי סעליש שהיו חברי בית״ר דרך פרשבורג באניות על נהר הדאנובה עד לנמלי רומניה ומשם באניות או דרך בולגריה ביבשה.

העולים מבחורי השומר הצעיר בסעליש נמצאים בקבוצים: כפר מסריק, מענית, העוגן ועין־דור. מהם גם בקבוצים אחרים וגם במקומות אחרים לא כחברי קבוץ [115].

אישים ציונים

ר׳ משה גוטמן

על אביו ר׳ מנחם מנדיל גוטמן כבר יחדנו את הדבור. בנו משה, אחרי שמשך זמן למד בישיבת הרב דמתא רבי פנחס חיים, עם גמר בית הספר התיכון, בא לישיבת פרשבורג ולמד אצל ר׳ שמחה בונם סופר. היו אלה השנים תר״ס — תרס״ג, בראשית צעדיה של הציונות. תלמידי הישיבה התלהבו לה וקרבת פרש־בורג לוינה, עיר מגוריו של הרצל, הביאה כמה מבני הישיבה לבקר בוינה ולהכיר פנים אל פנים את הרצל — מחולל הציונות. ביניהם היה גם משה גוטמן. וכבן שש עשרה למד אצל הדיין רבי יהונתן בנימין הוראה וידע על פה את החלק הראשון של היורה דעה. הדיין העבירו לבחינה לפני הרב והוא נתן בידו תעודה שבחנו וידע את תוכן היורה דעה, אלא הואיל ואינו נוהג לתת הורמנא לבהור־רווק, הוא מבטיחו שבאם יתמיד בתלמודו ויתחתן יקבל את הסמכתו.

ר׳ משה גוטמן ז״ל

משה גוטמן, היה גם בעל השכלה גבוהה, בעל סגנון ספרותי בשפה ההונגרית, מאמריו הופיעו בירחונו הספרותי־אומנותי של ד״ר יוסף פטאי „העבר והעתיד" "Mult és Jövő„ בבודפשט. התעניין ביחוד בנושאים חסידיים וכמה תיאורים על יוצרי החסידות, כמו על הבעש״ט, על בעל ה„תניא" וגם על רמח״ל נתפרסמו ממנו בבמה ספרותית זו. הוא פירסם גם בעתון הספרותי „שומר דת" (Hitőr) שיצא לאור בבודפשט ע״י המרכז האורתודוכסי בבודפשט.

גוטמן היה נואם בעל כשרון בהונגרית ובאידיש וידע גם גרמנית ואנגלית. נושא מדברותיו היה על הציונות ורבים נרכשו על ידו לציונות.

לרגל עסקיו בעסקי המסחר של אביו שצורף להנהלתם, שהה הרבה בעיר הבירה וכבר בשנים שמלפני מלחמת העולם הראשונה היה ידוע כעסקן ציוני חשוב בהונגריה.

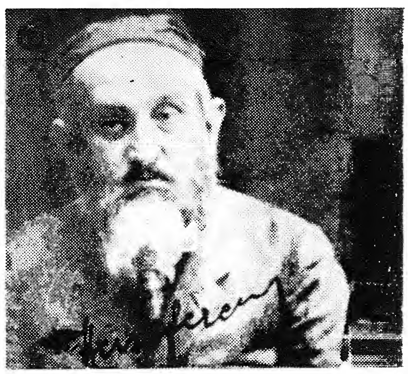
בסוף מלחמת העולם הראשונה והפעולה הציונית התרחבה בהונגריה, השתלב שוב בפעילות הציונית, ובועידת הציונים בהונגריה ב־20 לאוגוסט 1918 גם נבחר כחבר לועד הפועל הציוני של ההסתדרות הציונית בהונגריה. עם המהפכה הקומוניסטית של בעלא קון, והטירור האנטיקומוניסטי והאנטישמי של הורטי שבא בעקבותיו, היה גוטמן אחד המבוקשים ע״י נוגשי הטירור — הצליח לברוח מבודפשט ושב לבית אביו בסעליש.

בבואו לסעליש והעבודה הציונית התחילה להתפשט ברוס־הקרפטית, המשיך הוא בפעילותו בסעליש ובכל חבל רוס־הקרפטית. ארגן מחדש את השרידים הציונים, שרכשם עוד בתרע״ג, ומתוך סכויי הצלחה גדולים יותר, בין חוגי החרדים, הצטרף לתנועת המזרחי, שגם היא התחילה בעבודה רחבה במדינה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה בשנת תר״ף השתתף בועידה הציונית העו־למית בלונדון בה נוסדה קרן היסוד ושם התחבב על חיים וויצמן ולאות הוקרה שלח וויצמן לאמו של משה הגדה לפסח עם דדיקציה ודברי ברכה לה בהערכת אישיותו של בנה. בתרפ״א, בקונגרס הציוני הי״ב השתתף משה גוטמן כציר המזרחי. בקשריו עם אישי צבור עולמיים, עלה בידו ביחד עם ד״ר זאב שטרנבך לענין את הג׳וינט והסתדרויות־עזרה אחרות ולהסב את תשומת ליבם לעוני הגדול של יהודי רוס־הקרפטית וכך נוסדו קופות המלוה הקואופרטיביים, „הבנק של הז׳וינט״ ובתי מלאכה לשם לימוד מקצוע לנוער ברוס־הקרפטית.

נדמה היה שמשה גוטמן יהיה המוליך והמביא בכל הענינים הציוניים וכלל־יהודיים במדינה, אך לרגלי חלוקי הדעות שנתגלעו בינו לבין חבריו, בבחירות הראשונות לפרלמנט הצ׳כוסלובקי, משך את ידו מכל פעילות. חלוקי הדעות נתחדדו והחריפו על רקע של הפוליטיקה הציונית במסגרת הפוליטית ברפובליקה. דעתו היתה, שהציונות צריכה לפעול אך ורק למען ארץ ישראל ולא לפעול כחטיבה פוליטית אחידה בפוליטיקה של הרפובליקה. טען: היהדות בריפובליקה הצ׳כוסלובקית אינה אחידה מבחינת האינטרסים. יש איפוא להשאיר לכל מעמד את האינטרסים המעמדיים שלו בפוליטיקה הארצית. דעת הרוב בהסתדרות הציונית במדינה כולה וגם ברוס־הקרפטית היתה אחרת, גם הציונים בני סעליש קבלו את דעת הרבים ואז הסיק את המסקנות ועמד מן הצד.

ואמנם עם התקרבותם של ימי המצוקה חזר לפעילות והפעם לפעילות כלל־יהודית, לפעילות עזרה והצלה. בצוק העתים הללו פנה גוטמן בגלויה לאחד מידידיו בירושלים וביקש לפעול להשגת סרטיפיקט, הלה גם פנה לאינסטנציות המתאימות, אך המועד היה מאוחר מדי. הגרמנים נכנסו לסעליש והתחילו ברישום היהודים. משה גוטמן עם ר׳ ליפא פרידמן כנשיאי לשכת העזרה עשו בעבודת ההצלה ככל שיכלו. עבדו במסירות נפש, ממש בסכנת נפשות וכמה פעמים גם נאסרו כמרגלים. בזמנים אלה בא שליח מיוחד ממוסד „אומזשה״ בבודפשט עם מכונית, שהעמיד לרשות משה גוטמן כדי להביאו לבודפשט. וכאשר השליח גם העמיד אותו על משמעות הטרנספורטים לאושויץ, סירב לקבל את ההצעה באומרו: חייתי יחד עם יהודי סעליש ורוצה אני גם למות אתם יחד. ואמנם היה משה גוטמן מן המשולחים בטרנספורט הראשון מסעליש לאושויץ. הי״ד[116].

ר׳ משולם פייש וייס ז״ל

ר׳ משולם פייש וייס

היה בנו של השו״ב ר׳ יהודה לייב וייס בסעליש. למד בישיבת מרגרטן אצל רבי שמואל זלמן ויינברגר, ואח״כ בישיבת בעל ערוגת הבושם בחוסט. היה תלמיד חכם ומאמרי חז״ל לבסוס הציונות היו שגורים בפיו. בעבודת התעמולה לא ידע לאות ומסירותו לציונות היתה רבה. למרות שהיה כל ימות השבוע בנסיעות ועסוק בעבודתו כסוכן־נוסע של בית חרושת לליקרים בלעבוצ׳ה, הקדיש הרבה מזמנו לתעמולה ציונית. גם בנסיעותיו בישבו ברכבת לא הרפה מלעסוק בתעמולה. התוכח עם מתנגדים ותשובותיו שניתנו בהסברה בהירה גם השפיעו ורבים נרכשו על ידו לתנועה.

הוא היה מהראשונים של חוגי תלמידי חכמים בסעליש שנתנו ידם לציונות. ומאז לא היתה אסיפה ציונית בעירו וגם בסביבה, שהוא לא ישתתף בה.

גם את משפחתו חינך לציונות וביתו היה פתוח לכל התיעצות ציונית, בה הוא לקח חלק בראש.

הרעיון של חבת הארץ וישובה חדר כל כך ללבו, שכל הויתו נשמה ציונות.

בהווסד המזרחי, הצטרף לתנועה והחזיק בה בעוז רוח. הוא היה מקובל על כל הציונים בסעליש וראו בו מופת ודוגמא במסירות ובעבודה.

כיהן כחבר מועצת הקהילה ומטעמה כגבאי בבית הכנסת הגדול. גם בקהילה היה עסקן ובמרצו שופץ והורחב מקוה הטהרה.

הוא נפטר עוד לפני השואה [118].

בנו יהודה אריה (לייבי) היה תלמיד ביה״ס העברי ותלמיד הגימנסיה במונ־קאטש. היה ממיסדי קן בית״ר בסעליש וגם מפקדו במשך שנים. עלה ארצה בעליה בלתי חוקית בשנות הארבעים וגם בארץ היה פעיל בתנועתו, והיה מנהל קופ״ח לעובדים לאומיים בנתניה. אחיו הצעיר משה היה תלמיד מצטיין של הגימנסיה העברית במונקאטש, בחור חריף ובעל כישורים גדולים. נהרג ע״י ההונגרים במחנה עבודה באוקראינה.

ר׳ יהושע צבי נוימן

הוא הצטרף לציונות בעודו צעיר והמשיך בעבודה ללא לאות משנת תרע״ח עד שגויס לשרות העבודה ע״י ההונגרים לאוקראינה. ארגן את ההכשרות באחוזות היהודים שבסעליש והמחוז ומארגן משפחות לעליה. נתגלה ככח מארגן בעבודת הבחירות של המפלגה היהודית לאומית, לפרלמנט הצ׳כוסלובקי ולמועצת העיריה.

עבודתו כעסקן גם התבלטה כאשר הוא גויס לפלוגת עבודה. עבר עם כל המגוייסים בגדודי העבודה באוקראינה, אבל כאשר קיבל חופשה ובא לסעליש, הרעיש והפעיל את משה גוטמן לדרוש ועדת חקירה על מצבם של היהודים שנשלחו למעבר נהר דניסטר ובחלקם הגדול הושמדו שם. אחרי שנשתחרר מפלוגת העבודה שבור ורצוץ מאסון משפחתו אשתו זיסל בת ר׳ אברהם דוב ווילינגר ושלשה ילדיו הי״ד שנשלחה לאושוויץ, קבע משכנו בפראג, בנה את ביתו מחדש והתמסר לעבודת ההצלה. בפראג ובבוהמיה אירגן את המזרחי ועמד בראשו. עם התארגנותה של הקהילה בפראג נבחר להנהלתה והיה גם חבר בועדה המדינית של מרכז הקהילות לבוהמיה ומורביה.

בשנת תש"ז — 1947 אירגן ביחד עם המשרד הא"י 293 משפחות (750 נפשות) לעליה על יסוד תעודות צ'כוסלובקיות, רובם יהודים דתיים. עלה ארצה בשנת תש"ט והתיישב בירושלים.

ר' שמעון עוזר רייזמן

היה מאלה שכבר בהתחלת ההתעוררות הציונית במדינה נתן את ידו ואת נפשו לתנועה. היה מהעסקנים הראשונים בתנועת המזרחי והיה ממיסדי ביה"ס העברי בסעליש ותומכיו. המשיך בכל עבודה ציונית בעיר עד עלייתו ארצה. בשנת 1932 עלה ארצה לבד, משפחתו הצטרפה עליו מאוחר יותר. אחיו הצעיר כתריאל עלה ארצה בעלית־הנוער כילד צעיר. יותר מאוחר עלתה ארצה אמו עם אחותו ומשפחתה. בנו היה מחברי לח"י, וביתו היה פתוח לכל אירגוני המחתרת. גם אמו ואחותו עזרו הרבה לאירגוני המחתרת. אשתו פייגה ציפורה (פליז) נפטרה בתל־אביב בשנת 1965.

ר' שמואל שמעלקא ווייס

נולד בשנת תרנ"א (1891) בסעליש. אמו היתה נכדת רבי שלמה גאנצפריד בעל הקצור שלחן ערוך. אשתו מלכה היתה בת רבי נפתלי סופר הרב בפעטשה־ניידורף.

ר' שמעלקא היה בר אוריין ומשכיל, חובב ספר ומקובל על הבריות. היה בקי בספרות התלמודית וגם בענפי השכלה שונים. הצטיין במטמתיקה והיתה זו מעין תחביבו המיוחד.

מדי פעם לפעם היה מפרסם מאמרים בעתונות המקומית על נושאים כלכליים. נדיבות לבו ונכונותו לגמילות חסדים היו ידועים בין הנזקקים לעזרה והוא עשה את מעשה הצדקה בסתר וללא פרסום.

רבים פנו אליו בסכסוכיהם בעסקי מסחר להיות להם בורר יחיד ביניהם. פרנסתו היתה ביצור יינות והמסחר בהם.

היה בין הראשונים בתרע"ג עוד לפני מלחמת העולם הראשונה שנתן את ידו להתארגנות הציונות בסעליש ולאחרי מלחמת העולם הראשונה היה חבר בתנועת המזרחי. היה בין מייסדי בית הספר העברי בסעליש ותמך בו כל ימי קיומו. ששת ילדיו גם היו תלמידי בית הספר.

בתקופת הכיבוש ההונגרי היה חבר להנהלת הקהילה ביחד עם ר' מנחם וירצברגר ונשא תפקידו הקשה בימים ההם עד חסולה של הקהילה ע"י הגרמנים.

אשתו היתה משוררת וסופרת בשפות הונגרית וגרמנית. מאמריה ושיריה נת־פרסמו בעתונות המקומית. פירסום רב היה למאמרה בו התווכחה ב„יידישע רונד־שאו" עם הסופר תומס מן בקשר עם אי דיוקים בספרו „יוסף ואחיו".

מלבד שני בניו ובת אחת החיים בארץ נספתה כל המשפחה באושוויץ הי"ד.[117]

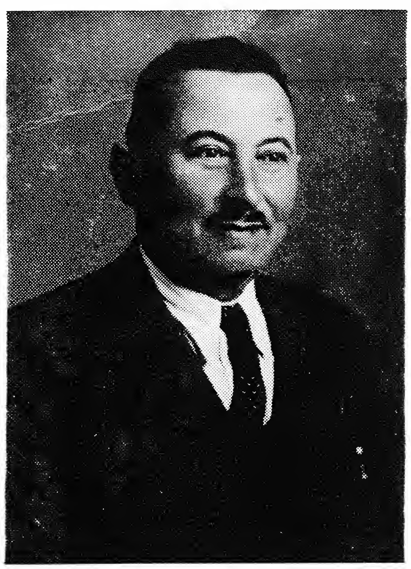
ר׳ שמואל בלוך ז"ל

ר׳ שמואל בלוך

נולד בבית מסורתי וספוג הכרה לאומית יהודית, לאביו ר׳ אברהם בלוך, שהיה בין פרנסי הקהילה ובמשך שנים רבות שמש כגבאי דחברה קדישא. בתקופת בגרותו חלו תמורות גדולות בעולמו של העם היהודי, בתנועות חובבי ציון והציונות. הוא ראה ברעיון הציוני מטרת חייו. בתום המלחמה וייסוד הרפובליקה הצ׳כוסלובקית, היה בין הפעילים הראשונים שהחל בהתארגנות הציונית והחברה הקהילתית בעירנו. הוא היה בין מייסדי בית הספר העברי בסעליש ובניו ובנותיו היו מראשוני התלמידים בו. השפה העברית היתה שפת ביתם. בו בזמן נבחר למזכיר הקהילה ושימש שנים רבות כגבאי בבית הכנסת הגדול. כאשר בשנת

תרפ״א נוסדו ברוס־הקרפטית „בנק לאשראי והלוואות של הג׳וינט״ עזב את משרתו בקהילה והיה בין מייסדי הבנק ומנהליו בעירנו. יחד עם משה גוטמן, משולם פייש וייס, שמואל שמעלקא וייס, יצחק פופר, ש. ע. רייזמן, י. צ. נוימן ייסד את מפלגת „המזרחי״ בעירנו. פעל ותמך במוסדות ציוניים אחרים כמו ב„שומר קדימה״, בית״ר ובקבוצת כדורגל „מכבי״ ששני בניו היו בין שחקני הקבוצה. ביתו היה פתוח לשליחים שבאו מארץ־ישראל ולרוב התאכסנו בביתו. מנחם בגין כשביקר בעירנו בשליחות בית״ר התארח בביתו. רעיתו הנאמנה בלנקה נעני טובת הלב, מכניסה אורחים לפי מסורת אבות היתה משתדלת להנעים לאורחים. גם פליטים שנמלטו מגזרות הנאצים בשנת 1933—36 עברו בביתו בדרכם לארץ־ישראל. בנו הבכור יהושע (שאנ׳י) עלה ארצה בעליה אי־ליגלית כתייר ע״י חברת הנסיעות (Cedok) החל את דרכו החלוצית בנתניה, שלא עזב אותה עד היום הזה, היה במשך שנים עובד ותיק בעירית נתניה. הבן השני יצחק אייזיק, שהיה פעיל בבית״ר ואחד מאישי צמרת המפלגה, היה סגן נציב בית״ר בצ׳כוסלו־בקיה, עלה ארצה בשנת 1938, התישב והקים משפחה בחיפה. הוא ממשיך בפעילו־יות ציבוריות. עוסק במלונאות ומשמש יו״ר ארגון בתי מלון בישראל.

כשהחלה התקופה המרה של השואה היו אנשי המפתח הקורבנות הראשונים לחקירות אכזריות של הז׳נדרמריה ההונגרית וביניהם ר׳ שמואל ז״ל. גור־לו וגורל משפחתו, רעיתו הנאמנה, בתו קאטו עם בנה הרך משה׳לה ובתו הצעירה וורה היו בין כל מגורשי עיר־נו שהובלו למחנות השמדה לאושויץ, ולא זכו לקבר ישראל. יהי זכרם ברוך [119].

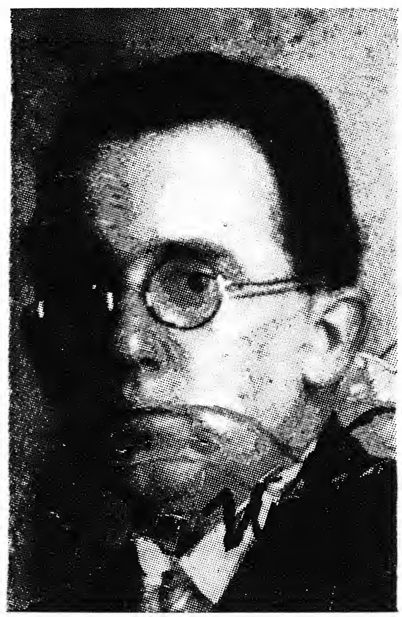

ר׳ יצחק גרוס ז״ל

ר׳ יצחק גרוס

סוחר אריגים. ביתו בית ציוני מהותיקים בעיר. ילדיו חונכו ברוח ציונית רובם למדו בבית הספר העברי. לא היה בעיר אירוע ציוני שבניו ובנותיו לא השתתפו בו. המועדון של בית״ר היה שנים רבות

בביתו. בנו מיקי היה ממייסדי קן בית״ר בעיר וגם מפקדו במשך תקופה מסויימת. עלה ארצה בשנת 1933. השלטונות הקרפאטו־אוקראינים גירשו את המשפחה להונגריה. שני הבנים ארנו ואימי התגנבו בחזרה לפראג ומשם אחרי כניסת הגרמנים יצאו לדרך ארצה באניה על נהר הדנובה עד הנמל הרומני „סולינה", משם יחד עם קבוצה גדולה של עולים (כ־3000 במספר) יצאו אחרי הרפתקאות רבות ארצה, כאשר חיל הים האנגלי תפס אותם והכניס אותם לעתלית. משם שוחררו כעבור 6 חדשים בקיץ 1940.

חיים וייס ז״ל

חיים וייס

בנו של ר׳ משולם פייש וייס. המשיך במסורת אביו, היה ציוני בכל לבו ונפשו, מבין מיסדי „בנק לאשראי והלוואות של הג׳וינט" ומנהלו הראשון. היה זמן מה מורה בביה״ס העברי בעירנו. היה בין פעילי המפלגה היהודית בעיר ובמחוז. בין יתר תפקידיו יו״ר „אירגון אחדות" ובין מיסדי בית״ר וצה״ר בעיר. נפטר בסעליש אחרי מחלה ממושכת.

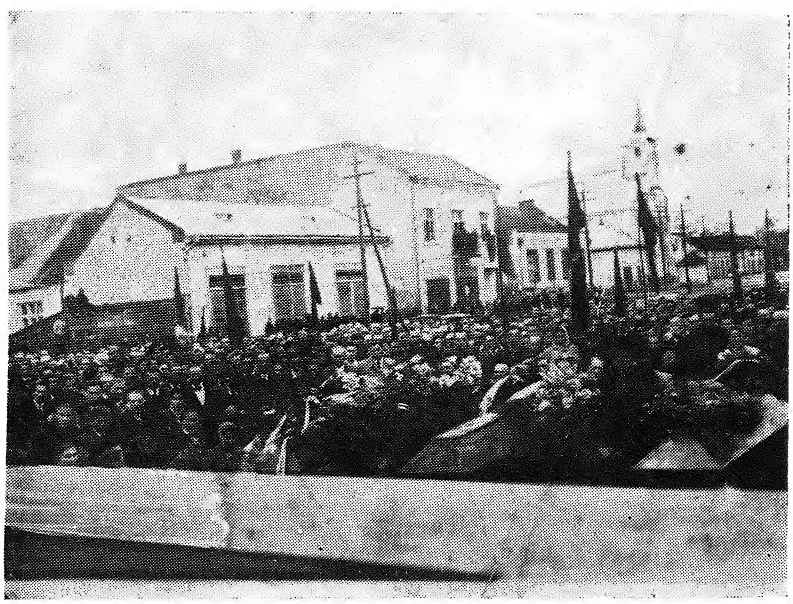
ד״ר יעקב לעזמן

ד״ר לעזמן היה רופא. את השכלתו הכללית רכש בסמינר לרבנים בבודפשט, אך עם גמר הבחינות בגימנסיה, עזב את הסמינר ופנה ללמוד רפואה. הוא היה עסקן ציבורי חשוב במפלגה היהודית הלאומית ומטעמה היה גם מועמד למועצת המחוז באוגוטשה.

משך שנים עמד בראש בית הספר העברי בסעליש והיה ראש הקהילה בזמן שההונגרים נכנסו לסעליש, אך בגלל היותו מעסקני החנוך העברי, הודח על ידם.

*

בראשית שנת 1944 והרוסים כבר עמדו על גבול רוס־הקרפטית צנח בסביבות סעליש סוכן רוסי שעם צניחתו נפצע ברגלו, נאסף ע״י אכר רוסי והבוא לביתו של ד״ר מרדכי נחומוביץ (ניצל מהשואה ונפטר בשנת תש״ל בלוס אנג׳לס), והוא הביאו אל הרופא ד״ר לעזמן. הסוכן הרוסי אסף כתובות מסעליש מקרובי

הלויית אנשי המחתרת שהוצאו להורג ע״י ההונגרים

ר׳ משה פרקש ז״ל
אחד מחברי המחתרת שהוצא להורג בירייה
ע״י ההונגרים, בככר העיר סעליש.

השבויים ממוצא סעליש שהיו ברוסיה, כדי למסור להם על מצבם וגם במטרה לגייס אותם לארגון מחתרת נגד ההונגרים והגרמנים.

ד״ר לעזמן טיפל בנפצע ותוך כדי טיפולו בו, הצטרף גם הוא לתא המחתרת שהוקם בסעליש ע״י הסוכן הרוסי.

הסוכן הרוסי הקים בגינתו הגדולה שעל יד ביתו של ד״ר לעזמן משדר השאי ועל ידו נמסרו בקביעות ידיעות על תנועת הצבא ההונגרי. ד״ר לעזמן הרגיש שעוקבים אחריו והמשדר הועבר לביתו של נוצרי ברחוב וערעש־מארט שהיה רחוק מן העיר, אלא שזרועות הבילוש ההונגרי תפשו את המשדר ועצרו את בעל הבית שהיה חבר המחתרת. אחרי עינויים קשים גילה את שמות חברי המחתרת וכל חברי המחתרת נלכדו.

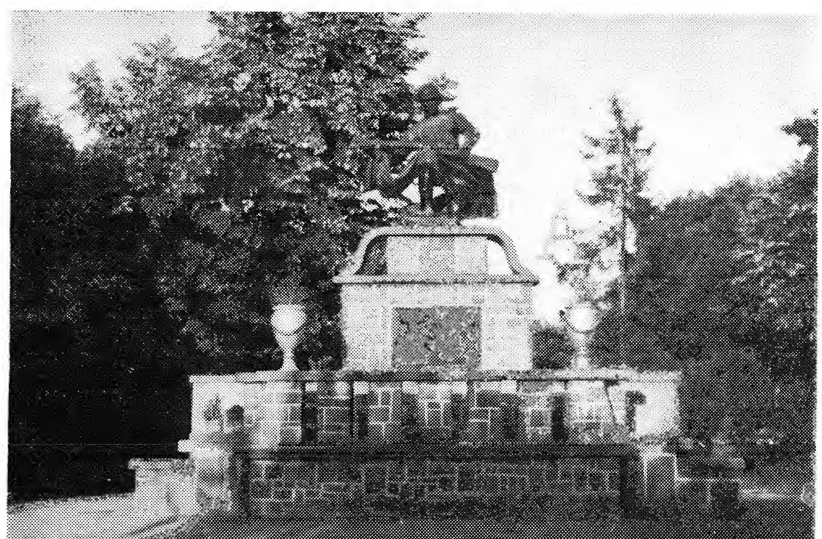
הסוכן הרוסי בדרגת מיור בצבא הרוסי הספיק להמלט. חברי המחתרת שנתפסו הועמדו למשפט צבאי ונדונו למיתה בירייה. הנדונים למיתהי היו:

ד״ר יעקב לעזמן הי״ד.
משה פרקש ואשתו הניה הי״ד.

יעקב לעבוביץ' ואשתו דבורה הי"ד.
משה שורץ ואשתו הלן הי"ד.
שמואל וייס בעל טחנת קמח (פעקעט־ארדו) הי"ד.

ועוד 3 לא־יהודים. באותו בית דין נשפטו עוד כמה יהודים ל־15 שנות מאסר כל אחד והם: **אהרן פרקאש, אלכסנדר (שאנדור) ברקוביץ', ואלק קיש**, כולם בני סעליש. בנם של הזוג פרקאש שנדונו למוות חי בארץ[120].

המשפט של האסורים היה במרמרוש סיגט אחרי שכל יהודיה גורשו ממנה, והוצאו להורג ביריה בככר העיר בסעליש, ביום 17 ביוני 1944 הי"ד. אחרי שחרור העיר על ידי הרוסים, עשו להם לוויה ממלכתית ובמרכז העיר הקימו אנדרטה לזכרם.

אנדרטה לזכר אנשי המחתרת שהוקמה ע"י הרוסים בסעליש

בית הספר העברי

עם ראשית ההתארגנות הציונית ברוס־הקרפטית, נלוותה לה גם תנועה חזקה ללימוד השפה העברית. יסדו קורסים לבני נוער ולמבוגרים ואלה אחרי שסגלו להם קצת את יסודות השפה, גם התחילו לדבר בה, ובמידה שהציונות התפשטה, הלך אתה יד ביד גם הרצון להקניית השפה העברית. אלה היו גם הראשונים שדרשו הקמת בתי ספר עבריים.

אחרי שציוני הכפר טורון הקימו את ביה״ס העברי הראשון התעוררו גם הציונים במונקאטש ויסדו את ביה״ס העברי השני. הם גם אירגנו מוסד גג לבתי ספר אלה במטרה נוספת להקים רשת של בתי ספר עבריים בחבל ארץ זה, וביחוד במקומות שהאוכלוסיה היהודית מספיקה לכך. נתמנה מר מרדכי ברגר מסעליש למזכיר „הסתדרות בתי הספר העבריים״ ואחד מתפקידיו היה הקמת בתי ספר הדשים.

ר׳ מרדכי ברגר, מזכיר הסתדרות
בתי ספר העבריים ברוס־הקרפטית.

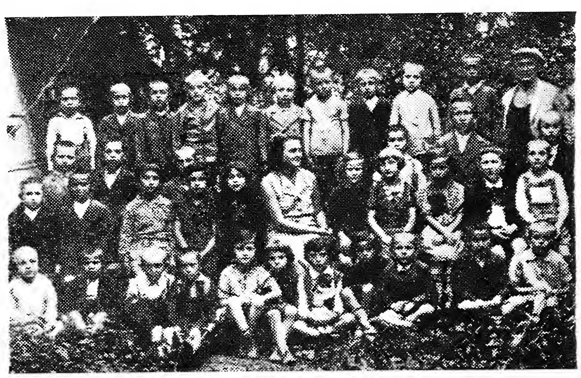
את בית הספר העברי בסעליש יש לראות איפוא כחלק מרשת בתי הספר העבריים ברוס־הקרפטית מתוך התנאים שנתהוו אחר מלחמת העולם הראשונה. רוס־הקרפטית היתה משך מאות בשנים חלק אינטגרלי של הממלכה ההונגרית. שפת ההוראה בבתי הספר בהונגריה, גם במקומות המיעוטים (רוטינים, סלובקים ורומנים) היתה השפה ההונגרית. הביקור בבתי ספר היה חובה וכך נעשו גם

היהודים מעורים בתרבות ההונגרית, וחלק ממנה. ואעפ״י שבבתים הודים היתה שפת הדבור יידיש, בכל זאת חדרה השפה ההונגרית לאט לאט גם לבתים אלה והיא נעשתה השפה המדוברת גם בין יהודים ליהודים. היהודים נעשו פטריוטים הונגריים והזדהו בלאומיות עם הלאום ההונגרי ובמפקדי־עם גם רשמו עצמם כבני הלאום ההונגרי. וכך הפכו היהודים גורם ממדרגה ראשונה להונגריזציה במקומות המיעוטים, וכמובן גם ברוס־הקרפטית שהתושבים הרוטינים היוו רוב תושביה וההונגרים היו מיעוט קטן.

בשנת תר״פ (1920) נצטרפה רוס־הקרפטית לריפובליקה הצ׳כוסלובקית מבחינה מדינית וכחבל אוטונומי רוטיני מבחינת השפה.

השלטון המרכזי במדינת צ׳כוסלובקיה ידע את המצב וכדי להקטין את מספר ההונגרים ברוס־הקרפטית, הכיר ביהודים כלאום ועודד את תעמולת הציונים שהיהודים ירשמו כבני הלאום היהודי.

משרד החנוך המרכזי הקים ברוס־הקרפטית בתי ספר ממשלתיים בשפה הרוטינית וגם בשפה הצ׳כית. לכתחילה כאילו רק לבני הפקידים הצ׳כים.

כיתה בביה״ס הצ׳כי שכל תלמידיו היו יהודים

בתי ספר בשפה ההונגרית הוקמו רק במקומות שבני הלאום ההונגרי היוו 20 אחוז של האוכלוסיה הכללית וגם שם לא ראו בעין יפה שיהודים יבקרו בבית ספר הונגרי. היהודים עמדו איפוא לפני בעיה קשה. באופן כללי היססו ההורים היהודים למסור את בניהם ובנותיהם שילמדו בבתי־ספר בשפת הוראה רוטינית, שפה שההוראה בה לא עמדה אז על רמה תרבותית. הם ראו בה את שפת האכרים הפרימיטיביים וזלזלו בה. גם בית ספר בשפת הוראה צ׳כית לא

נראה להם כפתרון. צעד כזה היה מעורר את זעם האינטליגנציה הרוטינית, אדוני רוס־הקרפטית, שטענו בצדק: עד עתה הייתם נושא התרבות ההונגרית ומפיצה בינינו, נגדנו, ועתה באים אתם לכפות עלינו את תרבותה של השפה הצ׳כית?

מצאו איפוא הציונים את השעה כשרה לפתוח בתי ספר עבריים, אשר מלבד הצד האידיאלי שבדבר הוא הביא גם לנייטראליזציה בריב הלאומים ושפותיהם. נימוק אחרון זה גם מצא הד בציבוריות היהודית הכללית. ואחרי שהממשלה המרכזית הבטיחה סובוונציה מסוימת, גם נפתח בית הספר העברי במונקאטש.

על רקע זה הוקם גם בית הספר העברי בסעליש.

היוזם והמבצע להקמת בית הספר היה המזכיר של „הסתדרות בתי הספר העבריים" מר מרדכי ברגר שהיה יליד סעליש. הוא התחיל בפעולה נמרצה והצליח. לשנת הלימוד הראשונה נרשמו 140—150 ילד. הממשלה הבטיחה למסור חדר־כתה מחדרי הלמוד בביה״ס הממשלתי ובספטמבר 1922 גם נפתח בית הספר.

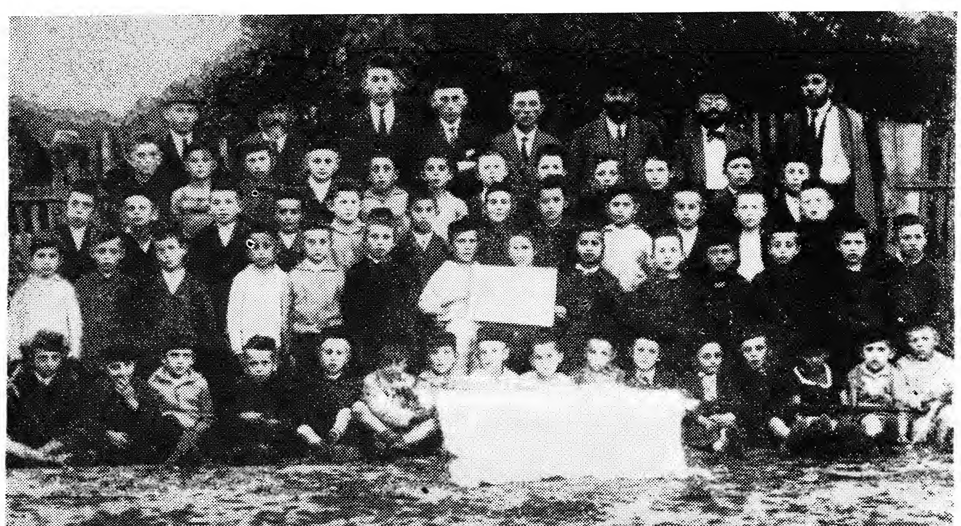
הבעיות התחילו אחר כך. מלבד תלמידים הרי היו צריכים גם למורים. ובעיה זו היתה קשה מאד. השלטונות החינוכיים במדינה הכירו רק במורה מוסמך וכאלה היו מילידי הריפובליקה מעטים מאד, וביחוד מורים שידעו להורות בעברית. המזכיר מר ברגר לא אמר נואש. אחיו משה ברגר, שבאותו זמן למד רפואה באוניברסיטת פראג, היה גם מורה מוסמך על ידי בית המדרש למורים היהודי בבודפשט וגם ידיעותיו בעברית היו מספיקות. שידל איפוא את אחיו שיפסיק זמנית ואילו רק לשנה אחת ויסכים להיות מורה בעיר מולדתו בסעליש. הוא הצליח גם בזה. משה ברגר היה איפוא המורה האחד. למספר הילדים שנרשמו, נדרשו שני מורים וגם השני נמצא וגם הוא מבני סעליש והוא אברהם זאב וייס, שגם הוא גמר את למודיו בבית המדרש למורים היהודי בבודפשט וכבר שימש כמורה בביה״ס העברי במונקאטש, והיה לו כך גם ותק בהוראה בשפה העברית. (לאחר זמן עבר גם הוא ללמוד רפואה והיה רופא באחת הערים בסלובקיה).

בעיה אחרת צצה. התלמידים בבית הספר לא היו מעור אחד. לא בגיל ולא ברמת הידיעות. רובם כבר ביקרו קודם בבתי ספר רוטיניים ולאחרים היתה זו דריכתם הראשונה על סף בית ספר. הגילים נעו בין 6 ל־11 שנה. החלק הגדול מהתלמידים, ביחוד אלה שכבר גמרו כתה ג׳ ואף ד׳ בבתי הספר הקודמים נכנסו לכתה ב׳ ואילו הצעירים נכנסו לכתה א׳. יותר משתי כתות אי אפשר היה לפתוח. והואיל והשלטונות העמידו לרשות ביה״ס העברי רק חדר אחד, נאלצו לסדר את הלימודים בהתאם לכך. וויס לימד את הבנים לפני הצהרים וברגר את הבנות אחר הצהרים.

גם שאלת ספרי הלימוד גרמה קשיים לא מעטים. בכל היו צריכים להתחיל מחדש, בשפת דבור שאינה מובנת לתלמידים. ואותן מעט המלים, שהבנים הביאון מן החדר, ידעו אותן במבטא האשכנזי והיו צריכים לשנגן מחדש במבטא הספרדי בשעה שגם המורים בעצמם משתלטים בקושי על שגרת הלשון במבטא הספרדי. אלא לאט, לאט, מתוך רצון חזק ומתוך התמסרות נלהבת לאידיאל, התגברו על הקשיים והלמודים התנהלו כסדרם.

היתה הרגשה כללית משותפת גם למורים וגם לתלמידים שאין בית הספר העברי, בית ספר רגיל, הבא ללמד רק קרוא וכתוב ולימודים כלליים, אלא משהו יותר. הרגישו התלמידים שבית הספר העברי מביא אתו גם שנוי בעתידם. גם המורים הרגישו, כי חלק חשוב מתפקידם הוא לעורר בלב התלמידים את התקוה, כי יבוא יום ויעלו ארצה והשפה העברית תהא שפתם המדוברת.

עובדה היתה שהציבוריות היהודית בסעליש ליותה את בית הספר העברי באהדה גלויה. בכל זאת נמצאו בסעליש מספר קיצוניים, שהתחילו לאסור מלחמה על בית הספר העברי. אלה ניזונים היו מאיסוריהם של רבני רוס-הקרפטית נגד

גמר שנת הלימודים הראשונה בביה"ס העברי בסעליש

הציונות וראו בבית הספר את ראשית הגשמתה. אחדים מהורי התלמידים נכנעו והוציאו את בניהם, אך הדבר לא השפיע הרבה והעבודה בבית הספר נמשכה.

בתום שנת הלימודים הראשונה, בסוף חודש יוני 1923, נערכה חגיגה פומבית בנוכחות הורים וקהל מוזמנים. תלמידים ותלמידות דיקלמו שירים עבריים, הציגו מחזה והחגיגה עשתה רושם רב. קשה היה להבין כיצד הצליחו הבנים הרכים וביחוד הבנות ללמוד כל כך הרבה בזמן כה קצר.

המורים נרתמו למשימה ללמד עברית גם למבוגרים. נערכו קורסים אשר בהם השתתפו ביחוד נשים צעירות.

כיתה בביה״ס העברי והמורים עם גמר שנת הלימודים

בשנת הלימודים השניה, 1923/24, חזר המורה ברגר ללימודיו המקצועיים ברפואה ובמקומו בא המורה קרסניאנסקי, גם הוא בוגר ביהמ״ד למורים היהודי בבודפשט. בתקופה מסוימת היה גם חיים ווייס, יליד סעליש, בנו של ר׳ פייש וייס, מורה מן המנין בבית הספר. הוא לא היה מורה מוסמך, אבל כבעל השכלה אוניברסיטאית ויודע עברית אושר על־ידי השלטון.

אחת המעלות החשובות ביותר של בית הספר העברי, הראוי לציון, שעלתה על כל חסרונותיו, היתה שעל ידו נתעוררו בלב התלמידים גאוה לאומית, רגש האחדות היהודית וגעגועים לארץ־ישראל. ואמנם רבים מן התלמידים בצאתם מבית הספר היו לעסקנים ולמייסדים את התנועה החלוצית ברוס־הקרפטית ועלו ארצה.

שימשו עוד כמורים בבית הספר העברי בסעליש, קלמן קלמנוביץ׳. הוא היה אדם שקט, מסור לחנוך מתוך אידיאל. בגלל מוצאו מגליציה גורש בשנת 1941

קבוצת ילדות ביה״ס העברי בהצגת חנוכה למען הקק״ל

עם אחרים בטרנספורט לעבר אוקראינה. אברהם רייך וא. קרסניאנסקי היו ילידי ניטרא, שלמה קריינדל (גר עתה בגבעתיים), יצחק פריילין (שניהם מבוגדן שעל יד יאסינה) ושמואל יאיר (יורי) ריכטר בן סעליש. מקודם היה ריכטר מורה לשירה בהתנדבות, אך במשך הזמן התמחה והיה למורה מן המנין גם ללמודים אחרים. פריילין וריכטר המשיכו בהוראה עד הדפורטציה לעבר הדניסטר. בבית פריילין דיברו עברית, וילדיו דיברו עברית כשפת־אם. כל משפחתו גורשה בשנת 1940 לפולין.

בית הספר שמר על אופיו העברי כל זמן השתייכותה של רוס־הקרפטית לריפובליקה הצ׳כוסלובקית. כאשר במרס 1939 סופחה רוס־הקרפטית ובתוכה סעליש שוב להונגריה עבר בית הספר לשפת הוראה הונגרית ועברית נלמדה בו רק שעות מספר בשבוע ע״י יורי ריכטר.

המורה האחרונה בבית הספר וכמובן בשפה ההונגרית, היתה הגברת מאגדה סאס. היא היתה בעלת השכלה מתאימה ומורה טובה, אבל רחוקה מכל עניני היהדות. היא באה מבית הורים מתבוללים הונגרים רחוקים מדת ומסורת.

מחזור תלמידים זה של תקופת ימי המצוקה נספה כולו בשואת 1944 תש״ד [121].

בית הספר לבנות „בית יעקב"

מוסד חינוכי רב ערך הוקם בשנת תרצ"א — 1931 ע"י העסקנים ר' יהודה הולנדר, ר' שלמה פישהוף — הוא בית הספר „בית יעקב".

הגב' הנטשה בת ר' יעקב רוזנר (גיסתו של ר' יהודה הולנדר) נסמכה ב„בית מדרש למורות בית יעקב" בוינה למורה, היא התמנתה למורה ראשית בבית הספר החדש הזה.

שפת ההוראה בבית ספר זה, היתה יידיש-דייטש, אך הקדישו שעות מרובות ללימוד השפה האנגלית, ביה"ס התאים את עצמו להקנית הלימודים אשר בבית ספר יסודי. הורים חרדים אשר נמנעו לשלוח את בנותיהם לביה"ס העברי וגם לבית ספר בשפת הוראה צ'כית או רוטינית לא הסכימו, מצאו בבית ספר זה חינוך לפי טעמם, חינוך לתורה ולמצוות.

בית הספר המשיך בהוראה עד השואה.

הבחירות לפרלמנט הצ'כוסלובקי

הבחירות הראשונות לפרלמנט של הרפובליקה הצ'כוסלובקית התקיימו בשנת 1921 (תרפ"א). באותו זמן עדיין לא צורף לריפובליקה החבל רוס-הקרפטית. בו התקיימו הבחירות רק לאחר צירופו וקביעת הגבולות עם המדינות השכנות, רומניה והונגריה.

שיטת הבחירות בצ'כוסלובקיה היתה יחסית אבל בהגבלות. מפלגה שלא השיגה לכל הפחות מנדט אחד באחד מאזורי הבחירות, יצאה וידיה על ראשה, אף אם מספר בוחריה בכל אזורי הבחירה ביחד הספיק למנדטים רבים. אזור הבחירות היחידי שבו יכולה היתה המפלגה היהודית הלאומית להשיג מנדט, היה רק ברוס-הקרפטית, בה מנתה האוכלוסיה היהודית למעלה ממאה אלף נפשות וכשלושים אלף בוחרים שהספיקו למנדט. מובן שהמפלגה היהודית הלאומית נתנה את כל כובד משקלה על אזור זה.

האורטודוכסיה הרשמית בסלובקיה לא ראתה בעין יפה את התבצרותה של המפלגה היהודית הלאומית והופעת נציגיה בפרלמנט כבאי כח היהודים במדינה. היא גם השתמשה בכל האמצעים, כדי להכשיל את המפלגה היהודית הלאומית בהגשמת מאויה.

האורטודוכסיה, בהשענה על תמיכתה של המפלגה האגררית הצ'כית, שגם היא ראתה בעין רעה מנדט ע"י יהודים, הגישה איפוא רשימה יהודית מתחרה ברוס־הקרפטית ובראשה הרב רבי יונה הורוביץ מאונסדורף מתוך ידיעה ברורה מראש שהיא לא תשיג מנדט, אבל תצליח לרכז מספר מספיק של קולות, שימנע את האפשרות מהמפלגה היהודית הלאומית להשיג מנדט.

המאבק היה איפוא קשה והתנהל מתוך מתיחות רבה וגם במרירות. המפלגה היהודית הלאומית הצליחה אמנם לרכז 17.942 קול, אך חסרו לה חלק מהקולות שרשימת האורטודוכסים קיבלה. רשימה זו השיגה 9.946 קול.

המאבק היה קשה גם באוגוטשה וביחוד בסעליש שגם משה גוטמן ומשפחתו עמדו מן הצד. עסקני הציונים בסעליש עשו אמנם עבודה רבה, והשיגו 1123 קול. 1846 קול השיגה הרשימה האורטודוכסית.

בבחירות הכל ארציות היינו לריפובליקה כולה בנובמבר 1925, ניסתה שוב המפלגה היהודית הלאומית את כחה, בשימה את כובד משקלה על חבל רוס הקרפטית וגם הפעם קם המרכז האורטודוכסי בברטיסלבה להכשיל. הפעם נתמך ונעזר המרכז האורטודוכסי באופן גלוי ביותר ע"י המפלגה האגררית שהיתה אז אחת ממפלגות השלטון במדינה. זה התבטא גם על איומים מצד נציגיה של מפלגה זו על עסקני היהודים בכפרים, עד כדי שלילת רשיונות מסחר ובתי עסק.

ראשי המפלגה היהודית הלאומית בהודע להם הדבר, נכנסו במו"מ עם המפלגה היהודית מטעם המרכז האורטודוכסי וקבלו את כל דרישותיה, עד כדי להחליף את נציגי הרשימה של המפלגה היהודית באלה שיוצעו ע"י המפלגה מטעם המרכז האורטודוכסי, אך יותר מדי היו אלה מכורים למפלגה האגררית. כאשר העסקן הראשי של האורטודוכסים בא לראש המפלגה האגררית כמעט בשמחה להודיע לו שבמקום הציונים יהיו ראשי הרשימה נציגיו של המרכז האורטודוכסי, הודיע ראש האגררים: הבאתי אתכם לכאן להכשיל כל נציגות של יהודים וגם שלכם. על כך הודיע ראש המרכז האורטודוכסי על בטול המו"מ.

בבחירות היה המאבק קשה אך התוצאות היו כשלון. בהוכח הדבר לא שמו איפוא יותר את כובד המשקל על רוס הקרפטית.

בבחירות לפרלמנט בשנת 1929 עשתה המפלגה היהודית הלאומית הסכם של אחוד טכני עם המיעוט הפולני במדינה. גם המעוט הפולני שרוב בוחריו היו באזור אורלבה היה מפולג והתלבט באותה בעיה שהמפלגה היהודית הלאומית התלבטה בה. בבחירות הראשונות היא השיגה רק מנדט אחד ויתר הקולות במדינה הלכו לאבוד, באשר לא הספיקו למנדט שלם. הבטיחו איפוא היהודים למפלגת

הפולנים שני מנדטים ועי״כ יכנסו היהודים בסקרוטיניום השני לפי מספר הקולות במדינה כולה.

האזור רוס הקרפטית ירדה איפוא מחשיבותה כאזור ראשון במעלה. בכל זאת הושם דגש חזק גם על אזור זה בכדי להרבות בקולות ועי״כ להבטיח יותר צירים בצירופים הכל־ארציים.

גם בבחירות אלה ריכזה המפלגה היהודית הלאומית בסעליש קולות רבים.

בבחירות לפרלמנט ב־19 מאי 1935 (תרצ״ה) כבר לא היה אפשרי לבוא בהסכם עם המיעוט הפולני. הוא עמד בגלוי לצד הגרמנים־הסודטים, שחתרו נגד שלמות הריפובליקה ודבר זה היה בהשראת הממשלה הפולנית. ראשי המפלגה היהודית הלאומית באו איפוא לידי הסכם עם המפלגה סוציאל־דימוקראטית הצ׳כית. לפי ההסכם תכלול רשימת הסוציאל־דימוקרטים שני צירים מטעם המפלגה היהודית הלאומית ואחרי הבחרם לא תחול עליהם משמעת הסיעה הסוציאל־דימוקרטית והם יהוו בפרלמנט סיעה מיוחדת. הסכם זה אושר ע״י ההסתדרות הציונית בצ׳כוסלובקיה ברוב דעות וגם הסתדרות המזרחי אישרה אותו, אבל היא גם פילגה את ההסתדרות הציונית וגם את המפלגה היהודית הלאומית. הציונים הדימוקרטים עם דר. אמיל מרגליות בראשם וכן הציונים הרביזיוניסטים עם מנהיגיהם לא נכנעו לרוב ומהם גם התקשרו עם רשימות אחרות. גם בבחירות האלה עמדו הציונים ואנשי המזרחי בסעליש במבחן והרבו קולות למפלגה הסוציאל־דימוקרטית ודרכה למפלגה היהודית הלאומית. גם נבחרו שני צירים דר. חיים קוגל כנציג רוס הקרפטית ודר. אנג׳לו גולדשטיין כנציגם של האזורים האחרים.

הבחירות למועצה העירונית בסעליש

הבחירות למועצה העירונית בסעליש, התקיימו כבר בשנת 1921 (תרפ״א). בסעליש קבלה המפלגה היהודית 11 נציגים מתוך 36 נציגי המועצה, ואופשר ע״י כך שר׳ אליהו וייס יבחר כסגן ראשון לראש העיר. בין שאר חברי המועצה היו ר׳ מנחם גוטמן, ר׳ שלום שטיינברגר ר׳ נתן שטיינר ר׳ מרדכי אייזנברג ר׳ אברהם דב ווילינגר ר׳ אברהם פרידמן ר׳ משה יוז׳ף ורובין קארול׳.

הואיל וראו שמדד הבחירות לעיריה קטן הוא, ניסו בבחירות למועצת העיריה בשנת 1925 (תרפ״ה) כמה אנשי צבור יהודיים להעמיד רשימות אישיות. מהם גם הצליחו להיבחר, אלא שלרגלי הפצול בקולות היהודים לא השיגו אלא 11 מנדטים.

למועצה הארצית של רוס הקרפטית נבחר איש סעליש ר׳ מנחם גוטמן. ברם

הוא לא נבחר ע״י המפלגה היהודית הלאומית, אלא היה נציגה של המפלגה למסחר ותעשיה הצ׳כית.

גם ר׳ נתן שטיינר שנבחר לחבר מועצת המחוז לא היה נציגה של המפלגה היהודית הלאומית. בתקופה הצ׳יכוסלובקית עזר בהשגת אזרחות או דחית גרושם של אלה, שלא יכלו להוכיח אזרחותם[122].

רבנות הגליל, העיירות וכפרי המחוז

כפי שנאמר כבר היה הרב בסעליש גם הרב של כל מחוז אוגוטשה וכן הזכרנו כבר שהיו במחוז אוגוטשה עשרות כפרים ועיירות שלא גרו בהם מספר יהודים שיוכלו להחזיק לבדם במוסדות קהלה וברב. בכמה מהם גרו משפחה אחת או שתיים ואפילו מנין מתפללים לא היה בהם.

רבני הגליל היו נוהגים לכן מדי פעם בפעם לבקר בכפרים אלה, להורות ולהדריך. הם השתדלו שבישוב בעל אוכלוסית יהודים גדולה יותר יחזיקו בשוחט. והשתדלו שהוא יהיה בעל הוראה באיסור והיתר. עצם הימצאו של תלמיד חכם בישוב ערכו גדול, בהדרכה לתורה ויראה וביחוד לחנוך הבנים. כפרים אחרים שהאוכלוסיה היהודית בהם היתה קטנה, נצטרפו עם הסמוכים להם לקיים שוחט, בית כנסת ומקוה טהרה ומהמרחקים לא היו גדולים ביותר.

בעיירות, שהאוכלוסיה היהודית היתה מספיקה, השתדלו רבני הגליל למנות גם דיין, מורה צדק. במינויים ראו צורך רבני הגליל להכניס במקומות כאלה את בניהם־חתניהם שהגיעו להוראה, כך הושיב כבר הרב רבי חיים משה הכהן את התנו ר׳ יוסף גלנץ כדומ״ץ בטיסה־אוילק.

כך נמשך הדבר עד לאחר מלחמת העולם הראשונה, שעל פי ההסכמים בין המדינות הוצבו גבולות חדשים, ועיירות וכפרים שהיו שייכים למחוז אוגוטשה ולגליל הרבנות של סעליש, נותקו והתחילו להשתייך למדינת רומניה, סעליש והסביבה הקרובה צורפה למדינת צ׳כוסלובקיה והקשר בין קהלת האם, סעליש, ובין הישובים שנותקו, נתרופף והגבול המדיני היה למחיצה מפרידה; גם ההתעצמות הכלכלית שבאה עם השלטון הצ׳כוסלובקי, היתה גם היא גורם חשוב לעצמאותם של ישובים גדולים יותר, (ואמנם, מתוך סנטימנטים לבית רבי שמעלקא וביחוד בימי רבנותו הממושכת כחמישים שנה של רבי פנחס חיים, לא עשו צעד ממשי לעצמאות קהילתית ורבנית, אבל מה שעלה במחשבה והתלחש כגחלים עוממות, חיכו לבוא ניצוץ שישלהב את הגחלים וגם זה בא עם פטירתו של רבי פנחס

היים ובחירתו של רבי יוסף נחמיה קורניצר לרב אב״ד קהילת קראקא. ואעפ״י שהיתה הגירה מתמדת מהכפרים לסעליש העיר, נשארו עוד משפחות, בכפרים: מהן שמפקחים במקום על שדותיהן, ומשקיהן ומהם שפרנסתן כסוחרים או בעלי הנויות, היתה קשורה במקום ונשארו בכפרים עד לימי המצוקה והשואה ועד שעלה הכורת וחיסלה את כולם בבת אחת, הי״ד.

הגליל

ואלה הם הכפרים והעיירות שהיו שייכים לגליל הרבנות בימי רבני הגליל הראשונים. ואחרי מלחמת העולם הראשונה היו שייכים לרומניה.

האלמין

בימי רבני סעליש הראשונים שמלפני רבי שמעלקא וישובי היהודים במחוז היו קטנים, בעלי אוכלוסיה יהודית דלת מספר, נכללו כל אלה ברבנות הגליל; מסתבר שישוב היהודים בהאלמין גדל מתוך הגירת יהודי הישובים הקטנים, מהכפרים לעיר ונתארגנו בה לקהלה עצמאית עוד לפני שרבי שמעלקא בא לכהן כרב בסעליש והגליל. בשנת תרכ״ה נתן רבי שמעלקא כאב״ד בסעליש והגליל את הסכמתו על ספרו של רבי מרדכי הלוי איש הורביץ, ספר „פרשת מרדכי״ (דינים בהלכות רבית, כשרות היין, טהרת המשפחה וחדושים על ש״ס) [123]. כרב אב״ד בהאלמין. בשנת תרכ״ו אנו מוצאים את חתימת הרב הזה על פסק דין מיכאלוביץ ג״כ כאב״ד בהאלמין.

ר׳ מרדכי הלוי עמד בקשרי הלכה עם רבי משה שיק בחוסט ועם רבי שמחה בונם סופר, רבה של פרשבורג וכן עם רבי מנחם מנדל פאנעט רבה של דעש ועם רבי יקותיאל יהודה טייטעלבוים רבה של סיגעט. בספריהם תשובות הלכה אליו.

בהוצאת ספרו „פרשת מרדכי״ השתתפו מתושבי האלמין ר׳ אברהם חיים מוצאן, ר׳ מרדכי ר״ש, ר׳ מנחם מנדל קליין, ר׳ ישעיה כהנא, ר׳ אהרן פוליצר, ר׳ דוד ווייס, ר׳ אברהם מרקוביץ, ר׳ דוד בלייאר, ר׳ שמואל יעקב שטארק, ר׳ בנימין וואלף בלאו, ר׳ וואלף לייב, ר׳ ליפא בעזין, ר׳ צבי פרידמן, ר׳ מרדכי ווייס, ר׳ יחיאל שטארק.

בנו רבי צבי הירש היה רבה של הרמנשטאדט.

מסביב לשנת תר״ל נבחר רבי מרדכי הלוי לרבה של שימלאו ועזב את האלמין [124].

כממלא מקומו נבחר רבי שלום בנו של רבי שמעלקא, ר׳ שלום נפטר על פני אביו בשנת תרל״ה והוא אז בן ל״ח שנה. גם אביו ר׳ שמעלקא נפטר בשנה

ההיא. אחיו ר' **פנחס** חיים עשה אתו חסד ובסוף ספרו של אביהם „צרור החיים" הדפיס ממנו חידושי תורה בשם „דברי שלום".

קהילת האלמין בחרה אחרי פטירתו של רבי שלום את אחיו ר' **אליהו** לרב הקהילה, הוא היה חתנו של ר' שלמה אולמן בעל שו"ת „יריעות שלמה". עמד במו"מ הלכתי עם בעל מהר"ם שיק ועם בעל אבני צדק בסיגט [125]. חתנו ר' יוסף לוי שימש דומ"ץ בהאלמין.

ר' אליהו נפטר בתרפ"ח אחרי ששימש ברבנות בהאלמין יובל שנים. ואמנם עוד בחייו של ר' אליהו ובהסכמתו בחרה קהילת האלמין את בנו ר' **יעקב שלום קליין** לרב אב"ד, הוא היה חתנו של ר' משה הרש פוכס בעל שו"ת „יד רמ"ה" רבה של גרוס-וורדיין. ר' יעקב שלום שימש בקהילת גרוס-וורדיין דומ"ץ משנת תרס"ג [126], הוא ניהל שם ישיבה גדולה ובבואו להאלמין יסד גם בה ישיבה ובחורים מכל הסביבה נהרו לישיבתו.

שמשו עוד כדיינים מו"צ בהאלמין: ר' **מרדכי רוטשטיין**. הוא היה תלמיד של בעל מהר"ם א"ש, חיבר ספרים „ועד לחכמים" עה"ת, „שערי פרנסה טובה" על תהלים, נפטר בן ע"ח בשנת תרנ"ח [127]. אחריו שימש דומ"ץ ר' שמעון גוטליב. נפטר בתרס"ו [128]. שימש עוד כדומ"צ רבי דובר קליין.

טורץ

גם טורץ היתה כבר הרבה לפני מלהמת העולם הראשונה קהילה עצמאית בלי כפיפות לגליל הרבנות בסעליש.

בשנת תרכ"ה מופיעים כמנויים על ספר „פרשת מרדכי" — הר"ר יוסף סגל, אברהם פישר, ר' משה פישעט, ור' לייב סגל.

רבה הראשון היה רבי חיים פרידריך, הוא היה גדול בתורה ונוטה לחסידות. רבי חיים נפטר בשנת תרס"ג [129] ובנו רבי יצחק אייזיק נבחר לממלא מקומו [130] אחרי פטירת חותנו רבי דוד ליב זלצר בהומנה נבחר הוא לממלא מקום חותנו ועבר לכהן ברבנות הומנה. נפטר בשנת תרפ"ז. אשתו מרת קיצל ובניהם: רבי חיים שלמה, ר' חנניה יו"ט ליפא, ר' מרדכי צבי ור' משה זאב. ובתם שרה רחל בריינדל ניספו כולם באושוויץ, הי"ד [131].

תשובה בהלכה לרבי יצחק אייזיק בשו"ת „יד יצחק".

אחריו נבחר לרב הקהילה רבי אברהם שלום ירוחם פרידמן, שהיה קודם דומ"צ בעיר טאשנאד. הוא ניהל ישיבה בטורץ וחתנו רבי משה זאב היה ראש הישיבה ודומ"צ בעיר.

טור טערעבעש

בשנת תרכ״ה־כ״ו היו בכפר זה תושבים, מתענינים בספרים, שהשתתפו בתרומותיהם בהוצאת הספר „פרשת מרדכי״ מאת רבה של האלמין והם: התורנים: יוסף קליין, חיים קליין, מיכאל יוסף סב״ל, יעקב ווייס, חיים ליבוביץ, שמעון זאב, יונתן בנימין כ״ץ, צבי שור, שמעון שור.

אחרי שקהילת האלמין נעשתה עצמאית הצטרף גם כפר טור־טערעבש לרבנותה של האלמין.

בשנים תרע״ד־ע״ה שימש רבי יוסף זאב מרמורשטיין דומ״ץ בישוב [132].

טארנה הגדולה

הישוב היהודי בכפר היה קטן. רבי אברהם וואלף חתנו של רבי חיים מסאספאלו ונכדו של הדומ״ץ בחוסט, בזמנו של המהר״ם־שיק רבי יעקב קטינא בעל „מנחת עני״, שימש בו דומ״ץ [133].

מחשובי הישוב בזמן ההוא (תרכ״ה) בני משפחות ר׳ מרדכי שפיץ ור׳ אהרן שפיץ, ר׳ אליהו הרשקוביץ, ובני משפחת ר׳ יעקב שלום פרידמן. (מנוים על הספר פרשת מרדכי).

הקהילות שהיו שייכות בראשיתן לגליל הרבנות בסעליש שצורפו לריפובליקה הצ׳כוסלובקית

טיסא־אוילאק

עיר זאת היתה השניה בגדלה אחרי סעליש. ברשימות רשמיות למטרת הטלת מסים משנת 1696 אנו מוצאים כבר כאן משפחה יהודית. ברשימת 1728 נזכרים היהודים בשמותיהם והם: דוד דודוביץ׳ ובנו אליהו כתושבי העיר. כנראה היו אלה חוכרי הארנדה וכתום זמן החכירה עזבו את המקום והחליפו אותם חוכרים אחרים וברשימה של שנת 1737 אנו מוצאים במקום את הרשקו שמולביץ׳ ואת הרשקו איזק שמולביץ׳. במשך הזמן נמשכו אליה תושבים יהודים של הכפרים מסביבתה והישוב היהודי בה גדל ל־200 משפחות. עד מסביב לשנת תר״כ, שימש בה דיין ומו״צ רבי יוסף גלנץ [134] שהיה חתנו של רב הגליל רבי חיים משה הכהן, אחריו היה דיין בעיר רבי משה נתן לוינשטיין ואחריו רבי אהרן צבי קסטנבאום. בזמן האחרון היו בה כ־400 משפחות יהודיות. בין המשפחות שגרו בטיסא־אוילאק היו: רבי פנחס חיים קליין שהיה חוכר המכס ואח״כ רבה של סעליש והגליל.

רבי שלמה יצחק שינפלד זצ"ל
האב"ד האחרון דק"ק טיסא-אווילאק.

והמשפחות: פריד, גרינפלד, אמסל, כץ, אוסטרייכר, שפר, שטיינברגר, רוי, ווילינגר, צייזלר, זשורגר, רוכליץ, ופסטינגר. משפחת פסטינגר נהרגה כולה עי „נכבדי העיר" הגויים. בשנת תר"ץ נבחר לרב הקהילה רבי שלמה יצחק שנפלד נכדו של רבי פנחס חיים, אביו רבי יוסף שנפלד היה חתנו של רבי פנחס חיים. בין השוחטים יזכרו ר' אברהם קסטנבאום ור' אברהם חיים מוצאן ואח"כ שוחט בפרשבורג. בין חשובי הקהילה בתקו־פה של לפני החיסול נמנו ר' משה שוורץ, בנו יוסף נפטר בשבי הרוסי בקורסק. ר' בן־ציון קסנר שהיה ראש הקהילה, היה ת"ח מובהק. ר' שמואל שמעלקא גולדברגר, שהיה חבר פעיל במזרחי, ד"ר בעלא בורגר, שנהרג ע"י ההונגרים במרץ 1939 (תרצ"ה) זשיגמונד זשורגר, ר' טוביה יהודה (ליפוט) שלמון, שהיה עסקן ציוני, ר' יחזקאל וילִיגר, ר' שמואל דוד פוירשטיין ובני משפחת פרישמן. בטיסא-אוילאק היה מקוה טהרה, בית מדרש גדול וגם שני בתי מדרש קטנים פרטיים, האחד הוקם ע"י משפחת שטיינברגר והשני ע"י ר' משה אריה ונקראו על שמם [135].

קיראלי־האזא

בשנת ת"ר כבר היו יהודים בקיראלי־האזא. אחד מאלה היה ר' משה קערנר. הישוב היהודי הלך וגדל, ובשנת תרכ"ה כבר מופיעים מספר ראשי משפחות כמנויים על הספר „שערי חיים" להרב מסעליש, והם ר' משה קליין, ר' אליעזר קליין ור' שמואל יצחק פריד. באותו זמן בערך גרו בקיראלי־האזא גם חתניו של ר' משה קערנער: דוד העדיי שהיה נוטר ראשי של העיירה, ר' אברהם וילקוביץ' ור' ברוך ליברמן מריטשה בנו של ר' נתן ליברמן מחבר הספר „אמרי דעת" על משניות, מגילת טיסא־אסלר. בשנים הראשונות היה הישוב בקיראלי־האזא משותף במוסדות קהילתיים עם הישוב בוועריאץ שקדם לישוב בקיראלי־האזא, וכך שימש בית העלמין בוועריאץ גם את הישוב בקיראלי־האזא (המרחק בין שני הישובים היה פחות מקילומטר).

אך לאט לאט סודרו מוסדות הקהלה בקיראלי־האזא עצמה בה היו: בית

כנסת, שוהט ומקוה טהרה. בתקופה האחרונה שמלפני השואה מנה הישוב היהודי בה יותר מ־500 נפש [136].

במשך שנים רבות כיהן רבי יעקב ריכטר כדומ״צ בקהילה שהיתה כפופה לרבנות הגליל של סעליש ואח״כ להלמין, רבי יעקב ריכטר נפטר במלחמת העולם הראשונה ובני קיראלי־האזא פנו בשאלותיהם לרב בהאלמין הסמוכה. אך אחרי שכתוצאות המלחמה נשתייכה האלמין לרומניה וגבול הפריד בין שני הישובים והעדר מורה הוראה נעשה מורגש ביותר, בחרו בהסכמתו של רב הגליל רבי פנחס חיים קליין את רבי יוסף לוי שהיה דומ״צ בהאלמין והיה חתן אחיו של רבי פנחס חיים הרב בהאלמין לרב עצמאי של קהילת קיראלי־האזא.

בשנת תרפ״ח ובית הכנסת נעשה צר מהכיל את המתפללים בנו בית מדרש חדש וכדי לספק את דרישות החסידים המתפללים נוסח ספרד־האר״י ז״ל הקימו בשנת תרפ״ט מול בית הכנסת החדש גם בית מדרש להסידים. בין החסידים אלה היו גם שחבשו שטריימל לראשיהם ומבחינת חסידות היו שייכים לזרמים שונים. (מונקאטש, ספינקא, סטמאר ועוד). המקוה נשארה על יד בית הכנסת הישן.

רבי יוסף לוי יסד ישיבה ואנשי הקהלה החזיקו את הישיבה כמיטב יכולתם. הישיבה התקיימה עד הגירוש לשואה והיא מנתה כ־50־60 בחורים. ר׳ יוסף לוי נפטר בשנת תרצ״ה.

בין היתומים היתה בת פנויה והקהילה החליטה, שאם הלוקח את הבת יהיה ראוי לכך, תבחור בו הקהילה לממלא מקום רבם. היא נישאה לרבי יואל מייער טייטלבאום בנו של רבי העניך טייטלבאום רבה ש׳ל קערעצקי והקהלה בחרה בו לרבה. הוא חי בארה״ב.

בין חשובי הקהילה בתקופה האחרונה נמנו: ר׳ יוסף יוחנן זיסוביץ׳ שהיה ראש הקהילה. הוא היה בעל מסחר עצים בסיטונות, ר׳ אברהם וילקוביץ׳, ר׳ דוד מיטלמן, ר׳ מנשה מנדל ר׳ אברהם דרומר ר׳ שמואל גרינפלד ובני משפחת שמועל. נחשבו לתלמידי חכמים במיוחד ר׳ יעקב אהרן ליבוביץ׳ ר׳ מתתיהו גרינברגר, ר׳ יהושע פוגל ר׳ ברוך ליברמן ר׳ שמעון צבי בלום. ר׳ זישא גרינברג היה בעל משפחה גדולה גיסו של הדומ״צ רבי יעקב ריכטר. בניו משה, מנדל ושלמה. זה האחרון גר בניו־יורק ובנו עזריאל הגר בבורופרק ביתו היה פתוח לכל ענין של צדקה וחסד.

בין בני קיראלי־האזא שרכשו גם השכלה גבוהה היו ד״ר לאיוש וייס רופא (נפטר בתשכ״ח בארה״ב) המהנדס מיכאל שאמועל (חי בחיפה) והרב ד״ר בלום שהיה רב בבית כנסת בבודפשט, ואח״כ רב ראשי למדינת צ׳ילה (אמריקה). עתה הוא חי בנתניה.

בשנת תרצ״ב התיישב בקיראלי־האזא האדמו״ר רבי חיים משה וויעזל, הוא היה שו״ב בקובולצקה־פוליאנה, ולרגל סבה בשעת שחיטה שותק באחת מידיו, ולא יכול היה להמשיך בעבודתו. בו בזמן נתפרסם בסביבתו כצדיק פועל ישועות והתחילו לנהור אליו מכל כפרי הסביבה. ואעפ״י שבראשונה דחה את מבקריו ולא רצה לקבל על עצמו אדמורי״ות, נכנע לבסוף לדרישת מעריציו. הוא התפלל בבית המדרש של החסידים.

בתקופת השואה נאספו יהודי קיראלי־האזא לגיטו בסעליש ומשם הובלו ביחד עם כל יהודי הגיטו לאושוויץ. הי״ד [137].

פאלאד הגדולה

הישוב היהודי מנה בעיירה זאת 35—40 משפחות. בתקופת הונגריה לא היה שייך ישוב זה למחוז אוגוטשה ולגליל רבנותו. רק אחרי הסכם הגבולות בשנת 1920 (תר״פ) צורף למחוז זה.

בין תושבי העיירה בתרכ״ה היו המשפחות של הר״ר: אברהם ליב וינברגר, יעקב וולפגאנג, דוד קרויס ואהרן גולדברגר ידועות כמוקירי רבנן בהיותם מנויים על הספר „שערי־חיים". בפאלאד היו כל המוסדות שקהילה מסודרת חייבה להקימם, היו בה: בית כנסת, מקוה, שוחט ותלמוד תורה ובראשם רב.

בתרס״ז כיהן בקהלה כרב, רבי מרדכי רייניץ [138] בנו של רבי יוסף שלמה, רבה של מישקולץ. הוא היה חתנו של רבי דוד הלוי יונגרייז רבה של פעהער־דיארמאט.

אחרי פטירתו בחרה הקהילה בחתנו רבי שמואל יחיאל מיכאל מושקוביץ, בנו של רבי מנחם גרשון מושקוביץ רבה של טשעטשוביץ, היה תלמיד רבי עקיבא סופר בישיבת פרשבורג. מומחה מובהק בהלכות מקואות ובכל הסביבה היה הוא המכשיר את המקואות. הוא עם כל משפחתו הובל לאושוויץ, הי״ד [139].

מבין תושבי העיירה יזכרו: ר׳ אברהם חיים נוטה. הוא למד בישיבת רבי יהודה גריוולד בסטמאר ובנו ר׳ יוסף מאיר (גר בירושלים) הוא היה ממארגני צעירי המזרחי בישוב שגם קיימו שעורי תלמוד בכל יום. הרופא דר. אלכסנדר ברגר יליד סעליש, ר׳ שמואל חיים פרקאש, יהודי בר אוריין, רופא השיניים משה ריכטער (חי בניו־יורק), ר׳ יהושע פריד שהיה חזן מתנדב ומבדח בחתונות, ר׳ שמואל מרקוביץ׳ בנו הוא עסקן חשוב, בנחלים. ר׳ מרדכי נוטה גם בנו ר׳ חיים מאיר חי בנחלים, משפחת שיגלר (בניה נמצאים בארץ). ובני משפחת זליקוביץ׳ סוחרים נכבדים [140].

ווערִיאץ

הישוב מנה 30 משפחות יהודיות. היה בישוב בית כנסת ומקוה. מראשוני הישוב בתרכ״ה היו: ר׳ מיכאל רוזנר, הוא גם מנוי על ספר שערי חיים בשנת תרי״ט: ר׳ מנדל רוזנר ר׳ אברהם סגל ר׳ דב גולדברגר ר׳ יהונתן בנימין, ר׳ יצחק לייב סגל. ר׳ מנחם אשר רוזנברג היה תלמיד חכם ושימש ש״ץ ומ״ץ. מחשובי הישוב היו משה אהרן יוז׳ף בעל טחנת קמח ור׳ שמואל יוז׳ף בעל מחצבת אבנים. החברה קדישא ובית הקברות היו משותפים עם קהלת קיראלי־האזא.

גודעניהאזא

בין 200 משפחות נוצריות גרו בכפר שני יהודים שמואל ויעקובוביץ׳, הישוב היהודי לא גדל במשך הזמן כאן ובאחרונה גרו בכפר 6 משפחות יהודיות. בכפר היו שני בתי ספר ממשלתיים. האחד רוטיני והשני הונגרי. ילדי היהודים למדו לפי בחירתם את בית הספר והיו משפחות ששלחו את ילדיהם לבית ספר ההונגרי והיו ששלחו לבית הספר הרוטיני. היהודים היו אכרים וסוחרים.

ר׳ יהודה יעקובוביץ מאנשי הכפר נבחר למועצת הכפר. נכבדים אחרים היו: ר׳ משה שווימר, בני משפחות זיכרמן, אברהם כץ ובני משפחת קליין. בית הכנסת של הכפר היה בבית ר׳ קלמן. הוא גם בנה בביתו מקוה טהרה. תפלה בצבור היה רק בשבתות. לימים הנוראים שכרו שליח צבור אך בשבתות ובחגים עברו לפני התיבה וקראו בתורה מאנשי הכפר. השוחט מסאספאלו היה בא כל שבוע לכפר כדי לשחוט לצרכי הכפר. חדר לתלמוד תורה היה בטעקע־האזא ולאח״כ שכרו מלמד והיה ה„חדר״ בכפר עצמו.

הכפר היה שייך לרבנות סעליש, ואחרי שקיראלי־האזא שגם היא היתה שייכת לגליל סעליש נעשתה עצמאית הצטרפו לרבנות זאת.

טעקע האזא

הישוב היהודי היה קטן במספר, כ־60 נפש. משנת תרכ״ב ידועים לנו שני בעלי בתים. ר׳ לוי יצחק שטיין ור׳ אליהו פריד. היה בישוב זה בית כנסת ומקוה. בין חשובי הישוב בזמן האחרון היו: ר׳ חיים וואלף, ר׳ צבי בראון, ר׳ אברהם חיים פריד, בני משפחת ווייס.

רקיסווה

ברשימה הממשלתית משנת 1728 נזכרת כבר משפחת הרשקו שמולביץ׳ ובניו ישמעאל יוסף ויצחק כתושבים בראקאס היא ראקיסווע בשנת 1737 נזכרת רק משפחת יוסף שמילוביץ׳. אך בתחילת המאה (תר״ס) כבר היו בתוך 3000 נפש של אוכלוסיה כללית כ־130 נפש יהודים. 2 משפחות הונגריות והשאר היו רוטינים

היהודים היו חנוני מכולת, בעלי פונדקים (בתי מרזח), סנדלרים, חייטים, לכמה מהם היו סוסים ועגלות והיו אלה ספקי התחבורה להסעת בני אדם ומשאות. כמעט לכל אחד מהיהודים היה בית פרטי עם חצר קטנה או גדולה. לכל משפחה היו אחת או שתי פרות, לעניים שביניהם היו עזים מלבד תרנגולות, אווזים וברווזים שלא חסרו מאף חצר. היו להם גם מרעה ואדמות לחקלאות. מהם שהיו להם פחות ומהם ששדותיהם היו יותר מחמשה דונם וגם יותר. היהודים בעלי חלקות אדמה קטנות עיבדו עפי״ר את חלקותיהם בעצמם כמו הרוטינים. ואלה שהיו להם חלקות אדמה גדולות יותר או זקנים או חולים, שכרו לעבודה פועלים יומיים או שמכרו את היבול לפני העיבוד והעבודה נעשתה ע״י קוני היבול.

רק לשלשה יהודים מתושבי הכפר היו חלקות אדמה כה רחבות, שהיה עליהם לשכור פועלים שנתיים לעזור להם בעיבוד השדות. שלשה תושבים אלה היו האחים גדליה שמואל ומאיר הירש קליין.

ר׳ גדליה קליין היה תלמיד ישיבה והיה מכובד על הבריות כאיש אוהב אמת. את בנו לוי יצחק שלח לישיבת גאלאנטה שבראשות רבי בנימין זיידל, וגם את בנותיו השיא לבעלי תורה. חתנו האחד היה רבי יצחק בראון ששימש משך זמן מו״ץ בסעליש, חתנו השני בר אוריין גם הוא ר׳ משה בלובשטיין בקומיאט. ר׳ גדליה עלה בשנת תרס״ד (1904) ארצה ישראל אך בשנת תרס״ז (1917) נפטר ונקבר בהר הזיתים. מצבתו נהרסה ע״י הערבים ואחרי שחרור העיר העתיקה שוקמה ע״י בנו ר׳ לוי יצחק ונכדיו הגרים בירושלים.

ר׳ שמואל קליין למד משך שנים אחדות בישיבות שונות ולפני שובו לבית הוריו למד כשנתיים בישיבת אלט-אופן שם רכש גם השכלה כללית, משך שנים שימש כראש הקהלה וגם לשופט שלום נבחר בכפרו. נכדתו בת בנו ר׳ דוד נישאה לר׳ זלמן פוקס בגרוס-ווררדיין. לר׳ שמואל היה משרת יהודי רוק בשם משה וולף פרקאש, ששירת בביתו כל חייו ונחשב כאילו היה בן המשפחה. כשהגיע ל-40 שנות שרות, הובאה תמונתו בעתונות ונתכבד במדליה ובפרס כסף ע״י שר החקלאות ההונגרי, דאראני, לאות שרותו הממושך במקום עבודה אחד.

ר׳ מאיר הירש היה חקלאי ובעל חנות מכולת. איש ישר-דרך ושימש גם הוא ראש הקהילה. בין האחים, שכולם היו שומרי תורה ומצוות, היה הוא מקיים מצוות בהקפדה יתירה. חתנו היה רבי משה יוסוביץ, שהיה הגבאי של בית הכנסת.

בר אוריין ועסקן ציבורי חשוב, היה רבי ישראל משה יוסיפוביץ, חתנו של ר׳ שמואל קליין, נולד במרמרוש סיגט להורים אמידים ולמד בישיבת קליין-ווררדיין. היה ציוני-מזרחי, והמפיץ שקלים ברקיסווה. היה מנוי על „הצפירה״ ובין ספריו היו גם ספרי מדע בשפה העברית. משך שנים כהן כגבאי בית הכנסת. בשנת

ר׳ ישראל משה יוסיפוביץ׳,
אביו של ד״ר יוסיפוביץ׳.

אביו של ר׳ ישראל משה יוסיפוביץ׳,
אביו זקנו של ד״ר יוסיפוביץ׳.

תרצ״ב (1932) עבר לגור לסעליש; בנו דר. יצחק יוסיפוביץ חי בהוליבוד כרופא פסיכיאטר בגימלאות.

בין נכבדי הכפר היה עוד ר׳ טוביה קאופמן. הוא נולד במרמרוש סיגט והתחתן לרקיסוווה. היה חסיד וגם התלבש בלבוש חסידי, חבש שטריימל וקאפטן בשבתות וחגים, היה מתנגד גדול לציונות. הוא עבר לגור לסעליש. הילדים היהודיים ברקיסווה החלו לבקר ב„חדר״ בגיל 4—5. בחדר למדו אלף־בית, קריאה בסידור והתפלות הקצרות ממלמדים מקומיים, אשר שיטתם היתה: חזרה והתמדה.

אחרי גיל 6, החלו בשקידה גדולה יותר. מוקדם בבוקר רצו אל החדר לתפילה ולימוד קצר. לאחר מכן באו בריצה הביתה לארוחת בוקר. משעה 8 ועד שתים או שלש היה עליהם להיות בבית הספר הכללי, שהיה היחידי בכפר והוא היה כנסייתי־יוני־קתולי ושפת הלמודים בו היתה רוטינית. הביקור בבית ספר היה חובה ובמקרה של היעדרות, מבית הספר, הוטל על ההורים קנס כספי גדול. כשהילדים גדלו והגיע הזמן ללמוד חומש, היה אחד ההורים בא בתחילת ה„זמן״ לעיר סאטמאר הסמוכה, בה היה מעין יריד למורים ואחרי בירורים, שכר בחור או אברך שלמד מספר שנים בישיבה והציע את עצמו למלמד והביאו לכפר.

המלמד המקומי לימד את התלמידים בביתו והמלמד שבא מן החוץ שנקרא „מורה" (לערער), לימד בפרוזדור בית הכנסת (בפוליש) או בבית אחד ההורים.

הדירה וכלכלת המורה (לערער) סופקו ע"י הורי התלמידים. כשהנערים הגיעו לגיל 12—14, היו מהם שנשארו לעזור להוריהם במשק ומהם שהתחילו ללמוד מקצוע כשוליה אצל סוחר בעיירה הסמוכה ומהם גם שהלכו ללמוד בישיבות, כמו חוסט, אירשווה, מונקאטש או מערבה: לקליין ווארדיין, גלנטה וגם לפרשבורג. בחירת הישיבה היתה לפי ההשקפות הדתיות של ההורים, אבל גם מסיבות אחרות, שאחת והחשובה בהן היתה המצב הפיננסי של ההורים. כמה מן הצעירים האלה היו באים הביתה רק לימים נוראים, אבל היו גם כאלה שנראו בכפר רק אחרי שנים רבות. לא היתה בכפר הזדמנות לניצול הידע שהם רכשו בישיבות. הם באו הביתה לביקור, אך התישבו בערים הסמוכות.

החינוך של הבנות היהודיות נגמר ביכולתן לקרוא את התפלות מהסידור וכתיבה באידיש. הן למדו על פי רוב אצל המלמד המקומי וגם מן ההורים. הן ביקרו בבית הספר המקומי ובגיל 14־15 נסעו העירה ללמוד תפירה והבנות להורים עניים נשכרו לעבודה בערים כעוזרות בית ביחוד אצל משפחות יהודיות מרובות ילדים, חינוך תיכון, היה יקר, אך נמנעו ממנו עוד יותר מטעמים דתיים ומפחד של התבוללות.

בכפר היה בית כנסת ומקוה. השוחט היה גר בקופאניא ובא פעם בשבוע לרקיסווה לשחוט לצרכי הכפר [141].

טשעפע

בכפר זה אנו מוצאים יהודים בשנת 1743. ביום 22 ביולי שנה זו כתב בארו פוגאראשי זיגמונד בעל האחוזות שבטשעפע, ליאנוש מעדיערי, שערך את רשימת המסוי, שעל שני היהודים חוכרי הארנדה אצלו ואשר באו לטשעפע רק ביום סן־ג׳ורג׳ של השנה שעברה ממארמרוש, „אינו מרשה להטיל שום טאקסה, עד לגמר השנה לבואם. הנחה זו מגיעה לכל מתיישב חדש" [142].

טשעפע היתה מרכז לכמה ישובים שבסביבה, היינו לטשומה, העטעני ודיולה. בטשעפע עצמה היו בתוך אוכלוסיה נוצרית של כ־2500 נפשות כש־75% היו הונגרים, כ־250 יהודים. בכפר היה בית־כנסת בעל קומותיים, שהכיל 60 מקומות ישיבה מלבד עזרת נשים. בבית־הכנסת היו 4 ספרי תורה מהם אחד צבורי ושלשה היו שייכים למשפחות גרוס, כהן ופרקאש. ס"ת לכל אחת.

בחצר בית הכנסת היה מקוה טהרה ובחצר זאת היתה דירתו של שמש בית־הכנסת, ר׳ אנשיל אברהם, שטיפל גם במקוה גם בסדורי ההלויות.

מיסדי בית הכנסת היו המשפחות: בלייער, גרוס, הרמן, ווייס, ברקו, ברקוביץ, פרקאש, פרידלנדר, שוורץ, שטרנברג, גוטסמן, כהן, ליבו ועוד.

ר׳ אברהם מנדל כיהן כגבאי בית הכנסת למעלה משתי עשרות בשנים, וגם ניהל את כל עניני הקהלה.

בכפר היה גם בית עלמין וחברה קדישא. גבאי החברה קדישא היו: ר׳ שמואל פרקש ור׳ מנחם שוורץ. ר׳ שמואל פרקאש כיהן במשך זמן מסוים כראש הקהילה.

התקיימה בכפר גם חברה משניות והשוחט ר׳ יהושע ווינברגר היה לומד משניות בפני קהל מאזינים בכל שבת. קודמו בשחיטה היה ר׳ אליעזר בראון שהפסיק לשחוט מחמת גילו, ואז היה למלמד, שימש עוד כשוחט ר׳ חיים שמעיה דויטש.

התלמוד תורה הכילה שתי כתות: לחומש ורש״י, ולגמרא עם תוספות. בין המלמדים תושבי הכפר, היה מלבד ר׳ אליעזר בראון גם ר׳ חיים שמעיה דויטש ור׳ יהודה אריה זיכרמן, שזכה לעלות עם משפחתו ארצה. נפטר בירושלים ונקבר בהר הזיתים.

ר׳ חיים שמעיה בא לכפר בימי מלחמת העולם הראשונה. הוא היה משתמט מהצבא וכפי שכינו סוג זה אז „טמיר ונעלם״. הוא חי בסכנה תמידית שיתפס ע״י הצבא ויישפט כעריק. הדבר נודע לנוטר הראשי של הכפר טשעפע ר׳ חיים מנשה בורוש ובא לעזרתו. בהיותו ממונה על הז׳נדמריה, וידע על מקום מחבואו, ציוה לתפוס אותו ולהביאו כבול באזיקים לטשעפע. אחרי חקירה למראית עין שחרר אותו ונעשה למלמד בטשעפע. והואיל והיה — שוחט שימש גם כשוחט. בתחילה שילמו מס שחיטה לפי מספר העופות שנשחטו, אך במשך הזמן עברו להטלת מס הקהילה באופן פרוגרסיבי.

מלבד המשמשים בקודש השוחטים ומלמדים שנזכרו כבר, היו בכפר מספר בוגרי ישיבות ותלמידי חכמים, מהם בתרכ״ה: ר׳ ישראל בלייער, ר׳ מיכאל בלאנק, ר׳ משה אקסלרוד, שניים האחרונים גם מופיעים ברשימת המנויים על ספר שערי-חיים בשנת תרי״ט. ר׳ דב בער בלייער, ר׳ חיים מנשה בורוש, ר׳ אליעזר בראון, ר׳ ברוך מרדכי ברקו ובניו, ר׳ אנשיל ור׳ יצחק זאב, ר׳ יוסף ברצי, ר׳ יהודה אריה ואחיו ר׳ שמואל חיים ווייס, ר׳ יהודה אריה זיכרמן, ר׳ אברהם מנדל, ר׳ יוסף בלייער (היה היחידי בכפר שחבש שטריימל), ר׳ משה אלימלך גוטסמן שהיה גר בכפר טשומה הסמוכה.

מהדור הצעיר יותר יזכרו: ר׳ יעקב איז׳ק, ר׳ דב בורוש, יהודה מרדכי בורוש (המהנדס), הרב דוד שלמה בורוש, האחים ר׳ מיכאל, ר׳ יחזקאל, ר׳ פנחס בראון, ר׳ סנדר ברקו, הרב ישראל יהודה ברקוביץ׳, שהיה רב באילווה (סלובקיה),

ומעסקניה החשובים של תנועת המזרחי. האחים ר' שלמה ור' שמואל ווייס, האחים ר' שמחה, ר' משה שלמה, ר' מיכאל ור' שלום זיכרמן. ר' ישראל דב ור' יואל מנדל, האחים ר' יעקב, ר' משה, ר' שלמה אריה ור' שמעון פרקאש, האחים ר' שלמה ור' צבי שורץ. מהם שהתמחו כרבנים ושוחטים הם: ישראל יהודה ברקוביץ' (נכדו של ר' ברוך ברקו). הרב יהודה אריה מנדל הוא חזן בארה"ב, הרב דוד שלמה בורוש מכהן כרב בארה"ב. הוא היה אחד המורים בבית הספר העברי בסעליש. האחים: ר' יואל ור' ישראל דב מנדל היו שוחטים ביוגוסלביה.

בכפר, שהיה הכפר הראשי לאזור, שימשו כנוטריונים מיהודי המקום. הנוטר הראשי היהודי הראשון היה ר' יוסף ברצי. הוא יצא לגמלאות בשנת 1915 — תרע"ה. ונבחר למלא מקומו חתנו ר' חיים מנשה בורוש. הוא יצא לגמלאות אחרי שחיסלו את המשרה בטשעפע בשנת 1925 (תרפ"ה).

המשרה נוטריון היתה משרה ממשלתית. מתפקידי הנוטריון היתה עריפת נשואין אזרחיים. והואיל ואסור היה לערוך נשואין דתיים מבלי שיערכו מקודם הנשואין האזרחיים, הקדימו איפוא את אלה והיו שעשו אותם ביום אחד. לפני הצהרים באו אל הנוטריון ואחרי שהנוטאר רשם את הנשואין, ערך הזוג את הנשואין הדתיים, היינו חופה וקידושין אצל היהודים ולהבדיל ע"י הכומר בכנסיה אצל הנוצרים.

בין תפקידי הנוטריון היו עוד: הפיקוד על מכבי אש, ביקורת טיב הבקר שנשחט והיה ממונה על הז'נ־דרמריה.

ר' חיים מנשה בורוש ז"ל

ר' חיים מנשה הנוטאר נולד במרמרוש־סיגט בשנת תרל"ד 1874. למד בבחרותו בישיבות גרוס־וורדיין, פאקש ופרשבורג. גמר כאכסטרניסט גימנסיה ואחרי שעבר קורס אוני־ברסיטאי של שנתיים ללימודי נוטר־יונות בבודפשט, נבחר לנוטאר בטשעפע. משרדו, למרות שהיה משרד ממשלתי, היה סגור בשבתות ובחגי ישראל. לעומת זה היה פתוח ביום ראשון ובחגי הנוצרים. הממשלה

אסרה את הדבר, אך האוכלוסיה הנוצרית, דרשה להשאיר את המצב וגם השיגה את ביטול האיסור. נוח היה להם מצב זה, לסדר את עניניהם הרשמיים ביום המנוחה שלהם מאשר לבטל יום, בעבודת השדה והמשק ביום חול.

ר׳ חיים מנשה היה ציוני וגם את בניו חינך לציונות.

ר׳ ברוך מרדכי ברקו היה בעל שדות וגם עגלון. היה תלמיד חכם ושוקד בלמוד גמרא כל ימי חייו. כשהוליך את סוסו למרעה קשר אותו בחבל, נטל את ידיו מבקבוק המים שלקח אתו ופתח את הגמרא ולמד, עד שהסוס אכל דיו ושבע ואז עלה עליו ורכב הביתה.

גם בין הנשים היו מלומדות בתפלה. הגבירות, רוזה פרידלנדר והינדה שטרנברג היו המורות לנשים באיזה פרק תפלה בסדור או במחזור מתפלל הש״ץ בביהכ״נ.

בכפר היו שני בתי ספר בשפה ההונגרית. האחד היה בית ספר קתולי ובו שימש מורה (גבר) ושלחו יהודי המקום את הבנים לבית ספר זה. השני שהיה פרוטסטנטי ושם היתה מורה (אשה) ושלחו היהודים לשם את הבנות. בשבתות וחגי ישראל היו בני היהודים משוחררים מלבקר בבתי הספר [143].

טשומה

בכפר גרה בזמן האחרון רק משפחה יהודית אחת, משפחת ר׳ משה אלימלך גוטסמן שהיה בעל שדות, חנות ופונדק. הוא היה תלמיד חכם ואת בניו שלח ללמוד בישיבות.

הכפר סמוך מאוד לטשעפע והוא יחד עם בניו שהיו בבית באו להתפלל לטשעפע. טשומה היתה כפר מולדתו של המשורר ד״ר משה בולגר.

ראשוני היהודים בכפר טשעפע וטשומה, שהיו בני תורה והשכלה הניחו את הגושפנקא של תורה והשכלה גם על התפתחותו של הדור הצעיר שבא אחריהם. הם המשיכו בלימוד תורה ושקדו גם על השכלה מהם הגיעו לדרגה של רבנות וגם היו לעורכי דין, מהנדסים, נוטארים ומורי בתי ספר.

כאשר נפתחה במונקאטש הגימנסיה העברית העדיפו מספר משפחות לשלוח את בניהם לגימנסיה זו ששפתה היתה עברית אעפ״י שהיתה בריחוק מקום מאשר לגימנסיה בשפת הוראה אחרת שהיתה בקרבת מקום. מבין בוגרי גימנסיה זו, דוד מנדל, היה מורה גם בארץ, הרב דוד שלמה בורוש, ודב זלמנוביץ׳ מורה בבי״ס בכפר־סבא.

העטעני

ברשימת המסים הממשלתיים משנת 1737 נזכרת משפחת איזאק דוד כתושב המקום, אך אין דוקומנטציה להתגוררות יהודים ברציפות. בזמן האחרון היתה האוכלוסיה בה רוטינים ובתוכה כ־15 משפחות יהודיות שהתפרנסו מחקלאות וממסחר. ביניהם היו גם מספר בעלי מלאכה.

בכפר היה בית כנסת ומקוה ולשאר מוסדות הקהילה — שוחט, בית עלמין — היה הכפר שייך לקהילת טשעפע.

ראש מועצת הכפר היה יהודי בשם זיכרמן.

דיולה

בכפר גרו משפחות יהודיות מעטות. האוכלוסיה האחרת היתה הונגרית. בין היהודים היו בעלי שדות וכרמים ואחרים התפרנסו ממסחר.

בין משפחות מעטות אלה היה מספר ניכר של תלמידי חכמים. מאלה יש להזכיר את ר' דוד טשאסר, שהיה תלמיד רבי משה פולק בבוניהאד. בנו אברהם למד אצל רבי יוסף צבי דושינסקי, בישיבת חוסט.

בכפר היה בית־כנסת ומקוה. המנין הצטרף אחרי שגם מספר יהודים שגרו על הר־אקלי באו בשבתות לדיולה. סמוך היה הכפר לפעקעטע־ארדו ולשם השתייך בענין השחיטה ובית העלמין.

פעקעטה־ארדו

הישוב היהודי שמנה כ־200 נפש החזיק בבית כנסת, שוחט ומקוה, וגם בית עלמין. בין ראשוני הקהילה היו הר"ר: צבי כץ, משה זליקוביץ, יהודה שטארק, יוסף דוד בראון.

בין חשובי הקהילה בזמן האחרון היו ר' לייב שפיץ, ר' שמואל רופפלד, ר' שמואל שפיגל, מר דב דנציגר, ששימש כנוטאר אזורי וגר בכפר.

סאס־פאלו

הישוב היהודי היה בן 32 משפחות בין 400 משפחות נוצריות. הקהילה היתה מסודרת. היא החזיקה בית כנסת, שוחט, מקוה וגם חברא קדישא.

מסביב לשנת תרי"ט—ל היה מפורסם אחד מתושביו, רבי חיים דב כתלמיד חכם גדול [144]. הוא היה חתנו של הדומ"ץ רבי יעקב קטינא בחוסט.

מאותו זמן יזכרו עוד מחשובי הישוב היהודי בסאספאלו ר׳ משה וויס, ר׳ יהודה שטרן, ר׳ שמואל שפיץ, ר׳ יוסף גרוס, ר׳ צבי גרינפלד, ר׳ יצחק ווייס, ר׳ יעקב פוירשטיין. כמעט כולם מופיעים ברשימת המינויים על ספר שערי חיים בשנת תרי״ט.

בשנת תרמ״ד—תרנ״ג שימש כמורה צדק בישוב רבי יוסף זאב ואליו תשובות בשו״ת „בית היוצר" לרבי יואל צבי רוט אב״ד בחוסט. (ביו״ד ס״י נ״ג ובחו״מ ס׳ כ״א משנת תרמ״ט) מחשובי הקהילה בזמן האחרון היו ר׳ משה שמואל שור. למד בבחרותו בגאלאנטא והיה תלמיד חכם חשוב ו„מזרחי" נלהב, ובני משפחת איידליץ.

אוניק

הכפר סמוך לקומיאט ומנה כ־30—40 משפחות. כל הצרכים הדתיים סופקו ע״י המוסדות הקהילתיים בקומיאט. מנכבדי הישוב היו: ר׳ הירש ליב ליבוביץ׳ ובני משפחת ווייס, ר׳ אברהם פרידמן, אביו של ר׳ ליפא פרידמן. בסעליש היה גר התנו של ר׳ הירש ליב ליבוביץ׳ ומשך זמן גם גר שם.

זאריטש

70—80 נפשות יהודיות היוו את הישוב היהודי בו. החזיקו בית כנסת, מקוה ושוחט. כל יהודי הישוב היו חסידים. מחשובי הישוב היו: ר׳ זאב גולדברגר, שהיה אח״כ מלמד בסעליש, ר׳ צבי גולדברגר ובניו ר׳ יוסף, ר׳ משה ליב, ר׳ מנחם ור׳ שמעלקא.

ארדובץ

ברשימת 1728 נזכרים כתושבי הכפר יצחק עליאש ובנו דוד, יוסף קין ויצחק. בשנת 1737 שתי משפחות: דוד איזאקזון ויוסף הרשקוביץ.

בתקופה האחרונה היוו את הישוב היהודי בכפר הזה 20 משפחות. היה בישוב בית כנסת. ראש הקהילה היה ר׳ שמואל שנפלד (נפטר עוד לפני השואה), אחריו היה ראש הקהילה לאיזור ר׳ שמואל נטע הרשקוביץ. בין חשובי הקהילה היו עוד: ר׳ דוד שנפלד, ר׳ אהרן בראון ור׳ זלמן ווייס.

באהבה מיוחדת התיחסו בני ארדוביץ להדיין רבי יהונתן בנימין הכהן, בסעליש. עשרות שנים נהג הדיין לבוא לארדוביץ ליום הושענא רבה. ליום זה באו כל יהודי הישובים הקטנים שבאיזור לבית הכנסת בארדוביץ. רבי יהונתן

בנימין עבר לפני התיבה בתפלת היום וגם נשא דרשה בפניהם. את כל היום עד לשובו בילו ביחד עם הדיין מתוך חרדת קודש ושמחה רבה. ואמנם גם רבי יהונתן גמל להם כמפעלם. היה רגיל לציין שיום הושענא רבה בארדוביץ, הוא בשבילו היום־טוב היפה ביותר.

גרויס־קופאניע

הישוב היהודי בכפר זה מנה כ־200 נפש 50—40 משפחות. היו בכפר שני בתי כנסת, האחד נוסח אשכנז ובראשו עמדו ר׳ אליהו פליגלמן ור׳ שלמה אליעזר יוז׳עף כגבאים. השני היה נוסח חסידים וגבאיו היו: ר׳ אנשיל צבי וינברגר ור׳ זלמן וינברגר, שמש הקהלה היה ר׳ משה זאב וולבוביץ׳. הקהלה החזיקה מקוה, חברא קדישא ושוחט. השוחט בקופאניא היה ר׳ יהודה צבי גרין. הוא היה גם השוחט לכל הכפרים אשר בסביבה. רגיל היה ללכת מכפר לכפר ברגל, כי הכנסותיו מהשחיטה לא איפשרו לו לשכור עגלה. הוא היה גם המוהל של הסביבה. ואמנם למאו״ע שמחה זה היה בעל הברית מסיעו לכפרו בעגלה. קרה לו פעם כאשר הלך ברגל, לשחוט לראקיסוווה התנפלו עליו שלשה בריונים ודרשו ממנו כסף. ר׳ יהודה צבי שלף את סכין השחיטה לגסות שהיתה עמו ונפנפה באויר. הבריונים בראותם את להב הסכין נפל עליהם פחד וברחו. שנים אחרי מקרה זה תינה ר׳ יהודה צבי את צערו על כך, לא היה יכול לסלוח לעצמו, שברגע הפחדתו פנה לסכין השחיטה אף אם להגנה. הוא טען תמיד מה היה קורה, אילו הבריונים לא היו בורחים והיה פוצע בסכינו את אחד מהם, לדעתו היה הדבר נחשב לחלול השם. אביו ואמו אשתו וכלתו עם 9 ילדיו הובלו להורודנקה ומשם למעבר לדניסטר, לקמנץ־פודולסק ושם נהרגו עק״ה בימים כו־כח באב תש״א. הוא עצמו נספה במחנה עבודה 108/46. בין חשובי הישוב היו מלבד אלה שנזכרו: ר׳ אהרן פוגלמן; ר׳ משה בוכמן, ר׳ בצלאל כץ, בני משפחת לנדסמן, ומשפחת ר׳ שמואל לינדבאום. הנוער היה ציוני ולעתים גם היו הרצאות ציוניות בה[145].

קליין־קופאניע

אחד מחשובי הכפר בשנת תרל״ג היה ר׳ יוסף גליק. היה עתיר נכסין והשיא את בנותיו לתלמידי חכמים. חתניו היו: רבי יהונתן בנימין הכהן שהיה אח״כ לדיין בסעליש, רבי יעקב ריכטר שהיה לדומ״ץ בקיראלי־האזא, ורבי שמואל ווייס שהיה גר בחוסט. ר׳ יוסף בנה מקוה ובית מדרש בכפר וגם החזיק על שולחנו מספר בחורים כתלמידים לחתניו וכדי שישלימו מנין יום ביומו בכפר. מחשובי הישוב היו בזמן האחרון: ר׳ יצחק יוסוביץ׳, ר׳ לייזר יוסוביץ׳ ור׳ אייזיק לוי

ובנו חיים, ר' אברהם חיים נוימן, ובני המשפחות: לזר ושלמון. בזמן האחרון לא היה מנין בכפר ואנשי הכפר הלכו בשבתות ובחגים להתפלל לקופאניה הגדולה שהיתה קרובה פחות מתחום שבת.

גרויס־קומיאט

כבר בשנת 1696 נזכרת משפחה יהודית בכפר. ברשימה הממשלתית משנת 1728 נזכרת בה משפחת מרק ליבוביץ ובניו אליהו, לייבא ויעקב, ובשנת 1737 המשפחות יעקובוס סולומון והנטשה אלמנת באניאש. בזמן האחרון מנה הישוב היהודי 200 נפש. הישוב החזיק בית כנסת, מקוה ושוחט שהיה גם מורה הוראה באיסור והיתר.

מפורסם בכל הסביבה היה ר' שמעון, שקראו לו ר' שמעון מקומיאט, כבעל צדקה וירא שמים. היה תלמיד ר' שמעלקא. נוהג היה ליום א' של הסליחות לרתום את עגלתו לסוסיו ולבוא עם כל משפחתו לסעליש, כדי להתפלל את הסליחות ביחד עם רבו ר' שמעלקא. בנוהגו זה החזיק גם בימי כהונתו של רבי פנחס חיים. ממנו למדו גם בני כפר אחרים לעשות כמוהו.

מחשובי הישוב היו עוד: ר' שמעלקא מרמלשטיין, ר' אהרן מרמלשטיין ובני משפחת געלב, ר' משה בלובשטיין, בנו ר' לוי יצחק גר בירושלים.

פאקוביק

הכפר סמוך לקופאניא הגדולה. שלוש משפחות יהודיות היו גרות בה. בשבתות ובחגים הלכו להתפלל לקופאניא. גם בשאר הצרכים הדתיים היו שייכים לקופאניא.

עגרעש

הישוב היהודי מנה כ־10 משפחות. היה בישוב בית כנסת ושוחט. השוחט היה ר' דוד מאיר שמולוביץ.

בין חשובי הישוב היו: ר' אברהם דב וילינגר. כעבור כמה שנים עבר לגור לפאנצ'יקה ומשם לסעליש; ר' יהושע שעהן, ר' חיים שעהן, ר' קלמן קליין, ר' פנחס כהן, ר' שמואל רוזנבאום.

בוקעני

משפחה יהודית או שתיים, גרו בכפר כבר בשנת 1696. בשנת 1737 נזכרות ברשימת המסים, שלש משפחות: שמואל, אליהו דוידוביץ ושלמון שמעונוביץ'.

הישוב היהודי לא גדל בהרבה וגם בתקופה האחרונה, גרו בכפר רק מספר משפחות יהודיות.

מראשוני הישוב היו: ר' ליב פריד, ר' משה בר"א ר' יוסף שמואל בר"א, ר' אברהם הירשפלד, ר' יהושע שטארק, ר' משה רוט. משפחות מעטות אלה החזיקו בית כנסת ומקוה טהרה.

בזמן האחרון ידועים כיושבי הכפר: ר' איציק רפפורט, שקראו לו ר' איציק ביקינער והיה תלמיד חכם; ר' משה (מור) מוסקופף, בני משפחות שטארק וליבוביץ.

שאלאנק־ואורוסי

כבר בשנת 1728 אנו מוצאים בכפר מספר יהודים. הם היו: יונאס מארטון והשייכים אליו: שמואל, יונאס ודני איזאקוביץ. בשנת 1737 נזכרת רק משפחה אחת, יוסף רבינוביץ.

בתקופה האחרונה גרו בכפר כ־100 נפשות יהודיות. היו בכפר: בית כנסת מקוה ושוחט. בין חשובי הכפר היו: בני משפחת ברמן ובני משפחת ר' צבי רוטשטיין.

פנצ'יקה

בשנת 1728 אנו מוצאים בכפר הזה את היהודים: פטר יוסאוויטש ובניו, יוסף ויעקב. את משפחת דוד הרשקוביץ ויוסף פארקש. בשנת 1737 היו היהודים בו: חיה אברהם ואלמנת פטר וואלפוגאנגוס.

בזמן האחרון מנה הישוב היהודי בכפר 180—200 נפש. היו בכפר: בית כנסת ובית מדרש, מקוה טהרה ושוחט. בבית הכנסת שהוקם עוד על ידי ראשוני המתיישבים התפללו בנוסח אשכנז. במשך הזמן שהתיישבו בכפר מחוגי החסידים, הוקם גם בית מדרש ובו התפללו בנוסח ספרדי־חסידי.

השו"ב בכפר היה ר' משה בן אפרים פישל פרייזלר, שבאו מברסלאו הוא ידע גרמנית טובה וגם הונגרית. בבחרותו למד בישיבת הגרא"ד אליעזר דוד גרינוואלד זצ"ל. בעל שו"ת „קרן לדוד" ואח"כ בישיבת גאלאנטא אצל הגרי"צ דושינסקי. ממנו קיבל סמיכה להוראה. הוא היה בפאנטשיקה והכפרים ששייכו לה: שאשוואר, סירמה, מאטיפאלווא וטיסה־אויהעלי, לא רק השוחט והמוהל, אלא, גם מורה ההוראה ומנהיגן הרוחני ועל פיו התנהלו כל עניני הדת בכפרים אלה.

בין תושבי הכפר בזמן האחרון היו המשפחות ר' נפתלי שפיץ, בני המשפחות: זינגר (אביו זקנו היה מו"צ בכפר ובסביבתו) פלדמן, גלברמן, ר' נחמיה שווארץ, שהיה בעל משפחה של 14 נפש, משפחות: ליבוביץ, פרידמן. אחד מבני משפחת

פרידמן נמצא באחד מקיבוצי פא״י. ר׳ שמעון פרייזלר, בנו של השוחט, חי בגרמניה. הוא גם מסר כמה פרטים הנוגעים לפאנטשיקה והסביבה. הוא גם מסר פרט מענין: אחד מבעלי האחוזות הנוצרים בכפר, יענו דובוש בעל רגש הומאני, הגן בכל אמצעיו על היהודים בכפר נגד תעלולי הז׳נדרמריה ההונגרית בזמן שלפני השואה. כאשר יהודי פאנטשיקה והסביבה הובלו לגיטו סעליש, דאג להם בצרכי אוכל ששלח להם לגיטו.

שאשוואר

בכפר הזה היה כבר בשנת 1696 יהודי אחד. בשנת 1737 גרה בכפר משפחת האשה שרה איזאק. גם בזמן האחרון גרו בכפר רק משפחות יהודיות מעטות. צרכי הדת סופקו על ידי קהילת פאנטשיקה.

הכפר היה מקודם בצד המערבי של הנהר טיסה. אחרי אחד השטפונות הגדולים שינה הנהר את נתיב זרמו לצד מערב יותר ויצא שהכפר נמצא ממש למזרחו של הנהר טיסה.

המשפחות שגרו בכפר בזמן האחרון היו: בני משפחת גרוס, שהיתה בין ראשוני היהודים שהתיישבו בכפר. ר׳ משה אליה קליין, שהיה בן אחות רבי שמעלקא רבה של סעליש והוא תלמיד חכם וירא שמים. אתו גרו בכפר בניו: ר׳ שמעלקא ור׳ יוסף ליב; משפחת ר׳ ישראל רייזמן ור׳ זלמן רייזמן, ר׳ דב פוקס ומשפחתו ובני משפחת קליין.

סירמא

הישוב מנה כ־60 נפשות. החזיקו בית כנסת והתפללו בו עם מנין יום יום. ביתר עניני הדת היו שייכים לפאנטשיקה הקרובה.

בין חשובי הישוב היו: ר׳ צבי אליאש וחתנו ר׳ זאב גרין. אביו של ר׳ שמחה גרין שעבר אחר כך לגור לסעליש ובני משפחת גולדשטיין.

מאטיפאלווא

בשנת 1737 גר כאן יהודי אחד, דניאל כנראה היה חוכר הארנדא. הישוב היהודי לא התפתח כאן ונשאר ישוב קטן. בכל עניני דת היה שייך לפאנטשיקה. מחשובי הכפר היו: טוני שלומון ויצחק שלומון.

טיסה־אויהעלי

בשנת 1696 גר בישוב יהודי אחד. בשנת 1737 היה גם כן רק יהודי אחד בשם הרשקו לאסוביץ. הישוב היהודי לא גדל הרבה במשך השנים. בין המשפחות

המעטות שגרו בכפר היו: משפחת הרשקוביץ, אחד מבניה גר בירושלים; ר׳ צבי אלימלך פישר, אביו של ד״ר פישר ציר הפרלמנט ברומניה, היה גר בכפר הזה לפני שעבר לגור לסעליש.

קליין־שארד

בשנים תר״כ 1860 היו בכפר זה רק שתי משפחות יהודיות ואולם בשנים תרע״ו—תרע״ח 1917/18 הגיעו ל־32 משפחות. בשנות המצוקה תש״א—תש״ג נשארו בכפר רק 15 משפחות. היו אלה משפחות פרידמן, געלבמן, פארקש, וועלץ, ווייס, ברקוביץ, רוזנר, גרוס, גולדשטיין, מרקוביץ.

אנשי הכפר היו ברובם הגדול תלמידי חכמים, חסידי האדמו״ר מסטמאר. היה להם מנין יום יום.

היה בכפר בית כנסת יפה ומקוה. השוחט מראקוביץ בא לכפר רק פעם בשבוע. השוחט היה רבי מנחם יצחק איזיק פריש, הוא היה גם מורה הוראה [146]. רוב אנשי הכפר התפרנסו מחקלאות וממסחר. היו ביניהם גם בעלי מלאכה.

גרויס־שארד

בערך כ־150 נפש היוו את הישוב היהודי. היו בכפר שני בתי כנסת ושני מקוואות, אחד בבאראניוש ואחד בשארד. בין חשובי הישוב היו: ר׳ דוד גלברמן, שהיה תלמיד חכם חשוב, ר׳ לייב סלמון, ר׳ צבי גרוסמן, ר׳ יצחק שלמון, על יד בתי הכנסת פעלה חברה־משניות, השוחט מקופאניא הגדולה ר׳ יהודה צבי בא לכפר פעם בשבוע לשחוט.

ולאהובו

בכפר גרו כשלושים משפחות יהודיות ראשי המשפחות היו: ר׳ מנחם יצחק כץ, הוא היה אביו של ר׳ משה כץ, שעבר לגור לסעליש ושם כיהן כגבאי של החברה משניות; ר׳ נחמן גולדשטיין, ר׳ שמואל מרקוביץ, ר׳ משה ברקוביץ. לפי התעסקותם התחלקו לחנונים, חייטים, והיו ביניהם גם סנדלרים וגם חקלאים. רוב בני הישוב למדו בישיבות ויהודי הישוב התגאו בהם, השוחט בא פעם לשבוע מראקוביץ הסמוכה. בכפר היה בית כנסת ומקוה טהרה [147].

קליין־ראקוביץ

הישוב היהודי מנה רק משפחות מספר. היה בישוב בית כנסת ובשאר מוסדות הקהילה השתמשו באלה שבראקוביץ הגדולה שהיתה קרובה.

בין חשובי הישוב היו: ר׳ חיים קניגסברג והיה תלמיד חכם, ר׳ יהודה פרידמן והרופא ד״ר אנגל.

ואלה ישובי יהודים זעירים שלא היו בהם שום מוסדות קהלתיים וגם לא מנין

הרעבליא

בשנת 1737 גרו בכפר שני יהודים: איזאק הרשקוביץ ויוסף הרשקוביץ. בזמן האחרון גרו בכפר בני משפחת ר׳ שלמה יעקב געלב שעבר לסעליש והיה מלמד חשוב בה, ר׳ לייזר רוזנר, שהיה חקלאי.

פערטעש־אלמאש

גרו בה המשפחות זליקוביץ וקאין.

אקלי

מראשוני הישוב היה ר׳ אברהם ברין ובזמן האחרון גרו בכפר משפחת גליק.

טשונגובה

גרה בכפר משפחת שפיגל.

ווערבעץ

גרו בכפר משפחת מרטון ווייס ומשפחת יצחק קליין.

טשערנא

המשפחות שגרו בכפר היו: משפחת זאב משה יוז׳עף, משפחת יצחק יוז׳עף ומשפחת שאמועל.

טארנא קטנה

ידוע לנו שבשנת תרכ״ה היה גר בכפר ר׳ מנחם זאב והוא מנוי על הספר „פרשת מרדכי״ לרבה של האלמין.

קוקיניעשד

בשנת תרכ״ה ידוע לנו שהיה גר בכפר ר׳ ישראל דוד הירש.

פעטער־פאלווא

בשנת 1737 היה גר בכפר יהודי אחד ושמו ברקו שלומונוביץ. בשנת תרכ״ה גרו בכפר ר׳ משה כץ, ר׳ יצחק כץ, ר׳ אלימלך כץ, ר׳ שמואל פענדריך, ר׳ פרץ כץ, ר׳ זאב גליק, ר׳ פייבל גוטליב ובני משפחת קליין.

פארקאש־פאלווה

ידוע לנו רק על שני תושבים בשנת תרכ״ה והם ר׳ צבי רוט ור׳ ליב.

נעוועטלען־פאלו

בשנת תרכ״ה היה גר בכפר יהודי אחד ר׳ אברהם יהודה כץ.

צ׳ורני־פאטאק

בכפר הזה גרו בשנת תרכ״ה ר׳ משה וואלף ור׳ עזריאל ליב.

באטאר

בשנת 1737 גר בכפר יהודי אחד בשם יעקובוס הרשקוביץ. בשנת תרי״ט נמצא הרב ומו״צ רבי מרדכי מנוי על הספר „שערי חיים״, ובשנת תרכ״ה ישנו ברשימת המנוים לספר „פרשת מרדכי״ רק תושב אחד ר׳ יצחק פייער.

בזמן האחרון גרו שם שלש משפחות ביניהם משפחת ר׳ שמואל יהודה קליין. במוסדות הדת היו קשורים עם נעוועטלען־פאלו.

היו עוד כפרים אשר בהם גרו יהודים מעטים, משפחה או שתים. בין כפרים אלה היו גרים יהודים כבר בשנים 1728, 1737, והם:

טיסא־קערעסטור

יהודי אחד בשם שמעון יוסיפוביץ.

קאראטש־פאלווא

בו היה גר בשנת 1737 יהודי בשם יעקב הורוביץ ובניו הרשקו, דוד ואברהם.

פורגולאני

בו היה גר בשנת 1737 יהודי בשם יוסף איזאק ובזמן האחרון ידוע לנו אחד התושבים בשם ניוביץ.

כפרים נוספים שהיו גרים בהם משפחה אחת או שתים היו:

הורבקה, חיזשה, טיוואדאר־פאלווא, הומלוביץ, נובו־סעליצה, רוסטוקה.

למרות מאמצים מרובים לא יכולנו להשיג ידיעות כל שהן עליהם.

חיי התרבות והכלכלה בעיר ובמחוז

בתקופה ההונגרית, עד סוף מלחמת העולם הראשונה היו היהודים וביחוד חוגי האינטליגנציה היהודית מעורים בכל חיי התרבות ההונגרית בעיר, ואולי למעלה מהיחס המספרי באוכלוסיה הכללית.

סעליש היתה עיר קטנה ביחס לערים שכנותיה, מונקאטש ואונגוואר. בסעליש לא היה תיאטרון, תערוכות, וערבי ספרות לא נערכו בעיר. בכל זאת, במה שהיה הורגשה עליונות מסויימת לאינטליגנציה היהודית. יהודים היו כתבי העתונות מסעליש לעתונות בבודפשט ויהודים שלרגלי מסחרם בקרו תכופות בערי הבירה בודפשט ובוינה ובערי אירופא אחרות והם הם שהביאו בשיחותיהם את התרשמותם מחיי התרבות בערים אלה לתושבי סעליש.

עצרות העם שנערכו בימי בחירות לפרלמנט ההונגרי, ע״י המפלגות, היו המופעים היחידים בהן נישאו נאומים פומביים, וגם מאלה היו יהודים הנואמים הראשיים. במשך זמן רב בתקופה ההונגרית, היו שני צירי הפרלמנט ההונגרי ממחוז אוגוטשה שניהם יהודים. ערנע ברודי ציר ממפלגת הדימוקרטים ועדין בארטא מטעם מפלגת השלטון, מפלגת העבודה.

את העתון הרשמי של המחוז בשפה ההונגרית ערך רבי נח יעקב דויטש, מראשי הישיבה בסעליש.

את הראינוע הקולנוע הראשון והיחיד בסעליש פתח וקיים כל הזמן היהודי קרמר משה.

עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה, בהוודע ליהודים בארצות אירופה על מעשי האכזריות של הגרמנים נגד יהודי גרמניה, והיה שגם נקטו בפעולות חרם נגד תוצרת גרמניה כמעשי נוקם. הלכו בעקבותיהם גם צעירי היהודים בסעליש.

קרה מקרה שבעל הקולנוע היחיד בעיר פירסם בין הסרטים להקרנה בקולנוע, שורה שלמה של סרטים גרמניים. קרא הנוער היהודי לאסיפה, בחר בועד פעולה ובראשו העו״ד ד״ר גבריאל סאס והעו״ד ד״ר בריכטה וכמזכירים ביהושע קליין וי. פארקש בהחלטה נחושה לנקוט בצעדים נגד הקרנת סרטים מתוצרת גרמניה. כצעד ראשון, פנו במשלחת של שני המזכירים לבעל הקולנוע בכדי לבקשו שלא יזמין יותר סרטים מגרמניה. ברם בעל הקולנוע היהודי סרב לבקשתם וגם בקשם לעזוב את משרדו. על כך החליט ועד הפעולה לערוך הפגנה במוצאי שבת לפני הקולנוע ולמנוע מיהודים להכנס להצגה. הכינו שלטים מתאימים: „החרימו את הסרטים הגרמניים״ „אנו מבקשים סרטים טשכיים״...

רבים ממבקרי הקולנוע היהודיים, גם נענו לקריאת החרם, ויתרו על ההצגה וחזרו לבתיהם. היו גם לא יהודים שהצדיקו את הפעולה וגם הם לא נכנסו להצגה.

אחד היהודים העו״ד קערעני שבא יחד עם אשתו, האטים אזניו לקריאת החרם ולמרות קריאות הגנאי נגדו, נכנס להצגה.

בעל הקולנוע קרא למשטרה שפיזרה את המפגינים. ואמנם חמומי ראש מבין הנוער, התנקמו בעו״ד קערעני ובעוד הוא מבלה בקולנוע, ציירו על שלט שבכניסה למשרדו צלב־קרס והוסיפו על יד שמו גם את התואר „בוגד״.

שותפו הלא יהודי של משרדו עו״ד נוצרי, היה גם הוא יחד עם אשתו בין הבאים לקולנוע, אך בראותו את השלטים, לא נכנס מתוך הצדקת הפעולה. למחרת היום כאשר שותפו היהודי התיעץ אתו בקשר להגשת תלונה בשם משרדם נגד מלכלכי השלטים, אמר לו: „דע לך, אם הגרמנים יגיעו הנה לא יתיחסו אליך אחרת, מאשר לכל היהודים״. ואמנם הדבר נתקיים בו.

רופאי העיר היו רובם יהודים. ואלה הם הרופאים היהודים שהיו בעיר בתקופה האחרונה. ד״ר קרמר (הוא היה הרופא הרשמי של המחוז) ד״ר יוסף לעזמן, ד״ר משה ברגר, ד״ר דב נויפלד (היה מפורסם כרופא עניים. וגם כשהובא למחנה בוכנוואלד עשה טובות לכל מי שפנה אליו). ד״ר שמואל פריילך, ד״ר הלל רוזנר ד״ר יצחק יוסיפוביץ׳ גם הרופא הוטרינרי העירוני היה שמואל שוגר, וד״ר חונא וייסטאוב היה רופא וטרינר מחוזי. גם בעיירות המחוז היו רופאים יהודים: בטיסא־אוילאק היה ד״ר נפתלי רוזנר (הוא היה חתנו של ר׳ שמעלקא גולדברגר) ד״ר יענו פוטץ היה הרופא בפעקעטע־ארדו, ד״ר אנגל היה הרופא בראקוביץ, ד״ר שוורץ בפעטער־פאלווא, וד״ר אלכסנדר ברגר בפאלאד.

גם בין עורכי הדין תפסו היהודים את השורות הראשונות, הם היו: ד״ר מיקלוש קלמר, ד״ר גבריאל סאס, ד״ר אלכסנדר קערעני, ד״ר אמיל רעני, ד״ר מיקלוש (פייער) טורוק, ד״ר בעלא קון, (כהן), ד״ר משה ברגר, ד״ר צבי רוזנר, ד״ר ארטור ווידר, ד״ר יוסף דרוקר.

בין פקידי הממשלה במחוז אוגוטשה היו היהודים: ג׳ורג׳ (ג׳ורא) העגעדיש, ממנהלי המחוז בסעליש, ז׳ ברגר, נוטאר בראקוביץ, הוגו דנציגר, נוטאר בפעקעטא ארדו, מתתיהו קרנר (קערעני) בוואריאץ, בורוש, בטשעפע, העגעדיש (אביו של גיורא העגעדיש) בטיסא־אוילאק.

בחיי הכלכלה תפסו היהודים מקום נכבד. כרמי אוגוטשה מפורסמים היו בענביהם והיהודים היו שפיתחו לאט לאט את תעשיית היין ביקביהם. ומלבד שע״י תעשיית היין, יצרו היהודים בסיס כלכלי חזק לעצמם, הביאה היא תועלת כלכלית מרובה למחוז כולו.

שדות אוגוטשה, הניבו יבולים טובים. החיטה היתה משובחת והצורך בטחינתה במקום הביא להקמת טחנות קמח מודרניות ואלה הוקמו ע״י היהודים. הכנסותיהן הבטיחו קיום אמיד לבעליהן. בצדן נוצר גם ענף פרנסה חדש, שכבת סוחרים סיטונאים בקמה וגם אלה יהודים היו.

הבארונים והגראפים בעלי האחוזות הגדולות במחוז ישבו בקביעות בעיר הבירה בודפשט. חיו חיי מותרות והוצאותיהם עלו בהרבה על הכנסותיהם. לוו כספים, לא יכלו לשלם את הלוואותיהם, הציעו למכירה חלקות מאחוזותיהם. בין הקונים היו גם יהודים וכך נעשו גם היהודים לבעלי אחוזות בעלי שדות וכרמים. ענף הבנקאות היה ברובו הגדול בידי היהודים, הם הקימוהו והם נהלוהו עד השואה. הם יסדו את ,,בנק אוגוטשה״ את המוסד לאשראי (Hitelintézet) את המוסד הקופרטיבי לאשראי (Kreditgenossenschaft) ,,ופולקסבאנק״ ויהודים היו בין מנהליהם ופקידיהם של בנקים אחרים.

בנק הג׳וינט

בהדגשה מיוחדת ראוי לציין את המוסד הקואופרטיבי מיסודו של הג׳ואינט שבפי המוני העם נקרא ג׳ואינט בנק. הוא עשה פעולות גדולות מזמן יסודו ועד יומו האחרון. הסוחר הזעיר בהלוואותיו וכן תלמידי חכמים שבשעת נשואי בניהם־בנותיהם לא יכלו להשיג את ההוצאות שהיו זקוקים להם נעזרו ע״י מוסד זה. ראש מועצתו הראשון היה ר׳ מנחם גוטמן ואחריו בנו ר׳ משה גוטמן, חברי מועצה היו: ר׳ מרדכי אייזנברג, ר׳ משה שוורץ, ד״ר מ. קלמר, ד״ר יוסיפוביץ׳, ר׳ יהושע צבי נוימן, ר׳ יצחק פופפר, ר׳ יוסף שרייבר, ר׳ יעקב כהן. מנהלו הראשון בפועל היה חיים וייס ולאחר שעבר להמשכת למודיו לפראג נתמנה במקומו ר׳ שמואל בלוך. כפקידה ראשית עבדה יענטא וייס בת ר׳ משולם פייש וייס.

גם בבנין בתים לקחו חלק רב קבלני בנין יהודים. הם הוסיפו בכך את הצורה המתאימה לעיר הראשונה במחוז. בתי מסחר לאריגים, לרהיטים, לנעליים, לחומרי בנין, פורצלן, גלנטריה כובעים וכן תעשיה זעירה, בית חרושת לסוכריות, לעיבוד עורות, ללבנים בידי יהודים היו.

היו בין היהודים שנתעשרו עושר רב אבל גם האחרים — באופן כללי — חיו חיי רווחה. ואלה שלא הגיעו עוד לרמת חיים גבוהה, נשאו עיניהם וחתרו להגיע לכך.

בחיים הכלכליים בעיר תפסו איפוא היהודים עמדות מפתח מרובות.

התושבים הלא יהודים ראו בקנאה את התעצמותם של היהודים. ואעפ״י שהיהודים קנו את כרמיהם, אחוזותיהם מן הגראפים ולא נישלו את עם הארץ, את האיכרים, מעל אדמותיהם; היהודים היו שפתחו את חיי הכלכלה בעיר, הם היו היוזמים למוסדות ולמפעלים, הם יצרו אותם, שגם במישרין ומכ״ש בעקיפין היה הדבר לטובת כל התושבים בין בפקידות ובין בפועלים ועובדים ולא קיפחו ע״י כך שום איש, עצם הדבר שבידי היהודים נמצאו עמדות מפתח מרובות, שימשו להם כאמתלא לקנאתם ולשנאתם.

בזמנים כתיקונם נזהרו הגויים והסתירו רגשות השנאה שפעפעו בלבותיהם ולא הביעו אותם בגלוי, אולם עם כניסת ההונגרים האנטישמיים לסעליש, נתרופף הרסן וגם הותר, והשנאה שהתלחשה בעומק לבם נחשפה והצטרפו לקורס האנטישמי של ההונגרים האדונים החדשים, וכל אחד חיכה, וגם עזר ל„משלוחים" היהודיים מתוך סכוי לרשת את הכרמים, הבתים, הרהיטים ושאר הכלים.

ההווי היהודי

כאשר רבי שמעלקא כיהן פאר כרבה של סעליש, השתדל שכל בני סעליש ילמדו בישיבה. הוא הצליח בדבר, ואעפ״י שלא כולם נעשו ללמדנים, נעשו לבני אוריין, ליודעי תורה ולמוקירי אורייתא.

בתוקף הנסיבות ראו צורך בני סעליש וגם בני העיירות והכפרים שבמחוז, לרכוש לעצמם גם השכלה כללית, ואמנם לא כולם נעשו בני תואר אקדימי, אבל כולם הגיעו לשלב של השכלה כללית בינונית.

גם הבאים להתיישב בסעליש, הן מתנגדים, והן חסידים הסתגלו לגון המיוחד הזה.

עם כניסת השבת, רעשה העיר מהגפת התריסים של החנויות, לא היה בכל העיר ומכש״כ בעיירות ובכפרים, שהחזיק את חנותו פתוחה בשבת.

בתי הכנסת ובתי המדרש, היו מלאים מתפללים גם בהשכמת הבוקר וגם בערבים. כן בימות החול ומכש״כ בשבתות וימים טובים.

קיימו בסעליש מנהג ותיקין ודאגו שבימי בה״ב ושובבים ת״ת יהיה לכהפ״ח מנין צמים, כדי שאפשר יהיה לקרוא ויחל. כדי להבטיח את הדבר, היו מגרילים בין בעלי הבתים, מי יצום, אם יצא בגורל מי שלא היה יכול לצום, — אם מחמת חולשה או סבה אחרת, היה עליו לפדות את עצמו בכסף שהיה נועד לתמיכת בני הישיבה.

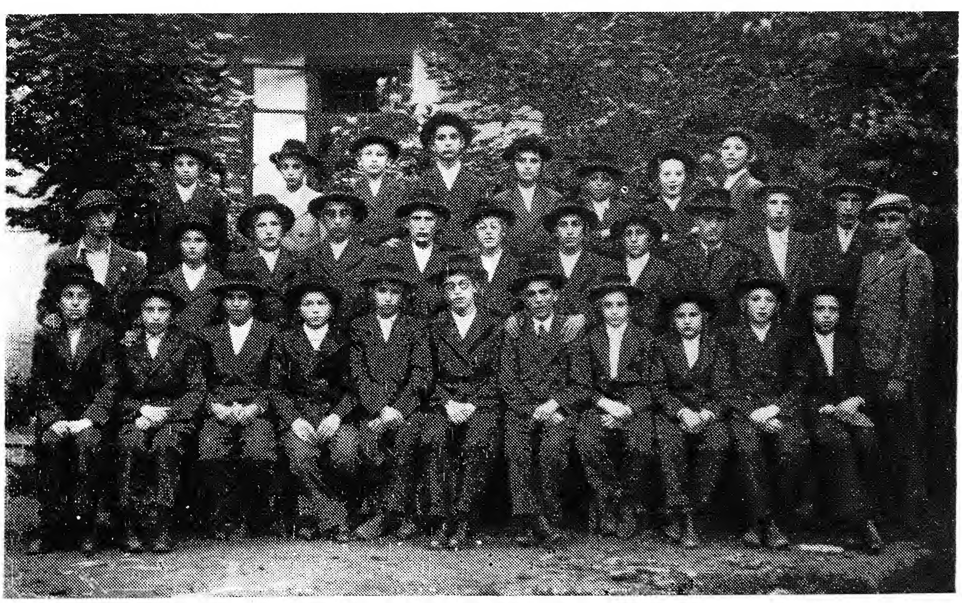
כיבדו אדמורי"ם והשתתפו בתפילותיהם. מהם שהושפעו ונעשו חסידים והסתופפו בחצרותיהם. מהם שהצטרפו לציונות ועשו תעמולה לשיבת ציון ולתחיית האומה.

ובכל זאת שמרו על יחסים הוגנים בין אדם לחברו, והקפידו ש„יהי כבוד הברך חביב עליך כשלך".

בשבתות ובחגים ובזמנים פנויים גם בימות החול היו רבים שהשתתפו בשעורי תורה ושמעו לקח מפי מגידי שעור.

למרות שרבני סעליש, היו שייכים למחנה הרבנים האשכנזים (פרושים) במדינה ואלה השתמשו בקהלותיהם במצות עשויות במכונה, וכך נהגו בעיר הסמוכה בערעגסאס, אשר שם כיהן כרב העיר רבי שלמה שרייבר, בנו של בעל „הכתב סופר" וכך נהגו בעיר אונגוואר, לא נגררו אחריהם רבני סעליש. הם גילו דעתם בגלוי, שלא מטעמי חששות בהלכה החליטו על כך, אבל מטעם תשומת לב על מצב העוני אצל משפחות רבות.

מקובל היה בעיר, שבאפית המצות בעבודת יד, הועסקו שנה שנה כשבעים נשים עניות אשר בשכר עבודתן הכניסו לבית קצת הרווחה לחג. מהן קנו שמלות

קבוצת בחורים מישיבת הרב בסעליש

חדשות לעצמן, ולילדיהן. המשיכו לכן במסורת הישנה ובכל סעליש סיפקו רק מצות בעבודת יד.

יהודי סעליש קיימו מפעלים לצדקה וחסד, מוסדות תורה ותרבות לבנים ובנות. בחורי הישיבה, שאכלו „ימים" יכלו לאכול אצל כל היהודים. כמעט אצל כולם היה הבית כשר ובעלי הבתים נתנו את „הימים" בעין יפה, כמו לבניהם עצמם. הישיבה המשיכה להתקיים עד לפני השואה ומנתה כ־50 בחורים.

הרכבים אלה ביהדות סעליש וסביבתה, הטביעו את חותמם על ההוי היהודי. וכך חלפו ימים ושנים מתוך חיים יהודיים מקוריים עד שהתקרבו ימי המצוקה. ואחריה השואה וחיסלו את הכל [148].

תקופת המצוקה

קארפאטסקא־אוקראינה

אחרי הכרעת מינכן בספטמבר 1938 וחלק גדול של צ׳כוסלובקיה סופח לגרמניה של היטלר, נתנה הממשלה המרכזית מפראג אוטונומיה מורחבת יותר לסלובקים בסלובקיה וגם לרוטינים ברוסיה הקרפטית.

לפי פסק דין וינה שלאחר כך, בסוף אוקטובר נאלצה צ׳כוסלובקיה לוותר ותורים נוספים ולותר על השטחים המיושבים דוברי הונגרית להונגריה. הערים העיקריות ברוס־הקרפטית: אונגוואר, בערעגסאס ומונקאטש וסביבותיהן עברו בהתאם לכך ביום 11 בנובמבר 1938 לידי הונגריה. החלק שנשאר בידי הרוטינים עם הערים חוסט וסעליש, הוסב שמו במקום „קרפטסקא־רוס", ל„קרפטסקא־אוקראינה" כחבל אוטונומי רוטיני, מצורף לצ׳כוסלובקיה. בראשו הועמד הכומר הקטולי־יווני, ואלושין.

המשרדים המרכזיים, משרדי השלטון עם בית החולים המרכזי ומוסדות אחרים שהיו מקודם בבירת החבל באונגוואר, הועברו משם לעיר חוסט וסביבותיה וחוסט הוכרזה לבירת קרפטסקא־אוקראינה.

גם הצבא הצ׳כוסלובקי, עזב את האזורים שעברו להונגריה ועבר גם הוא למקומות של קרפטסקא־אוקראינה, שנשארה במסגרת הרפובליקה הצ׳כוסלובקית.

ואלושין התייחס בשנאה גלויה ליהודים וגם את הצ׳כים לא אהב. יחסו השלילי לצ׳כים, נקבע מפאת מאבקו הממושך עם הממשלה ~~המרכזית בצ׳~~כוסלובקיה להשיג בשביל החבל הרוטיני אוטונומיה שלמה, והיא לא ניתנה לו, רק בצורה מוגבלת.

השנאה ליהודים, נבעה אמנם מהכלל שנתנו חז"ל: „בידוע שעשיו שונא ליעקב", אך לפי טענת וואלושין נקבע יחסו ליהודים בגלל עזרתם לצ'כים לפתיחת בתי ספר צ'כיים באיזורי הרוטינים, היינו, ע"י שליחת בניהם ובנותיהם לבית ספר צ'כי. ואמנם היו בנדון זה מקרים מוזרים ומתבלטים, ידועה עובדה כאשר בכתה אחת בבי"ס בשפת הוראה צ'כית היו 38 תלמידים יהודים ורק שני נערים בניהם של צ'כים. כמובן, עורר הדבר רוגז רב בחוגי האינטליגנציה הרוטינית והיווה סבה להסתה נגד יהודים.

ואלושין התחיל לבסס את שלטונו, הקים מיליציה רוטינית בחבל האוטונומי „קרפטסקא־אוקראינה" בשם „סיטשים" והיו אלה חדורי שנאה ליהודים. נטפלו ליהודים והציקו להם בכל מדרך כף רגליהם.

עם החזרת שטחים להונגריה, נפלו כל נתיבות הרכבות לתחום ההונגרי. ההונגרים לא נתנו לעבור דרך ארצם וכל סוחרי סעליש ואתם כל סוחרי קרפטסקא־אוקראינה נותקו ממקורות אספקתם, מצ'כוסלובקיה (צרכי תעשית, אריגים ועוד) ומרומניה (נפט). התחבורה עם אלה סודרה באוטובוסים ובמשאיות, בדרכים וכבישים עוקפות את גבולות הונגריה. נסיעה ברכבת של כמה עשרות ק"מ, דרשה עתה 320 ק"מ, מחוסט עד לפרשוב, תחנת הרכבת הראשונה במרחב צ'כוסלובקיה. גם התחבורה לרומניה הופעלה באוטובוסים ובמשאיות כדי לעקוף את גבולות הונגריה. הקשיים האלה גרמו טרחה רבה והוצאות גדולות לסוחרים. ע"י כך המחירים האמירו והיוקר והמחסור הלך וגדל[149].

מתוך תנאים אלה הלך המצב ורע מיום ליום. כל שופט בכפר ונוטאר בעיירה, לקח לעצמו את הזכות לפרש את החוקים לפי רצונו וכמובן לרעת היהודים.

מאידך גיסא, היתה היהדות בחבל זה מפורדת למפלגות שונות. גם החסידים היו מפולגים בהיותם נתונים למרות אדמוריה"ם אשר גם ביניהם לא היתה אחדות דעות. אף היהודים „האשכנזים" היינו הלא־חסידים ורבניהם לא היו מאוחדים. הזרמים הציוניים גם הם לא היו מעור אחד. זה משך לכאן וזה לצד אחר.

מנהיגי היהודים בסעליש בהתבוננם במצב, החליטו לקרוא לאסיפת חירום והיא התקיימה בעיר חוסט. השתתפו רבניהן של 40 קהילות ביחד עם באי כח הקהילות והמפלגות ואחרי משא ומתן ארוך באו לידי הכרה על הצורך הדחוף להתארגן במסגרת על מפלגתית. החליטו, שההנהלה תורכב מחציתה מהחסידים ומחציתה מהמפלגות והזרמים האחרים ובראש ההנהלה יעמדו שני נשיאים אחד מהחסידים ואחד מהציונים. על יסוד זה נבחרו ר' משה גוטמן מנהיג המזרחי ור' ליפא פרידמן כחסיד סטמאר לנשיאים. והואיל ושניהם גרו בסעליש החליטו שגם המרכז יהיה בסעליש. פתחו משרד בסעליש בשם „לשכה להגנת זכויות היהודים"

"Zsidók Jogvédelmi Irodája" והתחילו בפעולות במדה האפשרית בהתאם לתנאים שהיו נתונים בהם.

אילו היתה מדינה חדשה זו, מאריכה ימים, יתכן שהיו מתגברים במשך הזמן על הקשיים. ברם ההונגרים גמרו אומר לכבוש את החבל. ביום 14 למרץ 1939 היינו, אחרי ארבעה חדשים (11 נובמבר 1938 — 14 מרץ 1939) לקיום מדינת קרפטסקא־אוקראינה, הוגש אולטימטום לוואלושין ע"י הממשלה ההונגרית, להסתלק מהשלטון, כי החבל קרפטסקא־אוקראינה יצורף למדינה ההונגרית.

למחרת הגשת האולטימטום ביום 15 במרץ גם פלש הצבא ההונגרי לסעליש וממנה לחוסט. הצבא הצ'כוסלובקי שחנה בשטח, שהיה לרגלי האירועים במצב של התמוטטות הופתע מהפלישה וברח. הסיטשים, המיליציה לא היתה בעלת כח לעמוד בפני הצבא ההונגרי, אף לא ניסו להיערך לקרב, פה ושם עשו נסיון לעצור בעד הצבא הפולש והתפתחו התנגשויות מקומיות, אך חיש מהר גבר הצבא ההונגרי ובמשך ימים מספר כבש את כל קארפאטסקא־אוקראינה.

חלק שלישי

מתקופת הכיבוש ההונגרי עד חיסול הגיטו

תקופת הכיבוש ההונגרי

עם התחלת השלטון ההונגרי (מיום 15 למרץ 1939) התחילו ימי הפורענות הגדולים והקשים ליהודי האזור. כצעד ראשון, סילקו מעמדותיהם את היהודים, שהיו אכספוננטים של המשטר הצ׳כוסלובקי. את הרופא ד״ר בורגר מטיסה אוילאק הרגו, סילקו את כל ראשי הקהילות מתפקידיהם. את חלותו של החוק ההונגרי (מס׳ 4) אשר על פיו החרימו את הרכוש הקרקעי של היהודים בהונגריה הרחיבו גם על איזור הכבוש. את הרשיונות למלאכה ולמסחר העבירו לרויזיה ועל פי רוב גם בטלום. פירמה שהיתה שייכת ליהודי ולנוצרי; הוציאו את היהודי ממנה, את הגברים גייסו לשרות עבודה ונשלחו למחנות ולפלוגות עבודה. 18200 יהודים מן האזור ובהם רבים מבני סעליש נעשו למחוסרי אזרחות ובשנת 1941 בחדשי יולי־אוגוסט נשלחו לקמניץ־פודולסק וסביבתה.

מזמן השלטון הדמוקרטי בצ׳כוסלובקיה נשארה רשימת אנשים שתרמו ל„קרן האדומה״ (שהיתה קרן הקומוניסטים) תפסו את האנשים שברשימה, עפי״ר היו אלה בני נוער אבל גם מבוגרים, והובילום לארמון קאונער במונקאטש, ושם עינום בעינויים אכזריים.

עם הצרוף להונגריה, בא מבודפשט אלכסנדר אפלר כשליח ה„אומזשא״ „OMZSA״ (ראשי תיבות של השם בהונגרית, פירושו: „אגודה של יהודים הונגרים לעזרה״), וכדי להצטרף לעזרה הארצית שינו גם בסעליש את השם הקודם ל„אומזשא״ והצטרפו למרכז „האומזשא״ בבודפשט. בפי העם בסעליש נקרא (Pártfogó Iroda) היינו „לשכת הסיוע״.

ר׳ משה גוטמן ור׳ ליפא פרידמן נשארו עומדים בראש הלשכה. נמצאו בנסיעות תמידיות לעזור פה ולהגיש סעד במקום שני. אחת הגזירות האיומות של ההונגרים היתה גזירת הגיוס של הגברים עד גיל 40 לפלוגות עבודה, המגוייסים נשלחו לעבר הדניסטר, לטלוסט, טשורטקוב, יגלניצה וקמניץ פודולסק לעבודת כפיה, בסלילת כבישים ולהוצאת מוקשים. וכאשר אחד המגוייסים ר׳ יהושע צבי נוימן הצליח באוגוסט 1941 לקבל חופש של 3 שבועות ובא לסעליש תיאר לפני גוטמן את מצב המגוייסים שם, מסר על חיסולם של כמה אלפים יהודים ע״י יריה, פנה גוטמן לצלב האדום בבודפשט ובעיקר לגברת מרגיט שלאכטה (שלפני שנים אחדות הוענקה לה תעודת חסידי אומות העולם) ובקש לשלוח ועדה מטעם הצלב האדום לבדוק את תנאי העבודה של המגוייסים־הגולים. הגברת שלאכטה הצליחה להעביר החלטה בהנהלת הצלב האדום על בחירת ועדה, אלא שהממשלה ההונגרית,

לא הרשתה לועדה להגיע לשם[150]. את המגוייסים ופלוגות העבודה מתאר הסופר אליעזר אונגר.

בשלהי יולי 1941 נראו ברחובות קולומיאה פלוגות יהודים מובלים בידי כמה חיילים הונגרים, ...וסרט צהוב ענוד לשרוולם — — — נודע אח"כ שהם יהודים הונגרים מקארפטו־רוס, שגייסום לפלוגות עבודה. — — — במחנה נמצאו כמה מאות יהודים — — — אדוקים וחסידים — — — ההונגרים שלחו את היהודים האלה לסטניסלאב, קולומיאה לעבודות הפנוי בעורף החזית ההונגרית־רוסית. — — — מה עשו יהודים אלה? היו מתפללים שחרית וערבית תפלה בצבור בין כתלי הקסרקטין. ליבנו את הכיריים, הגעילו את הכלים (שוחט היה ביניהם) והיו מבשלים לכל אנשי המחנה לרבות הקצין וחייליו תבשילים כשרים. — — — יהודי המחנה קוראים בספרי התנ"ך, מעיינים במשניות וב„עין יעקב" שלקחו אתם. וההדיוטות שבהם אומרים „תהלים". — — — ניצולים שחזרו מפלוגות עבודה סיפרו שיהודי בוקובינה שבימים ההם עדיין ישבו במקומותיהם, עשו כל אשר יכלו בהשגת סעד ועזרה ליהודי פלוגות עבודה[151]. שבועות אחדים ארך „גן עדן" זה ליהודי הפלוגה. באה פקודה ממינסטריון לעניני צבא בבודפשט לשלוח את כל פלוגות העבודה היהודיים לאוקראינה לנקוי שדות המוקשים בחזית.

וגם בתנאים אלה המשיכו יהודים טובים אלה במסורתם. כשהגיעו לסרדינה־בודה, הוכנס חלק מהפלוגה לבית עזוב. היה זה ביתו לשעבר של הרב דמתא. בעליית הגג מצאו הגולים את ספרי הרב, גמרות וספרי שולחן־ערוך, ואחרי עבודה מפרכת של כל שעות היום, ישבו ולמדו. בין המשתתפים היה גם ר' יהושע צבי נוימן. החוליה מספר 108/58 ולאח"כ 108/466 שגויסה לגדודי עבודה ביום ר"ח תמוז תש"א (24 יוני 1941), הובאה בחלקה לעבודה באוקראינה לסרדינה־בודה ביערות בריאנסק ושם נפלו בשבי הרוסי. חלק אחר מחוליה זו שמנה 220 נפש הובא לוינה. חציו מת מעינויים ומרעב. בזמן הזה התחילה העבודה העיקרית של הלשכה לעזרה[152].

מלבד ראשי הלשכה לסיוע ר' משה גוטמן ור' ליפא פרידמן נבחרה מועצה ארצית מבאי כח כל הקהילות הגדולות יותר, וביניהם עורכי דין חשובים ממונקאטש, מאונגוואר וכן אישים מנהיגים כמו ד"ר אלכסנדר שפיגל (ממונקאטש), ד"ר לסלוי (מאונגוואר), זשיגה ברגר (ממונקאטש) רוזנבאום, דוידוביץ' ורוזנפלד (מחוסט), שלומוביץ' (מסלטפינה), קראקאער (מטרנבה), פריד (מדובובה) ועוד. בכל קהילה הוקמה ועדה מקומית ללשכה הראשית בסעליש, וגם בסעליש עצמה הוקמה ועדה מקומית בשביל הגשת העזרה במקום. בראש הועדה המקומית בסעליש היה ר' מנחם וירצבורגר. היו עוד פעילים ר' מנחם מנדל נוימן, ר' שמעלקא קליין,

ר׳ אליהו יעקב קליין (קופצו), ר׳ יהודה הולנדר, ר׳ שלמה פישהוף, ר׳ מנדל קליין, שמואל סופר, גיסו של ר׳ שמעלקא ווייס ועוד צעירים אחדים שנשארו בסעליש, כי רובם של הצעירים היו במחנה עבודה. תפקידם היה לחלק מזון למשפחות עניות ובמיוחד לאלה שבעליהן גויסו למחנה עבודה, לקיים את המטבח העממי, לחלק בגדים לפני החורף ולפסח, בגדים משומשים וגם חדשים כפי שקבלו מהמרכז בבודפשט. כן נתחלקו כל שבוע סכומי כסף קטנים.

הוקמו כמו כן קורסים מקצועיים כדי להקנות לבנות מלאכה. גם לבנים היה קורס בסעליש, שם לימדו אותם לקלוע סלים מהענפים הרכים של האילנות וכך הרוויחו קצת. בת היתה יכולה גם לקנות מלבוש זול מעבודה זו. גם בערים וגם בכפרים הקימו גני ילדים כדי לעזור לאמהות והדבר היה חשוב מאוד ביחוד בכפרים. בהיות הגברים בגיוס ובמחנה עבודה, היה על הנשים לעבד את השדות ולא היה על מי להשאיר את הילדים הקטנים, וגם הילדים עזרו בעבודות השדה ובהולכת הבהמות למרעה. עזרו לכן גני הילדים עזרה רבה. בנות אחדות הועסקו כמורות. למטרה זאת נתן המרכז בבודפשט תקציב מיוחד. יש לשער שתקציב זה בא מהז׳וינט. בועדה להקניית מקצוע היו: עד יוני 1941 ר׳ יהושע צבי נוימן ביחד עם ר׳ יהודה הולנדר הי״ד.

החברא קדישא בסעליש העמידה לרשות הוועדה הארצית את בית העזבון של ר׳ יצחק צבי רויז ברחוב הרכבת והעמידו בראשו את ד״ר מרדכי נחומוביץ עו״ד צעיר שהיה מקודם בחור ישיבה והתחילו בעבודה ולפי התנאים של אז גם פעלו הרבה: עזרו ליהודים להשיג את אזרחותם. במקרים רבים הצליחו ע״י קשרים שונים גם להשיג חזרה את רשיונות החרושת שלקחו מקודם מיהודים.

ההונגרים היו אנטישמיים וכבר מקודם היו להם חוקים נגד יהודים והעבירום גם לשטחים „המשוחררים״. רצו לכבוש את אמונם של התושבים והתחילו ברדיפות נגד יהודים. ביטלו פרנסות רבות. את הגברים גייסו לשרות עבודה. היה מחסור באוכל כמו בזמני מלחמה ומכש״כ כאשר הגברים לא היו בבית. היו צריכים איפוא להגיש עזרה ממשית כדי לקיים את החיים. בכל כפר גדול יותר או עיירה הוקם מטבח־עם. הכסף להוצאות נתקבל מתרומות מיהודים מקומיים וע״י הקצבות מהמרכז בבודפשט. נגד כל 1000 פינגו שהשגנו במקום קבלנו 2000 פינגו מהמרכז. ה„אומזשא״ עשתה מגבית בכל הונגריה. למטרה זאת וגם מהג׳וינט בא סכום מסויים. הצרה הגדולה ביותר היתה שאלת האזרחות. דרשו מכל יהודי שיוכיח את אזרחותו. היו צריכים להוכיח שאבותיו ואבות אבותיו עוד מלפני 1850 כבר היו גרים בהונגריה. ברוס־הקרפטית לא היתה מטריקה מסודרת. עד 1895 ניהלו הרבנים את המטריקה. השמות לא התאימו. עפי״ר לא היו החתונות חוקיות והילדים נרשמו

לכן על שם האם. בחיים היום יומיים נקראו אמנם על שם אביהם. וכאשר חפשו את גרינברגר מצאו את יעקובוביץ וכדומה. להוכיח את הזהות היה קשה כקריעת יב סוף. היו רבים שבכלל לא היו רשומים במטריקה. רבים מהיהודים ביחוד בכפרים לא רשמו במטריקה את הזכרים, כדי להעלים את גילם מהשלטונות, ועתה התרוצצו מכאן ולשם כדי להוכיח את אזרחותם, ולא מצאו שום דוקומנט כאסמכתא.

„לשכת הסיוע" העסיקה משום כך עובדים רבים שנסעו מכאן ולשם. בכדי למצוא אפשרות להוכחה. דאגו לסדר תעודת לידה ותעודת נשואין בדרך כשרה וגם לא כשרה כפי שאפשר היה לעשות וד"ל. אבל כל זה לקח זמן. ברם ההונגרים היו חסרי סבלנות וביום בהיר אחד בקיץ 1941 התנפלו הז'נדרמים על הבתים היהודים. מקודם הוציאו את בני חוץ לארץ ואח"כ את כל אלה שלא הספיקו עוד לסדר את זכות האזרחות ואספו את הגברים ונשים וטף והובילום לפולין. הצבור האומלל לא ידע לאן מוליכים אותו. אמרו להם: הואיל והרוסים ברחו מפולין מפני כניסת הגרמנים לשם ונשארו שם דירות רבות ריקות, מביאים אותם לשם כדי לתפוס את מקומם. אך הסוף היה שברובם הגדול נהרגו באופנים אכזריים ביותר. מסעליש הוצאו עשרות משפחות. בתחילה אותן המשפחות שמוצאן היה מפולין כמו הרב מראז'עוו הרב חיים מאיר יחיאל הורוביץ שהיה נכד האדמורי"ם מרופשיץ, זשיקעב, מעליץ, וגיסו של האדמו"ר מסטמאר הרה"ג יואל טייטעלבאום ורבי ישראל מנדל ערליך נכד האדמורי"ם והצדיקים מז'דאטשוף. היו עשירים שזלזלו בהוראות ההונגרים והאמינו להם שהם לא יתגרו בהם, כמו וו. לוי בעל מסחר נעליים, ד"ר יוסיפוביץ ועוד אחרים. מעניין שהעניים דאגו יותר מהר להיות מסודרים עם הניירות מאשר העשירים ויתכן שגם זה הודות ל„לשכת הסיוע", שדאגה להם וסדרה בשבילם את הניירות.

עם מעצרם וגירושם לפולין של תושבי סעליש מחוסרי האזרחות ניסו ראשי הלשכה (ר' משה גוטמן ור' ליפא פרידמן) להתקשר בטלפון עם שימינפאלווי באונגוואר. הוא היה שר המחוז (אוברגעשפאן) במחוז אונג ובמחוז אוגוטשה. והואיל והוא היה איש סעליש וגם גר בשכנותו של ר' ליפא פרידמן היתה הכרות מסויימת ביניהם. בזמן הצ'כים סבל הוא מהם כאכספוננט של ההונגרים ומצבו הכלכלי הורע בשל כך. בזמן ההוא גם ר' ליפא פרידמן וגם הבנק העממי שלו עזרו לו הרבה בהלוואות. גם בשנת 1941 היה עוד חייב סכום מסויים וחשבו לכן שעל ידו יוכלו לפעול, שלא יתן להוציא את היהודים מסעליש. אך הוא לא ענה בטלפון. נסעו איפוא במכונית לאונגוואר כדי לדבר אתו פנים אל פנים. בבואם במכונית לאונגוואר נעצרו שניהם ורק אחרי מאמצים גדולים הצליחו להשתחרר. ואחרי

שסוף סוף מצאו את שימינפאלווי, היה כבר מאוחר. הטרנספורט יצא כבר את סעליש. יתכן ששימינפאלווי התחבא מאחר שלא היה יכול או לא רצה לעשות טובה. הסתערו על כן על המרכז בבודפשט והעמידו אותו אל מצב הדברים ואמנם בעבודה רבה, ע״י נצול כל הקשרים האפשריים וגם במענק כסף רב, הצליחו בבודפשט להשיג דקרט מהמיניסטר לעכב את הטרנספורטים. אבל לא את הטרנספורט שכבר יצא את גבולות המדינה.

ממקורות נאמנים נמסר, שבקמניץ־פודולסק בלבד ישנו קבר־המוני של תשעת אלפים יהודים שנורו בד׳ אלול. בערך שני חדשים אחרי שהוצאו. פרידמן שמע מעד ראיה מצעיר מקיראלי־האזא שהיה שם בשרות העבודה והוא ראה שאלפי יהודים היו מסודרים בשורה אצל בור חפור ונצטוו להתפשט ממלבושיהם וביום למחרתו כאשר הלך עוד פעם באותה דרך עם הקומנדו שלו לעבודה ראה כבר שהחפירה היתה מכוסה בענפי עצים וגם אדמה, ואפשר היה לראות שהענפים מתנועעים. כנראה נקברו שם תיכף אחרי היריות ואף שהיו ביניהם אי אלה שהיו עוד בחיים גם למחרת היום, הי״ד.

ראשי „לשכת הסיוע״ חפשו דרך כדי להציל את המגורשים לפולין שעודם בחיים. אנשיה נסעו איפוא ובאו עד לכפרי הגבול ומשם שליחים גויים בדעלאטין־גליציה שעלה בכסף רב, שיחפשו יהודים ויבריחום חזרה. בגבול חכו להם עם ניירות מזוייפים. והיה ונמצאו מספר מהם, צוידו ב„ניירות״ ונשלחו לבודפשט או לערים אחרות שאין מכירים אותם שם, ואחדים שבינתיים סודרו להם תעודות אזרחים, יכלו גם לחזור לסעליש. כך חזר ד״ר יוסיפוביץ. לצערם של ראשי הלשכה לא יכלו להחזיר רבים. אך עלה, בידיהם להציל מאות יהודים בדרך זו, ובתוכם הרב רבינוביץ ממונקאטש (עתה רבה הראשי של חולון).

על הקונטרולה של יהודים בני חוץ לארץ, היינו שלא היתה להם אזרחות הונגרית היה ממונה משרד בשם „K.E.O.K.״ ק.ע.או.ק. ואשר בראשו כסגן עמד אחיו של שימונפאלווי. עשו אתו הכרה מסויימת והיתה בזה תועלת. הרבה פעמים ידעו על ידו מראש מה שעומדים לעשות נגד היהודים ויכלו לאחוז באמצעי זהירות. פעם ביום 26 באוגוסט 1941 הצליחו להציל טרנספורט שלם ולהחזירו כבר מהגבול מיאסינה. ימים מספר לפני תשעה באב בטלה הגזרה של הוצאת היהודים שלא הוכיחו את אזרחותם.

בט׳ באב בא שליח מחוסט והודיע שהז׳נדרמריה הביאה לחוסט לתחנת הרכבת כפר שלם של יהודים, אנשים נשים וטף. היה זה מכפר קאשאלי, ר׳ ליפא פרידמן היה אז בביהמ״ד לאמור קינות כשנודע לו על הדבר לקח תיכף מכונית מיוחדת

ועם ר׳ משה גוטמן נסעו לחוסט. גם שם היו להם קשרים עם סניף ה־ק.ע.או.ק. שם אמרו להם שהז׳נדרמים עשו את הדבר אדעתא דנפשם. הק.ע.או.ק. חדל כבר מהגרושים כי נמצא בידיו הדקרט של המיניסטר, שביטל את הטרנספורטים. אלא, הודיעו שהם אינם יכולים לעשות כלום, כי הז׳נדרמריה אינה עומדת תחת היוריסדיקציה שלהם. ניסו איפוא לטלפן לבודפשט. קשה היה לקבל חבור טלפוני לאנשים פרטיים בזמנים של מלחמה. ערכו לכן פרוטוקול וגם מחאה נגד מעשי האנטישמיות של הז׳נדרמריה. והחליטו לנסוע לבודפשט תיכף ומיד כדי לגמור שלא לתת לעבור לטרנספורט הגדול ולשחרר את כולם. חשבו, שאפשר יהיה, עוד לתפוס בטשאף את הרכבת המהירה לבודפשט ולפעול שם שלמחרת לפני הצהרים יביאו לשחרור היהודים עוד בחוסט ע״י טלגרמה או בטלפון. כי כרגיל לוקח יום יומיים עד שטרנספורט נוסע. אבל כאשר רק יצאו מהמשרד ונגשו למכונית עצרו אותם שני ז׳נדרמים ודרשו זהויים, שאלו מה עושים פה ואח״כ אסרו אותם והעלו אותם לתחנת המשטרה. שם חקרו אותם עוד הפעם על מה באו לכאן ואחרי שהראו להם שהם המנהיגים של יהודי רוס־הקרפטית ובאו לכאן לדבר על עניני הכלל, בדקו את מלבושם והוציאו הכל מכיסיהם ומצאו אצלם את המחאה שחברו. הז׳נדרמים נעשו מלאים כעס וחימה: „אתה יהודי מסריח" „אתה מגיש תלונה נגד הז׳נדרמריה המלכותית? הז׳נדרמים עושים עוול נגד החוק? ואתה יהודי ארור, אתה שומר את החוק? מי אמר לך שה־ק.ע.או.ק. לא ידע מהטרנספורט? יש לך מרגלים במשרדים המלכותיים? אנו נלמד אתכם! הוא נכנס לחדר השני ואחרי רבע שעה יצא עם קצין גבוה יותר ועוד הפעם שאל מאין יודעים את כל הענין. מי מסר לכם מאנשי ק.ע.או.ק. וכו׳ וכו׳. מובן שלא נתנו תשובות ברורות. לבסוף אמר להם: אני נותן לכם את הברירה: או שאתם נוסעים תיכף למונקאטש למשרד הרגול הנגדי ושם כבר תדברו דברים ברורים, או שתצורפו לטרנספורט לפולין. הקימו אז בהונגריה בכמה ערים גדולות יותר, כמו מונקאטש דברצן, משרדים של רגול נגדי. החזיקו שם בבתי הסוהר את האנשים שנחשדו בריגול או סבוטאז׳ נגד המדינה. שם עינו אותם כמו בספרד או בנ.ק.וו.ד. ברוסיה. הכו אותם ועינום בעינויים אכזריים עד שהודו בדברים אם גם לא עשו אותם. פרידמן וגוטמן ידעו כבר מה פירושה של פולין. במונקאטש יתכן שבפרוטקציה יוכלו להשתחרר ואולי גם לעזור ליהודים ולהצילם ובחרו במונקאטש. שלחו אותם למונקאטש עם מלוה. בדרך שיחדו את המלוה. הוא רצה לנסוע דרך טיסא־אוילאק כי שם גרה השקתו־ארוסתו. כאשר עברו בסעליש קנו מתנה מכסף שימסור לארוסתו. הוא היה מופתע מהמתנה היקרה הזאת גם נתנו לו משקאות וכסף. הוא שחרר אותם בסעליש. משה גוטמן לקח מכונית אחרת ונסע לטשאף ולמחרת היה בבודפשט

וליום השני עכבו את כל הטרנספורט על הגבול בזעמיר ואמנם נאלצים היו לשלם 10 אלפים פינגו בעד החזרתם של היהודים לקאשאלי.

זה רק אפיזודה אחת מהעבודה הקשה שהיתה קשורה בסכנת נפשות. פרידמן נאסר עוד פעמיים. פעם במונקאטש במשרד של הרגול הנגדי אך שימונפאלווי עשה אינטרוונציה ורק נחקר ולא עינו אותו וגם שוחרר. בפעם האחרונה אסרו אותו הגרמנים ומשם לא שוחרר אלא הובל לאושוויץ עם הטרנספורט הראשון. הענין היה קשור עם מלשינות נגד הנוטאר הראשי בסעליש קרישטופורי. ההונגרים הלשינו עליו שהוא התרועע עם הרוטנים בפעלשי וועג ועל ידם עם הרוסים וכן שהיה גם שכירם של היהודים. ואמנם הענין היה בו משום אמת מסויימת. נכון היה, שהיה עם הרוטנים ביחסים טובים וכן היה מקבל מהיהודים כמעט שכר הדשי.

כניסת הגרמנים

עם כניסת הגרמנים, עשו הם כבכל מקום, מועצה יהודית (יודען־ראט), היא היתה מורכבת מראשי הקהלה ר׳ מנדל ווירצבורגר ראש הקהלה, ר׳ ליפא פרידמן סגן ראה״ק, ר׳ משה גוטמן ראש הלשכה לסיוע, ור׳ מרדכי איזנברג שהיה ראש הקהלה לשעבר, את ד״ר לעזמן שהיה גם הוא ראש הקהלה לשעבר, לא מינו, כי חשוד היה בעיניהם, בזמן מאוחר יותר אסרו אותו והעלוהו לגרדום, היה חשד עליו שאחרי שריפא צנחן רוסי שצנח על יד סעליש ושבר רגלו, הוא היה שייך למחתרת שהוקם על ידו.

באסרו חג של פסח תש״ד הובאו כל היהודים מסעליש וממחוז אוגוטשה וגם מאיזור האלמין — לפי האומדן 12,000 נפש — ורוכזו בגיטו מסביב לבניני הקהילה בסעליש. את ראשי הקהלה ועסקניה ואתם עשירי היהודים, כינסו בבית הכנסת, שם נחקרו, מתוך ענויים, כדי שיודיעו להיכן הטמינו את חפצי הערך שלהם. ר׳ ליפא פרידמן ור׳ משה גוטמן נחקרו חקירה מיוחדת, כל יום נאלצו להראות לאחד החוקרים את ספרי הקהילה, את ספרי „לשכת הסיוע" ובכלל את כל החשבונות, הם בדקו למי ניתנו כספים, מטרת החקירה היתה למצוא הוכחות נגד הנוטאר קרישטופורי, הם לא מצאו את מבוקשם.

בינתיים הוציאו את הטרנספורט הראשון מסעליש, דחפו ודחקו את פרידמן וגוטמן לתוך אחד הקרונות והובילום לאושוויץ, וכתב ר׳ ליפא פרידמן: „וכך היה לנו מזל מיוחד גם הפעם, שלא היינו צריכים להשתתף בעריכת הרשימות לטרנספורטים, שאמנם בין כך וכך כולם הובלו לטבח באושוויץ. בכל יום שישי נשלח טרנספורט, הטרנספורטים הגיעו לאושוויץ בכ״ט אייר, ז׳ וי״ג סיון.[153]

היו אנשים בודדים וגם משפחות אחדות שהיו יוצאים מן הכלל גם במצב הגיטו, בזמן הראשון, היו הם מחוץ לגיטו. אלה עשו ככל האפשר והכניסו לגיטו ביחוד דברי אוכל.

כפי שנודע שלח גם הבארון זיגמונד פערעני הצעיר אוכל וסכומי כסף גדולים לצורך אספקת האוכל בגיטו. יודעי דבר מוסרים שהבארון זיגמונד פערעני הזקן צוה לבנו גם הוא זיגמונד פערעני, להוציא ממחסני התבואה שלו שבסעליש גם את החטה שהוכנה לזריעה ולחלקה בין היהודים, הוא אמר: בין כך וכך ישתלטו הרוסים על מדינה זו והם יקחו את הכל, הוא גם הוציא את כל כספו שהיה לו בחשבון בנק בסעליש בסך 130,000 פינגו לכלכלת היהודים בגיטו.

עם השתלטות המשטר הקומוניסטי בהונגריה נמלטו הבארונים לשוודיה ושם מתו, נשאר רק הנכד בנו של זיגמונד פערעני הצעיר שנולד מאם יהודיה, הוא נמצא בבודפשט.

האזרחים הנוצרים עפ"י הסתת הכומרים הקטולים עזרו להונגרים, אדוניהם החדשים וכל אחד עזר לבצע בשלימות את המשלוחים, בכדי להפטר מהר מהיהודים מתוך הסכוי לרשת רכושם. ואמנם סכויים נתמלא!

ד' אלקים: עוררה גבורתך וקנאתך על אויבך!

א־ל נקמות ד' א־ל נקמות הופיע!

ולא נקח נחמה, עד יבנה בית זבולנו ואל גבול ארצנו יחזירנו.

לוח זכרון לקדושי סעליש והסביבה ליד „מרתף השואה" בהר ציון בירושלים.

זכרונות מגיטו סעליש מאת נח יקוביץ׳

נזכר אני במקרה טרגי שקרה בגיטו. הגיטו הוקם מיד ביום הראשון אחרי חג הפסח בצורת רבוע. כלומר, סגרו עליו ארבעה רחובות ובמרכז הגיטו עצמו. גדלו היה בערך ק״מ מרובע. במשך השבוע הראשון התמלא הגיטו ע״י תושבי העיר עצמה וכפרי הסביבה. כל המעברים, הכניסות והפרצות לגיטו נסתמו וגודרו. נשארו רק שני מעברים: האחד, במרכז הרחוב ההונגרי (מדיאר־שור) — כניסה ראשית והשני — ברחוב בית הכנסת הגדול, מול ביהכ״נ עצמו, אשר שמש כמעבר לבית המעצר. כזכור, הפך ביהכ״נ הגדול להיות בית־הכלא לנעצרים ע״י המשטר. לבסוף הפכה חצר ביהכ״נ להיות כמקום רישום וגירוש התושבים לאושוויץ.

על הגיטו שמרו בתחילה הז׳נדרמים ההונגרים בלבד. אחרי מספר ימים קבל ה„יודנראט״, כלומר, הועד היהודי, הוראה מאת הגרמני הממונה על הגיטו — לארגן שומרים לשמירה סביב הגיטו. קראו לכך בגרמנית „אורדנר״ (סדרן). גויסו 24 איש ואני ביניהם. כשהכל הושלם לקראת כניסתנו לתפקיד, הוזמנו ע״י יו״ר ועד היהודים מר וירצברגר ז״ל (בעל טחנת הקמח) — לפי הוראות הגרמנים, לערוך מסדר של השומרים היהודים.

בעת המסדר נכח גם המפקד הגרמני של הגיטו והתחילו הנאומים. היו״ר פתח בנאום על התפקיד המוטל עלינו — נאום מתון ואבהי ואחריו נאם המפקד הגרמני ימ״ש.

אתאר אותו לשמצה: הוא היה גבר בגיל 45 בערך, גובהו כ־1.90 מ׳, נעל תמיד מגפיים גבוהות, כובעו מעל למצחו הגביה אותו ב־20 ס״מ נוספים. כך, שכאשר הסתכלתי עליו, הצטייר לפני ענק של 2 מטר ויותר. הוא לא מש׳ בלי שומר ראש, אשר שמש לו גם כמתורגמן. עצם הופעתו גרם לפחד ורטט. הוא נאם בגרמנית ושומר הראש תרגם לשפתנו, כי לא כולם הבינו גרמנית. הנאום כלל את תקנות הגיטו שהיו, שכל מי שיעז לברוח מהגיטו ויתפס, ידון למוות ולדבריו של הצורר עלינו לשמור במשמרות יחד עם שוטר הונגרי. בתדריך לשומרים נאמר, שאם יברח מי שהוא ולא יתפס, באותה גזרה שהשומר מופקד עליה, אזי יומת השומר. כלומר, השומרים משמשים כבני ערובה. כמובן, שלשוטר ההונגרי לא יאונה כל רע. וכך התחלנו לסייר סביב הגיטו מבחוץ במשמרות, כשאנו מוחלפים כל 6 שעות.

והנה אני מגיע לנקודה העקרית — למקרה שלא ישכח מזכרוני לעולם.

ליל שבת, בחצות הלילה, השומרים יוצאים את השער הראשי של הגיטו בשורה עורפית ואני בתוכם. הנוהג בהחלפת השומרים היה, שכאשר אחד השומרים מצטרף לשוטר ההונגרי — השומר הקודם עוזבו ונכנס לשורה. כך ש־8 יצאו מהגיטו ו־8 חזרו. כפי שידוע, הז׳נדרמים ההונגרים לא סבלו אותנו ביותר ולא אחת ספגנו קללות אנטישמיות ולפעמים גם הוכינו.

מדי פעם נפגשו השוטרים משתי הגזרות והיו מסתודדים ביניהם. הפעם לא רצו בנוכחותנו והורו לנו לסייר לבד — כל אחד בגזרתו. הגזרה שלי היתה קצה בית־הקברות — עד לרחוב אילונוק. לחברי — כל אורך בית הקברות עד לרחוב בית הכנסת. לפתע שמעתי מרחוק צחוקם של השוטרים. התקרבתי מעט והבחנתי שהם 3 במספר. לאחר זמן־מה התרחקו במהירות האחד מהשני והמזימה שזממו נודעה לי לאחר מעשה. ברחוב ביהכ״נ ציוו על אחד מהשומרים היהודיים להכנס לחצר הצרה המובילה לשער בית הקברות היהודי שהיה בתחום הגיטו ולעבור את חומת בית הקברות, שגובהה היה כ־3 מטר, לרוץ סביב בית הקברות ולהגיע לבסוף למרכז השדה. במרכז בית הקברות היתה — אם זכור לכם — מצבה עתיקה של איזה רבי, שהיתה בנויה בצורת בית קטן. על השומר היה לדפוק על דלת המצבה ולשאוג שאגה גדולה. בטרם הספיק זה לבצע את הוראות השוטרים, נאמר לשומר היהודי בגזרה האחרת, שהיתה על־יד גן העיר, לקפוץ מעל החומה לתוך בית הקברות ולבצע אותם הדברים שנאמרו לקודם. לאחר זמן מה הופיע השוטר שסייר אתי ונתן לי את אותה פקודה כמו לקודמי. למותר לציין, שאיש מאתנו לא ידע על האחרים. עשיתי כפי שצוויתי. קפצתי מעבר לחומה, לתוך בית הקברות והתחלתי לרוץ סביב החומות. אני זוכר שמעדתי הרבה פעמים בגלל גבנוניות הקברים והמצבות. תוך כדי הריצה, שמעתי פתאום שאגה גדולה ומיד לאחריה עוד שאגה, גדולה ומפחידה יותר — ובין שתי השאגות נשמע „שמע ישראל״. קפאתי על מקומי ובו במקום הבינותי את מזימת השוטרים, שקודם לא ידעתי. נגשתי למרכז, אל המצבה העתיקה. השניים ראו אותי ונבהלו עוד יותר. האחד התעלף — אחר זמן מה התאושש. השני לא התאושש. המסכן יצא מדעתו וכך הגיע לאושוויץ.

בעמוד 187 : מכתבה של הגב׳ קליין אשת ר׳ שמעלקא קליין השען מסעליש, שנכתב בגיטו סעליש ב־13.4.44 אל בתה פרל שהתגוררה בעיר וייצן (Vác). (ראה תרגום של המכתב בעמ׳ 188).

Drágajà gyermekem!
3 hete vagyunk [illegible] i ennem a szer
[illegible] de éljünk mint a
[illegible] [illegible] hogy igy is le
het élni [illegible] még [illegible] leg
[illegible] álmomba sem gondoltam
Ő ezer ember él együtt mint a
[illegible] [illegible] a [illegible] udva
runkban 4 [illegible] van es csak
[illegible] [illegible] 230 an laknak
azt hittem hogy [illegible] nélkül
nem is lehet [illegible] [illegible] [illegible] nem
lehet látni [illegible] [illegible]
és [illegible] amit [illegible] [illegible] jó
aztán [illegible] [illegible]
gyerekek egyszer naponta
[illegible] [illegible] [illegible]
csak azzal maradjatok
[illegible] [illegible] kamrába [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] és [illegible]
36 évi szerzemény [illegible] hogy
embert [illegible] [illegible] [illegible]
alatt [illegible] [illegible] ! Opera
gondolni [illegible] rá is

csak most tudom [illegible]
milyen [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
fáj a szivem a gyerekek
[illegible] [illegible] 8 [illegible] [illegible]
és [illegible] maradtak
gyermekeim mindenre gondol-
[illegible] csak arra nem [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
a [illegible] [illegible] [illegible]
ha [illegible] pár [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] — [illegible] [illegible]
[illegible] is nem [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] —
Pirikéna a legközelebbi
csomagban küldjétek
1 D. [illegible] és a [illegible]
egy [illegible] a [illegible]
[illegible] 2 ing a [illegible]

és egy [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] fáj a lába
1. csomag [illegible] papírt
egy [illegible] nincs stb.
ha irsz dupla lapot
küldjél hogy tudjak
válaszolni [illegible] —
gyerekek [illegible] hogy
legalább a [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
Móka [illegible] Munkácsa
[illegible] a gyerekek és
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] csak
[illegible] hogy ők is jól
néznek ki.

[illegible] meg [illegible]
a [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]
Anyukátok

Pirikém személyesen beszéltem a
szüleiddel sajnos nem írhatnak eleintén
a te pakkodat és csomagodat megkapták
írjál és küldjél nekik udv szeretettel
Stark Józsi

a levelet fekstén [illegible]

תירגום מכתבה של הגב׳ קליין

ילדי היקרים.

זה שלושה שבועות שאנו נמצאים כאן במקום האומלל הזה, חיים כצוענים נודדים. בחלומי המחריד ביותר לא הייתי מעלה על דעתי שאפשר לחיות בתנאים כאלה. נמצאים כאן כעשרת אלפים איש, בצפיפות איומה, בחצר שלנו (4 חדרים, מחסן ועליית־גג) גרים כ־230 נפש. ילדים, תאכלו פעם ביממה תפוחי־אדמה ממולחים, אבל תישארו בביתכם. אין נורא מזה להתגלגל כאן על ריצפת הבטון חולה ועיוורת. איום, גרשו אותנו מביתנו וגזלו מאתנו את רכושנו, פרי עמל של שלושים ושש שנות עבודה, כל זה נלקח מאתנו תוך עשר דקות. רק כעת אני מרגישה איזה רכוש היה לנו ולא נשאר ממנו מאומה. עוד יותר כואב לי שגזלו את חפצי הילדים והם נשארו עירומים וחסרי כל.

ילדי, חשבתי על הרבה דברים בחיים, אך לא תיארתי לעצמי שאזדקק אי־פעם לעזרתכם. החשוב ביותר זה הלחם. אבל אם יש באפשרותכם, תשלחו כמה קילוגרמים אפונה וקצת שומן. בבוקר ובערב אנו שותים קפה שחור ומר, הסוכר הולך ואוזל. תקוותי היא שלא אוכל לשאת זמן רב בחיים עלובים אלה. פירי שלי, בחבילה הבאה אנא שלחי לנו חתיכת סבון ולאבא חולצה ישנה של לייבי שתשמש לו כתונת לילה. כמו כן תשלחי לאבא זוג נעליים בלויות, כי הרגליים כואבות לו. וגם חבילת נייר טואלט — כאן אין נייר בכלל. אם תכתבי, אנא על גלויה כפולה על מנת שאוכל לענות לך.

ילדים יקרים, אלוקים יעזור לכם שלפחות אתכם לא יטרידו. וכל עוד קיימת אפשרות חשבו נא עלינו. לבי דואב, אם אני חושבת על מרתה המסכנה המתענה עם הילד שלה במונקאטש ואילו על דודה ברטה ומשפחתה לא ידוע לי מאומה. אני רק יודעת שגורל דומה נפל בחלקם. אלוקים ישמור אתכם מכל רע.

נשיקות ואהבה, שלכם

אמא

פירי היקרה,

שוחחתי עם הוריך, למרבה הצער, הם אינם יכולים לכתוב, אבל את החבילה שלך קיבלו. המשיכי לכתוב ולשלוח להם חבילות.

בברכה

יוסי שטרק

את המכתב אני כותב בסתר.

בשולי מכתבה של אמא

מכתבה של אמא הוא המסמך האותנטי היחיד מגיטו סעליש, שהוברח מהגיטו ע"י בחור אמיץ, ששמו יוסף שטרק הגר עתה בארה"ב. המכתב הזה אינו סתם מכתב, אלא גם כתב אישום נגד העולם הנאור, ששתק ונתן לחיה הנאצית להשתולל בצורה כה אכזרית באנשים, נשים וילדים חפים מפשע. לא יאמנו היסורים, הסבל, ההשפלה והעינויים שהיו מנת חלקם עד שגורשו לאושוויץ כפי שתוארו ע"י אמא. אני מרגיש דחיפה פנימית לספר שני סיפורים קצרים מהימים האחרונים שהייתי ביחד עם אמא ואבא.

ב־20.6.1942 קיבלתי צו גיוס לפלוגת עבודה מס' 108/54 ולהתייצב במונ־קאטש בגימנסיה העברית. לפני שהתגייסתי הזמינו ההורים אותנו עם בני הקטן (שהיה אז בן 19 חודש) לבלות את השבת האחרונה אצלם. אחרי ארוחת הצהריים, כשאבא התחיל לשיר את „יום זה מכבד מכל ימים כי בו שבת צור עולמים", הפסיק פתאום והתחיל לבכות בקול רם ושאל אותי: יוסי איך אפשר לנסוע לארץ־ישראל? שתקתי כמה דקות, אחר־כך אמרתי: אבא, עכשיו כבר מאוחר. למחרת עזבנו את בית ההורים. אמא ליוותה אותנו עד לתחנת הרכבת, וכשנפרדתי ממנה אמרה לי: יוסי, אל תפחד, לא יקרה לך שום רע, אתה תחזור הביתה בריא ושלם.

התגייסתי, חודש ימים החזיקו אותנו בכפר על יד מונקאטש שקוראים בערעג־לאניפאלווא (Bereg-Lányfalva), ואח"כ יצאנו ברגל ב־20.7.1942, לתחנת־הרכבת של מונקאטש, משם יצאו המישלוחים המגוייסים לפלוגת עבודה לאוקראינה. לפני שהכניסו אותנו לקרונות הרכבת איפשרו לנו להיפרד מהמשפחות. אבל אחרי הפרידה היתה לנו הפתעה לא נעימה. פתאום מופיע קצין הונגרי בדרגת אלוף, שקיבץ אותנו ביהד בנוכחות של המשפחות, ונתן הוראות לאנשי מפקדי הפלוגה ואמר אתם אחראים שמהיהודים האלה לא יחזור אף אחד לארצנו האהובה. אחרי הנאום הקצר הזה הכניסו אותנו לקרונות הרכבת, ואחרי כמה דקות התחילה הרכבת לזוז. איני רוצה ואף איני מסוגל לתאר את ההרגשה שהיתה לכל אחד מאתנו בליבו. כשהרכבת עזבה את התחנה ועברה על יד הצומת האחרון, ראיתי על יד פסי הרכבת שתי נשים מנפנפות בידיהן. האחת היתה אשתי ע"ה, והשניה היתה פירי קליין, אחותו של יהושע (Sanyi) קליין. וזאת היתה הפרידה האחרונה והמכאיבה בשבילי — — — והרכבת התחילה לנסוע במהירות מסחררת ליעד בלתי נודע.

אינני רוצה לספר על הימים הקשים והקודרים שעברו עלינו. שמונה חדשים עבדנו עבודת־פרך, בגשם ובקור, ביום ובלילה, בתנאים בלתי אנושיים. שנתיים וחצי היינו במחנות בשבי רוסיה. שמונים אחוז מהחברים נפלו כבר בחזית על יד נהר הדון, ומאלה שנשארו בחיים רובם נהרגו או מתו בשבי. רק קומץ קטן נשאר בחיים ואני אחד מאלה. חזרתי הביתה בריא ושלם כפי שאמא הבטיחה לי. בתחילה חשתי שנחרב עולמי, אבל במהרה התאוששתי, בניתי את ביתי מחדש והתחלתי לחיות חיים חדשים.

כשההורים סבלו מעינויים, מהשפלות, מרדיפות ומחרפת רעב, בימיהם הקשים ביותר, חשבו בכל זאת רק עלינו, על הילדים. אמא שופכת את מר ליבה על כל הסובב אותה, על החיים העלובים והאכזריים, אבל העיקר היה הכאב והדאגה לגורל הילדים. אני מצטט את מה שהיא כותבת במכתבה: „ילדים יקרים, אלוקים יעזור לכם שלפחות אתכם לא יטרידו, וכל עוד קיימת אפשרות השבו־נא עלינו. לבי דואב כאשר אני חושבת על מרתה המסכנה המתענה עם הילד שלה במונ־קאטש", ומסיימת: „אלוקים ישמור אתכם מכל רע". מכתב זה לא רק כתב־אישום נגד העולם הנאור, אלא גם זעקה אלינו לילדים שלא נשכח אותם. אנחנו לא שכחנו אותם ולעולם לא נסלח לרוצחי יקירינו שרדפו אותם וגרמו להם יסורים והשפלות, שכתוצאה מאלה הלכו לעולמם תוך עינויים אכזריים ולא זכו לקבר ישראל.

יהי זכרם ברוך. יוסף חיים קליין.

זכרונות ושירים מאת אהובה דבידוביץ'

עם אבי אברהם דוידוביץ ז"ל יחד הגענו לאושוויץ בטרנספורט הראשון כל בני משפחתנו מסעליש, וכשהגיעה הרכבת לשערי אושוויץ הפרידו מאתנו את הגברים, קלגסי היטלר במדיהם המאיימים ובמגפיהם הדורסות פקדו על הגברות להסתדר בשורות של חמישיות. נעמדנו בשורה אחת, סבתא פראדל (65) אמי קלרי (38) אחותי שרה (16) אחותי הלן (9) ואני מאגדא (14).

כשהתקדמה שורתנו פגשנו לראשונה את פרצופו המאיים של מנגלה אשר לעיתים קרובות מאד ביקר במחנות לשם מיון ושליחה לתאי הגזים. לפתע הושיט לעברי את מקל הנצוחים שלו שמשמעותו היתה לחיים או למות וכוון אותי בלבד לתור אחר, ראשונה העמידו אותי להשלמת חמישיה, ומשם ראיתי את קרובי

המשפחה. סרבתי לקבל את הדין וחזרתי לבני משפחתי כי טוב היה לי אתם, והשתוקקתי להמצא בקרבתם בכל לבי הניפעם דבקתי בחברתם, קוויתי להיות בחברתם בכל אשר יהיו. איש ס.ס. מרוגז שנראה לי כחיה טורפת קרב אלי תפס אותי בתקלתי, לטש בי עינים ארסיות. בכך החליט „להקביל" את פני, שיסע בי את כלבו. הפעיל את אַלתו הכני במקל הגומי שבידו עד איבוד הכרתי. מכאן ועד לפנות ערב לא זכור לי שום דבר, כשהתעוררתי, ראיתי כי מטפלות בי באהבה ובמסירות חברותי לגורלי. הן טפלו בפצעי טפחו על פני, השקוני טיפות מים, וספרו לי כי הצילוני מידיו האכזריות של הגרמני אשר „ליווה" אותי במכות לאורך הדרך. הן הסתירוני לאמצע השורה וגררו אותי לכאן מרחק של כשניים וחצי ק"מ. פעמים רבות נאבקתי עם מר המוות, רבות התלאות שעברתי, נוראות הזוועות שהכרתי מקרוב.

מתוך שורתי גררו את גב' קליין אשת השען בת עירנו, ורבות אחרות שנודע לי כעבור ימים אחדים, צעירות ותמירות היו, וקצרה ידינו מלהושיען.

בכל התלאות נאבקתי, התעקשתי להוסיף לחיות ובקרבי קננו המון אשליות, ותקוות, בלבי הצעיר והבלתי נכנע תכננתי לשוב לסעליש לבנות ולהקים בה חיים חדשים, בתת הכרתי אף קוויתי למצא בה את כל יקירינו. אכן חרבה קהלתנו עם חורבן ישראל באירופה. הודות לחינוך הלאומי־ציוני מהבית ומבית־הספר העברי בסעליש עברתי את מבחני החיים באומץ, והגעתי לישראל טרם קום המדינה עם הניצולים הראשונים משארית הפליטה ב־13.2.1946. בניתי את ביתי בקיבוץ אפק.

חדשיים לאחר המלחמה בהיותי בדרך לישראל נודע לי דבר המצאו של אבי בסעליש ולאחר 18 שנות פרידה זכיתי לראותו שנית. בהיותו חולה מהמחנות השתוקקתי לראותו שנית. במאמצים רבים זכיתי לאשרת כניסה להונגריה ב־1962. היתה זו משאלת חייו לראות אותי ואכן נפטר אבי שנתיים לאחר פגישתנו המרגשת, ב־1964. רבים מבני עירנו והסביבה ספרו לי, וכתבו על אודות העזרה הרבה שאבי ז"ל הושיט להם עם שובם מהמחנות לסעליש. הוא חיתן זוגות אחדים, ביניהם חתנים וכלות שהתארסו לפני הגירוש וזוגות חדשים נוספים. עזר לשכן ולמקם זוגות אשר החליטו להתישב בסעליש. אבי ז"ל דאג לעזרה רפואית ומזון לנצרכים עד שהגר למאטיסאלקה. מאז ומתמיד זכורים לי הורי ז"ל כתומכים ועוזרים לנצרכים.

אבי ז"ל היה נציג ביתנו בגיטו לגבי ההנהלה והוטל עליו להיות גם בא־כח הקרון ברכבת הזוועות שהסיעה אותנו לגיהנום של מטה, אושוויץ שהעולם כולו

נחרד לזכרו. יחידה מכל המשפחה נשארתי בחיים ורב מאד היה אשרי כשפגשתי את אבי ב־־1962. נושא כל שיחתנו ביחידות היה סעליש, עירנו הזכורה לטוב, מבחינה משפחתית ויהודית, הזכרנו את בית הכנסת היפה שכינס לתוכו זקנים וטף; החיים השוקקים של בני הנוער היהודי בחצר בית הספר העברי בבית ריכטר; ערבי התנועות הציוניות, שבקעה מהם למרחקים השירה העברית מלאת געגועים למולדת; הטיולים הנפלאים שלנו לרחצה לנהר הטיסה היפה, ולמרחבי יערות ומעינות הטפליצה, מי המרפא בסעליש.

אכן טפחה המציאות על פנינו. נושלה קהילתנו משלוותה. הבה נתעורר ונמשיך כקהילה מסורה בעזרה הדדית, בקשרים אמיצים הדדיים ובהנצחה מכובדת, כיאה להקהילתנו סעליש. יהי זכר קדושנו ויקירנו נר לרגלינו ואור להמשך פעילות קהילתית פוריה בישראל!

אהובה דוידוביץ'
בוגרת בי"ס עברי בסעליש.
השירים נכתבו בינואר 1946.

האושר היה כה קרוב!

במקום מקסים, בבית נעים,
בסביבה עליזה ואוירה עדינה —
שם גדלה הילדה, זקופה כברוש,
שלוה, גאה, זהובת ראש.

עיניים תכולות חולמות ומביעות
תכונות זוהרות ושקולות.
מטבעה עירנית, עממית,
שורשית ודיקנית.

הוריה אהובים ויקרים
בחיבה לבבית כידידים.
בעצה נאמנה בשעה נאותה
ללא כפיה הביעו דעה
בהעלים כל עד ראיה.

ועדיין כל יעוץ קוסם,
עמוק בלב ילדים שוכן,
מנעו מראש מכל זומם
בנפש ילדים להתנקם.

כיאה לבת טובים תוכנן
ומטרה ליעוד־חיים הוכן.
ובהתבונן כה וכה, כמגדל באויר —
הוצאו — נושלו משלוותם והועמדו לקיר!

בל תכניותיהם עלו בתוהו.
גם הארץ הפכה אז לתוהו ובוהו;
ומאז פרוץ המלחמה האכזרית
לא זכתה ביתם לראות שנית.

נדדה, טולטלה תכולת העינים
בין הרים וימים, תחת השמים,
קרועה ובלועה, כחיה פצועה,
נאבקה וסבלה. ובלבה התקוה,
כי יקיץ הקץ לסבלה ותבוא גאולה —
אך הסבל נראה ארוך כגולה.

שחורים השמים וכבד היקום,
ומדי שקיעת השמש, רקיע אדום
ומאש הכבשנים עולה החום!
מתגנבת ללב התקוה כי יום
תזרח עוד עלינו שמש השלום!
ובלהט נכספים לעוף כיון.

לא חוסלה התקוה באשליות;
לא אחרו לבוא התוצאות:
באים ומתקרבים בני הברית
בפשיטות ומבצעים לאורך החזית,
לחמו באומץ, במרץ ואון,
עד הביאן הנצחון!

הילדה לעלמה היתה.
מלאו לה 16 שנה.

שיכורה מנצחון החלה לטעות
כעדר שנעזב ביער עבות.
מחפשת ומנסה לחזור על עקבות.

ברגש מהול צער ותקוה
מהירה נחפזת להגיע לעירה סעליש.
כשבשערי ביתה לשעבר הופיעה,
פרצוף של גוי, אנטישמיות הביע!
תופעת התמונה כתער השפיעה!
ניספו בני ביתה, אשלייה לא תרגיע!

לא עוד עליזה ומקסימה —
נותר ממנה רק צילה!
רינתה נידמה, החיוך ניטל,
עד עצם יום זה לצחוק לא תוכל!
בהכרח התאוששה, לאור החינוך האיתן
ויצאה לדרך — ללא מטען.

בלב פצוע וחיצוניות שלווה
הטיפה והניפה לעתיד דגלה.
היה זה דגל השבים לגאולה.
למען הניצולים וגם למענה —
בדרך־לא־דרך חתרה למולדתה.

שיר לאמי הדגולה ז״ל

1) אמי היקרה — נספת בשואה
בטרם זכית לראותני גדולה
לא רוית ממני נחת ושמחה.
וכל זה למה? היית כולך נשמה?

2) כפרח יפית בדמי עלומיך.
בעונג ורוך טיפחת ילדיך.
בעדנה רבה, חדווה וגילה
חנכתנו לאהבה ולמידה.

3) בבנותיך תכניתך הדגולה;
התדפקה על דלתך השואה.
כאן הפסקת תכניתך לארוג
ופסק לבך האציל מדפוק

4) בזוועות ואימים נחתך גורלך.
לזאת שם אף איש לא העיז להתנגד.
איכה? לבי עדיין לא נרגע
אכן עלית על מוקד האומה
רק משום היותך יהודיה (בת 38 בלבד).
ימח שם כל צוררי ישראל!
ויהי זכרך צרור בצרור חיינו!

צרור זכרונות

אין החתום מטה מתימר להיות סופר וגם לא רושם דברי־הימים, ואף על פי שראויים הם בני עירנו החביבים על זקניהם וטפם, בעיותיהם ומאוייהם והקורות אותם — בימים כתיקנם כבימי עברה ופורענות — שיד אומן תנציח את עולמם שהיה ואיננו עוד — הרי כאמור אין הרשימה שלפניך קורא יקר מגעת עד כדי כך. לכל היותר כמה קוים, אי אלה זכרונות מימי ילדותי מנעורי, שרובם זכורים לך בודאי. אולי עצם הזכרתם תצית איזה זיק בלב וכמה זוטות שנשכחו מזמן או אחרות שדוקא זכורות היטב יצופו שום לנגד עיניך. אחרי הכל, גם ממרחק של עשרות שנים ושל אלפי קילומטרים ושינויים אחרים בהוייתנו — בתוך־תוכנו, אנו עדיין בני סעליש הקטנה והשלווה. עילה כלשהיא, קטנה ככל שתהיה, מחזירה אותנו כהרף־עין לכור מחצבתנו. גם אותם פרטים ששלוש עשרות שנים הספיקו לעמעם אותם בתודעתנו — חוט של חן וחסד משוך עליהם, וכך הם ימשיכו להישאר אתנו כעצם מעצמנו ובשר מבשרינו, כל עוד הנשמה באפינו.

זכרונותי הראשונים בדרך הטבע בבית אבא־אמא, בשולחן הקטן והנמוך לילדים שעמד בצדי חדר האכילה ושעל ידו ישבנו בארוחות עם אחי ואחותי, עד שהוא נעשה קטן עלינו ועברנו לשבת על יד שולחנם של הגדולים. בשבת כלשהיא אני זוכר את עצמי אומר עם אבא „תנו רבנן: תינוק שיודע לדבר מלמדים אותו תורה, מאי תורה? וכו׳.

בגיל צעיר מאוד התחלתי ללכת לחדר „בתלמוד־תורה" בסוף רחוב בית־הכנסת (Király utca) מול גן העיר („Városkert") היתה זו חצר מוארכת

עם חמש או שש כתות, כאשר בכל אחת למדה קבוצת ילדים מגיל ודרגת־התפתחות שונה. וכך אצל ר׳ ליזר למדנו לקרוא בספר התפילה וקצת חומש, אצל ר׳ הירש טעלער הגענו לחומש ורש״י ומשנה ואצל ר׳ בעריש ברונשטיין לגמרא ותוספות. היו גם ר׳ מנשה ור׳ חיים ליב זלמנוביץ׳ יבדל״א, מלמדים.

בהפסקות לפני ואחרי הצהרים היינו יוצאים ל„יאזנט״. אז יצאו כל התלמידים לחצר הגדולה וההמולה היתה רבה. רוב התלמידים „בתלמוד־תורה״ בני עניים היו וזה ניכר היה בין השאר, בטיב ארוחות העשר שהילדים הביאו עמם, גם תלבושתם הפשוטה העידה על כך. רובם התגוררו ב־Kismező utca. גם היידיש שבפיהם היתה שונה מזו של ילדי העיר, שכן מכפרי מארמארוש באו עם הוריהם — לפני זמן לא רב. החומש תורגם כמובן ליידיש. מלים רבות נשארו לא מובנות גם אחרי התרגום, כיוון שאלה לא היו שימושיות בחיי יום־יום, בהרבה מקרים כמו למשל שפתיים — ביידיש — לעפצען. למדנו בקול רם והניגון המוכר נשמע למרחק רב בפרט בימי הקיץ כשהחלונות היו פתוחים. אני נזכר במעט מקרים כאשר הרבי הרביץ מכות לתלמידים, אבל לפעמים זה בכל זאת קרה, ואז ההתרגשות והפחד בין יתר הילדים היו ניכרים. בימי ראשון אחר הצהרים התקיימו בגן־־העיר הנזכר לעיל שהיה ממש מעבר לכביש, משחקי כדורגל, ולא אחד מהילדים התחמק מה„חדר״ כדי להתפלח למשחקים או כדי לטפס על אחד העצים ולהסתכל על המשחק. ה„שייגעץ״ (מי שנתפס בכך) קיבל את המגיע לו מהרבי כמובן על המקום ועם תוספת.

זכורים לי בקרי חורף כאשר השלג כיסה את המדרכה ב־ Király utca ובחושך של אשמורת הבוקר הראשונה יכולת להבחין בנקודות אור קטנות נעות בכיוון ה„תלמוד־תורה״. היו אלה ילדים עם הפנס (לאנטערן) ביד אחת ועם קנקן החלב או הקפה — ביד השניה. ב„חדר״, הרבי כבר שם נסורת לתוך תנור הפח העגול (dob-kályha) שעד מהרה הפיץ חום נעים בחדר. לפעמים הסיקו בקליפות של חמניות שהיו מביאים מטחנת הקמח של גליק, הסמוכה. אחרי תפילת הבוקר מיהרנו רובנו לבית הספר הצ׳כי. אחרי הצהרים שוב חזרנו ללימודים ב„חדר״ עד שבע בערב. לפעמים בני השכנים הנוצרים התגרו בנו בצעקות ואף בידוי אבנים ולפעמים זה הגיע גם לקטטה ממש. לכן בדרך כלל החשנו במקומות אלה את צעדנו כדי למהר ולהגיע הביתה.

בימי חמישי אחר־הצהריים היה ה„פארהערין״ (בחינה) כאשר מישהוא מבעלי הבתים היה בא לבחון את ידיעותינו. במשך תקופה מסויימת אף נרשמו ציונים במחברת של הרבי. אם המשנה לא היתה כל כך שגורה בפינו — הביזיון היה

גדול. מבין ה„פארהערערס" שביקרו, אצלנו כאמור בימי חמישי ובשבתות אחר־הצהריים — זכורים לי, ר' שלמה גולדברגר, ר' צבי מרקוביץ, ר' משה שורץ, ר' משה זליקוביץ, ר' ליפא פרידמן, ר' שמעלקא קליין ואבי, זכרונם לברכה, וכן ר' שלמה פישהוף יבדל"א.

חלק מבני העיר למדו אצל מלמדים „פרטיים" כמו ר' זלמן ליב איצקוביץ שלימד גם קצת „דייטש" וקצת חשבון ור' זלמן ליב גרוס ש„החדר" שלו היה בגדר ישיבה קטנה. ר' זלמן ליב החדיר בתלמידיו את הערך של לימוד והתעמקות עצמית, ולמעשה רוב הזמן רק עזר במלה פה ושם או הסבר קצר להבנת הקטע שבו עמדנו. על התרשלות ושיחות בטלות בזמן הלימוד היה מגיב ב„קניף" הגוון שסימניו הכחולים קישטו את זרועותינו אח"כ, זמן רב.

הנה כך על אף שיומנו היה דחוס בלימודים, ידענו למצוא ולהנות מהנאות קטנות שהזדמנו. אחד האירועים האלה היה השוק שהתקיים כל יום חמישי בכיכר השוק שלפני ביתנו. סנדלרים וחייטים הקימו מבעוד יום את אוהליהם יחד עם מוכרי הירקות והפירות וכל מיני סידקית. האיכרים מהסביבה באו למכור וגם לקנות, והמהומה היתה רבה. יכולת להתבונן באיכרה המתמקחת עם הסנדלר על זוג מגפיים יוצאת ברוגז מעושה פעמיים ושלוש מהאוהל ולבסוף קונה אותם במחיר מוזל במעט או הרבה — לפעמים אחרי סיבוב באוהלים שכנים ל„איסוף מידע". גם בחצר שלנו היתה תנועה גדולה; עגלות רבות עם תבואה נכנסו אל המחסן של פליק ויס ושותפיו האחים רייזמן משאשואר. בסתיו הביאו גם אגוזים שנשטחו אחר כך בעליית הגג לייבוש. מדי פעם הפכו פועלים את האגוזים באתים כדי לאוורר אותם. צליל האגוזים המידרדרים עדיין נשמע באוזני.

יכולת להבחין בעיר סעליש את היותה עומדת במרכזו של איזור חקלאי — בכל עונות השנה. בבקרי קיץ בשעות חמש עד שש הופיעו בעלי הכרמים ומטעי תות־השדה לשכור פועלים לעידור, גיזום ושאר עבודות העונה. בחופש הגדול גם ילדים הצטרפו כדי להרויח איזו פרוטה — במיוחד לעבודות הבציר. סוחרי היין קָנו לפעמים את היבול „העומד" בכרם ואת הענבים „הדרוכים" הובילו בעצמם למרתפים בעיר.

בעונה מוקדמת יותר הובילו את תות השדה לתחנת הרכבת כדי לשלחם לפראג ולשאר הערים הגדולות בצ'כוסלובקיה.

בחלקות קרובות לנהר הטיסה גידלו בולגרים ירקות לשוק בהשקיה אינטנסיבית, לא בהמטרה כמובן אלא בתעלות עץ או סתם דליים.

וכך כל עונה וענף חקלאי הוסיפו גוון משלהם על העיר הסוחרים על בתי המלאכה לתקון כלים חקלאיים, מסגרים ונפחים.

ברחוב הראשי עמדו בצפיפות זו על יד זו חנויותיהם של אחינו בני ישראל סיטונאים וקמעונאים לסחורות מכולת, גלנטריה הלבשה, דברי ברזל וחמרי בניה רהיטים ונעליים, קמח וכלי בית ודברי כתיבה. ביניהם מפוזרים היו בעלי המלאכה השונים חייטים, סנדלרים, שענים, בעלי מסגריה ובעלי בתי מרזח, יצרני מי־סודה, כובענים ועושות פיאות נכריות שבנות סעליש החסודות חבשו אותן. בקצה רחוב הרכבת היה בית דפוס של ר׳ נח יעקב דייטש בו הודפס העתון המקומי בשפה ההונגרית. אחרי פטירתו של הנ״ל הוחכר הדפוס למשפחת רוט. כל אלה נסגרו מערב ששי עד יום שני בבוקר. בשאר ימות השבוע הם נפתחו מבוקר עד ערב כשבעליהם שוקדים בחריצות על פרנסתם, מי בהצלחה גדולה יותר ומי פחות.

ב־״Központ״, היינו במרכז, עמדו בעלי כרכרות שהובילו את בני העיר לרכבת וממנה. הותיק והזקן ביניהם ר׳ שלום מרקוביץ או „שולם־באצ׳י״, איש פשוט וירא שמים. גם עגלה להובלת משאות יכולת למצוא שם, יחד עם כמה בחורים עם שרירים שלא התביישו להרים משא ראוי לשמו.

בערב שבת אחרי המקוה כבר נראו דרך חלונות רבים, נרות השבת דולקות בפמוטות הכסף על השולחן. בעל הבית לבוש „שבת־דיק״ עם סדור תחת בית שחיו צעד כבר אם בניחותא או להיפך בצעדים מהירים בלויית בני ביתו לעבר השול־הויף. שם היה בית הכנסת „חברה משניות״, בית הכנסת „מחזיקי תורה״, ה„שיל״ הגדול ובתי כנסת קטנים יותר של ישיבת הרב ושל ר׳ יוסף ליב קליין.

אבי ז״ל התפלל ב„חברה משניות״ ולא מעט מחויות ילדותי התרחשו כאן. הקהל התפלל בנוסח „ספרד״ אבל ברובו לא היה חסידי. מחוץ לתפילות השתתפו כאן רבים בלימוד פרק משניות בצוותא לפני מנחה־מעריב ועיינו בדף גמרא עטופים בטלית אחרי „שחרית״ בימי חול, גם תלמידי ישיבה ישבו על יד השולחן הארוך מימין לכניסה, בצדו השני היתה הפינה של הספריה, מוסתרת במקצת ע״י המעילים שתלו שם. לשם נכנסו לפעמים נערים צעירים כדי לשוחח על ענינים שעמדו ברומו של עולמנו כגון חדשות מהעולם ואפילו קצת ציונות, שהיתה הס מלהזכיר במקום זה. הויכוחים הפכו להיות לעתים קולניים והשמש והבעלי בתים נאלצו לא פעם להסות אותנו ב„שא־שא״ מרוגז במקצת.

בקצה השולחן מזה ישב כרגיל ר׳ משה כץ בעל הקורא משנים רבות, ר׳ יחיאל רויז שהיה מחלק סוכריות לדרדקי בערבי־שבת כשבאו אל פינתו להגיד לו „גוט־שאבעס״. על ידו היה יושב ר׳ פתחיה עם זקנו הלבן — חסיד בלז ותיק שהיה מספר לעתים דברי חסידות וחידושים מחצר הרבי בקולו השקט והמהיר מעט. עוד ישבו שם ר׳ משה ברלינר הישיש, דן בהיגיון צלול עם ר׳ יוסף קלין או ר׳ אברהם ריכטר ור׳ הירש ליב גרינברגר באיזה סוגיא קשה במשנה או בגמרא.

זכורים לי יתר בעלי הבתים המכובדים משני צדי ה„באלעמער" והיושבים בכותל המזרח ובראשם הרב ר׳ שלמה ישראל שהתפלל בימי שבת רגילים פה — בצדו הימני של הארון, והדיין ר׳ יונתן בנימין מצדו השמאלי, הוא התפלל כאן כל ימות השנה.

בשבת בבוקר הלכנו, זאת אומרת הבחורים הצעירים יותר — לחברה תפארת בחורים לשחרית ומוסף. שם גמרו מוקדם למדי. אחרי הקידוש הגיע תורם של העתונים היהודיים. להרבה בתים הגיע היידישע־צייטונג ממונקאטש, שהיה תחת השפעתו של הרבי ממונקאטש, אורטודוקסי ואנטי־ציוני חריף. למספר קטן יותר של בעלי בתים הגיע ה־יידישע נאכריכטען בשפה הגרמנית שהופיע בפרעשאוו, שכיוונו היה אגודאי. היה גם „יידישע פרעסע" מפרישבורג ועתונים ציוניים בשפה ההונגרית מטרנסילבניה. גם העתון Szöllősi Ujság הגיע בימי ששי ואעפ"י שעיקר עניינו היוו חדשות מקומיות כלליות, רוב קוראיו יהודים היו וכן גם העורך (גרינפלד בובה שנהרג בכלא ההונגרי אחרי 39, בגלל הכיוון הפרו־צ׳כי של העתון).

בימי חול כמובן קראו את העתונים המרכזיים או המחוזיים עפ"י רוב בשפה ההונגרית. מספר ידוע של עתונים הונגריים היה מגיע גם מבודאפשט (הכוונה בימי השלטון הצ׳כי) כגון ה־ Pesti Napló הדור הצעיר יותר שהספיק כבר ללמוד את השפה הצ׳כית קנה את ה־A–Zet ואחרים לפי ההשקפות הפוליטיות או ההרגלים שלו, לרוב בקיוסק של הלפרט. כשהשלטון הפך להיות הונגרי העדיפו „עמך" לקרוא ב־Magyar Nemzet שבו אפשר היה (בין השיטין לפחות) גם בימי המלחמה והודעות הנצחון של הנאצים, לשמוע מה הולך באמת.

חלק לא מבוטל מהנוער — כעתה כן אז — קרא בעיון רב את ידיעות הספורט המקומיות והארציות ואף הבין־לאומיות, כשהדגש היה על ענף הכדורגל, כמובן.

לקראת הצהרים הובאו החמין ממאפית משה מאיר ועד מהרה הסבנו לטשולנט המסורתי עם הזמירות ועל פי רוב עם בחור ישיבה, אורח לצהריים. אחר הצהריים נלמד איזה פרק בגמרא ובימים יפים נערך טיול אל מחוץ לעיר, עד לשעת המנחה והשלוש־סעודות.

המנהגים והתפילות היו קבועים לשבתות ולכל אחד מהחגים והם זכורים היטב לרובנו ואזכיר רק כמה מהם.

חודש אלול בראשית הסתיו ותקיעת השופר בכל בוקר הזכיר לכולם כי ראש השנה והימים הנוראים קרובים. ביום ראשון שלפני ראש השנה עבר השמש הזקן על פני הבתים, דפק בדלתות וקרא „שטייט אוף צי סליחות". עד מהרה התאסף כל הקהל בבית הכנסת הגדול וקול הרינה והתפילה נשמע במרום. הרב ר׳ שלמה ישראל אמר דברי כיבושין בקול חנוק דמעות והחזן ר׳ ראובן חיים עבר לפני

התיבה עם מקהלה של בני סעליש בעלי קול חזק ונעים, שהנעימו בזמרתם גם בשאר הימים הנוראים. המקהלה עצמה בהנהגת ה„הקורדיריגנט" התאמנה זמן רב לפני החגים עפ"י רוב בלשכות הצדדיות של השול ובבית החזן עצמו, שהפך בית ועד וגם בילוי חברתי עבורם.

בא' דראש השנה גם אמר הרב דרשה לפני תקיעת שופר כשהוא דן בעניני דיומא בדיני ומנהגי החג ובעיקר קורא לתשובה ובקשת רחמים וסליחה מאת האלוקים. והציבור — אלוקים היודע — אמנם זקוק היה לרחמים אלה — כל שנה יותר ויותר.

אחר־הצהרים הלכנו „תשליך ווארפן" אל הבאר בחצרם של משפחות כץ ורוזנטל בסמוך לבית הכנסת.

בערב יום־הכיפורים אחרי תפילת שחרית ישבו בעלי הבתים בקבוצות של שלוש להתרת נדרים. אחרי הצהריים אחרי המקוה באנו עם אבא ז"ל לבית הכנסת כדי לשלם את חובותינו וגם לתרום לכל מיני אגודות שצלחותיהן היו ערוכות על השולחן. אחדים מן הותיקין באו כדי לספוג מלקות תוך כדי אמירת „ועל חטאים" בכוונה גדולה.

אחרי הסעודה המפסקת התחילו להגיע האמהות בלבוש וצעיף לבן והאבות עם הקיטל — לבית הכנסת שבו דלקו נרות נשמה הרבה וכולם התחילו לומר בשקט ובכוונה רבה — תפילה זכה. כשהתחיל להחשיך פתחו שלושת זקני העדה המכובדים ב„על דעת המקום ועל דעת הבריות" ואחרי כן שרו הכל ג"פ את תפלת כל נדרי בניגון עתיק היומין. אחרי התפילה איחלו הכל חתימה טובה זה לזה תוך כדי בקשת סליחה על ענינים שבין אדם לחברו.

בערב יום הכיפורים וביום הצום עצמו היו בתי הכנסת מלאים וגדושים וגם מי שהוקירו רגליהם מבתי הכנסת כל ימות השנה באו לפחות ל„כל נדרי" בערב. ול„מזכיר" לפני תפלת מוסף. ואז לא רק בתי הכנסת אלא גם „הפוליש" והחצרות שלפניהם מלאו קהל.

במוצאי התענית נאמרה תפילת מעריב בהרגשת הקלה ושמחה. לאחר התפילה מיהרו כולם לטעום משהוא אחרי הצום. בבתים רבים התחילו עוד באותו ערב להכין קישוטים לסוכה — שבבנייתה המשיכו לעסוק עד ערב החג. באותם כמה ימים פשטו מוכרי הסכך בעיר וכן יהודים טובים שעסקו במכירת ארבעת המינים. הכל דיברו באתרוגים ולולבים והפגינו מבינות מפליגה בהם. החנות הותיקה לאתרוגים היתה של ר' אהרן פרידמן מוכר ספרים וחסיד סטמאר, אבל גם אחרים שלחו ידם במסחר שהזמן גרמו. את קירות הסוכה במידה ועשוה מעץ לא היה

צורך לקנות. אפשר היה לשכור קרשים מסוחרי העצים כמו זלמן יוסף הרמאן ואחרים.

ההכנות ועשיית הקישוטים נעשו בהשתתפותם הנלהבת של הילדים שעשו „כוכבים" ושרשרות מנייר ותלו פירות וביצים וענפים על הקירות והסכך. אח"כ בסוכות אפשר היה לבקר בחצרות השכנים ולהתפעל מהסוכה שלנו, שהיא אחרי הכל היפה מכולם.

בערב החג התקיימה הסעודה בפעם הראשונה בסוכה היפה, ולפניה נאמרו מלות „הזמנת האושפיזין". לפעמים ניתך גשם ולדאבון לבנו נאלצנו להעביר בחפזון את כל הסעודה לבית. היינו אסירי תודה אם נותר משהוא מהקישוטים שכה טרחנו בהם — על הקירות ליתר ימי החג. בחצרות שיחקו הילדים בימי החג — באגוזים. היו משחקי אגוזים שונים, באחד מהם העמידו כל המשתתפים את אגוזיהם בשורה אחת, כשהעומדים במרחק מסויים מנסים לגלגל ולהפיל אגוז בראש השורה או הקרוב אליו ככל האפשר. המנצח זכה בכל האגוזים — משמאלו של זה שהפיל. משחק אחר פופולארי היה העמדת „קופות" של 3 אגוזים והרביעי מוצב עליהם. המשתתפים משדלים לקלוע בזה אחר זה ב„קופקות". הקולע זוכה בכל הקופקות שמצליח להפיל בקליעה אחת. המשחק מתנהל בקולניות ובהתרגשות ובמתן עצות מצד „הקיביצערים" העומדים בצדדים. לפעמים מישהוא (לרוב מהמפסידים) מקים מהומה וכהרף עין כל האגוזים במשחק נחטפים, ורב הרוגז והבכי.

הושענא רבה היה יומם של מוכרי הערבות, השכם בבוקר. בבית הכנסת אחרי תפלות הבוקר נראו בכל מקום הערבות החבוטות אחרי „הושענות־קלאָפּן". בערב שמחת תורה היו עיקר ההקפות. הילדים הופיעו עם דגלים מנייר ועם תפוח בראש הדגל, הוריהם רקדו עם ספרי התורה הישנים בידיהם וכל אחד השתדל לעשות הקפה אחת לפחות, בהזדמנות זו הושרו כל השירים. אחדים מהם אפשר היה לשמוע רק בשמחת תורה. ביום שמחת תורה עלו כולם לתורה שפרשיותיה האחרונות נקראו שוב ושוב כדי שיספיקו עליות לכולם. גם הדרדקים מתחת לגיל י"ג עלו לתורה — כולם תחת טלית אחת „עם כל הנערים", מראה עליז ומשעשע. אחרי זה עלו „חתן תורה" ו„חתן בראשית" המכובדים וקראו בניגון חגיגי את דברי הפיוט המיוחד להם.

גם יתר החגים הביאו אתם את ניחוחותיהם המיוחדים השמורים בזכרוננו לטוב, כמו חג החנוכה עם משחקי הקלפים, ובאביב חג הפסח עם הסדר והאפיקומן. בליל שביעי של פסח הלכו רבים להשתתף בליל שירת הים בחצרו של הרבי

מ„ראז׳עוו״. העמידו שם גיגית עם מים וכולם קפצו מעל הגיגית תוך כדי אמירת „אז ישיר משה״ ושירה נלהבת בהנחייתו של ר׳ אהרן פרידמן — מוכר ספרים. לקהל חולק ספירט חם בתוספת קובית סוכר. למחרת — באחרון של פסח אחר הצהריים הוזמנו כל מתפללי בית הכנסת „חברה משניות״ אל ביתו של ר׳ משה שורץ, תוך כדי כיבוד בפירות ולייקאך נאמרו דברי תורה והושרו שירים, הכל מעניני דיומא. סעודה דומה התקיימה אצל ר׳ משה שורץ גם בשמחת תורה.

אחרי ה„ימים הנוראים״ בא אלינו הסתיו עם מראות נשירת העלוה ההולכת ומצהיבה ומאדימה ומכסה בסוף את המדרכות והחצרות. גם עובדות כאלה „בנא־ליות״ נחרתות בזכרונו של נער צעיר.

ב„חדר״ התחיל „זמן״ החורף ובבתי־הספר העממיים של סעליש — שנת לימודים חדשה. רובנו — נדמה — ביקר בבית־הספר הצ׳כי שם רוב התלמידים היה יהודי. בזמני היה בית הספר העממי הצ׳כי על יד בית החרושת לטבאק והכיתות הגבוהות (polgári iskola) היו במקום אחר.

השפה היתה בהתחלה קשה לרובנו אבל הרוח הנושבת בבית הספר היתה חופשית ודמוקרטית וגם איפשרה אחר כך התקדמות בבתי־ספר גבוהים יותר. בהיות השפה שפת המדינה היא היתה נחוצה בקשר עם משרדי המימשל השונים.

מספר מסויים של תלמידים למד בבית הספר הרוטיני וכן מספר מסויים בבית הספר העברי. אחדים למדו בבית הספר למסחר (משך הלימוד — שנתיים).

בית ספר תיכון לא היה בעירנו ולכן נדדו התלמידים לחוסט שהיה בו תיכון לדוברי רוסית ולברגסאס (לדוברי ההונגרית) ולמונקאץ׳ לתיכון העברי המצויין שהיה בו. אחדים גם לאונגוואר הגיעו (לתיכון העברי). בסך הכל מספר הפונים לבתי ספר תיכוניים לא היה גדול. רוב התלמידים הסתפק ב־8 כתות בית־הספר העממי, חלק גדול למד אחר־כך בישיבות אם בעיר עצמה ואם בערים אחרות קרובות או רחוקות יותר. חלק לא מבוטל של הנוער נשאר בבית ועזר בחנות של הוריו או בבית המלאכה או שהשתדל בעצמו ללמוד מלאכה כלשהיא.

בסעליש עצמה התפתח הווי של ישיבות גדולות וקטנות יותר. ראשית היתה הישיבה של הרב ר׳ שלמה ישראל ז״ל בו למדו בני בעלי הבתים בעיר ובחלקם מבני הכפרים והעיירות שבסביבה. אח״כ היתה ישיבה קטנה — זמן מסויים — בבית הכנסת הקטן ע״י חברה משניות. הוא נוהל ע״י ר׳ יוסף ליב חתנו של הדיין ר׳ יהונתן בנימין. אח״כ קיים הרב מיורע, גרינולד, שהיה הדיין בשנים האחרונות ישיבה שהיה לה גוון חסידי כלשהוא. כמה „זמנים״ באמצע שנות השלושים היתה ישיבה של ר׳ לייביש גוטמן ז״ל בבית הכנסת הקטן בבית רויז ע״י טחנת הקמח של כהן את וירצברגר. ר׳ לייביש היה תלמיד חכם גדול אבל אדם מפוזר במקצת.

הוא נהג לקרוא פרק מתוך ספר מוסר כל שהוא לפני ה„פארלערנען" של השיעור בגמרא. תלמידיו היו בני סעליש באופן בלעדי.

ישיבה אחרת היתה זו של הרבי מסאפינקא. התלמידים למדו וגם התפללו בחדר הרבי. מיעוטם היה מבני העיר ורובם באו מעיירות וכפרי קארפאטו־רוס ומארמארוש שמהם באו גם רוב חסידי סאפינקא. הבחורים בחלקם היו סמוכים על שולחנו של הרבי ובחלקם אכלו „טעג" אצל בעלי הבתים מחסידי ואוהדי הרבי בעיר וסתם בעלי בתים. אחרים תמכו בישיבה זאת בסכומי כסף. חוץ מהלימודים הושם כאן הדגש על התפילה, ויכולת לראות ולשמוע את הבחורים מתפללים בנוסח הספינקאי המלאנכולי קצת רובם חגורים באבנט („גאַרטל") מסביב למתניהם — כדרך החסידים.

אע"פ שאבא לא נמנה עם החסידים, נהגנו לבוא לפעמים ל„טיש" בשבתות וחגים. הרבי היה טועם משהוא מהמנות שהוגשו על טסים גדולים ואחר כך מחלק שיריים. החסידים שלא זכו לקבל מידי הרבי היו נדחפים במרץ רב כדי לחטוף מהשיריים.

בימי חג היתה שירה רמה מלווה את ה„טיש". זכור לי חסיד אחד ור' ניסל שמו שנמוך קומה היה, שנהג — כאשר ההתלהבות הגיעה לשיאה — לקפוץ על שולחנו של הרבי ולרקוד שם כשהשאר מעודדים אותו במחיאות כפיים.

בנו של הרבי, ר' ישראל חיים ניהל את הישיבה במשך שנים, היה גדול בתורה ובאגדה. הוא היה נוהג לספר באגדות חז"ל ובסיפורי רביים ב„מלוה מלכה" במוצאי שבתות. בתו של הרבי, הרבנית שיינדיל היתה אשתו של ר' אביש הורביץ הרב מקראלי (Nagykároly) בטרנסילבניה. בנו ר' יעקב יוסף שליט"א הוא האדמו"ר הנוכחי. הוא מקיים כיום בבני־ברק את מוסדות סאפינקא וביניהם את הישיבה.

חלק מתלמידי סעליש הלך ללמוד לישיבות מחוץ לעיר, כמו לחוסט הסמוכה, לאונגוואר, לקאסאני ויותר רחוק לישיבות אויבערלאנד, דונאסערדאהעלי, גאלאנטא, פאפא, בהונגריה ועוד.

כאמור חלק מהנוער לא הלך לישיבות. חלקם למד בבית הספר למסחר בעיר. רבים השתדלו לרכוש מקצוע. מספרם של אלה התרבה מאוד בימי הכיבוש ההונגרי כשהפרנסות במסחר התמעטו. רבים נסעו בעיקר לבודאפשט ללמוד איזה מקצוע במפעליה השונים.

אפשר בכל זאת לומר שכל בית ויהיה הוא העני ביותר קיים אוירה של רצון לדעת יותר לרכוש השכלה ודעת אם לא בבתי ספר אז בדרך אוטודידאקטית, לבד. עאיפה זו, תכונת יסוד זו נשארה טבועה ברבים מבני סעליש, ועובדה זו איפשרה

להם — בין השאר — למצוא את עצמם מחדש אחרי השואה, כאשר, רובם ככולם נשארו יתומים מאב ואם בעולם הגדול.

על אף ההשפעה הרבה שהיתה ללימודי התורה ואוירת תורה עם דרך ארץ שהיתה כמעט כללית בעירתנו היה הנוער פתוח גם להשפעות שונות אחרות וכדאי להרחיב עליהם קצת את הדיבור.

ראשית נזכור כי בתי הספר העממיים ובמיוחד הצ׳כי והעברי התנהלו ברוח של חופש דעות ועידוד המשך ההשכלה. גם אלה שלא המשיכו בלימודים נשאר בהם הרצון העז לקרוא ולהתפתח. המורים הצ׳כיים (עכ״פ הטובים שבהם) עודדו את הרצון לטייל בטבע, לקרוא ספרות טובה ועניין בנעשה בעולם מסביב.

אותם נערות ונערים שהספיקו ללמוד בבתי ספר תיכוניים ואחר כך באוניברסיטאות בפראג ובריון הביאו גם הם הביתה משהוא מהרוח השוררת בערים ההם.

היתה גם עתונות יומית ופריודית בשפות הצ׳כית ההונגרית והגרמנית. כל אלה נקראו ע״י הצעירים וחוץ מידיעות ופרשנות פוליטית הביאו גם רוח אחרת לשורותיהם. בבתים לא מעטים היו ספריות (חוץ מספריה עירונית לא קטנה — שמנוייה היו ברובם יהודים) שסיפקו את היצר של רבים וטובים לקרוא, ליהנות ולהוסיף דעת. אפילו קריאת רומנים „בפרוטה" שלא נכתבו לאניני הטעם דוקא, ואולי דוקא לכן — השפיעו על ליבם ושכלם של רבים מנערי ונערות העיירה ולא במיוחד בכיוון יראת החטא וקיום מצוות...

עצם האפשרות לנסוע לערים ומקומות אחרים והמפגש עם נוער אחר בכל מקום בצ׳כוסלובקיה השפיעו את השפעתם על צעירים מעיירות כמו סעליש. אחד ממקומות אלה היה הצבא הצ׳כוסלובקי שבני סעליש רבים שירתו בו בשנותיה הקשות של הרפובליקה. היה קיים גם רגש הזדהות ניכר אתה.

הדבר שהשפיע ביותר על הדור הצעיר היתה בלי ספק הציונות, הורים רבים וטובים חרדו חרדת אמת מההשפעה הזו על צאצאיהם. חלק מהתנועות הציוניות לא היו דתיות במיוחד והם בעקיפין גרמו להתרופפות המשמעת שהיתה לפני כן מובנת מאליה בכל בית יהודי — מאז ומתמיד. אבל הרעיון הציוני ומה שקיפל בתוכו עבור כל אחד ואחד מהצעירים היה חזק מאוד בעיירתנו. גם השוויון והדמוקרטיה בארגוני הנוער הציוניות כח משיכתם היה גדול על צעירים וצעירות מכל השכבות החברתיות. כאן היה המקום בו יכלו להתפתח חברות וידידות בלי המגבלות החברתיות של יחוס, עושר ומעמד שהיו חריפים למדי בעיירה. ובאמת בתנועות השונות ההערכה כלפי היחיד באה בעקבות תכונותיו האישיות, התמדתו, נאמנותו ובכלל תרומתו לחברה. התנועה היוותה גם מיפגש בין נערים ונערות

שחיפשו הזדמנות לבילוי נעים, לטיול בחיק הטבע, לעיסוק בספורט או בשחיה בנהר הטיסה. לכל אלה היו התנועות — מסגרת טבעית.

אמנם בענין העיסוק בספורט יש לציין שהיו לכך גם מסגרות אחרות, כוונתי קודם כל לאגודת הכדורגל NTK (Nagyszöllősi Torna Klub) שלפי עדותו של אחד מותיקיה מיכאל (מעצי) שטין התחילה בימים של לפני מלחמת העולם הראשונה. הכדורגלנים בימים ההם היו סמי רובין, פרידמאן (פאביאן) יעקב היללר דזשו ובראון ניקה.

בשנות העשרים בסביבות (1925) נוסדה האגודה NTK שרוב חבריה היו יהודים. מחוץ לאלה שכבר מנינו היו פעילים בה אז האחים שנדור ובילה רוזנר האחים גרינפלד בובה ושנדור (שהיה ראש הקבוצה) ארנו פביאן, איזיקוביטש יידקה ליבי בומי וגם כמה צעירים גויים כמו ורגה (השוער). בהתחלה שיחקו ב־ Vásártér אח״כ בהשתדלותם של בעל הקרקעות נתן שטינר וד״ר קון בילה העמידה העיריה לרשותם מגרש ב־ Városkert.

אחרי 3 שנים בערך הקבוצה התפלגה והצעירים הנוצריים הקימו להם את קבוצת .N.S.E שקיבלה גם מגרש ברחוב טוליפאן מהכנסיה. .N.T.K שינה את שמו ל־מכבי. המגרש ב־ Városkert המשיך לעמוד לרשות הקבוצה היהודית. היתה זאת קבוצה טובה למדי ברמה של האיזור והתמודדה בהצלחה עם קבוצות הכדורגל של הצ׳כים במקום ובערים השכנות.

היה גם מגרש טניס ובאולינג שהוקמו בהשתדלות ספורטאים מבין הפקידות הצ׳כית אבל היו להם קהל ידוע מבין הנוער היהודי חובב ספורט זה.

בחורף היתה גם אפשרות החלקה על הקרח על בורות המים הקפואות בסביבות בית החרושת ללבנים, כל אלה היו פופולריים למדי בציבור.

כאמור, רבים מהנוער הסעלישי לא היו ציונים. ראשית היו בני הבעלי־בתים מתפללי בית־הכנסת הספרדי. רובם חסידי סטמאר שלמעשה התנגדו לכל דבר ציוני. הם היו מרוכזים מסביב בית־הכנסת הספרדי והיתה להם „חברת בחורים התאחדות חרדים, מקומם היה בחצרו של ר׳ יעקב וייס (המסגר).

קבוצה אחרת וחשובה של הצעירים תלמידי ישיבות לשעבר, הגם שלא היו הסידים, אבל המשיכו פחות או יותר בדרך חייהם המקובל עליהם ועל הוריהם אלה התרכזו סביב „אגודת תפארת בחורים״ שהיתה מלבד בית־תפילה גם מעין מסגרת חברתית לנוער שחשב עצמו ל„באלבאטיש״. איזה זמן היה נהוג למשל לקנות גביע כסף (א זילבערנער בעכער) לכל בחור שמתחתן. האחרון שקנו לו היה בנימין דוד יוסף, ונקנה אצל ר׳ שמעלקא קליין ז״ל. זכורה לי הצגת „יוסף שפיל״ שהוצגה באחד החורפים בבימויים של משה רכטר ויוסף רוזנברג. היה

זה מבצע מרשים בהיקפים של העיירה. „תפארת בחורים” נוסד בסביבת שנת 1926 מקומו הראשון היה בחצר בו גרו משפחת וולסוביץ׳ (הסנדלר) ומשפחת קלאר (נגרים) אח״כ נדד למקומות שונים בעיר. בזמני היה תפארת בחורים בחצרו של ר׳ זלמן יוסף הרמן וגם בביהכ״נ של ישיבת הרב.

היו צעירים אחדים שהיו קרובים למפלגה הקומוניסטית ואף פעילים בה כמו רוט הקטן וכדומה, שהיו מרוחקים למדי מיתר הנוער היהודי בכלל. יחד עם זה צריך לציין שהשתייכויות אלה לא היו חריפות מדי והאוירה היתה ידידותית וחברית באופן כללי.

שינוי גדול בחיינו ובאורח חיי הנוער בעיירה בא עם „שחרורנו” ע״י ההונגרים ב־15 במרס. כהרף עין נפסקה הפעילות הציונית הרשמית. ההרגשה היתה שההתפתחות נזרקה אחורנית בעשרות — לא, במאות שנים. חלק קטן מהנוער ניסה ואף הצליח לצאת בכיוון ארץ־ישראל. כמו יעקב וילינגר, האחים גרוס ועוד, יתר הנוער ישב והסתכל בדאגה מה יילד יום? התחלנו להרגיש את האווירה הדחוסה של מדינת הונגריה לעומת החופש והפתיחות שהיינו רגילים לו תחת השלטון הצ׳כי. מהר מאוד גם התחלנו להרגיש את אוירת השנאה כלפי היהודים. חוקים וצווים לצמצום השפעתם ודחיקת רגלי היהודים מן הפרנסות שהורגלו בהם במשך דורות — באו בתכיפות בזו אחר זו. משפחות רבות שמטה לחמן נשבר — בניהם נאלצו לצאת לעבודה פיסית ואחרת שאפשר היה למצוא בעיר הבירה בודאפשט. גם קשרי המסחר שעדיין היו קיימים, פנו בדרך הטבע לעבר בודאפשט וערים אחרות בהונגריה. ויהודי סעליש החלו לנסוע לשמה אעפ״י שנסיעה אחת כזאת ארכה לילה שלם ברכבת והיתה קשורה לא אחת בהטרדות לא נעימות מצד הג׳נדארמים ההונגריים, החיילים וסתם חוליגאנים שנטפלו ליהודים ובמיוחד לבעלי הזקן שבהם.

לאט לאט התחילו גם אנשי תנועות הנוער למצא קשרים חדשים עם חבריהם בהונגריה, התחילה ההתארגנות מחדש.

בתקופה מסויימת השיגו הנהגות התנועות בבודאפשט ליגליזציה בצורת אירגון צופים עירוני, ובצורה כזאת עלה בידם לארגן חלקית מחדש קינים בערי השדה (את אלה כבר באופן לא ליגלי). גם שליחים נשלחו פה ושם אל הקינים במקומות כך בשלב מסויים הגיע לסעליש חנה שטרן מהשומר־הצעיר ו־נשקה גולדפרב (תבדל״א) אל סניף „החלוץ־הצעיר”.

התנאים החדשים, הלחץ שהופעל על היהודים מכל צד, גרם איכשהוא לכך שנוער רב ורבגוני מבחינת נטיותיו והתעניינותו, דתיים ופחות דתיים, הרגישו יותר קירבה זה לזה. היתה יותר הבנה כללית ואף יותר רצון לפעול ולעשות משהוא

לטובת הכלל. במבט אחורנית אני שייך לאלה המצטערים צער רב על שנכונות ורצון טוב זה לא נוצלו ביתר אינטנסיביות. אולי אפשר היה להציל כמה וכמה נפשות ע״י פעילות יותר נמרצת בענין הבריחה או ה„טיולים״ כפי שקראו לזה אז, כפי שזה נעשה ביתר הצלחה בעיר הבירה. אלה כמובן הרהורים בלבד. למעשה התגלגלו הענינים בקצב — בכיוון אחר לגמרי.

עם התחלת המלחמה נגד ברית המועצות והצטרפות ההונגרים אליה, גוייסו יהודים עד גיל 52 לצבא ההונגרי, במדי צבא ביניהם ותיקים, שהיו להם אותות הצטיינות מימי מלחמת העולם הראשונה כמו ר׳ יוסף ריכטר, געלב אדולף, רוט פערענץ ועוד. יותר מאוחר בשלב מסויים הורידו מהיהודים את המדים. מעתה לבשו את בגדיהם האזרחיים ורק כובע צבאי עם סרט צהוב על השרוול הושארו להם, כסימן שהם שייכים למחנות העבודה. בשלב ראשון הם הופעלו בתוך גבולות הונגריה אבל עם התקדמות המלחמה לתוך רוסיה התחילו להעביר אותם לתוך פולניה ולחזית המזרחית. ההונגרים העבידו את עובדי הכפיה היהודיים בכל עבודה קשה בצבא כמו הובלה, טעינה ופריקת חומרים, בניית ביצורים ותעלות אנטי־טנקיות בחזית ובקרבת החזית. העבודה היתה קשה ורוב היהודים לא היו מורגלים בה. ככל שהתרחקו מהונגריה והאספקה היתה קשה יותר כך נעשתה התזונה פחותה וגרועה יותר והאנשים נחלשו. עוד יותר קשה היה מצבם של בחורים שעל אף הכל המשיכו לאכול כשר. הבגדים והנעליים החלו להיקרע ומלכתחילה לא היו מתאימים לחורף הקשה ברוסיה. ואחרון אחרון היחס ההולך ומקשיח מצד ה־"Keret" המסגרת של מפקדים זוטרים מהצבא ההונגרי שהפגין את „אהבתו״ לעם ישראל והפליא מכותיו, קללותיו ושאר עינוייו בנתונים לחסדיהם. תוך כדי כך — לא אחד הפך בעל כרחו עד למה שקרה לכלל עם ישראל באותם שטחים ולמה שעוללו הגרמנים, ההונגרים ועוזריהם האוקראינים, הפולנים וכל השאר. כל אחד נשא עמו את חרדתו למשפחתו בבית, ממה מתקיימים ומה יעלה בגורלם בסופו של דבר.

בסוף שנת 1942 ובמשך 1943 התחיל הצבא הגרמני ועמו היחידות ההונגריות לספוג מפלות ולסגת, מצבם של ה־ (muszosok) היינו אנשי פלוגות העבודה. הורע עוד יותר. חלק מהם התחילו להסתתר ולחפש דרכים להגיע לצד הרוסי. לא מעטים מהם נפלו בימים ההם במקומות שונים. שמותיהם מופיעים במקום אחר בספר זה באופן חלקי.

היו כמובן בעירנו כאלה שניסו להישאר בבית ולא ללכת למחנות עבודה. אחרים גוייסו אבל הצליחו להישאר במסגרת מחנות העבודה אבל בתוך גבולות הונגריה.

לסעליש הגיעו בחורף 1943 כמה פלוגות עבודה עם בחורים יהודיים מ„מאמעלאנד" ושהו בה כמה שבועות. היו ביניהם אנשים בעלי השכלה ויכולת אינטלקטואלית רבה. הם אפילו קיימו הצגה — לחנוכה נדמה לי — ואחריו ערב שיחה ואירוח לנוער. התפתחו יחסים טובים וחבריים ביניהם ובין הנוער המקומי וגם עם משפחות רבות.

באותו זמן בערך הגיעו ידיעות ראשונות על הזוועות בקנה־מידה מפלצתי שמבצעים הגרמנים ביהודים בשטחי פולין הכבושה. פה ושם הסתנן איזה פליט משם לעיירה ולן בבית הכנסת או אצל אחד הבעלי־בתים בסודי־סודות. אחד כזה התארח גם אצלנו כמה לילות והוא תיאר לאבי ז"ל את יהידות ה„זונדר קומנדו" או יודן קומנדו של הס"ס ימ"ש. גם מתנועות הציוניות בבודפשט הגיע חומר שהזכיר בפעם הראשונה במפורש את השואה המתחוללת בפולין.

פליטים הגיעו גם מסלובקיה הקרובה ומהם שמענו על הגירושים וחטיפות הנשים ושאר הרדיפות של ה־הלינקה גארדה בסלובקיה.

יחידים הצליחו לחזור מאוקראינה מאותם המשפחות שגורשו לסביבת קמנץ־פודולסק עוד ב־1941 (עליהם מסופר במקום אחר בספר זה).

נעשו מאמצים להשגת ניירות מזוייפים לכל סוגי הפליטים האלה וגם לבני העיירה עצמה והסביבה שלא יכלו להשיג דוקומנטים כשרים אף על פי שהתגוררו כאן זה זמן רב. אם בגלל רישומים לקויים או חסרים לגמרי בכפרים ובעיירות או מסיבות אחרות.

פליטים מסלובקיה ומקומות אחרים התגוררו אצל קרובי משפחה או אחרים וזה היה סיכון לא קטן להם ולמארחיהם. היו גם גילויים אחרים רבים של עוז רוח ועזרה הדדית, שהשתדלו לעזור לזולת במצב קשה ככל שידם משגת כמו אותו בחור ממחנה עבודה ששירת אצל מפקד מטה גבוה בקושיצה. כיוון שנודע לו שיהיה דיון על שיחרורים לרבנים (היתה תקופה שרבנים היו פטורים משרות במחנה עבודה) דאג שניירותיו של הדיין ר' שמואל גרינולד יהיו על שולחנו בזמן הדיון. או במקרה שני של אברהם גולדברגר שניסה להשתחרר משם ע"י כך ששם עצמו משוגע. הבחור הנ"ל יוסף רוזנטל דאג להפיץ בין הקצינים ההונגרים שר' אברהם אמנם ידוע היה כאדם לא נורמאלי בבית.

ב־15 במרס 1944 נכנס הצבא הגרמני להונגריה ויום או יומיים אחרי זה נכנסה יחידה מהצבא הגרמני גם לסעליש. מפקדת הגיסטאפו שבא יחד אתם — התמקמה בביתו של ד"ר קון בילה. הוטל איסור על יציאת יהודים בלילות לרחוב. הקהילה נצטוותה להחזיק שרות של 24 שעות על יד הטלפון ב־פארטפוגו־אירודה כדי לקבל את פקודות הגרמנים בכל עת.

מאותו יום אי אפשר היה גם לשלוח או לקבל מברקים. גם ברכבת אי אפשר היה כבר לנסוע בעיקר מחמת הסכנה שבדבר. כל איזור קארפאטורוס נותק במידה רבה מהמטרופולין כאשר — זמן מה אחר כך — כשחלק מיהודי סעליש כבר נשלחו לאושוויץ — הצלחתי להגיע לבודאפשט והתקשרתי עם אנשים מ־ועד ההצלה וסיפרתי על מה שקרה בסעליש — הם טענו שזאת העדות הראשונה על מה שקורה ב־פ.ק.ר. מרחק של 500 ק"מ בערך מהעיר.

אחת הגזירות הראשונות היה לחבר רשימה מעודכנת של כל היהודים בעיר עם כתובותיהם המדוייקות.

במשך הזמן גוייסו בשקט (בלי שהדבר יגיע לאוזני היהודים) אנשי ה־לבנטה (ארגון טרום־צבאי בצבא ההונגארי) חברי מפלגות ה־ nyilas ואוהדיהם השונים וכן השואבים המעטים (מיעוט דובר גרמנית) שהיו בעיר, לקראת הכנסת היהודים לגיטו.

במוצאי חג הפסח התגנבה שכנה רוטינית לביתנו ובהתרגות ספירה שמכינים דברים רעים ליהודים וכדאי שננסה להציל את עצמנו. פרט אחד השכנה לא סיפרה: שעל הבתים ובפינות הרחובות היו כבר אותה שעה מודעות מטעם השלטונות שאסור בשום פנים לעזור ליהודים לברוח — או לבזוז את הרכוש מבתי היהודים המתרוקנים וכו'. העבריינים יוענשו קשות ועוד.

למחרת לפנות בוקר דפקו על דלת הבית חזק, היו אלה 2 ז'נדרמים הונגריים ואחד מה„לבנטה" הם פקדו להתלבש ולשים את הכסף והתכשיטים על השולחן, כל זה נעשה בשקט ובעזרת מלים ספורות. הבית נסגר ותוך זמן קצר מצאנו עצמנו בבית הכנסת הגדול.

בחצר בית הכנסת ישב איכר שואבי צפצאואר בהיותו איש מהמקום והכיר את היהודים, היה רומז לגרמנים את מי לקחת לחקירה בענין כספים ודברי ערך.

בלשכה הצדדית של בית הכנסת הגדול היו אנשי ס.ס. בעזרת בלשי משטרה מענים את הרב ויהודים מכובדים אחרים כדי שיגלו היכן הסתירו דברי ערך, כסף ותכשיטים. הנשים נחקרו לחוד על ידי מילדות מבית החולים המקומי. הללו לא התביישו לחפש גם במקומות עדינים. אחת כזאת לקחה את התכשיטים שהפשיטה מאחת הקלינטיות שלה — כשהבלש הנוכח עושה עצמו לא רואה — בטענה שהיא רק תשמור אותם למענה וכאשר תחזור היא תחזיר לה אותם „כמובן". יותר מאוחר גם בית המטבחיים שבחצר בית־הכנסת גם שימש בית סוהר. ריצפת הבטון שם התאים במיוחד למטרת עינויים.

בבית הכנסת עצמו היו כבר יהודים רבים אחרים ובמקום מוגבה כל שהוא עמד איש ס.ס. עם מקלע וצרח שכולם יסתכלו קדימה ושיהיה שקט אחרת הוא

יורה. אי אפשר לשכוח את הפנים המפוחדים ואת היאוש השקט הניבט מהעיניים באותו בוקר איום שלאחרי פסח.

מדי פעם קרעה את השקט צעקה יותר נכון מין יללה מפי הרבי הזקן מסאפינקא, שהיה חולה מאוד אז — כשבני משפחתו מנסים להשקיטו כל הזמן.

בינתיים התמלא בית הכנסת הגדול וגם בית הכנסת הסמוך והתחילו להעביר את היהודים לבתים בשטח שהוכרז כגיטו — דהיינו בשטח הגובל בבית העלמין היהודי בצד אחד רחוב קיראלי, מאגיארשור ורחוב אילונוק ביתר הצדדים. הגויים המעטים שגרו בשטח זה עד אז, הועברו לבתים שהתרוקנו מדייריהם במקומות שונים בעיר.

תושבי הגיטו החדשים יכלו בשעות ובימים הראשונים לצאת עם ליווי להביא חפצים אישיים מעטים ואוכל. באותו זמן התחילו להסתדר ולהצטופף בבתים המעטים שהיו בשטח לעומת העם הרב שהגיע לכאן. לאחר 4—3 ימים התחילו להגיע אנשי העיירות והכפרים מהסביבה בעגלות עם סוסים ורגלים עם ילדיהם ומעט המטלטלים שלהם. הצפיפות נעשתה יותר גדולה. האנשים התחילו להתגורר עד 50 נפש בחדר אחד. למעשה השתדלו רוב האנשים להיות בחוץ ולא בחדרים במשך היום ואם אפשר גם במשך הלילה. הוכנסו לגיטו סעליש כאמור כ־4700 מבני סעליש אבל בסך הכל היו בה כ־11.000 נפש.

נעשו נסיונות לארגן קצת את החיים בתנאים האלה אם כי בלי הצלחה יתירה אחת הבעיות המטרידות היה ענין הסניטציה, הניקיון. ד״ר קלנר עם כמה נשים מתנדבות היה עובר מדי פעם בחדרים לבדוק את המצב ולהאיץ באנשים שיורידו את הזקנים ויסתפרו. יום אחד נכנסו קציני הגסטאפו לגיטו ופגשו שם חלק מאנשי הפארטפוגו־אירודה. אלה אמרו שיש מחסור במים לשתיה ורחיצה. הגרמנים אמרו שקיימת תכנית לחפור עוד 8 בארות כדי לספק לאנשים מספיק מים. כל זה בהתאם לשיטה הידועה לטשטש ולהעלים את כוונותיהם האמיתיות — דהיינו לגרש מכאן את כל האנשים לפני שיספיקו בכלל לחפור באר כלשהיא.

הגרמנים אירגנו שמירה מסביב לגיטו ולשמירת הסדר בתוכו. המשטרה הפנימית היתה יהודית ומסביב שמרה הז׳דרמריה ההונגרית וחברי האירגונים הפשיסטיים אנשי הלבנטה עם שוטר יהודי בכל משמרת. אלה (היהודים) ספגו כמובן עלבונות ומכות מידי ,,חבריהם״ לשמירה.

תוך שבוע ימים מיום הקמת הגיטו הגיעו כמה עשרות צווים לילידי 1923 להתגייס למחנות עבודה של הצבא ההונגרי. 50—40 מאלה עזבו — בלב חרד — את הגיטו ונסעו לנאגיבאניא למחנת של הצבא ההונגרי. יותר מאוחר הגיעו עוד צווים כאלה לצעירים נוספים. הגרמנים כבר לא איפשרו להם לצאת.

בימים הראשונים לא היה מחסור באוכל לרבים מבני סעליש עכ״פ. גם בני הסביבה הביאו אתם לרוב קצת אוכל, אבל יותר מאוחר התחיל להיות מורגש מחסור. יש להזכיר למען האמת כמה אנשים מהאוכלוסיה הלא יהודית שהעזו להגניב פה ושם קצת אוכל (בדרך כלל בכספם של היהודים) הבולט ביניהם היה הבארון פערעני שלפי השמועה מכר חיטה שהיתה מיועדת לזריעה בשדותיו ומהכסף ציווה לקנות מזון להעברה לגיטו.

בינתיים אירגנו הגרמנים יותר ויותר את השמירה סביב הגיטו חוץ מכמה אנשי מחנות עבודה שהצליחו להסתנן לכמה שעות לראות את משפחותיהם בגיטו ולחזור — אין יוצא ואין בא. המוראל כמובן ירד מאוד. היו גם מקרים של נסיונות התאבדות כמו הרוקח לוסטיג לאצי עם אשתו וילדו. הגרמנים הפיצו שמועות שונות; הנה יוצאים לתוך הונגריה לקציר, הנה הולכים הגברים לעבוד בביצורים. רובו של העם בגיטו גם בשלב זה לא תפס מה הולך לקרות.

לקראת יום המשלוח הראשון הובאה תגבורת צבאית שהתפרסה מסביב לעיר במקומות אסטרטגיים כדי למנוע שחלילה מישהוא מהיהודים יצליח לברוח.

במקרה יצא לי להגיע לעיר ביום הטרנספורט הראשון וצפיתי בו מאחורי וילונות מורדים ברחוב הראשי — ככל שכוחותי הרשו לי לעשות כן. בסביבות שעות הצהריים הופיעו השורות הראשונות של התהלוכה העצובה בכביש. מבוגרים וזקנים ילדים גדולים וקטנים עם צרורות קטנים על גבם מזיעים ובוכים הולכים בכיוון תחנת הרכבת. לפניהם ומסביבם ס.ס.ים ז׳נדרמים ועוזרים על ידם בהתלהבות אנשי לבנטה וניליאש־ים כמו האחים שרגי, סלעי ועוד, בצעקות מכות ודחיפות, חוץ מאלה נראו ברחוב מעטים מאוד באותה שעה.

הגיטו התקיים בערך 7 שבועות והיהודים גורשו ממנו ב־3 משלוחים שהגיעו לאושוויץ בתאריכים כ״ט אייר, ז׳ בסיון וי״ג בסיון. בכל פעם נשלח בערך שליש האוכלוסיה כשבפעם הראשונה הלכו אלה שהתגוררו בסביבות רחוב אילונוק בפעם השניה דרי רוב רחוב מגיארשור ובפעם האחרונה השליש שהצטופף מסביב לבית הקברות היהודי ולאורך רחוב קיראלי. בהתמעט האוכלוסיה השתדלו הנותרים בגיטו בלילות להוציא דברי אוכל מהשטחים שפונו אע״פ שזה נאסר ע״י הפשיסטים.

כמעט שלא ידועים מקרים של בריחה מהגיטו חוץ מזה של יעקב (ינצ׳ו) פריד איש השומר הצעיר וחבריו שהחליט להקים לו ולחבריו מחבוא במרתף שמתחת לביתם של משפחת כהנא (בעלי טחנת קמח). הם אירגנו להם קצת דברי אוכל (בעיקר יין ממרתפי הסביבה ואורז) עוד בהיותם עם היהודים בגיטו. לקראת המשלוח השלישי והאחרון הוא נפרד ממשפחתו וממר משה גוטמן שבירך אותם בדמעות בעיניו ואיחל להם שיזכו לספר לדור הבא על מה שעבר על יהודי סעליש.

בנאי יהודי זקן מאחד הכפרים בסביבה השלים וטייח מחיצת לבנים שהכינו לעצמם בלילות לפני כן. עם גירוש כל היהודים הקים הצבא ההונגרי מחסנים בשטח הגיטו — בבית מעל מחבואם. מספר שבועות אחרי זה כשמשקל כל אחד מהם 40 קילו חיוורים חלשים ורעבים, יצאו ממחבואם ונפלו לידי הצבא ההונגרי שהעבירם למשטרת בודאפשט ושם בעזרת תנועת המחתרת שוחררו: ינצ׳ו פריד, אחותו אילה, טולי רוזנברג ואיצו גרינשטיין.

היו עוד מקרים בודדים של בני סעליש שהסתתרו בסביבה אצל גויים או ביער — מבלי להיכנס לגיטו. אבל אין בידי פרטים עליהם.

אפשר היה כמובן להוסיף כאן תיאורים על הגעת הרכבות עם אנשי סעליש לאושוויץ אחרי נסיעה מחרידה של 3 ימים בערך ברכבת, בצפיפות של 80—90 איש ואף יותר. את היציאה מהקרונות ישר אל פני מלאך המוות מנגלה ימ״ש, הצעירים לצד אחד, החלשים הזקנים והתינוקות לצד שני. את התמונות קורעות הלב של פרידה מהמשפחות, ההווי המשפיל בצריפי מחנה הריכוז, הצהל־אפפל במשך 3—4 שעות כל בוקר. עצם הקיום היום־יומי בצל הכבשנים הבוערים ללא הרף.

אפשר היה לפרט ולתאר את העברת רבים מאתנו למחנות העבדים ברחבי ארצות הכיבוש הגרמני והצעידות הארוכות בשלג בחורף 1945 לתוך גרמניה עצמה. אירועים אלה די חופפים את התיאורים שכבר נכתבו על כלל עם ישראל. אין באפשרותי וגם לא בכוחי להעלות ולהביא את סיפוריהם האישיים ומחשבותיהם של בני עירנו במשך כל חודשי השבי בידי הנוגש הנאצי — פשוט קצר המצע מלהשתרע, אף שרובנו לא היינו מסוגלים להשתחרר ממחשבות מסלידות אלה גם שנים רבות אחרי זה. חלומות זוועה רודפים רבים מאתנו עד עצם היום הזה.

יום השחרור מעול הנאצים היה אחר לכל אחד מאתנו בהתאם למקום בו שוחרר כל אחד. אחדים — בעיקר אנשי מחנות עבודה הונגריים שהשתחררו באוקראינה ובשדות הקרב השונים נאלצו לעשות עוד חודשים ארוכים במחנות שבויים ברוסיה יחד עם שונאיהם ההונגרים, הגרמנים ועוד.

חלק מאתנו — בעיקר אלה שגורלם הביאם לבודאפשט — הצליח להצטרף לארגוני המחתרת הציוניים, בהם נעשתה פעולה גדולה להצלת נוער חלוצי וסתם יהודים בבונקרים שונים, בבתים „היהודיים״ ובצד הארי. בפעולות אלה גם השתתפו כמה וכמה מבני סעליש. תוך כדי פעולה כזו בעת חלוקת מזון לבונקר נפל דודיקה קלין חבר צעיר מקן סעליש של השומר הצעיר.

המלחמה פיזרה את קהילת סעליש הקטנה והנחמדה לארבע כנפות תבל, חלקם הגיע לארצות הברית ומספרם שם כמספרם בארץ בערך. כמה עשרות בני סעליש

נמצאים בוינה, באנגליה, בצרפת, בשאר ארצות אירופה ואפילו לאוסטרליה הרחוקה הגיעו.

כארבע מאות והמישים בני סעליש נמצאים כיום בארץ רובם מסודרים פחות או יותר, בעלי משפחות שהוקמו או הוקמו מחדש כאן. אפשר למצאם בכל ענפי המשק וגם בצבא ההגנה לישראל אם כאנשי קבע ואם כאנשי מילואים. גם בין הנופלים על הגנת הארץ יש כבני סעליש וגם מבניהם, צברים שנולדו כאן, הי"ד.

ולסיום, כפי שכתבתי בראשית זכרונותי אין אנו צריכים הרבה כדי להיזכר ולזכור את יקירנו בני סעליש הנאהבים והנעימים. כל עילה ותהא היא קטנה ככל שתהיה, מעלה ותמיד תעלה בנו גל של זכרונות עליהם, על העירה סעליש ועל כפריה מסביב, על העולם הקטן בו התנהלו חיינו בטוב וברע, על העולם שהיה — ואיננו עוד.

י. הולנדר

חלק רביעי

בני סעליש והסביבה שנהרגו או מתו מתוך עינויים במחנות עבודה או בשבי רוסיה

אברהם ב״ר יצחק פופר. מת בסרדינה־בודא בשבי הפרטיזנים, כאשר טיפל בטנק הופיע מטוס גרמני וזרק פצצה עליהם, פגע בו ונהרג.

אברהם (בומי) שטיין ז״ל

אברהם (בומי) שטיין. מת בשבי ב־בסלב (אוקראינה).

אברהם ב״ר יהושע שין. היה בקבוצה של מוציאי מוקשים ובסביבת סרדינא־בודא עלה על מוקש, רגליו נקטעו ומת שם.

ר׳ אהרן שלום רוז. היה בשנת 1942 בפלוגת עבודה בקאשעלי והיה בעל תפילה ביום כפור, וכשאנשי ה־Keret הפתיעו את המתפללים קיבל התקפת לב והוא נפטר במקום.

אלכסנדר זינגר. מת במחנה עבודה באוקראינה.

דוד קסטנבאום. מת בדרך לקורסק (אוקראינה).

משה ב״ר משולם פייש וייס. בוגר הגימנסיה העברית במונקאטש, ברח מפלוגת עבודה לעבר הצבא הרוסי ונפל מיריות ההונגרים בגזרת הנהר דון.

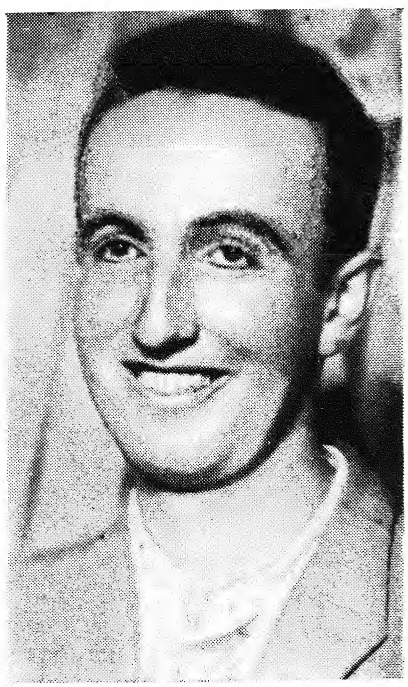
משה הולנדר. מקומיאט הגדולה, היה בשבי הרוסי, התנדב ללגיון הצ׳כוסלובקי ונפל בקרב נגד הגרמנים.

צבי גלב. מת בפלוגת עבודה בקונוטופ (אוקראינה).

יוסף ב״ר משה שורץ. מטיסא־אוילאק מת בפלוגת עבודה בקורסק (אוקראינה).

דוד קליין. מת בשבי הרוסי בכרנובוי (אוקראינה).

ברל (בלה) קליין. מת בשבי הרוסי באוקראינה.

דוד אריה קליין ז״ל

דוד אריה (אימי) קליין. נורה בידי חיילים רוסיים כשניסה לעבור הגבול הרומני בדרכו ארצה אחרי המלחמה.

הנצ׳י מרקוביץ׳. נהרגה על הגבול הרומני ע״י הרוסים כשניסתה לעבור הגבול הרומני בדרכה לישראל אחרי המלחמה.

ראובן (Feri) בראון ז״ל

ראובן (פרי) בראון. נהרג מתוך עינויים קשים במחנה עבודה בבורי (יוגוסלביה).

רבקה (בוז׳י) קליין. גורשה מסעליש לקמנץ־פודולסק עם אלה שלא היה להם נתינות הונגרית ושם הוצאה להורג ביריה ע״י ההונגרים.

צבי יהודה גרין. השוחט מקופאניע הגדולה נהרג באוקראינה בפלוגת עבודה מספר 108/46.

שלום יהודה אייזיקוביץ׳. נהרג בפלוגת עבודה בטארנובקה, אוקראינה.

אהרן ב״ר מנחם רוטנשטיין. מת בפלוגת עבודה באוקראינה ביום א׳ דחנוכה.

מנשה ב״ר מנחם רוטנשטיין. נדד ממחנה עבודה אחד למשנהו ובסוף נהרג בבודפשט.

קלמן קלונימוס ברלינר ז"ל

מרדכי זליקוביץ' ז"ל

קלונימוס קלמן ב"ר אהרן ברלינר. מת במחנה ליבק שבגרמניה, ביום י"ב אייר.

מרדכי ב"ר משה חיים זליקוביץ'. נהרג בפלוגת עבודה ברוסיה.

שלום (שאנ'י) ב"ר אליהו יעקב קליין. מת במחנה שבויים כרנובוי ברוסיה.

ראובן (איבו) ב"ר אליהו יעקב קליין. נהרג ע"י הרוסים כשנפל בשבי.

נפתלי ב"ר מנחם הרפודר. גורש לקמנץ-פודולסק עם אלה שלא היה להם נתינות הונגרית ושם הוצא להורג ביריה עם יתר המגורשים על ידי ההונגרים.

בובא גרינפלד. עתונאי, הוצא להורג ביריה אחרי עינויים קשים בבית הסוהר בבודפשט.

יהודה (לייבי) ב״ר אנטשל פרידמן. נתלה בפלוגת עבודה בקושיצה על ידי ההונגרים.

רחל בת ר׳ שמואל כץ. גורשה עם בעלה לקמנץ־פודולסק עם אלה שלא היה להם נתינות הונגרית והוצאו להורג עם יתר המגורשים.

יוסף כץ. אחרי ענויים קשים בבית הסוהר בבודפשט הוצא להורג בירייה וזרקו אותו לדנובה.

אהרן הירש ב״ר יעקב רוזנר

מרדכי Patyu שטיין ז״ל

יצחק ב״ר שמואל חיים הרמן, פטיו שטיין, אהרן הירש ב״ר יעקב רוזנר, משה ויינברגר בעל האטליז, **יעקב זאב ב״ר משה שאול שמואל,** כולם ניספו בעת שריפה בבית החולים בדורושיצה, (אוקראינה) בסביבת פסח 1943.

חלק חמישי

בני יוצאי סעליש והסביבה שנפלו במלחמות ישראל

א־ל אלקי הרוחות לכל בשר!

יזכור

את הנשמות הזכות והטהורות של בנינו ובנותינו אשר העלו נפשם למות מות גבורים בהחלצם לעזרת העם והארץ — במלחמות למען שחרור עמם ומולדתם, בעלותם על מזבח תקומת ישראל בארץ קדשו. בצרור החיים יצרור את נשמתם, בגן עדן תהא מנוחתם וינוחו בשלום על משכבם ויעמדו לגורלם לקץ הימים, אמן.

החייל יעקב רוזנטל הי"ד

בן מרדכי הכהן ואסתר רבקה רוזנטל. המשפחה מנתה שמונה בנים וחמש בנות ויעקב הנו הבן השמיני. ר׳ מרדכי רוזנטל היה מוכר בסעליש כת"ח וגם איש נעים הליכות וסוחר ישר. יעקב נולד בשנת תרפ"ד (1924) למד בחדר ובישיבה וגמר גם בית ספר תיכון. בכל לימודיו הצטיין כתלמיד טוב. כשסופחה סעליש לשלטון ההונגרי ואחרי כניסת הגרמנים, הובא הוא עם כל משפחתו לאושוויץ. ניצל ושוחרר וכשחזר לסעליש עיר מולדתו נודע לו על גורלם העגום של בני משפחתו וכל יהודי סעליש, חזר למחנות בגרמניה ופעל שם כמדריך ומורה לעברית בקבוצות „הפועל המזרחי". קרוביו באמריקה הזמינוהו על חשבונם לבוא לאמריקה אך הוא בחר בארץ ישראל. העפיל ארצה באניה „לטרון". האניה נתפסה ע"י הבריטים ונוסעיה הובאו לקפריסין. גם פה התמסר לעבודה בשרות העם, לימד את העולים עברית עד שבא יומו המאושר ועלה ארצה. הצטרף לקבוצת „עלומים" ואח"כ השתלם בנגרות. עם מלחמת העצמאות התיצב יחד עם ארבעת אחיו, יוסף, צבי, שמואל ומשה להגנת הארץ. יעקב שירת יחד עם שמואל בחטיבת „גבעתי" והשתתף בקרבות בחזית הדרום. שמואל נפצע קשה ויעקב הגיש לו עזרה ראשונה הביאו לביה"ח וחזר ליחידתו בו השתתף בכבוש יבנה. הפלוגה בה שירת התבצרה על „גבעה 69" מול ניצנים וכאשר המצרים כבשו את ניצנים וחיל רגלים מצרי הסתער אל הגבעה והפגיזה באש תותחים כבדה, התנהל קרב אכזרי, והוא נפל בקרב זה עם עוד לוחמים ביום ג׳ סיון תש"ח (10 ביוני 1948). בדרך לאשקלון בסביבות אשדוד בולטים שלשה מגדלים מעל גבעה ומצבת זכרון לנופלים וביניהם גם ליעקב רוזנטל. הובא למנוחת עולמים בבית הקברות בנחלת יצחק.

החייל יוסף כהן הי״ד

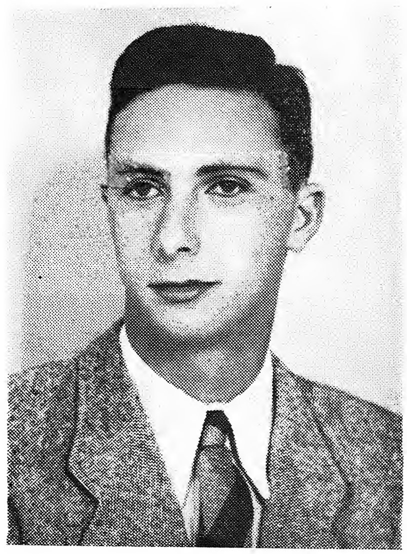
נולד בשנת 1928 בטיסא־אוילאק. במלחמת העולם השניה הסתתר בבודפשט עם ניירות מזוייפים והתחזה כאיש ה„צלב החץ" (Nyilas). בתור שכזה הציל הרבה יהודים. עלה ארצה בשנת 1947 והצטרף כחבר גרעין בקבוץ כפר מסריק. בתחילת מלחמת העצמאות התנדב להגנה ונפל בקרב, בהתקפת השיירה ליחיעם ביום י״ג באדר תש״ח.

החייל יעקב אייזלר (גליצאי) הי״ד

בן זאב ואסתר־מלכה אייזלר, נולד בשנת 1923 ברוסטוקה. למשפחה חקלאית בת 9 ילדים. למד בבי״ס עממי בשפה הרוטינית. כבר אז הצטיין בגאווה על יהדותו בהגינו על הכבוד היהודי בפני פגיעות חבריו הנוצרים. כשסופח החבל להונגריה עבר לבודפשט ולמד את מלאכת האפיה. כאן הצליח לקשור קשרים בחוגי הפקידות הגבוהה בשכר הלחם שסיפק להם בחשאי בשעת המחסור בלחם שם, והודות לקשריו הצליח לשחרר את אביו ממחנה הרכוז שם ישב ב„עוון" הסתרת יהודים בעלי נתינות הונגרית בביתו, שהיו צפויים לגירוש לגליציה. אך כשההונגרים והגרמנים השתלטו על הונגריה נשלחו הוריו לאושוויץ, אך הוא עצמו ניצל בעזרת הקשרים שלו. בגלל הלשנה שהוא קומוניסט נאסר בשנת 1944 ועם התקרבות הרוסים לבודפשט נשלח ע״י הגרמנים עם עוד יהודים ברגל לגרמניה. בדרך הצליחו להשתלט על שומריהם, פרקו נשקם ושחררו את כל האסירים, והצליחו להסתתר עד כניעת הגרמנים. עם תום המלחמה נדד בהונגריה וברומניה כדי לחפש שרידים ממשפחתו. בהיותו במונקאטש הציעו לו הרוסים לנהל מאפיה אך בינתיים הצליח למצוא את שתי אחיותיו ובנדדם מצאו עוד אח כחייל בבריגדה העברית באיטליה. בשנת 1945 עלו כולם ארצה. הצטרף לקבוצת „עלומים" של הפועה"מ בהרצליה. מאז עלותו ארצה נעשה חבר בהגנה, השתתף בקרבות בואדי ערה, תל ליטוינסקי, חוריה, סאקיה, עד לטרון. למד עזרה ראשונה ושירת בגדודו כחובש. נפל בחזית לטרון ביום י״ז אייר תש״ח (26 במאי 1948) והובא למנוחת עולמים בהר הרצל.

החיילת לאה פריזנט הי״ד

בת ר׳ יעקב שמואל ומלכה פריזנט. נולדה בי״ב באדר תר״ץ (1930) בעיירה דובובה מחוז מרמרוש ההורים עברו אח״כ לסעליש ובשנת 1937 עלתה כל המשפחה ארצה והתיישבה בת״א. לאה למדה בגימנסיה „תלפיות״. מתוך רצון לוהט לחיות במולדת חופשית הצטרפה למחתרת לח״י בה פעלה בכנוי „אריאלה״ והיתה מדריכה ושימשה למופת במסירות הנפש שלה. גם אחיה נמשך אחריה ללח״י נתפס עם נשק ונשפט למאסר. בחורף תש״ח עלתה לפי צו מפקדת לח״י לירושלים והשתתפה בקרבות צובה, מלחה, דיר יסין, וליפתה. ביום 15 במאי 1948 פרצה עם ראשונה הכובשים לנוטרדם. שימשה אח״כ כאחראית למחסן הנשק במחנה לח״י ונספתה בהתפוצצות ביום י״ח תמוז תש״ח. נקברה בבית הקברות בסנהדריה והועברה למנוחת עולמים לבית הקברות הצבאי בהר הרצל.

החייל יחזקאל צבי האוזמן הי״ד

נולד ב־6.1.1925 במונקץ׳. נכדו של ר׳ אברהם בלוך מסעליש. בוגר הגמנסיה העברית במונקץ׳. משפחתו היתה ידועה בפעילותה הציונית, ביתם שימש למפגש הנוער היהודי בעיר וממשפחתם יצאו ציונים פעילים ונלהבים. עלה לארץ בשנת 1944 לאחר שנמלט ממחנה עבודה. בארץ הצטרף ללוחמי אצ״ל והשתתף בפעולות רבות ונועזות, כאשר נודע לו שהוריו נספו ואחותו היחידה שהסתתרה בבודפשט נתפשה והוצאה להו״ג, התמסר כל כולו לפעילות בארגון. נפל בקרב על שחרור רמלה ב־17.5.1948. בן 23 היה במותו. הובא למנוחות בבית הקברות הצבאי בנתניה.

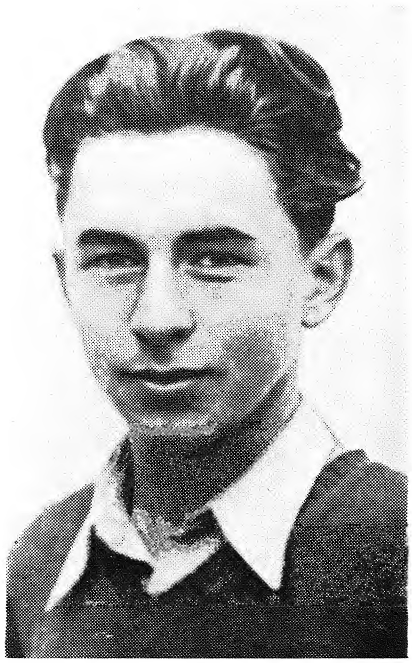
החייל אברהם שורץ הי״ד

בן יהודה צבי (הרמן) והרמינה שוורץ. נולד בסעליש ב־19.4.1922. עם עליית הנאצים הפסיק את לימודיו ועלה ארצה בשנת 1939 עם עליית הנוער. היה מקודם בקבוץ ואח״כ עבד במסגריה בבתי המלאכה של הרכבת בחיפה. בשנת 1946 הצטרף ל„הגנה" ובחורף תש״ח היה בחטיבת „כרמל" גדוד 21 והשתתף בכל הקרבות של החטיבה הזאת בגליל התחתון. נפל בקרב על תרשיחא במלחמת השחרור בי״ב תמוז תש״ח. 19.6.1948.

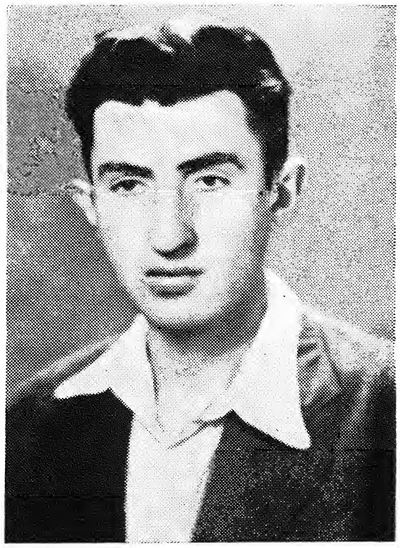
החייל יעקב יהודה (ארי) הרטמן הי״ד

בן חיים וינטה. נולד ב־9.11.1927 בטיסא־אוילאק. למד בבית ספר עממי ובישיבה. כאשר מקום מגוריו סופחה להונגריה ב־1940 נלקח מהישיבה למקום עבודה, ובגמר מלחמת העולם השניה בנתיב הבריחה לאיטליה, הצטרף להכשרה של הפועה״מ והשתלם במלאכת האפיה. העפיל באניה „שבתי לוזינסקי״ ואח״כ הצטרף הוא עצמו להעלאת מעפילים ליבשה. הוא נתפס ע״י הבריטים כמעפיל ונשלח לקפריסין, אך שם בחקירה הצליח להיראות כבן הארץ והוחזר ארצה. בראשית תש״ח התיצב לשירות בצבא ההגנה, התאמן בטירת צבי, השתתף בכיבוש בית־שאן ובהרבה פעולות אחרות. נפל בחזית ג׳נין כאשר הלך להביא אוכל לחבריו או לפי סיפורים אחרים, לבקש תפילין לתפילת שחרית ונפגע מפגז ביום ערב ר״ח סיון תש״ח. 7.6.1948. הובא למנוחת עולמים בעפולה.

החייל יהודה אריה
(קשתי) אלבוגן הי"ד

בן יוסף ולאה אלבוגן, ונשא את שמו של סבו אבי אמו ר' יהודה אריה וייס מסעליש. נולד ב־27 לינואר 1930 בעיר דעברעצין שבהונגריה גמר בי"ס תיכון היה תלמיד מצטיין בלימודיו. עם כיבוש הונגריה ע"י הנאצים נלקח אביו למחנה עבודה והוא עם אמו ואחיו הצעיר גורשו לוינה. אביו היה חזן בדברצין ואמו תלמידת בית ספר עברי בסעליש. האוירה בבית הוריו היתה ציונית. אביו נספה במחנה עבודה ברוסיה וכאשר אחרי השחרור, המשפחה חזרה להונגריה, נעשה הבן למפרנס המשפחה. בשנת 1946 החליטה המשפחה לעלות ארצה. עברו לגרמניה ומשם יצאו באניה „מולדת" להגיע ארצה. הוגלה לקפריסין שם שהה 9 חדשים, עלה לארץ בסוף דצמבר 1947 והיה ממיסדי קבוצת „שרשים" בכפר גליקסון. הוא התגייס לצבא השחרור וכאשר ביום קום המדינה גם אמו הגיעה לארץ כתב אליה אל תחששי, להיותי בצבא נתקדם „ונכה באויב" כמה טוב לי שניתנה לי הזדמנות לנקום את דם אבי ועם זה גם ללחום את מלחמת החרות של עמי, אמי את נתת בי הכח לכך בקרב, עשרת הימים בין הפוגה א' לב' היה בין מתקיפי הכפר קולא ליד מגדל צדק ושם נפל בט' תמוז תש"ח. 11 ביולי 1948. הובא למנוחת עולמים בנתניה. היה בן י"ח בנפלו.

החייל שמואל מרדכי (ארנו) שרייבר הי״ד

בן משה אברהם ויוכבד שרייבר נולד בטיסא־אוילאק לבית מסורתי גאה ביהדותו ונאמן לעמו. בשחר ילדותו מרד בכל עלבון לעמו וזה התבטא בהכאת או הענשת העול־בים כולל מורתו. מילדותו חונך לא להכנע לגוים ולהגן תמיד על מכו־רתו. כל זה ספג מהטפת סבו לחלום הציונות, שהיה מורה לעברית בעירו.

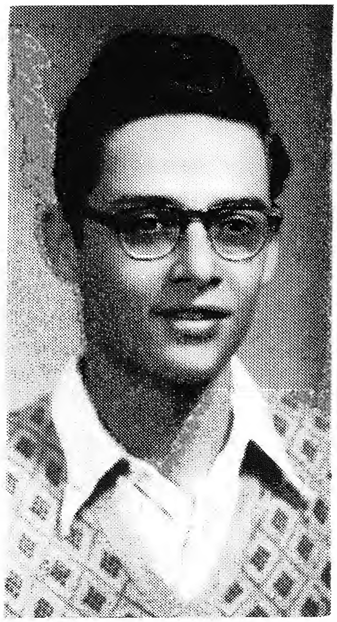
הוא נטש את טיסא־אוילאק בגלל אי סובלנותו ליחס ההפליה כלפי היהו־דים. עקר לבודפשט. התפרנס בכבוד מעבודת כפיים. עם כניסת הנאצים התגייס למחנות עבודה הונגריים. טרם העברתו למחנה ריכוז הצליח להמלט ועבד אצל איכר רומני בטרנסילבניה חינם וגם תמורת חייו. עם שחרור טיסא־אוילאק חזר לביתו וגרש את כובשי ביתו הגויים, ופעל להענשת משתפי הפעולה עם קלגסי הנאצים. לאחר מכן הוכנס לבית־סוהר על ידם כנקמה על כך שניצל ונשאר בחיים ותבע את דינם. כששבה אחותם שרה הניצולה היחידה מבין הנשלחים לאושביץ עברו לצ׳כיה. לאחר תקופה קצרה עלו ארצה.

עם תקומת מדינת ישראל התגייס מרדכי לכוחות הלוחמים, לשורות הפלמ״ח. היה בין פורצי הדרך לירושלים והשתתף בקרבות הפריצה לנגב. לקראת סיום המלחמה נפצע אנושות מרימון אויב, בשעת מלוי תפקידו ומת מפצעיו בט״ו חשון תש״ח. בן 23 היה במותו. הובא לקבורה ברוחמה ומשם הועבר למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי בהר־הרצל.

החייל מיכאל קלאר הי"ד

בן פייבל שרגא ומרים קלאר. נולד בשנת 1928 בסעליש, עלה ארצה עם ההורים בשנת 1937. למד בבית ספר בחיפה, היה בין הראשונים שהצטרף להגנה ונלחם ביחד עם הנוער החיפאי למען תקומת המדינה ושחרור המולדת. נפל בקרב על הכפר הערבי מיאר ע"י עכו, ב־5 לספטמבר 1948. הובא למנוחות עולמים בבית הקברות הצבאי בחיפה.

החייל יוסף יחזקאל יוחאי (יוחימק) הי״ד

בן נתן וצפורה יוחימק. נולד בכ׳ בשבט תרצ״ט (1939) בירושלים, בעיצומם של ימי מאורעות הדמים בארץ. סיים בהצטיינות את בית הספר „חורב״ בעיר הקודש והמשיך בה עד כיתה ו׳. זכה לסטיפנדיה שאפשרה לו ללמוד ב„ישיבת הדרום״ ברחובות והמשיך ללמוד שם עד שסיים לימודיו בסמינר למורים, כשהוסמך להוראה החליט להתגייס לצבא. הצטרף לגרעין „שעלבים״ ויצא לשם, עם הצטרפותו לנח״ל והתגייסותו לגרעין עשה את הצעד הראשון להגשמת חזונו. עבר את כל שלבי האימון המתקדם והצניחה של יחידת הנח״ל ובמסגרת זו עבר קורס חובשים קרביים. כששוחרר מן הצבא רצה להצטרף לשעלבים כחבר וחזר לשם, אלא שאז עשה כרצון אביו שביקש אותו להמשיך בלימוד התורה בישיבה לפחות לשנה אחת — ומטעם הקיבוץ יצא ללמוד ב„מרכז הרב״ ושקע בלימודים מתוך שקידה רבה. בחיי הקיבוץ נמשך לחיי הטבע והתמסר לידיעת הארץ. אהבתו לטבע מצאה ביטוי בהתמסרו לגן־הנוי של המשק אשר בו טיפל. השתתף בקורסים רבים והצטרף לחברה להגנת הטבע. אף בגיאולוגיה היה מעוניין. אך הוא נאלץ לעזוב את הקיבוץ בגלל צמאונו לידיעות.

ביום כ״ט באייר תשכ״ז, ערב ראש חודש סיון (8.6.1967) עמד לשאת לו אשה ובשבת שלפני נישואיו עלה לתורה, אבל מפני שהיה מגוייס עשה זאת במסגרת חטיבתו בתנאי־שדה. ערב לפני נפלו דיבר טלפונית עם הורי ארוסתו שהציעו לו לבקש חופשה מיוחדת, שכן לא רצו לדחות את יום החתונה שנקבע מכבר ולכן היתה תשובתו: „עכשיו איני שייך לעצמי אני שייך לכלל ישראל, מה שהמפקדים יטילו עלי — אעשה״ והוא לא זכה להתחתן כי יחידתו יצאה לכבוש את שיך ג׳ראח בדרך להר־הבית, פרצה משער מנדלבאום וכחובש קרבי נקלע יוסף עם יחידת צנחנים להפגזה ירדנית קטלנית, ועודד את חבריו, באומרו אל מורך ואל פחד! הבה, קדימה, קדימה! עוד היום נגיע לכותל המערבי... אני עוד זוכר את הדרך לשם... פגז פגע גם בו כשהוא הגיש עזרה לפצועים ונשמתו יצאה כשבפיו המלים „שמע ישראל״. זה היה ביום השני לקרבות, הוא כ״ז באייר תשכ״ז (6.6.1967). הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות הצבאי שעל הר הרצל בירושלים.

החייל יאיר גולדברגר הי״ד

בן אברהם ורבקה. נולד ביום ט״ו באדר ב׳ תש״ג (22.3.1943) בקיבוץ העוגן. הוריו הם מיוצאי תנועת „השומר הצעיר״ בצ׳כוסלובקיה ובבואם לארץ היו ממייסדי קיבוץ העוגן. האב עבד בחקלאות ובתעשיה. פעל בשטחי הכלכלה והחינוך ומילא תפקידים חשובים בקיבוץ. יאיר למד בשלוש הכיתות הראשונות אשר בבית הספר היסודי בקיבוץ ובשעה שאביו יצא בשליחות הסוכנות היהודית לאנגליה נסע עם ההורים ולמד בכיתות ד׳ עד ו׳. למד את שפת הארץ והמסע בכלל הרחיב את אופקיו. אחרי שנות געגועים מצד יאיר אל ביתו וקבוצתו,

אל נופו וכפרו, שבה המשפחה הביתה ויאיר נכנס לכיתה ז׳ אשר במוסד החינוכי התיכון „רמות חפר״ וסיים את לימודיו התיכוניים בו. למד גם קורסים חקלאיים, כי מילדותו נמשך אל חיק הטבע, בעודנו בנעוריו גילה עצמאות מחשבתית רבה והתנגדות לכל כפיה. מאס במלים נבובות ומרד במוסכמות. התעניין בשאלות אדם וחברה. אהב שירה ונמשך אל פעולות מרתקות כטיולים, סיורים, מבצעים, צבא, לחימה, מטוסים — וסוגי לחימה אחרים משכו את לבו, ולכן קרא הרבה במקצועות אלה. היה מעוניין בספורט (כדורעף) וכן צייר ופיסל, השתתף במשחק דרמטי, רקד ושר במקהלה. באוגוסט 1961 גויס לצה״ל והתנדב לחיל הצנחנים. לפיקוד לא שאף ולא רצה בו כי זה לא היה לפי רוחו. התגאה באימונים המפרכים של יחידתו, ברוח האחווה של בנים אוהבי שלום. אחרי שחרורו שב אל הקיבוץ ועבד במטע עם חברי המקום וכך היה במגע עם הצומח אשר חיבב וגם עם החי אשר אהב; ובמיוחד את הצפורים. היה סמל־מחלקה בחטיבת המילואים. כאשר נקרא אליה בתקופת הכוננות אשר לפני מלחמת ששת הימים ניתח את המצב ללא כל אשליות ודעתו היתה כי אין מנוס מהכרעה צבאית ואין טעם להתהלך אלא בראש זקוף ובכבוד. בשקט הכין את מחלקתו והיה לסמל להם בהיותו ראשון בכל משימה ובריצה קדימה. ביום פרוץ הקרבות נערכה החטיבה לצניחה בסיני, אך כאשר בוטלה התכנית והחטיבה עלתה ירושלימה ובקרב שנערך בבית הספר לשוטרים בשיך ג׳ראח שם, ביום כ״ז באייר תשכ״ז (6.6.1967), הוא היום השני לקרבות נפל כשפגז־מרגמה התפוצץ לידו. הובא למנוחת עולמים בבית הקברות הצבאי שעל הר הרצל בירושלים. ספר יצא לזכרו (בעריכת אביו) הנושא את שמו והוא מכיל מעזבונו. בחוברת ״53 מהם״ לזכר חללי הקיבוץ הארצי שנפלו במלחמת ששת הימים הוקדש עמוד לזכרו. גם בספר „מאריות גברו״ של מפקדת הצנחנים הובאה ביוגרפיה שלו ותיאור הקרב האחרון. בכרך ד׳ של „גוילי אש״, ילקוט עזבונם של הבנים שנפלו במערכות־ישראל, הובא מעזבונו.

רבקה גולדברג אמו של יאיר היא בתם של יולנקה ור׳ שמעלקא וייס ונכדה של ר׳ שלום וייס ז״ל.

החייל שמואל איזנמן הי״ד

בן שרגא ובתיה איזנמן, נפל בקרב בתעלת סואץ ח׳ סיון תשכ״ט.

החיילת שושנה איזנמן הי״ד

בת שרגא ובתיה איזנמן, נפלה במילוי תפקידה בצה״ל י״ד תשרי תשכ״א.

סגן דניאל פטמן הי״ד

בן חיים ורבקה פטמן. באו ארצה בשנת 1947 באנית מעפילים. גורשו לקפריסין ורק בשנת 1949 יכלו לעלות ארצה. דניאל גמר בהצטיינות את ביה״ס הריאלי המקיף בבאר שבע וחשב שאחרי השחרור מהצבא ישתלם במדעי החברה והכלכלה. שירת בדרגת סגן באזור תעלת סואץ. כאשר בקרבות בחודש נובמבר 1969 נפגע הטנק שפיקד עליו מאש האויב והחל לעלות באש, פקד על אנשי הצוות לנטוש את הטנק הבוער. אך כאשר התחילו להתרחק נוכחו לדעת כי תותחן הטנק אינו אתם. ואז החליט דניאל על אף כויותיו ועל אף הסכנה להתפוצצות הטנק בכל רגע לחזור לטנק הבוער, עלה על הצריח השחיל את גופו פנימה וחילץ את התותחן מתוכו. דקות ספורות אח״כ התפוצץ הטנק. סגן דניאל, למרות פצעיו וכויותיו עוד ארגן בקור רוח ובתושיה רבה את פנוי הפצועים אך הוא עצמו נפטר מפצעיו שבוע לאחר המקרה. את תעודת הציון לשבח (צל״ש) על תושיה וקור רוח מסר הרמטכ״ל בהשתתפות ראש כח אדם של צה״ל אלוף שמואל איל ומפקדיו להוריו של דניאל.

סגן גדי קליין הי״ד

בנם של אסתר ושלום, נכדם של קטו ומנחם (מנדי) קליין מסעליש.

גדי נולד בקיבוץ גבעת־עוז, היה מבניו הראשונים של הקיבוץ.

ימי הילדות עוברים עליו בתנאי ישוב ספר צעיר. היה ילד ער ופעלתן, אהב לטייל ולשוטט בסביבה, הכיר כל פינה, שביל וסלע. הכל היה יקר לו.

בגיל הנעורים, גיל בית־הספר התיכון נמצא במוסד החינוכי „שומריה״ שבמשמר העמק. אהב ללמוד, במיוחד נמשך למדעים המדוייקים. הצטיין במתמטיקה. בחופשותיו עבד במסגרית המשק.

היה מדריך השומר הצעיר, ספורטאי מעולה, שחקן קבוצת כדור־עף „שומריה״.

עם גמר הלימודים התגייס לחיל האויר, גמר בהצלחה קורס טיס.

ביום העצמאות תשל״ג, בזמן אבטחת המצעד בירושלים ביצע נחיתת אונס במסוק ונפצע.

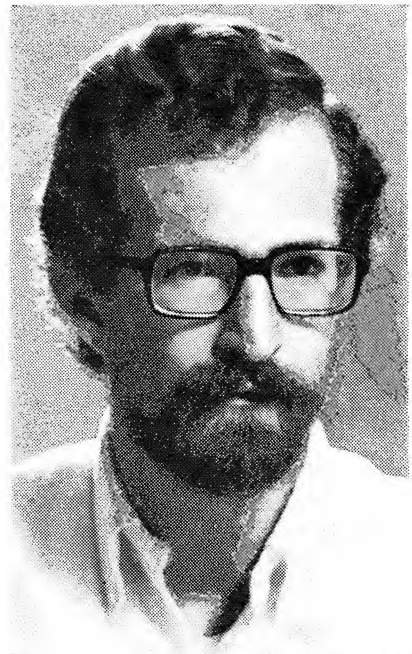
שבועות היה מרותק למיטה ובמשך כל הזמן דאגה אחת מקננת בלבו: האם יוכל לשוב ולטוס?

זמן קצר לפני המלחמה הוא שוב בטייסת. כל מרצו וזמנו נתונים לאימונים וללימודים, על מנת להשיג את מה שהחסיר.

במלחמה משתתף באופן פעיל בפעולות מבצעיות. מטוסו נפגע מטיל סורי ביום הראשון של סוכות תשל״ה.

גדי הובא לקבורה בקיבוצו בו נולד: קיבוץ גבעת עוז.

סמ"ר גיורא שחר
(מרקוביץ) הי"ד

נולד ב־16.5.1943 בתל אביב, להוריו, אורי ושושנה מרקוביץ, (האב יליד סעליש). גיורא ז"ל למד בבית ספר „אוליפנט" בת"א עד גיל 9. מגיל 9 עד 14 המשיך בחברת ילדים במשק „חולדה", שם היתה אמו מורה ומחנכת ואביו קצין צבא בשרות קבע.

עם סיום בית הספר העממי עברה משפחתו לגור לנוה־מגן ברמת השרון. גיורא למד בכפר הירוק ולאחר מכן המשיך למודיו בבית הספר „תיכון חדש". את חוק לי־מודיו סיים בשנת תשכ"א, מהזור כ"ד במגמה סוציולוגית.

התנדב לגייסות השריון. שלבי האימונים סיים בכושר קרבי מעולה ונשלח לקורס מפקדי טנקים. את הקורס סיים בהצטיינות ובשנת 1962 נשלח לקורס קצינים.

גיורא בחר בין הקריירה הצבאית והאזרחית בהמשך לימודים ונרשם לפקולטה למדעי החברה והמדינה באוניברסיטת ת"א. לאחר שקיבל את התואר ב"א — נסע לארצות הברית להשתלמות.

מלחמת ששת הימים מצאה אותו בניכר. 6 ימים ישב בשדה התעופה תוך ציפיה למטוס ע"מ לחזור לארץ. הוא הגיע לארץ עם תום הקרבות והצטער שלא השתתף במלחמה.

שוב חוזר לארצות הברית שם נפגש עם רעיתו, לוסי, ומחליטים להנשא. לאחר נישואיהם חוזרים ארצה.

בהיוולד להם — אריק — הבית מתמלא תקוות חדשות...

גיורא עובד במפעל התע"ש כמנהל כח אדם. ימים ולילות מקדיש לשיפור תנאי חייהם של העובדים — בעבודה מסורה ובנאמנות.

מלחמת יום הכפורים סחבה את גיורא... כמערבולת!

אזעקה... בשעה שתיים בצהריים...

„אבא, קח אותי!" בחיוך נפרד מאתנו ללא מילים. אשתו וילדו הפעוט מחכים בבית מבוהלים. „אל תדאגו, שום דבר לא יקרה"...

הוא מזנק עם הרכב שלו ליחידה באותו שבת יום הכיפורים. הצנטוריון שלו מוכן עם צוות הלוחמים המגיע לצמח, עולה עם גדוד סיירי טנקים לעין־גב, אל־על, לצומת רפיד־חושניה. יחידתו השתתפה בקרב הבלימה ברמת הגולן.

גיורא נלחם 5 ימים בקרבות הבלימה וההתקפה נגדית. ביום ה' 11.10.73, פלוגת הטנקים של גיורא היתה בהבטחה, בצומת רפיד. בהפגזה, נפגע הטנק של גיורא.

חבריו מרבים לדבר על גיורה, על המפקד המצטיין, האדם והחבר.
גיורא הלך בנתיב הלוחמים ולא חזר!...

סגן עמיר בן משה ותמר ויס
הי״ד

נולד בי׳ אב תש״ד 8 אוגוסט 1954. נפל ד׳ תשרי תשל״ה, (20.9.1974). את לימודיו היסודיים גמר בבית־הספר „בית הילד״ בשכונת טלביה, ואילו את לימודיו התיכוניים סיים בבי״ס התיכון שליד האוניברסיטה העברית בירושלים.

שני שטחי פעולה עיקריים הטביעו חותמם על שנות נעוריו: פעילות בתנועת נוער ופעילות ספורטיבית.

החל מגיל 10 היה חבר בתנועת „הנוער העובד״, וייסד, יחד עם חבריו את גרעין נח״ל „צאלה״ שהתקשר עם קיבוץ יטבתה.

במקביל לכך היה ספורטאי פעיל הן בשחיה והן בכדורמים. בשנת 1972 התגייס לצה״ל ושירת במשק יטבתה במסגרת של״ת. לאחר סיום טירונות כחניך מצטיין מחלקתי נשלח לקורס מכי״ם אותו סיים בפרוץ מלחמת יום־הכפורים כחניך מצטיין פלוגתי. במלחמת יום הכיפורים לחם עם פלוגתו בסיני באזור בלוזה. בתום המלחמה חזר לבסיסו בכרמיאל כמ״כ בקורס מכי״ם.

עם סיום מחזור ראשון בתפקידו זה נשלח לקורס קצינים, אותו סיים ביום 5.6.74 (24 שעות לפני שובו של אחיו יורם, מהשבי הסורי).

כהשלמה לקורס הקצינים נשלח לקורס קציני חבלה ומשם הוצב לבסיסו בכרמיאל כמ״מ בקורס מכי״ם של עתודאים.

כחודשיים שירת בתפקידו זה ובליל 4.9.74 יצא עם מחלקתו למירדף אחרי חוליית מחבלים שחדרה בצפון הארץ בדרכם למעלות. ע״י כפר פאסוטה נתקלו בחוליה ובקרב פנים אל פנים הצליחו להשמיד שניים מאנשיה והשלישי נשבה. בקרב זה נפצע עמיר בראשו ובמצב אנוש הוטס לבי״ח רמב״ם בחיפה, נותח, אך מצבו לא הוטב וכעבור 17 יום מת מפצעיו. כאות הערכה לפעילותו הועלה לדרגת סגן.

משה וייס הוא בנו של יולנקה ור׳ שמעלקא וייס, ונכדו של ר׳ שלום וייס.

חלק שישי

קדושי סעליש והסביבה שניספו בשואה

הקדמה לחלק שישי

לעריכה רשימה רוויית דמעות ויסורים זו ניגשנו בהיסוסים, וזאת משתי סיבות עיקריות. ראשית מפני שאי אפשר היה להביא אותה אפילו קרובה לשלמות. יש משפחות שלא נותר מהם אפילו שריד אחד לפליטה, וגם לא מעטים שחיים עמנו, מסיבות שונות לא העבירו לנו את שמות יקיריהם הידועים להם, וחבל. שנית היססנו מאוד לפרסם רשימה לא מושלמת זו מחשש ששונאינו יראו בה הוכחה לטענתם המרושעת שכאילו מספר קורבנותינו היה פחות בהרבה ממה שאנחנו טוענים. לכן אנו מכריזים ומודיעים גם בפתח רשימת יקירינו זו שלצערנו ולדאבון לבנו אין אנו מסוגלים, על אף מאמצנו, לאתר את כל השמות ולמעשה זוהי רשימת חלק מהנספים. ידוע למשל, שביום כינון הגיטו בסעליש חיו בעיירתנו 4700 נפשות ויותר, בני סעליש בלבד. גם אם נצרף לחשבון זה את כל אלה החיים אתנו כאן ובכל אתר, הרי עדיין יחסרו מאות רבות מהמספר שנקבנו. דבר זה נכון עוד יותר בקשר לבני העיירות והכפרים בסביבה. שבמקרים רבים פשוט לא נמצאו לנו אפילו בודדים שיעדכנו את הרשימות. יהא איפוא ספר זכרון זה מצבת יחיד גם לאותם אחינו ואחיותינו ששמותיהם לא מופיעים כאן. יהא שמם וזכרם צרור בצרור החיים עם שאר נשמות קדושינו לעדי עד.

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
אברהם זאב	?	1944	דאכאו	
אברהם דבורה	?	1944	אושויץ	
אברהם אליעזר	זאב	1945	בוכנולד	
אברהם מרדכי צבי	זאב	1944	אושויץ	
אברהם יענטע	זאב	1944	אושויץ	
אברהם יעקב	?	1944	אושוויץ	גבאי דבית הכנסת הגדול
אברהם אסתר	?	1944	אושויץ	
אברהם יהונתן בנימין	בערל	1944	אושויץ	
אברהם בערל				נפטר בסעליש
אברהם לענקע	נחום אליהו	1944	אושויץ	
אברהם זאלי	?	1944	אושויץ	
אברהם אברהם יוסף	יהונתן בנימין	1944	אושויץ	
אברהם משה	יהונתן בנימין	1944	אושויץ	
אברהם דב (ברלה)	יהונתן בנימין	1944	אושויץ	
אברהם חנה (הניקה)	בערל	1944	אושויץ	
אגרי אהרן	מרדכי	1944	אושויץ	
אגרי אריה	אהרן	1944	אושויץ	
אגרי דוד	אהרן	1944	אושויץ	
אגרי מרדכי	אהרן	1944	אושויץ	
אדלר רחל	שמעיהו	1944	אושויץ	
אדלר מיקי	?	1944	אושויץ	
איזלוביץ' ליוש				נפטר בסעליש
איזלוביץ' אשתו של ליוש וילדיו		1944	אושויץ	
איזראעל (נגר)	?	1944	אושויץ	
איזראעל אילונקה	?	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' גיזללה	?	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' הלן	"	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' יצחק שמעון	שמואל	1944	אושויץ	ואשתו
אייזיקוביץ' מאיר יוסף	שמואל	1944	אושויץ	עם אשתו ובתו
אייזיקוביץ שלום יהודה	שמואל	1942	בפלוגת	עבודה ברוסיה
אייזיקוביץ' מלבין	?	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' (כץ) בוטי	שמואל	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' דוד	אברהם אייזיק	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' מלכה רשקה	אברהם אייזיק	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' יטל	יצחק	1944	אושויץ	
אייזיקוביץ' משה		1944	אושויץ	ומשפחתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
אייזיקוביץ׳ אמיל		1944	אושויץ	ומשפחתו
אייזיקוביץ׳ ראובן		1944	אושויץ	ומשפחתו
אייזיקוביץ׳ גיזה		1944	אושויץ	
אלטמן משה		1944	אושויץ	
אייזיקוביץ׳ יהודה		1944	אושויץ	
אייזיקוביץ׳ יהודית		1944	אושויץ	
אייזיקוביץ׳ פנחס		1944	אושויץ	
אייזנברגר גולדה חמדה	יעקב וולף	1944	אושויץ	
אייזנברגר יעקב	גרשון	1944	אושויץ	
אייזנברגר זלמן לייב	יוסף	1944	אושויץ	עם ילדיו
אייזנברגר חנה		1944	אושויץ	
אייזנברגר ישראל איסר	יוסף	1944	אושויץ	
אייזנברגר פרל	שלום	1944	אושויץ	
אייזנברגר (לייער) רחל	ישראל איסר	1944	אושויץ	עם בנה שמואל ובעלה
אייזנברגר ישראל	?	1944	אושויץ	
אייזנברגר מרדכי	?	1944	אושויץ	ראש הקהילה וגבאי דבית הכנסת הגדול
אייזנברגר דבורה	?	1944	אושויץ	
אייזנברגר שמעיהו	יעקב	1944	אושויץ	
אייזנברגר אילקה		1944	אושויץ	
איינהורן רחל		1936	בערעגסאס	
אייכנבאום אליהו יעקב		1944	אושויץ	
איללש שמואל שלמה	משה יצחק	1944	אושויץ	
איללש פיגה	מרדכי צבי	1944	אושויץ	
איללש מרדכי צבי	שמואל שלמה	1944	אושויץ	
איללש משה יצחק	שמואל שלמה	1944	אושויץ	ואשתו
איללש אליהו אייזיק	שמואל שלמה	1944	אושויץ	
איללש (מיללר) שרה	שמואל שלמה	1944	אושויץ	עם 5 ילדים
איללש אברהם		1944	אושויץ	
איללש לאה		1944	אושויץ	עם חמשת ילדיהם
איללש אליהו		1944	אושויץ	
איללש מרדכי		1944	אושויץ	
אילקוביץ׳				נפטר בסעליש
איצקוביץ׳ זלבן לייב		1944	אושויץ	
איצקוביץ׳ משה	זלמן לייב			בפלוגת עבודה
אנגל מרים		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
אנייס		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
בורוש יהודה מרדכי (אינג׳)		1944	אושויץ	
בורוש חיים מנשה	דב	1944		
בורוש יהודה	חיים מנשה	1942	זאמישץ׳	
בורוש זיסל	יוסף	1936	בערעגסאס	
ביהם שמואל	פייביש	1944	אושויץ	
ביהם מאנצי	שמואל	1944	אושויץ	
ביהם שיינדל		1944	אושויץ	
ביהם יעקב	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם יהודה	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם פיגה	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם יצחק	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם דוד	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם חנה	שלמה	1944	אושויץ	
ביהם שמואל	שלמה	1944	אושויץ	
בייער יחזקאל	אלכסנדר	1944	אושויץ	
בייער (בורוש)		1943	לובלין	
עדינה-טובה	חיים מנשה	1943	לובלין	
בייער ניסל-יהודית	יחזקאל	1943	לובלין	
בייער אלכסנדר	יחזקאל	1943	לובלין	
בלובשטיין נתן	משה	1944	אושויץ	
בלובשטיין רייזה	יוסף	1944	אושויץ	
בלובשטיין אברהם	נתן	1944	אושויץ	
בלובשטיין יחיאל	משה	1944	אושויץ	
בלוך שמואל	אברהם	1944	אושויץ	
בלוך בלימה	משה	1944	אושויץ	
בלוך ורה	שמואל	1944	אושויץ	
בערצי אלכסנדר	יוסף	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
בערצי חיה	יוסף	1944	אושויץ	
בראון אברהם (בומי)	נוטע-לייב	1945	ברגן-בלזן	
בראון ראובן (פערי)	נוטע-לייב	1944	בפלוגת עבודה בבורי (צ׳ערוענקה)	
בראון לילי	נוטע-לייב	1944	אושויץ	
בראונשטיין יששכר דב	יעקב יצחק	1944	אושויץ	
בראונשטיין יצחק		1944	אושויץ	וילדיהם

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
בראונשטיין רחל	אברהם	1944	אושויץ	
בראונשטיין שרה	יששכר דב	1944	אושויץ	
בראונשטיין רבקה	יששכר דב	1944	אושויץ	
בראונשטיין יצחק יעקב		1944	אושויץ	ואשתו
בראונשטיין מאיר	יצחק יעקב	1944	אושויץ	ואשתו עם 5 ילדים
בראונשטיין מטל	יששכר דב	1944	אושויץ	
בראונשטיין אסתר	יששכר דב	1944	אושויץ	
בראונשטיין מלכה	יששכר דב	1944	אושויץ	
ברגידה מנחם	אברהם	1944	אושויץ	
ברגידה מלכה	יעקב	1944	אושויץ	
ברגידה טומי	מנחם	1944	אושויץ	
ברגידה מרדכי	מנחם	1976		נהרג במלוי תפקידו
ברגר יעקב	שרה	1944	אושויץ	
ברגר (איזנברג) אלקה		1944	אושויץ	
ברגר יוסף	שרה	1944	אושויץ	
ברגר חנה		1944	אושויץ	
ברגר גיזלה (גיזי)	יוסף	1944	אושויץ	
ברגר יעקב (יענו)	יוסף	1944	אושויץ	
ברגר משה דוד	נפתלי נתן	1944	אושויץ	
ברגר דבורה	יצחק יעקב	1944	אושויץ	
ברגר שמואל	יצחק יעקב	1944	אושויץ	
ברגר שרולטה	יצחק יעקב	1944	אושויץ	
ברגר יצחק אייזיק	דב	1944	אושויץ	
ברגר בראנע	דב	1944	אושויץ	
ברגר ישראל	דב	1944	אושויץ	
ברגר משה אריה	מיכאל	1944	אושויץ	
ברגר חיה שרה	מנחם	1944	אושויץ	
ברגר בינם	משה אריה	1944	אושויץ	
ברגר מיכאל	משה אריה	1944	אושויץ	
ברגר (ברקו) שושנה מלכה	משה אריה	1944	אושויץ	
ברגר אברהם אהרן	משה אריה	1944	אושויץ	
ברגר זהבה		1944	אושויץ	
ברגר שושנה		1944	אושויץ	
ברגר מלכה	אלכסנדר	1944	אושויץ	
ברגר יהודית	משה	1944	אושויץ	
ברגר גבריאל	משה	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ברגר אננא	שאנדור	1944	אושויץ	
ברגר יחיאל		1944	אושויץ	
ברגר שיינדל	שלמה	1944	אושויץ	
ברגר הלנה	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר לאה	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר אסתר	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר שרה	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר חיה	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר שמואל	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר יוסף	יחיאל	1944	אושויץ	
ברגר מטילד	יצחק	1944	אושויץ	
ברגר חנה		1944	אושויץ	
ברגר אולגה		1942	בפראג	
ברגר יעקב	משה	1944	אושויץ	
ברגר הנצ׳ה (אירמה)	יוסף	1944	אושויץ	
ברגר הערצקע (פערענץ)	יוסף	1941	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ברגר (רוזנר) גיטל (גיזי)	אברהם	1944	אושויץ	
ברגר שרה (שארי)	יעקב יצחק	1942	בבלגיה	
ברגר מרים	יעקב יצחק	1944	אושויץ	
ברגר משה	יעקב יצחק	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ברגר לאה	יעקב יצחק	1942	בבלגיה	
ברגר שמואל	אהרן דב	1944	אושויץ	
ברגר מטילד		1944	אושויץ	
ברלינר אהרן	משה	1944	אושויץ	
ברלינר רבקה	יעקב דב	1944	אושויץ	
ברלינר קלוינימס קלמן	אהרן	1945	ליבק	י״ב אייר
ברלינר פרימד	אהרן	1945	ברגן-בלזן	ערה״ש
ברלינר יעקב דב	חיים יוסף	1944	אושויץ	
ברלינר רייזל	חיים יוסף	1944	אושויץ	
ברנר שלמה		1944	אושויץ	
ברנר שרה	מאיר	1944	אושויץ	
ברנר (פרידמן) ארז׳י	אנטשל	1944	אושויץ	עם הבת
בראון (פרידמן) פיגה	אנטשל	1944	אושויץ	עם הילדים
בראון העט׳קו	אבא	1944	אושויץ	
ברקו יוסף		1944	אושויץ	
ברקוביץ׳ הוגו	ש׳אנדור	1944	אושויץ	עם אמו ואחותו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ברקוביץ' שמעיהו	שמואל	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רבקה		1944	אושויץ	
ברקוביץ' אהרן		1944	אושויץ	
ברקוביץ' יצחק	משה	1944	אושויץ	
ברקוביץ' שרה	שמעון	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רבקה	יצחק	1944	אושויץ	
ברקוביץ' שמעון	יצחק	1944	אושויץ	
ברקוביץ' אירן	דוד	1944	באוסטריה	
ברקוביץ' מארישקא	מרדכי	1944	באוסטריה	
ברקוביץ' חיה	אנטשל	1944	אושויץ	
ברקוביץ' יענטע		1944	אושויץ	
ברקוביץ' יצחק	שמעון	1944	אושויץ	
ברקוביץ' טובה	שמעון	1944	אושויץ	
ברקוביץ' יוסף אריה	שמעון	1943	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ברקוביץ' צבי מאיר	שמעון	1943	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ברקוביץ' נתן	שמעון	1944	אושויץ	
ברקוביץ' אנטשל	שמעון	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רחל	שמעון	1944	אושויץ	
ברייגר זאב		1944	אושויץ	ואשתו
ברקוביץ' צבי		1944	אושויץ	עם 4 בנים
ברקוביץ' ליפא		1944	אושויץ	
ברקוביץ' פנחס		1944	אושויץ	
ברקוביץ' אסתר		1944	אושויץ	
ברקוביץ' יעקב		1944	אושויץ	
ברקוביץ' משה יצחק		1944	אושויץ	
ברקוביץ' אליעזר		1944	אושויץ	
ברקוביץ' יוסף	מרדכי	1944	אושויץ	
ברקוביץ' מרדכי		1944	אושויץ	
ברקוביץ' פאולה		1944	אושויץ	עב 5 ילדים
ברקוביץ' ברטה		1944	אושויץ	
ברקוביץ' אידה	שמואל	1944	אושויץ	
ברקוביץ' שמואל (שאנדור)	אברהם	1944	אושויץ	
ברקוביץ' צילה	אברהם	1944	אושויץ	
ברקוביץ' שיינדל	אברהם	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רייזה	אברהם	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ברקוביץ' משה		1944	אושויץ	ואשתו
הרשקוביץ' ברטה	משה	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' מרדכי	משה	1944	אושויץ	
ברקוביץ' יוסף	מרדכי	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רחל	יצחק	1944	אושויץ	
ברקוביץ' לאה	יוסף	1945	גולדפריד	
ברקוביץ' צבי אריה	יוסף	1944	אושויץ	
בש אברהם	קופל	1944	אושויץ	
בש שרולטה	מנחם	1944	אושויץ	
בש גיטה	אברהם	1944	אושויץ	
בש רייזל	אברהם	1944	אושויץ	
בש מרים	אברהם	1944	אושויץ	
בש הניה	נחמן יעקב	1941	קאמענץ-פודולסק	
גודינגר אברהם	צבי אלימלך	1944	אושויץ	
גודינגר (ליבר) מאטל	ישראל	1944	אושויץ	
גודינגר דוד	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר רחל	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר מלכה	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר רבקה	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר חנה	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר הינדה	אברהם	1944	אושויץ	
גודינגר שרה	אברהם	1944	אושויץ	
גוטמן לייביש	שלמה זלמן	1944	אושויץ	אשתו והילדים
גוטמן אהרן דוד	שלמה זלמן	1944	אושויץ	
גוטמן שיינדל	יעקב	1944	אושויץ	
גוטמן משה	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
גוטמן ישראל מרדכי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
גולדברגר שלמה		1944	אושויץ	ואשתו
גולדברגר דב (בעריש) השוחט		1944	אושויץ	ואשתו
גולדברגר נתן	שמואל	1944	אושויץ	
גולדברגר אידה	משה	1944	אושויץ	
גולדברגר רחל	נתן	1944	אושויץ	
גולדברגר צבי	נתן	1944	אושויץ	
גולדברגר יהודית	נטע	1944	אושויץ	
שפר יצחק איזיק		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גולדברגר דוד	משה	1944	אושויץ	
גולדברגר רייזה	אברהם	1944	אושויץ	
גולדברגר יעקב	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר ברטה	משה	1944	אושויץ	
גולדברגר אימרה	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר אברהם	בלה	1944	אושויץ	
גולדברגר אילונקה	אברהם	1944	אושויץ	
גולדברגר איטה	אברהם	1944	אושויץ	
גולדברג שימי	מרדכי	1944	אושויץ	
גולדברגר אלה־גאבי	מרדכי	1944	אושויץ	
גולדברגר הוגו	אברהם	1944	אושויץ	
גולדברגר יששכר דב		1944	בוכנוואלד	
גולדברגר רבקה		1944	אושויץ	
גולדברגר יצחק	יששכר דב	1944	אושויץ	
גולדברגר מנדל	יששכר דב	1944	אושויץ	
גולדברגר יוסף	יששכר דב	1944	מגדנבורג	
גולדברגר שלמה		1944	מגדנבורג	וחלק ממשפחתו
גולדברגר חיה רויזה	אריה	1944	אושויץ	
גולדברגר (אגרי) שרה	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר גילדה	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר מרים	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר בלימע	דוד	1944	אושויץ	
גולדברגר מנחם ישראל	דוד	1944	אושויץ	
גולברגר אריה	דוד	1944	אושויץ	
גולדשטיין מלכה		1944	אושויץ	
גולדשטיין פרל		1944	אושויץ	
גולדשטיין שמואל אריה	משה	1944	אושויץ	
גולדשטיין ינטה	משה	1944	אושויץ	
גולדשטיין יעקב שלמה	שמואל אריה	1944	אושויץ	
גולדשטיין משה	דב שמואל	1944	אושויץ	
גולדשטיין מאיר	דוד	1944	אושויץ	
גולדשטיין רגינה	דוד	1944	אושויץ	
גולדשטיין אברהם	דוד	1944	אושויץ	
גלב צבי		1944	בפלוגת	עבודה בקונוטופ (אוקראינה)
גלב דב (בערל)		1944	אושויץ	
גלב שיינדל		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גלב אברהם	בערל	1944	אושויץ	
גלב מנדל	בערל	1944	אושויץ	
גלב מייקה		1944	אושויץ	עם 2 ילדים
גלב משה	בערל	1944	אושויץ	עם 2 ילדים
גלב רבקה	בערל	1944	אושויץ	
גלב חיה	בערל	1944	אושויץ	עם ילדה
גלב אברהם	שלמה יעקב	1944	אושויץ	
גלב פאני	זלמן	1944	אושויץ	
גלב דב	אברהם	1944	אושויץ	
גלב יוסף	אברהם	1944	אושויץ	
גליק נתן (איגנץ)	שלום מאיר	1944	אושויץ	
גליק אסתר	פסח	1944	אושויץ	
גליק חיה שרה	נתן (איגנץ)	1944	אושויץ	
גליק אליעזר	נתן (איגנץ)	1944	אושויץ	
גליק שלום מאיר	נתן (איגנץ)	1944	אושויץ	
גליק רחל	ברוך	1944	אושויץ	
גליק דוד		1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
גליק כתריאל		1944	אושויץ	
גליק יעקב	כתריאל	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
גליק יהושע		1944	אושויץ	
גליק הנטשה	דוד	1944	אושויץ	
גליק שרה	יהושע	1944	אושויץ	
גליק אסתר	שמואל	1944	אושויץ	
גליק חנה	שמואל	1944	אושויץ	
גליק חיה	שמואל	1944	אושויץ	
גליק שרה	מרדכי	1944	אושויץ	
גליק רגינה	אשת מרדכי	1944	אושויץ	
גמנדי רבקה		1944	אושויץ	
גרוס יצחק (איגנץ)	יוסף ליב	1944	אושויץ	
גרוס בלומה	משה ליב	1944	אושויץ	
גרוס ברנדל (מאנצי)	יצחק	1944	אושויץ	עם בתה
גרוס יוסף ליב (ג'ורי)	יצחק	1956	בהולנד	
גרוס פרידה		1944	אושויץ	
גרוס ארנו	קלמן	1944	אושויץ	
גרוס אלכסנדר	קלמן	1944	אושויץ	
גרוס הרמן	קלמן	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גרוס דבורה		1944	אושויץ	
גרוס אדולף		1944	אושויץ	
גרוס לענקע		1944	אושויץ	
גרוס זלמן ליב		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
גרין אסתר	אברהם	1944	אושויץ	
גרין פרל	שאול	1944	אושויץ	
גרין ראובן	אריה זישא	1944	אושויץ	
גרין גיטל לאה	מאיר הרץ	1945	בבודאפשט בבית-החולים	
גרין רחל	מאיר הרץ	1944	בפלוגת עבודה בבלגיה	
גרין אשר אנטשל	מאיר הרץ	1956	בהולנד	
גרין בתיה	דוד צבי	1944	אושויץ	
גרין דב	זאב	1944	אושויץ	
גרין יהודה	זאב	1944	אושויץ	
גרין שמחה	זאב	1944	אושויץ	
גרין אהרן ליב	יוסף	1944	אושויץ	
גרין לאה	יעקב משה	1944	אושויץ	
גרין יוסף	אהרן ליב	1944	אושויץ	
גרין יצחק דב	אהרן ליב	1944	אושויץ	
גרין יטה אסתר	אהרן ליב	1944	אושויץ	
גרין יעקב משה	אהרן ליב	1944	אושויץ	
גרין יהודה צבי	השוחט מקופאניה	1944	בפלוגת עבודה מ"ס 108/46	
גרין (מושקוביץ') בובי		1944	אושויץ	
גרינברגר יצחק	משה אהרן	1944	אושויץ	
גרינברגר פרל	יששכר דב	1944	אושויץ	עם בתה ג'ונג'י
גרינברגר ברינדה	יצחק	1944	אושויץ	
גרינברגר מתתיהו	הרש ליב	1944	אושויץ	
גרינברגר חנה	משה	1944	אושויץ	
גרינברגר שמואל שמעלקא	משה אהרן		נפטר בסעליש	
גרינברגר יעקב	מתתיהו	1944	אושויץ	
גרינברגר דוד	הירש ליב	1944	אושויץ	
גרינברגר רוז'י		1944	אושויץ	
גרינברגר רבקה		1944	אושויץ	
גרינברגר מרטה	יעקב	1944	אושויץ	
גרינברגר שמואל	משה אהרן	1944	אושויץ	
גרינברגר צבי אריה	הרש ליב		נפטר בסעליש	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גרינברג יהושע	הרש ליב	1944	אושויץ	ואשתו
גרינפלד בובא (עתונאי)		1943	הוצא להורג בעינויים בבודפשט	
גרינשטיין פנחס	לייב	1944	אושויץ	
גרינשטיין(רוט)חיה שרה	דוד	1944	אושויץ	
גרינשטיין דב (בערל)	פנחס	1944	אושויץ	
גרינשטיין חיים	פנחס	1944	אושויץ	
גרינשטיין מאיר	פנחס	1944	אושויץ	
גרינשטיין דבורה	פנחס	1944	אושויץ	
גרינשטיין (כץ) יהודית		1944	אושויץ	
גרינשטיין אליהו	פנחס	1944	אושויץ	
גרינשטיין משה		1944	אושויץ	
גרסטל דבורה		1944	?	
גרסטל הניה		1944	?	
דוד אדולף		1944	אושויץ	
דוד אילוש		1944	אושויץ	
דוד חנה	יצחק	1944	אושויץ	
דוד אלטר	משה אהרן	1940	בפלוגת עבודה ברוסיה	
דוד (איזנברג) אילקה	משה	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ שרה		1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ מאגדה	אברהם פאטל	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ קלרה	ישראל	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ אברהם	ישראל מאיר	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ יצחק מאיר	מרדכי	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ הלן	אברהם	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ פריידל		1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ ברטה	יצחק מרדכי	1944	אושויץ	עם בעלה שמואל
דווידוביץ׳ אברהם	דוד	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ צביה רחל	אפרים	1944	בגיטו סעליש	
דווידוביץ׳ פרידה לאה	אברהם	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ שמואל זיינוויל		1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ ינטה (יוסטי)		1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ גיזי	דוד	1944	אושויץ	
דווידוביץ׳ שבע	דוד	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
דוידוביץ׳ לייזר	דוד	1944	אושויץ	
דוידוביץ׳ ישראל בער	דוד	1944	אושויץ	
דויטש דב	באלה	1944	אושויץ	עם בנו
דרוממר חיים אברהם		1944	אושויץ	
דרוממר שרה		1944	אושויץ	
דרוממר רחל	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר צבי יהודה	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר חנה	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרומר ישראל	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר דוד	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר מאיר	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר בערל	חיים אברהם	1944	אושויץ	
דרוממר יענטה	חיים אברהם	1944	אושויץ	

הולנדר משה מקומיאט, בשבי הרוסי התנדב ללגיון הצ׳כוסלובקי ונפל בקרב נגד הגרמנים

הולנדר יהודה	שמואל אליקים	1945	ברלין, שרלוטנבורג	
הולנדר (רוזנר) גולדה	יעקב	1944	אושויץ	
הולנדר אלכסנדר	יהודה	1945	ברלין, שרלוטנבורג	
הולנדר שמואל אליקים	יהודה	1944	אושויץ	
הולנדר שלמה אליהו	שמואל אליקים	1945	ברלין, שרלוטנבורג	
הופמן שמואל	אריה לייב	1944	אושויץ	
הופמן פעסל		1944	אושויץ	
הופמן דוד	שמואל	1944	אושויץ	
הופמן אריה לייב	שמואל	1944	אושויץ	
הופמן שמחה	אריה לייב	1944	אושויץ	
הופמן חיה		1944	אושויץ	
הופמן צבי	שמחה	1944	אושויץ	
הופמן יוסף	אריה לייב	1943	בפלוגת עבודה באוקראינה	
הופמן שרה		1944	אושויץ	
הופמן קרצ׳י	יוסף	1944	אושויץ	ואחיו
הילר רוזה		1944	אושויץ	
הילר איצה		1944	אושויץ	
הילר דיז׳ו		1944	אושויץ	
הלאס שמואל (שאמו)		1944	אושויץ	עם אשתו
הנדלר		1944	אושויץ	עם משפחתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
הניג משה יעקב		1943	בפלוגת עבודה באוקראינה	
הניג שרה		1944	אושויץ	
הניג הניה	משה יעקב	1944	אושויץ	
הניג סידי	משה יעקב	1944	אושויץ	
הניג יפה	משה יעקב	1944	אושויץ	
הניג גולדה	משה יעקב	1944	אושויץ	
הרמן יחזקאל	זלמן יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
הרמן יהושע	זלמן יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
הרמן איציג וולף	זלמן יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
הרמן זיסקינד	זלמן יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
הרמן שמואל חיים		1944	אושויץ	
הרפודר מנחם (מאנו)		1944	אושויץ	עם אשתו
הרפודר נפתלי	מנחם	1941	הוצא להורג בקמנץ פודולסק	
הרשקוביץ' לאה	וולף	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' שמעיהו		1944	אושויץ	
הרשקוביץ' פייגה	שמעיהו	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' עזריאל הערש	שמעיהו	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' אברהם	משה	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' מלכה	חיים	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' רחל (רוזי)	שמעיהו			

ויזל חיים		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
ויזל דוד	חיים	1944	אושויץ	
וייס עקיבה ופרימד		1944	אושויץ	
וייס מרים, צ'רנה, רבקה		1944	אושויץ	
וייס הלל		1944	אושויץ	
וייס שינדל		1944	אושויץ	וילדיהם
וייס זאב (Vilmos)	ישעיהו	1945	מאוטהאוזן	
וייס שושנה	אברהם	1944	נפטרה בסעליש	
וייס בתיה	זאב (Vilmos)	1944	אושויץ	
וייס (פריד) שרה	שלום	1944	אושויץ	
וייס (מרמלשטיין) פיגה	שלום	1944	אושויץ	
וייס (אמסל) חנה	שלום	1944	אושויץ	
וייס גיטל	מאיר	1944	אושויץ	
וייס מאיר	גיטל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
וייס לנקה	שלום	1944	אושויץ	
וייס מנחם זאב	ישראל דב	1944	אושויץ	
וייס שרה	צבי	1944	אושויץ	
וייס אברהם יצחק	מנחם זאב	1944	בדרך לדאכאו	
וייס הלנה	אפרים	1944	נפטרה בסעליש	
וייס דבורה	אברהם יצחק	1944	אושויץ	
וייס אפרים	אברהם יצחק	1944	אושויץ	
וייס (גולדשטיין) חיה	זלטה	1944	אושויץ	
	מנחם זאב	1944	אושויץ	
גולדשטיין משה	יוסף	1944	אושויץ	
וייס ברכה	מנחם זאב	1944	אושויץ	
וייס ישראל דב	מנחם זאב		נפטר בסעליש	
וייס זיסל	מנחם זאב		נפטרה בסעליש	
וייס רחל לאה	מנחם זאב		נפטרה בבודאפסט	
וייס אלטה רחל	ראובן חיים	1944	אושויץ	
וייס אפרים צבי	שלום	1944	אושויץ	
וייס יהודה	שלום	1944	אושויץ	
וייס פיבל	שמואל	1944	אושויץ	
וייס פיגה	אשר	1944	אושויץ	
וייס שיינדל	פיבל	1943	במחנה עבודה בהולנד	
וייס רחל	פיבל	1943	במחנה עבודה בהולנד	
וייס פרל	פיבל	1943	במחנה עבודה בהולנד	
וייס הרש יוסף	פיבל	1941		
וייס חיה ידעס	פיבל	1941		
וייס יעקב	פיבל	1940	נפל במחנה עבודה ברוסיה	
וייס אסתר	פיבל	1943	במחנה עבודה בהולנד	
וייס אברהם משה	פיבל	1944	אושויץ	
וייס יצחק	פיבל	1944	אושויץ	
וייס שלמה	פיבל	1944	אושויץ	
וייס יעקב	אריה	1945	דאכאו	
וייס (בראון) חיה	נטע לייב	1944	אושויץ	
וייס מרטה	יעקב	1944	אושויץ	
וייס נאנדור	אריה	1944	אושויץ	
וייס אילונקה		1944	אושויץ	
וייס בונדי	נאנדור	1944	אושויץ	
וייס משה	אריה	1944	דאכאו	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
וייס אסתר גיטל	אשר זליג	1944	אושויץ	
וייס חיה שרה	מאיר	1944	אושויץ	
וייס יוסי	מאיר	1944	אושויץ	
וייס ישראל	מאיר	1944	אושויץ	
וייס מרים	מאיר	1944	אושויץ	
וייס שרה	מאיר	1944	אושויץ	
וייס הלן	אפרים	1944	אושויץ	
וייס חיים		1944	אושויץ	
וייס לאה	מרדכי	1944	אושויץ	
וייס שמואל הרש	חיים	1944	אושויץ	
וייס מאיר פנחס	חיים	1944	אושויץ	
וייס בילה	חיים	1944	אושויץ	
וייס סימה	חיים	1944	אושויץ	
וייס שרה	חיים	1944	אושויץ	
וייס פסיה	חיים	1944	אושויץ	
וייס מנחם מנדל	חיים	1944	אושויץ	
וייס שלמה יעקב	חיים	1944	אושויץ	
וייס מינדו	חיים	1944	אושויץ	
וייס מלכה פרידה	חיים	1944	אושויץ	
וייס משה	אברהם צבי	1944	אושויץ	
וייס שרה פרל	אברהם צבי	1944	אושויץ	
וייס אריה		1944	אושויץ	
וייס לאה		1944	אושויץ	
וייס אולגה		1944	אושויץ	
וייס שמעון	מרדכי	1944	אושויץ	
וייס ציפרויש	אברהם	1944	אושויץ	
וייס שאנדור	שמעון	1944	אושויץ	
וייס קאטו	שמעון	1944	אושויץ	
וייס מרדכי	שמעון	1944	אושויץ	
וייס רוזה	משה	1944	אושויץ	
וייס הענטשע	מרדכי	1944	אושויץ	
וייס רחל	יהושע פאליק	1944	אושויץ	
וייס שלום מרדכי	יהושע פאליק	1944	אושויץ	
וייס ברכה לאה	יהושע פאליק	1944	אושויץ	
וייס ישראל	שלום	1944	אושויץ	
וייס הלן	בנציון	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
וייס רוז'י		1944	אושויץ	
וייס שמואל שמעלקא	שלום	1944	אושויץ	
וייס מלכה	נפתלי	1944	אושויץ	
וייס לאה	שמואל שמעלקא	1944	אושויץ	
וייס יהודית	שמואל שמעלקא	1944	אושויץ	
וייס אליהו	שלום	1944	אושויץ	ואשתו שרה
וייס אברהם צבי	יעקב	1944	אושויץ	
וולסוביץ' צבי		1957		נפטר בתל-אביב
וייס מרים אשת ר' יהודה לייב וייס, נכדת יוסלה טגלאשר,			אושויץ	
וייס חיה		1944	אושויץ	אשת משולם פייש וייס
וייס יעקב	משולם פייש	1944	אושויץ	
וייס ינטה	משולם פייש	1944	אושויץ	
וייס ברכה	משולם פייש	1944	אושויץ	
וייס משה	משולם פייש	1944		הוצא להורג במחנה עבודה ברוסיה
וייס גיטל	משולם פייש	1944	אושויץ	
וייס אברהם שמואל	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס (שטרן) רחל		1944	אושויץ	
וייס יוסף	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס (רוזנברג) רבקה	ראובן חיים	1944	אושויץ	
וייס דוד	יוסף	1944	אושויץ	
וייס מאנ'י	יוסף	1944	אושויץ	
וייס דוד	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס (קאַסטנבאום) רוזי רחל		1944	אושויץ	
וייס אהרן מנחם	דוד	1944	אושויץ	ואשתו
וייס מרדכי	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס שמעון עוזר	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס (רוטנשטיין) מרים	דוד	1944	אושויץ	
וייס משולם פייש	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס יהודה אריה	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס דוד	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס דבורה	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס יהודית	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס אדית	שמעון עוזר	1944	אושויץ	
וייס (גולדשילד) ינטה	יהודה לייב	1944	אושויץ	
גולדשילד שמואל שמעלקא		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גולדשילד משה	שמואל שמעלקא	1944	אושויץ	
גולדשילד יהודה אריה	שמואל שמעלקא	1942	במחנה	עבודה ברוסיה
גולדשילד (אנגלנדר)				
גיטל	שמואל שמעלקא	1944	אושויץ	
אנגלדר מאיר	יוסף	1944	אושויץ	
אנגלדר ירז'י	מאיר	1944	אושויץ	
וייס (אלפנט) פרל	יהודה לייב	1944	אושויץ	
אלפנט יהודה אריה		1944	אושויץ	
אלפנט אסתר		1944	אושויץ	
אלפנט חנה		1944	אושויץ	
וייס בלומה	יהודה לייב	1944	אושויץ	
וייס (הרשקוביץ')		1944	אושויץ	
שרה גאָלדע	יהודה לייב	1944	אושויץ	
הרשקוביץ' שלמה שבתאי		1944	אושויץ	
הרשקוביץ' משה	שלמה שבתאי	1944	אושויץ	ואשתו
הרשקוביץ' מאנצי	שלמה שבתאי	1944	אושויץ	עם משפחתה
וייסברגר שלמה	יוסף	1944	אושויץ	אשתו וילדיו
וייסברגר פרל	שלמה	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
וייסברגר ליליאן	שלמה	1944	אושויץ	עם 3 ילדים ובעלה
וייסברגר בילה	שלמה	1944	אושויץ	
וייסברגר שרה	יוסף	1944	אושויץ	
וייסברגר אסתר	יוסף	1944	אושויץ	
וייסברגר אריך	יוסף	1944	אושויץ	
וייסברגר רללה		1944	אושויץ	
וייסברגר אוטטו	אריך	1944	אושויץ	
וייספלד הרמן	חיים משה	1944	אושויץ	
וייספלד לאה	אשר לייב	1944	אושויץ	
ויינבאך צבי יצחק	שלמה	1944	אושויץ	
ויינבאך מלכה	משה דוד	1944	אושויץ	
ויינבאך עטיה	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך רבקה רייזל	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך פייגא-איטה	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך ישראל מאיר	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך צירל	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך אבנר-סיני	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבאך יעקב	צבי יצחק	1944	אושויץ	אשתו וילדיו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ויינגרטן יחזקאל	אפרים פישל	1944	אושויץ	
ויינגרטן יהודית	אריה	1944	אושויץ	
ויינגרטן בלומה	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויינגרטן פרימה	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויינגרטן אפרים פישל	יחזקאל	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
ויינגרטן אסתר רחל	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויינגרטן זיסל	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויינגארטן (פוקס) לאה	יהודה	1944	אושויץ	
ויינרב רייזל	יוסף חיים	1944	אושויץ	
ויינרב יעקב צבי	פנחס	1944	אושויץ	
ויינרב אסתר	פנחס	1944	אושויץ	
ויינרב ס. פייגה	פנחס	1944	אושויץ	
ויינרב נחמן	פנחס	1944	אושויץ	
ויינרב מרים	הרמן	1944	אושויץ	
וילינגר ברנה		1944	אושויץ	
ויילנגר מלכה		1944	אושויץ	
וילינגר נתן	אברהם דב	1944	אושויץ	
וירצברגר מנחם מנדל	יצחק אליעזר	1944	אושויץ	נשיא הקהילה ויו״ר דחברה קדישא
וירצברגר מינדל	חיים יהודה	1944	אושויץ	
וינברגר בנציון		1944	אושויץ	
וינברגר אביגדור	בנציון	1944	אושויץ	
ויינברגר שלמה	מרדכי	1944	אושויץ	
ויינברגר מרים	צבי	1944	אושויץ	
ויינברגר חנה	שלמה	1944	אושויץ	
ויינברגר פסיה	שלמה	1944	אושויץ	עם 3 ילדים ובעלה
ויינברגר חיה	שלמה	1944	אושויץ	
וייספלד הרמן	חיים משה	1944	אושויץ	
וייספלד לאה	אשר לייב	1944	אושויץ	
זיכרמן שיפרה	יעקב משה	1944	אושויץ	
זיכרמן יוסף		1941	בפולניה	
זיכרמן איבי	יוסף	1941	בפולניה	
זיכרמן ויולה	יוסף	1944	אושויץ	
זילבר מגדה	יוסף	1944	אושויץ	
זילבר יצחק אריה	יוסף	1944	אושויץ	
זליקוביץ׳ משה חיים	וולף לייב	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
זליקוביץ' תירצה	מרדכי לייב	1944	אושויץ	
זליקוביץ' מרדכי	משה חיים	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
זליקוביץ' אברהם	משה חיים	1944	אושויץ	
זליקוביץ' חנה	משה חיים	1944	אושויץ	
זליקוביץ' שרה	משה חיים	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' מרדכי		1944	אושויץ	
זלמנובי'ץ' אברהם	מרדכי	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' יוסף	מרדכי	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' צבי	מרדכי	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
זלמנוביץ' יצחק	מרדכי	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' גולדה	יצחק	1944	אושויץ	
זלמנוביץ מירה	אברהם	1944	אושויץ	
זלמנוביץ', אשתו של ר' חיים לייב המלמד זלמנוביץ'		1944	אושויץ	עם הילדים
שמואל שמעלקא	יחיאל	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' מלכה	שלמה זרח	1944	אושויץ	
זלמנוביץ' יחיאל מיכאל	שלמה זרח	1944	אושויץ	
זינגר יעקב זאב		1944	אושויץ	ואשתו ברינדל עם 2 ילדים
זינגר ברטה	אהרן דוד	1944	אושויץ	
זליג מאיר	יהודה	1944	אושויץ	מקומלוש
זליג רבקה	אהרן דב	1944	אושויץ	מקומלוש
זליג יהודה		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג זאב מרדכי		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג רחל		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג אידל		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג לאה		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג דובריש		1944	אושויץ	מקומלוש
זליג חיה שרה		1944	אושויץ	מקומלוש
זינגר שמואל		1944	אושויץ	
זינגר אטלקה		1944	אושויץ	
זינגר אלכסנדר	שמואל	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
זינגר לאצי	שמואל	1944	אושויץ	
חיים יוסף		1944	אושויץ	
חיים מעניהערט		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
חיים אילונקה		1944	אושויץ	
חיים ליאופולד		1944	אושויץ	
חיים וילמוש		1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ חיים		1944	דאכאו	
חיימוביץ׳ (כץ) לאה	משה-וולף	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ פיגה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ אסתר	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ ברכה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ מלכה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ פרידה רבקה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ משה וולף	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ דינה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ גולדה	יעקב	1944	אושויץ	
חיימוביץ׳ פאליק	יעקב	1944	אושויץ	
כץ יעקב	משה וולף	1944	דאכאו	
אייזנברגר מלכה		1944	אושויץ	
טייטלבאום יצחק אייזיק	מאיר	1944	אושויץ	
טייטלבאום מלכה	יעקב בער	1944	אושויץ	
טייטלבאום חיים	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
טייטלבאום פיגה	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
טייטלבאום מאיר	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
טיכמן (נגר)				נפטר בסעליש
טיכמן צ׳רנה	ישראל	1944	אושויץ	
טלר צבי		1944	אושויץ	עם אשתו וילדים
יונגר מרדכי		1944	אושויץ	
יונגר ריזל		1944	אושויץ	
יונגר משה חיים	מרדכי	1944	אושויץ	
יונגר אברהם יהודה	מרדכי	1944	אושויץ	
יוז׳ף משה	יעקב	1944	אושויץ	נשיא הקהילה
יוז׳ף אסתר גולדה	אהרן	1944	אושויץ	
יוז׳ף פיגה	משה	1944	אושויץ	
יוז׳ף רבקה	משה	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
יוז'ף חנה	משה	1944	אושויץ	
יוז'ף גיטל	משה	1944	אושויץ	
יוז'ף פרל	אברהם צבי	1944	אושויץ	
יוז"ף שפרינצה	שמואל	1944	אושויץ	
יוז'ף אברהם צבי	בנימין דוד	1944	אושויץ	
יוז'ף שיינדל לאה	בנימין דוד	1944	אושויץ	
יוז'ף יוסף		1944	אושויץ	
יוז'ף ישראל	שלמה	1944	אושויץ	
יוז'ף חיה רחל		1926	נפטרה בסעליש	
יוז'ף אירן		1944	אושויץ	
יוסיפוביץ' ישראל משה	מנחם	1944	אושויץ	
יוסיפוביץ' (קליין) גולדה	שמואל	1944	אושויץ	
יוסיפוביץ' יוסף	ישראל משה	1941	בפולניה	
יוסיפוביץ' צבי	יוסף	1944	אושויץ	
יוסיפוביץ' אירן	ישראל משה	1944	אושויץ	
יוספוביץ' חנה	ישראל משה	1944	אושויץ	
ינקוביץ' שמעון	אייזיק	1944	אושויץ	
ינקוביץ' מרים	משה	1944	אושויץ	
ינקוביץ' יצחק	שמעון	1944	אושויץ	
ינקוביץ' מרגרטה	שמעון	1944	אושויץ	
ינקוביץ' משה	שמעון	1944	אושויץ	
ינקוביץ' שלמה	שמעון	1944	אושויץ	
ינקוביץ' ליפא	שמעון	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ינקוביץ' אפרים	אייזיק	1944	אושויץ	
ינקוביץ' רגינה	אייזיק	1944	אושויץ	
ינקוביץ' יעקב	אפרים	1944	אושויץ	
ינקוביץ' זאב	אפרים	1944	אושויץ	
ינקוביץ' אייזיק	אפרים	1944	אושויץ	
יעבץ יצחק		1944	אושויץ	
יעבץ רבקה		1944	אושויץ	
יעבץ חנה	יצחק	1944	אושויץ	
יעבץ פיגה	יצחק	1944	אושויץ	
יעבץ שרה	יצחק	1944	אושויץ	
יעבץ לאה	יצחק	1944	אושויץ	
יעבץ מנשה	יצחק	1944	אושויץ	
יעקב משה ליב	מנדל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
יעקב פפי	שלום	1944	אושויץ	
יעקב מרדכי	שמואל חיים	1944		נהרג בפל' עבודה באוקראינה
יעקב לאה	שמואל חיים	1944	אושויץ	
יעקב מנדל		1944	אושויץ	
יעקב ינקל ואחיו		1943		בפלוגת עבודה באוקראינה
יעקב לאה		1944	אושויץ	
יקובוביץ' יצחק אייזיק	פטל	1944	אושויץ	
יקובוביץ' ציביה	דוד	1944	אושויץ	
יקובוביץ' משה יוסף	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ' עזריאל	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ שמואל אליעזר	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ' דוד	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ' אללה	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ' שיינדל	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
יקובוביץ' משה		1944	אושויץ	
יקובוביץ' יהודית		1944	אושויץ	
יקובוביץ' שאנדור		1944	אושויץ	
יקובוביץ' ויאולה		1944	אושויץ	
יקובוביץ' סידי		1944	אושויץ	
יקובוביץ' ליאופולד		1944	אושויץ	
יקובוביץ' משה	נח	1944	אושויץ	
יקובוביץ' דבורה		1944	אושויץ	
יקובוביץ' צפורה	משה	1943		בבודאפשט ע"י ההונגרים
יקובוביץ' שמואל	משה	1944	אושויץ	
יקובוביץ' שמחה	משה	1944	אושויץ	
יקובוביץ' בלומה	משה	1944	אושויץ	
יקובוביץ' לייב	משה	1944	אושויץ	
יקובוביץ' יצחק	משה	1944	אושויץ	
יקובוביץ' אברהם	משה	1944	אושויץ	
כהן פנחס	עמאנועל	1945	אושויץ	
כהן רוזליה	יצחק	1944	אושויץ	
כהן לילי	פנחס	1945	ברגן-בלזן	
כהן משה	עמאנואל	1945		בדרך לגרמניה
כהן פירושקא	מיכאל	1945	ברגן-בלזן	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
כהן טיבור	משה	1945		בדרך לגרמניה
כהן דב (בעריש)	צבי יעקב	1944	אושויץ	הסופר בסעליש
כהן רחל	אליהו	1944	אושויץ	
כהן אברהם יונה	דב (בעריש)	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
כהן חיים פנחס	דב (בעריש)	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
כהן שלמה	דב (בעריש)	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
כהן יוזף מנחם	דב (בעריש)	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
כהן מלכה	דב (בעריש)	1944	אושויץ	
כהן רשקה פיגה	דב (בעריש)	1944	אושויץ	
כהן מרדכי אליהו	דב (בעריש)	1944	אושויץ	
כהן שמחה נתן	דב (בעריש)	1944	אושויץ	
כהנא יואל צבי		1944	אושויץ	אשתו ו-2 מילידיו
כץ יצחק		1944	אושויץ	
כץ איגנץ		1944	אושויץ	אשתו ו-2 ילדיו
כץ שמעון	בערל	1944	אושויץ	
כץ פרלה	שמעון	1944	אושויץ	
כץ משה	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
כץ רחל	דוד	1944	אושויץ	
כץ פנחס חיים	משה	1944	אושויץ	
כץ חנה גיטל	משה	1944	אושויץ	
איינהורן דוד	אברהם ברוך	1944	אושויץ	
איינהורן	אברהם ברוך	1944	אושויץ	
כץ שמואל	אריה	1944	אושויץ	
כץ אסתר		1944	אושויץ	
כץ רחל	שמואל	1941	קמנץ-פודולסק	עם בעלה
כץ יוסף		1944	אושויץ	
כץ מלכה		1944	אושויץ	
כץ משה	יוסף	1944	אושויץ	
כץ אהרן	יוסף	1944	אושויץ	
כץ טיבי	יוסף	1944	אושויץ	
כץ וולף	יוסף	1944	אושויץ	
ליבוביץ' יצחק	מאיר	1944	אושויץ	
ליבוביץ' שרה (סרן)		1944	אושויץ	
ליבוביץ' רבקה	יצחק	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ליבוביץ' ריזל	יצחק	1944	אושויץ	
ליבוביץ' אברהם	יצחק	1944	אושויץ	
ליבוביץ' זלמן ליב	יצחק	1944	אושויץ	
ליבוביץ' פיגה	יצחק	1944	אושויץ	
לבוביץ' יעקב	מאיר	1944	אושויץ	
לבוביץ' דבורה (דובריש)	ישראל	1944	אושויץ	
לבוביץ' רבקה	ישראל	1944	אושויץ	
לבוביץ' מאיר	יעקב	1944	אושויץ	
לבוביץ' לנקה	ישראל יהושע	1944	אושויץ	עם 5 ילדים
לבוביץ' שארי		1944	הוצאה להורג בבודפשט	
לבוביץ' ישראל יהושע	יהודה אריה	1944	אושויץ	
לבוביץ' הלנה	פנחס	1937	נפטרה בבודפשט	
לבוביץ' שרה	יהושע	1944	אושויץ	
לבוביץ' פרידה	פנחס	1944	אושויץ	
לבוביץ' אברהם אליעזר	חיים	1944	אושויץ	
לבוביץ' שרה	אברהם דוד	1944	אושויץ	
לבוביץ' שמעון נחמן יעקב	אברהם אליעזר	1944	אושויץ	
לבוביץ' רחל פרל	אברהם אליעזר	1944	אושויץ	
לבוביץ' חיה דבורה	אברהם אליעזר	1944	אושויץ	
לבוביץ' משה סנדר	אברהם אליעזר	1944	אושויץ	
לבוביץ' חיים	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
לבוביץ' העניה	נחמן יעקב	1944	אושויץ	
לבוביץ' שמואל		1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' דבורה	מרדכי	1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' שאנדור	שמואל	1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' משה	שמואל	1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' אדיט	שמואל	1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' קאטי	שמואל	1944	בפלוגת עבודה באוסטריה	
לבוביץ' גיטל		1944	אושויץ	
לבוביץ' שמואל		1944	אושויץ	
לבוביץ' ברטה		1944	אושויץ	
לבוביץ' חיים בער		1944	אושויץ	עם אשתו ו־7 ילדים
לבוביץ' דב (בעריש) השוחט		1944	אושויץ	עם אשתו
לבוביץ' צבי		1944	אושויץ	
לבוביץ' רגינה	פנחס	1944	אושויץ	ובתה

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
לבוביץ׳ שלמה		1944	אושויץ	
לוי שמואל		1944	אושויץ	
לבוביץ׳ חיה		1944	אושויץ	
לוי גננדיל		1944	אושויץ	
לזמן יעקב (רופא)		1944	נורה בסעליש ע״י ההונגרים	
לזמן סנדר		1944	אושויץ	
לזמן (מרקוביץ׳) הניה	ליפא	1944	אושויץ	
לזמן נושי	סנדר	1944	אושויץ	
לזמן יהודית	סנדר	1944	אושויץ	
לנדאו מכס		1944	אושויץ	
לנדאו אלתר		1944	אושויץ	
לנדאו בלומה	ראובן חיים	1944	אושויץ	
לנדאו (מרקוביץ׳) רחל	ליפא	1944	אושויץ	
לנדאו ליפא	מכס	1944	אושויץ	
לזרוביץ׳ משה יעקב	צבי מאיר	1944	אושויץ	
לזרוביץ׳ הנטשו	אנטשל	1944	אושויץ	
ליברמן		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
ליכטבראון בלומה		1944	אושויץ	
ליכטבראון שלמה	לייזר	1944	אושויץ	
ליכטבראון רפאל		1944	אושויץ	
ליכטבראון דוד		1944	אושויץ	
לייטנר יעקב	אברהם יצחק	1944	אושויץ	
לייטנר מרים	מיכאל צבי	1944	אושויץ	
לייטנר בנציון	יעקב	1944	אושויץ	
לייטנר חנה	יעקב	1944	אושויץ	
לייטנר אסתר חיה	יעקב	1944	אושויץ	
לייטנר נחמן דב	יעקב	1944	בפלוגת עבודה בפולניה	
לייטנר מיכאל צבי	יעקב	1944	בפלוגת עבודה בפולניה	
לנדסמן אליהו		1944	אושויץ	
לנדסמן שלום	אליהו	1944	אושויץ	עם 3 ילדים
לנדסמן מרים		1944	אושויץ	
לנדסמן אברהם		1944	אושויץ	עם 6 ילדים
לנדסמן ניסן	אברהם	1944	אושויץ	
לנדסמן אסתר מלכה		1944	אושויץ	
לנדסמן חיים דוד	ניסן	1944	אושויץ	
לנדסמן חיה	ניסן	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
לנדסמן פיגה דבורה	ניסן	1944	אושויץ	
לנדסמן שרה מטל	ניסן	1944	אושויץ	
לנס פרל (פירושקא)		1944	אושויץ	
לנס דבורה		1944	אושויץ	
לעבי משה	אריה	1944	אושויץ	
לעבי אברהם	משה	1944	אושויץ	
לעבי חנה	משה	1944	אושויץ	
לעבי לאה	משה	1944	אושויץ	
לעבי (חייט)		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
לקס אביגדור צבי	יחיאל	1944	אושויץ	
לקס רחל	משה	1944	אושויץ	
לקס אסתר	צבי	1944	אושויץ	
לקס אברהם	צבי	1944		נפל בצבא האדום בחזית הרוסית
לקס פאני	משה	1944	אושויץ	
לקס הינדל	מרדכי	1944	אושויץ	
לזר דבורה	מרדכי	1944	אושויץ	
לזר רוזי׳	מרדכי	1944	אושויץ	
לזר שלמה (שאנ׳י)	מרדכי	1943	בפלוגת עבודה ברוסיה	
לזר דוד	מרדכי	1944	אושויץ	עם אשתו ובנו
לזר מרדכי		1944	אושויץ	עם אשתו ובתו פרל
מאנדל ישראל	דוד	1944	אושויץ	
מאנדל יעקב	ישראל	1944	אושויץ	
מאנדל יצחק דוד	ישראל	1944	אושויץ	
מאנדל יטה	ישראל	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ לאה	ישראל יהושע	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ שרה	ישראל יהושע	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ פישל		1944	אושויץ	עם אשתו
מושקוביץ׳ סנדר		1944	אושויץ	עם אשתו
מושקוביץ׳ שמואל	סנדר	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ שרה	שמואל	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ זעליג	שמואל	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ יוסף	סנדר	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
מושקוביץ׳ מנחם (מענדי)	סנדר	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
מושקוביץ' צומי	סנדר	1944	אושויץ	
מושקוביץ' פירושקא	יקותיאל יהודה	1944	אושויץ	
מייזליק זלמן לייב		1944	אושויץ	
מייזליק שרה פיגה		1944	אושויץ	
מייזליק רגינה	זלמן לייב	1944	אושויץ	
מייזליק ריז'ו	זלמן לייב	1944	אושויץ	
מייזליק הלן	זלמן לייב	1944	אושויץ	
מייזליק יוליש	זלמן לייב	1944	אושויץ	
מילרד יצחק	יהודה	1944	אושויץ	
מילרד יפה	בנציון	1944	אושויץ	
מילרד יהודה	יצחק	1944	אושויץ	
מרמלשטיין רוז'י		1944	אושויץ	
מרמלשטיין מרדכי	שלום	1944	אושויץ	
מרמלשטיין בילה	ישראל	1944	אושויץ	
מרמלשטיין יצחק מנדל	מרדכי	1944	אושויץ	
מרמלשטיין מינדל	מרדכי	1944	אושויץ	
מרמלשטיין שלום	מרדכי			
מרמלשטיין חנה	מרדכי	1944	אושויץ	
מרמלשטיין אברהם		1944		בפלוגת עבודה ברוסיה
מרמלשטיין מלכה	משה	1944	בירקנאו	
מרמלשטיין יעקב	אברהם	1944	בירקנאו	
מרמלשטיין מאיר	אברהם	1944	בירקנאו	
מרמלשטיין רבקה	אברהם	1944	בירקנאו	
מרמלשטיין שמעון	אברהם	1944	בירקנאו	
מרקוביץ' אשר לייב	שלמה	1944	אושויץ	
מרקוביץ' אידה	זליג	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יוליש	אשר לייב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' לאה	אשר לייב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' גיזה	אשר לייב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יוסף	אשר לייב	1944		נפל כפרטיזן בחזית הרוסית
מרקוביץ' שלום (עגלון)		1944	אושויץ	
מרקוביץ' יוסף	יצחק מרדכי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' רבקה		1944	אושויץ	
מרקוביץ' אנטשל לייב	יוסף	1944	אושויץ	
מרקוביץ' חיים וולף	יוסף	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יצחק מרדכי	יוסף	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
מרקוביץ' חיה הניה	יוסף	1944	אושויץ	
מרקוביץ' מנחם עזריאל	יוסף	1944	אושויץ	
מרקוביץ אסתר	יוסף	1944	אושויץ	
מרקוביץ' זלדה		1944	אושויץ	
מרקוביץ' אהרן	יעקב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' גיטלה	יעקב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' דוד	אנטשל לייב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' (בצ'קי) הענטשה		1945	נהרגה על הגבול הרומני ע"י הרוסים	
מרקוביץ' רפאל	משה יעקב	1943	בפלוגת עבודה ברוסיה	
מרקוביץ' יוסף	משה יעקב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' חיה הניה	משה יעקב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' ינטה	אנטשל	1944	אושויץ	
מרקוביץ' גולדה	אנטשל	1944	אושויץ	
מרקוביץ' חיים זאב	יוסף	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
מרקוביץ' יצחק אריה	חיים זאב	1944	אושויץ	
מאטעס חיים יוסף	מתתיהו	1944	אושויץ	
מאטעס ינטה רבקה	שלמה יצחק	1944	אושויץ	
מרקוביץ' צבי	ליפא	1944	אושויץ	
מרקוביץ' ריזה		1944	אושויץ	
מרקוביץ' ליפא	צבי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יעקב	צבי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' חיים	צבי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' ישעיהו	צבי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' אברהם	צבי	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יעקב	ליפא	1944	אושויץ	
מרקוביץ' אגנה		1944	אושויץ	
מרקוביץ' לאה	ליפא	1944	אושויץ	
מרקוביץ' אנטשל		1944	אושויץ	דער רויטר אנטשל
מרקוביץ' (אדלר) שרה (סידי)	אליעזר	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יצחק	ליפא	1957	נפטר בתל-אביב	
מרנוביץ' אהובה		1944	אושויץ	
נוימן מנחם מנדל	מרדכי	1944	קאופרינג, ע"י לנדסברג	
נוימן בלה	יששכר דב	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
נוימן יהודה לייב	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
נוימן ברינדל	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
נוימן משה יוסף	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
נוימן חיה שרה	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
נוימן צפורה	מנחם מנדל	1944		נפטרה בסעליש
נוימן זיסל	אברהם דב	1944	אושויץ	
נוימן יהודית	יהושע צבי	1944	אושויץ	
נוימן לאה	יהושע צבי	1944	אושויץ	
נוימן מרדכי	יהושע צבי	1944	אושויץ	
נוימן מרדכי זאב		1944	אושויץ	
נוימן חיה	יהושע משה	1944	אושויץ	
נוימן יצחק	מרדכי זאב	1944	אושויץ	
נוימן אנדור	מרדכי זאב	1944	אושויץ	
נוימן לאצי	מרדכי זאב	1944	אושויץ	
נוימן אירן	מרדכי זאב	1944	אושויץ	
נויפלד אברהם לייב		1944	אושויץ	עם אשתו
נויפלד משה אליהו	אברהם לייב	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
נויפלד זלמן יוסף	אברהם לייב	1944	אושויץ	
נויפלד צבי	אברהם לייב	1944	אושויץ	
נויפלד הרמינה	אברהם לייב	1944	אושויץ	
סאס גאבור עו"ד		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
סבו רוז'י	יוסף	1944	אושויץ	
סבו אגי	אברהם	1944	אושויץ	
סבו ז'וז'י	אברהם	1944	אושויץ	
סופר שמואל	נפתלי	1944	אושויץ	
סופר שרה		1944	אושויץ	
סלמון ברל	יעקב	1944	אושויץ	
סלמון חיה	אליהו	1944	אושויץ	
סלמון חנה	אנטשל	1944	אושויץ	
סנדר קאפל	יצחק	1944	אושויץ	ומשפחתו
סנדר צבי	יצחק	1944	אושויץ	ומשפחתו
סנדרוביץ' רחל	אלטר	1944	אושויץ	
סנדרוביץ' חנה	יוסף	1944	אושויץ	
סנדרוביץ' ברוך	מנדל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
סנדרוביץ׳ אסתר	ברוך	1944	אושויץ	
סנדרוביץ׳ דני	ברוך	1944	אושויץ	
סנדרוביץ זאב	ברוך	1944	אושויץ	
סנדרוביץ׳ אנטשל	ברוך	1944	אושויץ	
סנדרוביץ׳ משה לייזר	ברוך	1944	אושויץ	
סנטו אהרן מנחם	פנחס נתן	1944	אושויץ	
סנטו מרים	איגנץ	1944	אושויץ	
סרולוביץ׳ רבקה		1943	במחנה עבודה	
סרולוביץ׳ אהרן	משה	1944	אושויץ	
פולק שמשון	איסר	1944	אושויץ	
פולק סימה	בנציון	1944	אושויץ	
פולק יוסף	איסר	1944	אושויץ	
פולק גיטל מירל	ברל	1944	אושויץ	
פולק איסר	יוסף	1944	אושויץ	
פולק בערל	יוסף	1944	אושויץ	
פולק יצחק הערש	יוסף	1944	אושויץ	
פולק רחל	יוסף	1944	אושויץ	
פולק חוה	יוסף	1944	אושויץ	
פולק מרטה		1944	אושויץ	
פולק צבי		1944	אושויץ	
פולק חיה	צבי	1944	אושויץ	
פולק אסתר	צבי	1944	אושויץ	
פלברבאום מנחם		1944	אושויץ	
פלברבאום פרימד	ראובן חיים	1944	אושויץ	וילדיהם
פופפר יצחק יוסף	אברהם	1944	אושויץ	
פופפר לאה	יצחק יוסף	1944	אושויץ	עם 4 ילדים
פופפר שרה	יצחק יוסף	1944	אושויץ	עם בנה
פופפר אברהם לייב	יצחק יוסף	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
פוקס יצחק		1944	אושויץ	עם אשתו
פוקס אהרן		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
פוקס		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
פטמן שרה רבקה	משה	1944	אושויץ	
פיקסלר טומי	יעקב	1944	אושויץ	
פיש לאה	ברוך	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פרוכטר (האלמנה)		1944	אושויץ	
פרוכטר נחום		1944	אושויץ	
פרוכטר רפאל		1944	אושויץ	
פריד אברהם		1944	אושויץ	
פריד הניה	אהרן	1941		נפטרה בסעליש
פריד רחל	אברהם	1942		נפטרה בסעליש
פריד שיינדל	אברהם	1945	אושויץ	
פריד חיה	אליהו	1944	אושויץ	
פריד אליהו	געצל אריה	1944	אושויץ	
פריד שמואל	יוסף	1945	אוקנובן	
פריד חנה	געצל אריה	1944	אושויץ	
פריד שרה	שמואל	1944	אושויץ	
פרידביילע	שמואל	1944	אושויץ	
פריד בלימה	שמואל	1944	אושויץ	
פריד שמואל		1944	אושויץ	גיסו של ד"ר יוסיפוביץ
פריד אהרן		1944	אושויץ	וחלק ממשפחתו
פרידמן יחיאל מיכאל	שמואל	1944	אושויץ	וחלק ממשפחתו
פרידמן גיזלה	צבי	1944	אושויץ	
פרידמן שמחה	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן יונה	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן מנדל	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן יעקב	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן אסתר	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן חיה	יחיאל מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן מרים		1944	אושויץ	
פרידמן שרה מירל, האם של יחיאל מיכאל		1944	אושויץ	
פרידמן שמואל	יונה	1944		נפטר בסעליש
פרידמן יוסף	זליג	1944	אושויץ	
פרידמן זליג	יוסף	1945		נפל בבודפשט
פרידמן גולדה		1945	ברגן־בלזן	
פרידמן לילי		1945	ברגן־בלזן	
פרידמן ישראל	שלמה יהודה	1944	אושויץ	
פרידמן דבורה	משה יואל	1944	אושויץ	
פרידמן יוסף מרדכי	ישראל	1944		בפלוגת עבודה ברוסיה
פרידמן בנימין	ישראל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פרידמן אליעזר דוד	ישראל	1944	אושויץ	
פרידמן יעקב	ישראל	1944	אושויץ	
פרידמן רות	ישראל	1944		נפטרה בבודפשט
פרידמן לאה	ישראל	1944	אושויץ	
פרידמן שרה	ישראל	1944	אושויץ	
פרידמן אלכסנדר		1944	אושויץ	
פרידמן חיה פעסל		1944	אושויץ	
פרידמן שלמה לייזר		1944	אושויץ	
פרידמן חיה שרה		1944	אושויץ	
פרידמן (שורץ) שיינדל		1944	אושויץ	
שורץ בנו		1944	אושויץ	
פרידמן (נויוביץ׳) פאני	שייע	1944	אושויץ	
פרידמן שמואל	שייע	1944	אושויץ	
פרידמן פרנץ	שייע	1944	אושויץ	
פרידמן יוסף	שייע	1944	אושויץ	
פרידמן דוד	שייע	1944	אושויץ	
פרידמן מינדל		1944	אושויץ	
פרידמן יצחק		1944	אושויץ	
פרידמן משה יואל		1944	אושויץ	
פרידמן אידלה		1944	אושויץ	
פרידמן יוסף		1944	אושויץ	עם אשתו וילידיו
פרידמן אברהם	אברהם	1944	אושויץ	
פרידמן פיגה		1944	אושויץ	
פרידמן ליפא	אברהם	1973		נפטר בניו-יורק
פרידמן שרה	שאול	1944	אושויץ	בת אב״ד קושיצע
פרידמן משה	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן חנה	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן רבקה	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן פיגה	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן צבי יהודה	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן שאול	ליפא	1944	אושויץ	
פרידמן אלימלך דוד	אברהם	1945	קאופרינג	
פרידמן יהודית		1945	קאופערינג	עם 3 בנות
פרידמן חנה	אלימלך דוד	1945	קאופרינג	
פרידמן משה	אלימלך דוד	1945	קאופרינג	
פרידמן רחל	אלימלך דוד	1945	קאופרינג	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פרידמן נחמה	אלימלך דוד	1945	קאופרינג	
פרידמן מירל	אהרן	1944	אושויץ	
פרידמן יהודה		1944	אושויץ	
פרידמן אשר אנטשל		1944	אושויץ	גבאי דחברה קדישא
פרידמן רייזל		1944	אושויץ	
פרידמן אלכסנדר	אשר אנטשל	1944	אושויץ	
פרידמן (הרפודר) פיגה	מנחם	1944	אושויץ	עם 2 ילדים
פרידמן יוסף	אשר אנטשל	1944	אושויץ	ואשתו עם הילדים
פרידמן יהודה לייב	אשר אנטשל	1943	נתלה ע״י ההונגרים	
פרידמן אברהם		1944	אושויץ	
פרידמן אטל		1944	אושויץ	ווילדיהם
פריליך (מלמד)		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
ד״ר פריליך מניהירט		1944	אושויץ	עם אשתו
פרנץ דוד		1944	אושויץ	
פרנץ מארישקא		1944	אושויץ	עם 5 ילדים
פרל (מכלת)		1944	אושויץ	עם חלק למשפחתו
פרלשטיין		1944	אושויץ	חלק מהילדים
פרקש יעקב		1944	אושויץ	
פרקש יולן	אשר זליג	1944	אושויץ	
פרקש אירן	יעקב	1944	אושויץ	
פרקש ארנו	יעקב	1944	אושויץ	
פרקש רחל	יעקב	1944	אושויץ	
פרקש נאנדורנה	יעקב	1944	אושויץ	
פרקש מעניהירט		1944	אושויץ	
פרקש בללה		1944	אושויץ	
פרקש שארי		1944	אושויץ	
פרקש לענקע		1944	אושויץ	
פרקש דורא		1944	אושויץ	
פרקש מארישקא	אברהם	1944	באוסטריה	
פרקש איגנץ		1944	באוסטריה	
פרקש משה	ישראל	1944	נתלה בסעליש	
פרקש שרה	ישראל חיים	1944	נתלתה בסעליש	
פרקש יוסף	משה	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
פרקש אילונקה		1944	אושויץ	
פרקש (זגג, בעל חנות לכלים)		1944	אושויץ	עם חלק ממשפחתו
פרקש יעקב		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פרקש יהורם (ינו)		1944	אושויץ	
פרקש אירמה		1944	אושויץ	
צין דוד	אפרים	1944	אושויץ	
צין מרים		1944	אושויץ	
צין חיים	דוד	1944	אושויץ	
צין חיה	דוד	1944	אושויץ	
צין שמואל	אפרים	1944	אושויץ	
צין לאה		1944	אושויץ	
צין אפרים קלמן	שמואל	1944	אושויץ	
צין מרדכי	אפרים	1944	אושויץ	
צין שרה		1944	אושויץ	
צין רבקה	מרדכי	1944	אושויץ	
צין אפרים	מרדכי	1944	אושויץ	
צ׳אסאר ג׳ולה		1944	אושויץ	
צ׳אסאר מאטילד		1944	אושויץ	
צ׳אסאר הרמינה		1944	אושויץ	
צ׳אסאר לילי		1944	אושויץ	
צ׳אסאר וילמוש		1944	אושויץ	
צ׳אסאר יהודה		1944	אושויץ	
צוקרמן עמנואל		1944	אושויץ	
צוקרמן אסתר	בערל	1944	אושויץ	
צוקרמן נפתלי	עמנואל	1944	אושויץ	
צוקרמן משה	עמנואל	1945	בסעליש	ממחלת טיפוס
צוקרמן רחל	עמנואל	1944	אושויץ	
צוקרמן חיים		1944	אושויץ	
צוקרמן שמעון	חיים	1944	אושויץ	
צוקרמן פרימד	חיים	1944	אושויץ	
צוקרמן חיה	חיים	1944	אושויץ	
צוקרמן חנה	ראובן חיים	1944	אושויץ	
צוקרמן נפתלי	חיים	1944	אושויץ	
צוקרמן יוסף		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קון בעלא (עו"ד)		1944	אושויץ	עם אשתו ו־2 בניו
גב' קוטאשי		1944	אושויץ	עם בנה ובתה
קופולוביץ' גיטל	יעקב	1944	אושויץ	
קופולוביץ' אברהם	מיכאל	1944	אושויץ	
קופולוביץ' משה לייב	מיכאל	1944	אושויץ	
קופולוביץ' וולף הרש	משה לייב	1944	אושויץ	
קופולוביץ' דוד	משה לייב	1944	אושויץ	
קופולוביץ' פסל	משה לייב	1944	אושויץ	
קופולוביץ' בילה	משה לייב	1944	אושויץ	
קופולוביץ' ריזל		1944	אושויץ	
קלאר אהרן	חיים מיכאל	1944	אושויץ	
קלאר חיה שרה	חיים מיכאל	1944	אושויץ	
קליין שלמה ישראל	פנחס חיים	1944	אושויץ	ואשתו, אב"ד האח־רון דק"ק סעליש
קליין שמואל שמעלקא	שלמה ישראל	1944	אושויץ	
קליין נתנאל	שלמה ישראל	1944	אושויץ	
קליין יוסף יהודה (לייב)	משה אליהו	1944	אושויץ	דומ"צ
קליין יוטא	יהונתן בנימין	1944	אושויץ	בת הרב יהונתן בנימין הכהן
קליין גיטל	יוסף יהודה	1944	אושויץ	
קליין שלום יהודה	חיים	1944	אושויץ	ובנו
קליין חנה	שמואל	1944	אושויץ	
קליין אברהם	משה	1944	אושויץ	
קליין שרה (שאריקא)	משה	1944	אושויץ	עם בתה נעמי
קליין יעקב	מאיר	1944	אושויץ	גזבר דחברה קדישא
קליין סידה		1944	אושויץ	
קליין האצא	יעקב	1944	אושויץ	
קליין מרטה	יעקב	1944	אושויץ	
קליין משה	מאיר	1944	אושויץ	
קליין אהרן	משה	1944	אושויץ	ואשתו
קליין אלימלך	אהרן	1944	אושויץ	
קליין אסתר	אהרן	1944	אושויץ	
קליין (רייזמן) גיזי	אהרן	1944	אושויץ	
רייזמן לייביש	שמואל יוסף	1944	אושויץ	
קליין משה	אהרן	1974	נפטר בירושלים	
קליין מנחם	קלמן	1974	נפטר בירושלים	
קליין לאה	דוד יהודה	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קליין (הרשקוביץ') פרל	מנחם	1944	אושויץ	
קליין רבקה רחל	מנחם	1944	אושויץ	
קליין בוז'י	מנחם	1941		נהרגה בקאמנץ-פודולסק
קליין בערל (בעלא)	מנחם	1942		נהרג בפלוגת עבודה ברוסיה
קליין דוד אריה	מנחם	1946		נהרג ע"י הרוסים בגבול רומניה
קליין (בלור) פריידל (קאטו)	שמואל	1944	אושויץ	
קליין חיים משה זאב	יהושע	1944	אושויץ	
קליין שמואל שמעלקא	דוד	1944	אושויץ	גבאי דחברה קדישא
קליין טשרנה הענטשה	משה	1944	אושויץ	
קליין (מרקוביץ') פרל	שמואל שמעלקא	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יוסף	יהודה לייב	1944	אושויץ	
מרקוביץ' יהודית	יהודה לייב	1944	אושויץ	
קליין (איצקוביץ')	שלמה מאיר	1944	אושויץ	
הענטשא לאה		1944	אושויץ	
קליין שלמה מאיר	יוסף חיים	1944	אושויץ	
קליין יצחק	יהונתן בנימין	1944	אושויץ	
קליין מרים	משה אהרן	1944	אושויץ	
קליין משה אהרן	יצחק	1944	בוכנולד	
קליין דוד	יצחק	1945		מת בבודפשט
קליין דינה	יצחק	1945		מתה בסביבת קראקוב
קליין צבי	מאיר	1944	אושויץ	
קליין שרה	אליהו	1944	אושויץ	
קליין מאיר	צבי	1944	אושויץ	
קליין משה	אליהו	1944	אושויץ	
קליין יצחק	אליעזר יחיאל	1944	אושויץ	
קליין מרים	יהודה	1944	אושויץ	
קליין קלמן	יצחק	1944	אושויץ	
קליין שרה	יוסף	1944	אושויץ	
קליין רעלי	עמאנואל	1944	אושויץ	
קליין זיגמונד	קלמן	1945	?	
קליין דאדו	יצחק	1944	אושויץ	
קליין פירושקא		1944	אושויץ	
קליין מיקשה	יצחק	1945	?	
קליין אימרה	קלמן	1944	סוביבור	
קליין יהודית		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קליין ליוש (רופא)		1944	אושויץ	
קליין פאני	יצחק	1944	אושויץ	
קליין מיקלוש	ליוש	1944	אושויץ	
קליין בנציון	דוד	1944	אושויץ	
קליין אסתר		1944	אושויץ	
קליין צבי הרש	בנציון	1944	אושויץ	
קליין בלומה	בנציון	1944	אושויץ	
קליין אילונה	בנציון	1944	אושויץ	
קליין ארז'י	בנציון	1944	אושויץ	
קליין דוד	בנציון	1943		מת בחרנובוי בשבי רוסיה
קליין משה	בנציון	1944	אושויץ	
קליין יצחק	אליעזר מיכאל	1944	אושויץ	
קליין מרים	יהודה	1944	אושויץ	
קליין יהודית	יצחק	1944	אושויץ	
קליין יוליש	יצחק	1944	אושויץ	
קליין משה	יצחק	1944		בפלוגת עבודה ברומניה
קליין אליהו יעקב	שמחה	1944	אושויץ	ואשתו, גבאי דחברה קדישא
קליין שלום	אליהו יעקב	1943		מת בחרנובוי בשבי רוסיה
קליין ראובן (איבו)	אליהו יעקב	1942		נהרג בפלוגת עבודה ברוסיה
קליין שמעון עוזר	שמחה	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
קליין מנחם	יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו
קליין שמואל		1944	אושויץ	
קליין שארולטה		1944	אושויץ	
קליין שרה		1944	אושויץ	
קליין (שטיינפלד) רגינה		1944	אושויץ	
קליין מרגיט (מרים)		1944	אושויץ	
קליין גיזי		1944	אושויץ	ומשפחתו
קליין יצחק (איצו)		1944	אושויץ	
קליין אלטר חיים מרדכי	צבי	1944	אושויץ	
קליין שרה פרימד		1944	אושויץ	
קליין דינה		1944	אושויץ	
קליין חנה		1944	אושויץ	
קליין זיסל		1944	אושויץ	
קליין מרים		1944	אושויץ	
קליין חיה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קליין דוד	יעקב	1973		נפטר בארץ
קליין זאב	יהודה	1944	אושויץ	
קליין בריינדה	יהודה	1944	אושויץ	
קליינמן אלטר הירש	מאיר אלכסנדר	1944	אושויץ	
קליינמן פיגה		1944	אושויץ	
קליינמן היה בתיה	אלטר הירש	1944	אושויץ	
קליינמן יהושע דוד	אלטר הירש	1944	אושויץ	
קליינמן אברהם	אלטר הירש	1944	אושויץ	
קליינמן מרים בלומה	אלטר הירש	1944	אושויץ	
קליינמן מאיר	צבי	1944	אושויץ	
קליינמן ברכה רחל	שלמה	1944	אושויץ	
קליינמן טובה	מאיר	1944	אושויץ	
קאלמר (עו"ד)		1944	אושויץ	
קלנר שלמה	יעקב	1944	אושויץ	
קלנר לוטה	זלמן	1944	אושויץ	
קלנר זלמן	שלמה	1944	אושויץ	
קלנר אברהם	שלמה	1944	אושויץ	
קלנר ז׳יגה	שלמה	1944	אושויץ	
קסטנבאום ברכה	יצחק אייזיק	1945	אושויץ	
קראוס זיינויל		1944	אושויץ	
גב׳ קראוס, אשתו של ר׳ שלמה		1944	אושויץ	
קרמר מרים	רפאל	1944	אושויץ	
קרמר רפאל	יוזף	1944	אושויץ	
קרמר נפתלי אייזיק	יוזף	1944	אושויץ	
קרמר משה	יוסף	1945	דאכאו	
קרמר יולן	ישראל	1944	אושויץ	
קרמר מאטילד	משה	1944	אושויץ	
קרמר סידי	משה	1945	אושויץ	
קרמר מאקי	יוסף	1944	אושויץ	
קרמר רוז׳י	יוסף	1944	אושויץ	
קרמר דבורה	יוסף	1944	אושויץ	
קרמר יולן	יוסף	1944	אושויץ	
קרמר זיגמונד		1944	אושויץ	גבאי דבית הכנסת הגדול
קרמר הלן		1944	אושויץ	
קרמר מיכאל		1944	אושויץ	
קרמר רגינה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
מרמלשטיין לאה	אדמונד	1944	אושויץ	
קרמר אדולפנה		1944	אושויץ	
קרמר, אשתו של ר' משה קרמר		1944	אושויץ	
קרמר חיים אליהו	(מיהאלי)	1944	אושויץ	
קרמר רגינה		1944	אושויץ	
קרעני ((עו"ד)		1944	אושויץ	ומשפחתו
קסטנבאום דוד		1944	מת בדרך לקורסק, אוקראינה	
רוז חלק מהמשפחה		1944	אושויץ	
רוזנברג פתחיה		1944	אושויץ	
רוזנברג שרה	פתחיה	1944	אושויץ	
רוזנברג מנשה	פתחיה	1944	אושויץ	
רוזנברג ראובן חיים		1944	אושויץ	שו"ב וחזן בסעליש
רוזנברג צבי	ראובן חיים	1944	אושויץ	
רוזנברג פרימד	חיים	1944	אושויץ	
רוזנטל מרדכי	יעקב	1944	אושויץ	
רוזנטל אסתר רחל	מנדל יצחק	1944	אושויץ	
רוזנטל פיגי	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנטל שמעון	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנטל טאובי	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנטל אברהם	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנטל חנה מינדל	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנטל אברהם		1944	אושויץ	
רוזנטל שלמה		1944	אושויץ	
רוזנטל משה אליהו		1944	אושויץ	
רוזנטל יוסף		1944	אושויץ	
רוזנטל יצחק		1944	אושויץ	
רוזנפלד יהודה	בילה	1944	אושויץ	עם משפחתו
רוזנפלד (מנהל דונאבאנק)		1944	אושויץ	עם משפחתו
רוזנר אסתר		1944	מתה במחנה עבודה באוסטריה	
רוזנר פיגה	דוד	1944	אושויץ	אלמנתו של ר' יעקב רוזנר
רוזנר ישראל לייב	יעקב	1944	אושויץ	
רוזנר (מילר) גולדה	יוסף	1944	אושויץ	
רוזנר יעקב	ישראל לייב	1944	אושויץ	
רוזנר שינדל	יעקב	1943	ריגה	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
רוזנר אהרון הרש	יעקב	1943	בפלוגת	עבודה ברוסיה
רוזנר אוליקה	אהרן הרש	1944	אושויץ	
רוזנר (הולנדר) שרה	יעקב	1944	אושויץ	עם 6 ילדים
רוזנר (שריבר) ברכה	יעקב	1944	אושויץ	עם בנה ובתה
רוזנר בילה		1944	אושויץ	ומשפחתו
רוזנר, משפחתו של ד"ר רוזנר		1944	אושויץ	
רוזנר מרדכי לייב		1944	אושויץ	
רוזנר אסתר		1944	אושויץ	
רוזנר (ברקוביץ') מאריקה		1944	אושויץ	
ברקוביץ' דיז'ו		1944	אושויץ	
ברקוביץ' אירנקה		1944	אושויץ	
ברקוביץ' רוז'יקה		1944	אושויץ	
רוזנר פירי		1944	אושויץ	ובתה פרידה
רוזנר ברטוש		1944	אושויץ	ובתה מגדה
רוזנר יהודית	יצחק	1944	אושויץ	
רוזנר ליב	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנר לאה	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנר מרדכי	נחום	1944	אושויץ	
רוז אהרן שלום	יחיאל	1942	בפלוגת	עבודה בחוסט
רוז (גרינברגר) שיינדל	מתתיהו	1944	אושויץ	
רוז יחיאל	אהרן שלום	1944	אושויץ	
רוז ז'וז'י	אהרן שלום	1944	אושויץ	
רוט ברכה	יוסף	1944	אושויץ	
רוט אברהם	יעקב משה	1944	אושויץ	
רוט אסתר מלכה	יעקב משה	1944	אושויץ	
רוט צבי אפרים	אשר זליג	1944	אושויץ	
רוט צילה	יהודה לייב	1944	אושויץ	
רוט ריז'י	אשר זעליג	1944	אושויץ	
רוט משה	אשר זעליג	1944	אושויץ	
רוט בלה	אשר זעליג	1944	אושויץ	
רוט חנה		1944	אושויץ	
רוט דוד	יצחק	1944	אושויץ	
רוט חיים		1944	אושויץ	
רוט אברהם				נפטר בתל-אביב
רוט פרנץ		1944	אושויץ	עם אשתו
רוט שלמה יצחק	איסר	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
רוט מרים	מרדכי	1944	אושויץ	
רוט יעקב	שלמה יצחק	1944	אושויץ	
רוט חנה	יהודה	1944	אושויץ	
רוט חוה	יעקב	1944	אושויץ	
רוט ישראל	איסר	1944	אושויץ	
רוט מלכה		1944	אושויץ	
רוט אדית	ישראל	1944	אושויץ	
רוט חיים	איסר	1944	אושויץ	
רוט איסר	חיים	1944	אושויץ	
רוט ליביה	שלמה יצחק	1944	אושויץ	
רוט אליהו	איסר	1944	אושויץ	
רוטנשטיין יוסף		1944	אושויץ	
רוטנשטיין מארישקא		1944	אושויץ	
רוטנשטיין אסתר	דוד	1944	אושויץ	אשת ר' מנחם
רוטנשטיין יעקב וולף	שמואל	1944	אושויץ	
רוטנשטיין דבורה	שמואל	1944	אושויץ	
רוטנשטיין רחל	אהרן מנדל	1944	אושויץ	
רוטנשטיין גולדה	אהרן	1944	אושויץ	
רוטנשטיין היה	אברהם	1944	אושויץ	עם 5 ילדים
רוטנשטיין חנה,	אשת ר' יצחק	1944	אושויץ	עם בנה
רוטנשטיין אהרן	מנחם	1944	אושויץ	עם אשתו
רוטנשטיין שמואל	מנחם	1944	אושויץ	עם אשתו
רוטקירכן אברהם זלמן	יוסף	1944	אורניענבורג	
רוטקירכן ארנקה	ברוך	1944	אושויץ	
רייזמן שמואל יוסף		1944	אושויץ	עם אשתו
רייזמן בנימין		1944	אושויץ	עם אשתו ואחיו
רייזמן דוד שלמה	בנימין	1944	אושויץ	
רייזמן ישראל	בנימין	1944	אושויץ	
רייזמן זלמן	בנימין	1944	אושויץ	
ריזנר יוסף לייב		1944	אושויץ	
ריזנר רחל		1944	אושויץ	
ריזנר אברהם	יוסף לייב	1944	אושויץ	
רייזנר מארטון	יוסף לייב	1944	בפלוגת בודה ברוסיה	
ריזנר אנטשל	יוסף לייב	1944	בבודפשט	
ריזנר ליפוט		1944	אושויץ	
ריזנר מאלוין		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ריכטר אברהם	יעקב	1944	אושויץ	
ריכטר יצחק מנחם	אברהם	1945	סקסנהאוזן	
ריכטר חוה	אמיל	1944	אושויץ	
ריכטר זלמן	אברהם	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
ריכטר אסתר	ראובן	1944	אושויץ	
ריכטר שמואל	אברהם	1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
ריכטר יהושע	אברהם	1944	?	עם אשתו וילדיו
ריכטר ראובן	אברהם	1943	בפלוגת עבודה ברוסיה	
ריכטר יוסף	אברהם	1944	אושויץ	
ריכטר יאיר	אברהם	1944	אושויץ	עם משפחתו
ריכטר דב (ברטי)		1972	נפטר בחדרה	
רנ'י אמיל (עו"ד)		1945	אושויץ	
רנ'י לולי	אמיל	1944	אושויץ	
רנ'י ג'ורי	אמיל	1944	אושויץ	
שויד ישראל משה	דב	1944	אושויץ	
שויד אסתר שיינדל	דב	1944	אושויץ	
שויד ברל	ישראל משה	1944	אושויץ	
שויד יואל צבי	ישראל משה	1944	אושויץ	
שויד יצחק	ישראל משה	1944	אושויץ	
שויד מאיר	ישראל משה	1944	אושויץ	
שויד ישראל	ישראל משה	1944	אושויץ	
שויד שושנה	ישראל משה	1944	אושויץ	
שורץ (הרפורד) ריטל (ריטיה)	מנחם	1944	אושויץ	
שורץ משה	יצחק	1944	אושויץ	
שורץ חנה	יצחק	1944	אושויץ	
שורץ יוספה	יצחק	1944	אושויץ	
שורץ לולו	יצחק	1944	אושויץ	בעלה וילד
שורץ פיגה	מנשה	1944	אושויץ	
שורץ פסל	שלמה	1944	אושויץ	
שורץ יוסף	שלמה	1944	אושויץ	
שורץ שמואל	שלמה	1944	אושויץ	
שורץ רגינה	שלמה	1944	אושויץ	
שורץ מרדכי אריה	שלמה	1945	?	עם אשתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שורץ בנציון		1944	אושויץ	ואשתו, גבאי דה"ק
שורץ הרש		1944	אושויץ	
שורץ זלמן	הרש	1944	אושויץ	
שורץ משה	צבי	1944	אושויץ	
שורץ אדיט	משה	1944	אושויץ	
שורץ לילי פיגה	משה	1944	אושויץ	
שורץ מרדכי בנדט	יהודה	1944	אושויץ	
שורץ מהלה		1944	אושויץ	
שורץ לאה	אברהם יצחק	1944	אושויץ	
שורץ רויזה	מרדכי	1944	אושויץ	
שורץ ינטה	מרדכי בנדט	1944	אושויץ	
שורץ לילי	מרדכי בנדט	1944	אושויץ	
שורץ בנציון	מרדכי בנדט	1944	אושויץ	
שורץ הרמן	מרדכי בנדט	1944	אושויץ	
שורץ הנריק		1944	אושויץ	
שורץ הרמינה		1944	אושויץ	
שורץ ליאופולד		1944	אושויץ	
שורץ בלה		1944	אושויץ	
שורץ שאנדור		1944	אושויץ	
שורץ מיקלוש		1944	אושויץ	
שורץ דוד		1944	אושויץ	
שורץ שמעיהו		1944	אושויץ	
שורץ רבקה		1945	בבודפשט	
שורץ חיים		1944	אושויץ	
שורץ דב		1944	אושויץ	
שורץ (פרל) אידה		1941		טבעה עם האניה „פטריה" ע"י חיפה
שורץ פייבל		1941		טבע עם האניה „פטריה" ע"י חיפה
שורץ הרמן		1944	אושויץ	
שורץ שיינדל		1944	אושויץ	
שורץ הרמן		1941	בלובלין	
שורץ הרמינה		1941	בלובלין	
שורץ ברצי	הרמן	1941	בלובלין	
שורץ שמואל	הרמן	1941	בלובלין	
שורץ אברהם	הרמן	1948		נפל במלחמת השיחרור
שויגר		1944	אושויץ	ומשפחתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שטיין מנחם	עמנואל	1943	במחנה עבודה ברוסיה	
שטיין אברהם (בומי)		1945	מת בסלב בשבי רוסיה	
שטיין מרדכי (פטיו)		1942	מת בעת שריפה בבי"ח דורושיצה	
שטיין בערי	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטיין לאה	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטיין העניא	אליעזר	1944	אושויץ	
שטיין רוזנר) יהודית	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטיינברגר דוד יוסף		1944	אושויץ	
שטיינברגר שרה		1944	אושויץ	
שטיינברגר מרדכי	דוד יוסף	1944	אושויץ	
שטיינברגר רבקה		1944	אושויץ	עם 4 ילדים
שטיינברגר יעקב	דוד יוסף	1944	אושויץ	עם אשתו ו־4 ילדים
שטיינברגר פישל	דוד יוסף	1944	אושויץ	
שטיינברגר שלום			נפטר בסעליש	
שטיינברגר שמעלקא		?	אושויץ	עם אשתו וילדיו
שטיינברגר ליבה		1944	אושויץ	
שטיינברגר ברל		1944	אושויץ	
שטיינברגר אשר		1944	אושויץ	
שטיינברגר יוכבד		1944	אושויץ	עם 5 ילדים
שטיינמץ הניה	יוסף	1944	אושויץ	
שטיינמץ זלמן	ברוך	1944	אושויץ	
שטיינמץ טובה		1943	בבלגיה	עם 3 ילדים
שטיינמץ שרה (סערען)	ברוך	1944	אושויץ	
שטינמץ ברכה (בוטי'	ראובן חיים	1944	אושויץ	
שטינפלד יעקב	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטינפלד אילונה	חיים אליקים	1934	נפטרה בסעליש	
שטיינפלד יוכף		1944	אושויץ	
שטיינפלד רוזה		1944	אושויץ	
שטינר נתן		1944	אושויץ	
שטיינר אוסקר		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
שטרומר דוד	בלה	1944	אושויץ	
שטרומר גבריאל	דוד	1944	אושויץ	
שטרן ישראל חיים	צבי	1944	אושויץ	
שטרן צפורה		1944	אושויץ	
שטרן שרה		1944	אושויץ	
שטרן יצחק	ישראל חיים	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שטרן אסתר	יהושע	1944	אושויץ	
שטרן דב	ישראל	1944	אושויץ	
שטרן מרגיט		1944	אושויץ	
שטרן דעז׳ו	ישראל	1944	אושויץ	
שטרן שמואל	יוסף	1944	אושויץ	
שטרן הינדה	שמואל	1944	אושויץ	
שטרן צפורה	שמואל	1944	אושויץ	
שטרק צבי	יצחק	1944	אושויץ	
שטרק הנטשה	זלמן	1944	אושויץ	
שטרק בלומה	מרדכי לייב	1944	אושויץ	
שטרק הנטשה שרה	יוסף	1944	אושויץ	
שין אברהם	חיים	1945	פינפטייכן	
שין לאה	שמואל חיים	1944	אושויץ	
שין נחמן	אברהם	1944	אושויץ	
שין זישא	אברהם	1944	אושויץ	
שין חיים	מרדכי	1944	אושויץ	
שין שרה		1944	אושויץ	
שינבורן אהרן		1944	אושויץ	
שינברגר		1944	אושויץ	עם אשתו ו־5 ילדיו
שלזינגר שמעון	ברל	1944	אושויץ	
שלזינגר איטל	דוד	1944	אושויץ	
שלזינגר דוד		1944	אושויץ	
שלזינגר יוסי		1944	אושויץ	
שלזינגר אסתר		1944	אושויץ	
שלומון דוד שלמה	יקותיאל זלמן	1944	אושויץ	
שולומון גיטל	מנחם מנדל	1944	אושויץ	
שולומון אסתר	דוד שלמה	1944	אושויץ	
שולומון מרים יטה	דוד שלמה	1944	אושויץ	
שולומון הרמן	דוד	1944	אושויץ	
שולומון רוז׳י	דוד	1944	אושויץ	
שולומון לאה	דוד	1944	אושויץ	
שולומון לאה (לייצ׳ו)		1944	אושויץ	ואחיותיה
שולומון שמעון		1944	אושויץ	
שולומון (מרקוביץ׳) חנה		1944	אושויץ	
שולומון משה אהרן		1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
שולומון אשת משה אהרן וילדיה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שולומון מאיר	הרמן	1944	אושויץ	
שולומון ישעיהו (שעיה)	מאיר	1944	אושויץ	
שולומון לאה	מאיר	1944	אושויץ	
שולומון הסנדלר	ומשפחתו	1944	אושויץ	
שולומון יצחק מרדכי	חיים צבי	1944	אושויץ	
שולומון קריינדל	משה אליהו	1944	אושויץ	
שולומון אפרים	חיים צבי	1944	אושויץ	
שולומון צירל	מיכאל	1944	אושויץ	
שולומון מנחם	אפרים	1944	אושויץ	
שולומון יצחק	אפרים	1944	אושויץ	
שולומון אלקה	יצחק מרדכי	1944	אושויץ	
שמואל משה שאול		1944	אושויץ	עם אשתו
שמואל יעקב זאב	משה שאול	1944		בפלוגת עבודה ברוסיה
שמואל חנה	משה שאול	1944	אושויץ	
שמענוביץ׳ שמואל	אריה לייב	1944	אושויץ	
שמעונוביץ׳ נתן	שמואל	1942		עם יהודי סלובקיה
שמעונוביץ׳ דוד	שמואל	1942		עם יהודי סלובקיה
שמעונוביץ׳ רחל	שמואל	1942		עם יהודי סלובקיה
שמעונוביץ׳ יעקב	שמואל	1942		עם יהודי סלובקיה
שפיצר שלמה		1944	אושויץ	עם אשתו
שפיצר יעקב	שלמה	1944	אושויץ	עם אשתו
שרייבר יוזף		1944	אושויץ	
שינפלד בערל (בעלא)		1944	אושויץ	אשתו וילדיו
שינפלד (וילקוביץ׳) שרה		1944	אושויץ	
שינפלד פרידה	בערל	1944	אושויץ	
שינפלד יהודית	בערל	1944	אושויץ	
שינפלד אוה	בערל	1944	אושויץ	
שין אברהם	יהושע	1944		עלה על מוקש בסביבת סרדינה-בודה ונהרג
שפיץ שמואל זאב	יעקב	1944	אושויץ	
שפיץ בתיה	שמואל זאב	1944	אושויץ	
שפיץ דב	שמואל זאב	1944	אושויץ	
שורץ משה	יצחק	1944	אושויץ	
שורץ רחל	יהודה	1944	אושויץ	
שורץ חיים זאב	משה	1944	אושויץ	
שורץ יוסף מרדכי	משה	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שורץ בילה	משה	1944	אושויץ	
שורץ יהודה (ליביש)	משה	1966		נפטר במלבורן
שורץ נחום	יהודה (ליביש)	1944	אושויץ	
שורץ חנה אידל	יהודה (ליביש)	1944	אושויץ	
כהן אליעזר	זאב	1944	אושויץ	
כהן יצחק	אליעזר	1944	אושויץ	
כהן יהודית	אליעזר	1944	אושויץ	
כהן בילה	אליעזר	1944	אושויץ	

קדושי טיסא-אוילאק שניספו בשואה

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
אלטברגר אשר אנטשל		1944	אושויץ	
אלטברגר פליז		1944	אושויץ	
אלטברגר רבקה רחל		1944	אושויץ	
אלטברגר יהושע		1944	אושויץ	
בלאו שמואל מרדכי		1944	אושויץ	
בלאו חיה שרה		1944	אושויץ	
בלומברגר יוסף		1944	אושויץ	
בלומברגר שרה		1944	אושויץ	
בלומברגר יהודית		1944	אושויץ	
בלומברגר לייב		1944	אושויץ	
ברומר שלמה		1944	אושויץ	
ברומר פיגה		1944	אושויץ	
ברומר דניאל		1944	אושויץ	
ברומר אפרים		1944	אושויץ	
ברומר יצחק אייזיק		1944	אושויץ	
ברקוביץ' צביה	יוסף שמואל	1944	אושויץ	
גולדברגר דוד ליב		1944	אושויץ	ואשתו עם הילד
גולדברגר משה		1944	אושויץ	
גולדברגר מרדכי		1944	אושויץ	
גולדברגר אננא	מנשה	1944	אושויץ	
גולדברגר שלמה	מרדכי	1944	אושויץ	
גולדברגר גבריאלה		1944	אושויץ	
גולדשטיין משה		1944	אושויץ	
גולדשטיין פיגה		1944	אושויץ	
גולדשטיין נינה		1944	אושויץ	
גולדשטיין יהודה		1944	אושויץ	
גולדשטיין אננוש	מנחם	1944	אושויץ	
גולדשטיין ז'ני	מנחם	1944	אושויץ	
גלבמן גיטל		1944	אושויץ	[redacted]
גלבמן אדולף		1944	טערעזינשטאדט	
גלבמן יהודית		1944	אושויץ	
גלבמן ארנו		1944	אושויץ	
גלבמן הרמן		1944	אושויץ	
גליק יצחק		1944	אושויץ	
גליק יטה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גליק רבקה		1944	אושויץ	
גליק גיטה		1944	אושויץ	
גליק מרים לאה		1944	אושויץ	
גליק מרדכי		1944	אושויץ	
גליק חנה		1944	אושויץ	
גרין שרה		1944	אושויץ	
גרין ישראל		1944	אושויץ	
גרין שמואל		1944	אושויץ	
גרין צפורה		1944	אושויץ	
גרין יהודית		1944	אושויץ	
גרינברגר מנדל	ישעיהו	1944	מלק	
גרינברגר שינדל	צדוק	1944	ציטאו	
גרינפלד חיה שרה		1944	אושויץ	
ויליגר חיה בילה	אברהם	1944	אושויץ	
ויליגר מאיר אליהו	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויליגר ליבא	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויליגר רייזל	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויליגר שרה טובה	יחזקאל	1944	אושויץ	
ויליגר מנחם צבי	זאב	1944	אושויץ	
ויליגר הענטשה	אברהם	1944	אושויץ	
ויליגר חיים	מנחם צבי	1944	אושויץ	
ויליגר יצחק אייזיק	מנחם צבי	1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
צובל מאטל		1944	אושויץ	
ויליגר שרה	זאב	1944	אושויץ	
ויליגר יאחעט	אברהם אריה	1944	אושויץ	
וינברגר שמואל		1944	אושויץ	
וינברגר יוסף	שלמה	1944	אושויץ	
וינברגר יוסף	שמואל	1944	אושויץ	
וינברגר אהרן		1944	אושויץ	
וינברגר יהודה		1944	אושויץ	
וינברגר חנה		1944	אושויץ	
וינברגר אדולף		1944	אושויץ	
וינגרטן אלטר		1944	במחנה עבודה ברוסיה	
וינגרטן רחל	דוד לייב	1944	אושויץ	
ויס יעקב		1944	אושויץ	
ויס שרה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ויס אברהם		1944	אושויץ	
ויס ברכה		1944	אושויץ	
ויס ברוך צבי		1944	אושויץ	
ויס אלימלך		1944	אושויץ	
וייס שמעון	מרדכי	1944	אושויץ	
וייס צילי	אברהם	1944	אושויץ	
וייס שמואל	שמעון	1943	במחנה עבודה	
וייס גיטה	שמעון	1944	אושויץ	
וייס מרדכי	שמעון	1944	אושויץ	
ולדמן חיים שלמה		1944	אושויץ	
ולדמן אסתר	זאב	1944	אושויץ	עם 3 ילדים
ולדמן שמעון אליעזרר	חיים שלמה	1944	אושויץ	
ולדמן וולף		1944	אושויץ	
ולדמן אהרן		1944	אושויץ	
וסרמן פנחס		1944	אושויץ	
וסרמן גולדה		1944	אושויץ	
וסרמן מרים		1944	אושויץ	
זינגר צבי הירש	משה לייב	1944	אושויץ	
טסלר יוסף	אליעזר	1944	אושויץ	
טסלר שינדל		1944	אושויץ	
טסלר פיגה	יוסף	1944	אושויץ	
טסלר בינה	משה	1944	אושויץ	
טסלר לייזר		1944	אושויץ	
טסלר מנדל	יוסף	1944	ליצמאנשטאדט	
יגר רבקה		1944	אושויץ	
יגר שמואל		1944	אושויץ	
יגר אלימלך		1944	אושויץ	
לבוביץ' חיים יצחק		1944	אושויץ	
לבוביץ' שינדל	זאב	1944	אושויץ	
לבוביץ' מלכה		1944	אושויץ	
לוינזון לאיצ'י		1944	אושויץ	ואשתו
לזר יחיאל	ישראל דב	1944	אושויץ	
לזר אברהם	ישראל דב	1944	אושויץ	
ליכטמן ליוש		1944	אושויץ	
ליכטמן חיה		1944	אושויץ	
ליכטמן חוה		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ליכטמן אברהם		1944	אושויץ	
ליכטמן אלימלך		1944	אושויץ	
ליכטמן יהושע		1944	אושויץ	
מאיר אנטאל		1944	אושויץ	
מאיר מארישקא		1944	אושויץ	
מאיר אירן		1944	אושויץ	
מאיר רוז׳י		1944	אושויץ	
מאיר רייזי		1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ דניאל	משה	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ ישראל דב	דניאל	1944	אושויץ	
מושקוביץ׳ מלכה	דוד לייב	1944	אושויץ	
מיזלס קלרי (לאה)	זלמן	1944	אושויץ	
מנדל שמואל שמעלקא		1944	אושויץ	
מנדל שיינדל		1944	אושויץ	
מרק אסתר	יוסף שמואל	1944	אושויץ	
מרמלשטיין יצחק		1944	אושויץ	
מרמלשטיין גיטל		1944	אושויץ	
מרמלשטיין רבקה		1944	אושויץ	
מרמלשטיין ואלי		1944	אושויץ	
מרמלשטיין אברהם		1944	אושויץ	
מרמלשטיין טובה		1944	אושויץ	
פירשטיין שמואל דוד	נתן	1944	אושויץ	
פרידמן זאב	מיכאל	1944	אושויץ	
פרידמן (רייזמן) רבקה	שמאי	1944	אושויץ	
פרידמן חיים זאב		1944	אושויץ	
פרידמן רחל		1944	אושויץ	
פרידמן ישראל מאיר		1944	אושויץ	
פרידמן ברוך		1944	אושויץ	
פרידמן חיה		1944	אושויץ	
פרידמן אריה		1944	אושויץ	
פרידמן חיה		1944	אושויץ	
פרידמן צפורה		1944	אושויץ	
פרידמן ברוך		1944	אושויץ	
פרידמן אברהם		1944	אושויץ	
פרידמן ינטה		1944	אושויץ	
פרידמן דוד צבי	שמואל	1944	מאידנק	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פרישמן מארישקא		1944	אושויץ	
פרישמן שאנדור		1944	אושויץ	
פרישמן יוסף		1944	אושויץ	
פרקש אלקה		1944	אושויץ	
קירשנר הרמן		1944	אושויץ	עם אשתו
קירשנר ארנו		1944	אושויץ	
קירשנר שאנדור		1944	אושויץ	
קירשנר ינו		1944	אושויץ	
קירשנר פאני		1944	אושויץ	
קירשנר קאטו		1944	אושויץ	
קירשנר אראנקה		1944	אושויץ	
קליין סימה	חיים שמעון	1944	אושויץ	
קליין רבקה לאה	דוד לייב	1944	אושויץ	
קליין אברהם אליעזר		1944	אושויץ	
קליין אדולף		1944	אושויץ	ואשתו
קליין שרה		1944	אושויץ	ובעלה
קסנר שיינדל		1944	אושויץ	
קסנר בנציון		1944	אושויץ	
קסנר אלימלך		1944	אושויץ	
קסנר ברוך צבי		1944	אושויץ	
קסנר טשרנה		1944	אושויץ	
קסנר אריה		1944	אושויץ	
קסנר אסתר מלכה		1944	אושויץ	
קפץ' שוג'י	מרדכי	1944	אושויץ	
קפץ' מיקי	מרדכי	1944	אושויץ	
קרוניק מרדכי	נתן	1944	אושויץ	
קרוניק תהיליה	דוד לייב	1944	אושויץ	
רוזנר (גולדברגר) אסתר	אברהם	1944	אושויץ	
רוזנר טיבור		1944	אושויץ	
רוזנר ג'ורי	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנר טובה	חיים	1944	אושויץ	
ריזמן מרדכי		1944	אושויץ	
ריזמן משה		1944	אושויץ	
רייניץ אסתר		1944	בגיטו סעליש	
שורץ (שפר) אברהם	זאב	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שורץ (שפר) פיגה	שמעון	1944	אושויץ	
שורץ יצחק	אברהם	1944	אושויץ	
שורץ דוד		1944	אושויץ	
שורץ לאה		1944	אושויץ	
שורץ צבי		1944	אושויץ	
שורץ זישה		1944	אושויץ	
שורץ לאה		1944	אושויץ	
שורץ דניאל		1944	אושויץ	
שורץ גיטל		1944	אושויץ	
שורץ פרץ		1944	אושויץ	
שורץ משה	מרדכי שלמה	1944	אושויץ	
שורץ חאשי	אברהם דוד	1944	אושויץ	
שורץ גיטל	משה	1944	אושויץ	
שורץ יוסף	משה	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
שורץ מאיר	משה	1944	בדורושיץ׳ ברוסיה	
שורץ ברכה	משה	1944	אושויץ	
שורץ שינדל	משה	1944	אושויץ	
שורץ מאיר	מרדכי שלמה	1944	אושויץ	
שורץ מלכה	מרדכי שלמה	1944	אושויץ	
שורץ יצחק איזיק	מאיר	1944	אושויץ	
שורץ ישראל דב	מאיר	1944	אושויץ	
שורץ דוד		1944	אושויץ	
שורץ לאה		1944	אושויץ	
שורץ אהרן		1944	אושויץ	
שורץ זישה		1944	אושויץ	
שורץ יצחק		1944	אושויץ	
שורץ מנחם		1944	אושויץ	
שטינברגר אשר לעמל		1944	אושויץ	
שטינברגר יונה	אשר לעמל	1944	אושויץ	
שטינברגר טילה	אשר לעמל	1944	אושויץ	
שטינברגר יצחק	אשר לעמל	1944	אושויץ	
שטיינברגר גיזלה		1944	אושויץ	
שטיינברגר ארמין		1944	אושויץ	ואשתו ברטה
שטיינברגר ינוש	ארמין	1942	בפלוגת	עבודה ברוסיה
שטיינברגר לאצי	ארמין	1944	אושויץ	
שטרק דוד לייב	יוסף שמואל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שטרק שרה חנה	ישראל דב	1944	אושויץ	
שטרק הרשל צבי	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק סנדר	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יחזקאל שרגא	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יצחק	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק חיה	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יונה טובה	אהרן	1944	אושויץ	
שטרק ישעיהו	יוסף שמואל	1944	אושויץ	
שטרק צבי	ישעיהו	1944	אושויץ	
שטרק מנדיל		1944	אושויץ	
שטרק מלכה		1944	אושויץ	
שטרק לאה		1944	אושויץ	
שטרק מנחם		1944	אושויץ	
שטרק רחל		1944	אושויץ	
שטרק צפורה		1944	אושויץ	
שטרק בת־שבע		1944	אושויץ	
שטרק צביה		1944	אושויץ	
שטרק אסתר	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק טילדה	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יהודה מאיר		1944	אושויץ	
שטרק זלמן		1944	אושויץ	
שטרק צירל		1944	אושויץ	
שטרק צ׳יבה		1944	אושויץ	
שטרק פרל		1944	אושויץ	
שטרק ברטה		1944	אושויץ	
שטרק מגדה		1944	אושויץ	
שלזינגר מרים		1944	אושויץ	
שלזינגר בינם זלמן		1944	אושויץ	
שולומון יהודה	שמואל	1944	אושויץ	
שולומון משה אברהם	יהודה	1944	אושויץ	
שולומון שמשון	יהודה	1944	אושויץ	
שולומון חיה	משה אברהם	1944	אושויץ	
שולומון אריה לייב	משה אברהם	1944	אושויץ	
שולומון יוסף	משה אברהם	1944	אושויץ	
שולומון חיים דוד	משה אברהם	1944	אושויץ	
שולומון שרה		1944	אושויץ	
שולומון פרל	חיים צבי	1944	מאידנק	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שולומון רבקה	חיים צבי	1944	אושויץ	
שולומון מינדל	חיים צבי	1944	אושויץ	
שולומון אסתר	חיים צבי	1944	ברגן־בלזן	
שולומון טוביה יהודה	חיים צבי	1944	אושויץ	
שולומון אמא	שמואל	1944	אושויץ	
שולומון אברהם אהרן	טוביה יהודה	1944	אושויץ	
שולומון משה אליהו	טוביה יהודה	1944	מאוטהאוזן	
הרשקוביץ׳ שמואל נטע	מרדכי	1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ רבקה	אהרן	1944	אושויץ	
שינפלד שלמה יצחק		1944	אושויץ	
שינפלד רבקה		1944	אושויץ	
שינפלד אסתר		1944	אושויץ	
שינפלד רחל		1944	אושויץ	
שינפלד בינה		1944	אושויץ	
שפר יצחק	זליג	1944	אושויץ	
שפר פני	משה	1944	אושויץ	
שפר פיגה	יצחק	1944	אושויץ	
שפר מרדכי	יצחק	1944	אושויץ	
שפר משה	זליג	1944	אושויץ	
שפר הני	משה	1944	אושויץ	
שפר זליג	משה	1944	אושויץ	
שפר לינה	משה	1944	אושויץ	
שרייבר משה אברהם		1944	אושויץ	
שרייבר (פרידמן) יוכבד		1944	אושויץ	
שרייבר ישעיהו	משה אברהם	1944	אושויץ	
שרייבל ליבה (לילי)	משה אברהם	1944	אושויץ	עם תינוקת בת 6 חדשים
שרייבר יעקב		1944	אושויץ	
שרייבר אסתר		1944	אושויץ	
שרייבר אטל	יעקב	1944	אושויץ	
שרייבר נתן	יעקב	1944	אושויץ	
שרייבר באבו	יעקב	1944	אושויץ	
שרייבר לייב	יעקב	1944	אושויץ	
שטיינפלד יעקב		1944	אושויץ	
שטיינפלד רגינה		1944	אושויץ	
שטיינפלד יוסף		1944	אושויץ	
שטיינפלד רוזה		1944	אושויץ	

טיסא-אויהלי

שטיינפלד אמיל	שלום	1938		נהרג אחרי ענויים קשים ע"י ההונגרים
שטיינפלד מיקי	אמיל	1943		נהרג בפל' עבודה באוקראינה
שטיינפעלד הצו	אמיל	1943		נהרג בפל' עבודה באוקראינה
שטיינפלד לילי	אמיל	1945	בשוודיה	

טיסא-סירמא

קליין מוריץ		1944	אושויץ	
קליין (וייס) דבורה		1944	אושויץ	
קליין ישראל מרדכי		1945	מאוטהאוזן	
קליין דוד		1945	מאוטהאוזן	
קליין אסתר		1944	אושויץ	
קליין פנחס חיים		1944	אושויץ	
קליין יוסף בנימין		1944	אושויץ	
קליין שינדל (שארי)		1944	אושויץ	

קדושי סאספאלו שניספו בשואה

אידליץ חנה	אליהו	1944	אושויץ	
אידליץ פרל	יעקב	1944	אושויץ	
אידליץ חוה	יעקב	1944	אושויץ	
אידליץ חיה	יעקב	1944	אושויץ	
אידליץ רבקה		1944	אושויץ	אשת ר' יעקב אידליץ
אידליץ יצחק		1944	אושויץ	
איללש אברהם		1944	בפלוגת עבודה ברוסיה	
איללש לאה		1944	אושויץ	עם 5 ילדים
אינהורן רחל		1944	אושויץ	
אלבררט דניאל		1944	אושויץ	
אלברט יהודית		1944	אושויץ	
אלברט שינדל		1944	אושויץ	
אלברט סאסא		1944	אושויץ	
אלברט יעקב		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
בש מרדכי		1944	אושויץ	עם אשתו ובתו
בש יצחק	מרדכי	1944	אושויץ	
גרין מנחם		1944	אושויץ	
גרין לאה		1944	אושויץ	
גרינשטיין שיינדל		1944	אושויץ	
גרינשטיין שפרינצה		1944	אושויץ	
גרינשטיין מנחם		1944	אושויץ	
גרינשטיין בנימין		1944	אושויץ	
גרינששטיין רחל		1944	אושויץ	
גרינשטיין אברהם		1944	אושויץ	
גרינשטיין חיה בילה		1944	אושויץ	
גרינשטיין לאה		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ רוז׳י		1944	אושויץ	
קליין אפרים		1944	אושויץ	
קליין חנה		1944	אושויץ	
קליין יעקב לייב		1944	אושויץ	
מענדל משה יהודה		1944	אושויץ	
מענדל חנה		1944	אושויץ	
מענדל יעקב		1944	אושויץ	
מענדל אברהם יצחק		1944	אושויץ	
רוזנטל יהושוע		1944	אושויץ	
רוזנטל ביילה		1944	אושויץ	
רוזנטל יוסף		1944	אושויץ	
שור ישראל חיים		1944	אושויץ	
שור צבי		1941		נפל בחיל החפרים הבריטי
גרינשטיין יעקב לייב		1944	אושויץ	
דוד פרץ		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיו
דוד אברהם		1944	אושויץ	עם אשתו
הרשקוביץ׳ חיים דוד		1944	אושויץ	עם אשתו ובנו
הרשקוביץ׳ חיה		1944	אושויץ	עם ילד
הרשקוביץ׳ עקיבא יהודה		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ אליעזר		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ אברהם מנחם		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ אהרן דב		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ גולדה		1944	אושויץ	
הרשקוביץ׳ מרדכי שמחה	בנימין שמואל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
וייס חיים יעקב		1944	אושויץ	
וייס גיטל		1944	אושויץ	
וייס משה		1944	אושויץ	
וייס רבקה		1944	אושויץ	עם הילדים
וייס חיים דוד		1944	אושויץ	עם אשתו
וייס צירל		1944	אושויץ	
טביוביץ' יחיאל		1944	אושויץ	
טביוביץ' אלקה		1944	אושויץ	
טביוביץ' טוביה		1944	אושויץ	
לעבי משה		1944	אושויץ	
לעבי חנה		1944	אושויץ	
מנדל סרנה		1944	אושויץ	
מנדל חנה		1944	אושויץ	
מנדל משה		1944	אושויץ	
מרטון אברהם		1944	אושויץ	עם אשתו ו־2 ילדים
מרטון יהושע	אברהם	1944	אושויץ	
מרטון אברהם	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון משה	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון מרדכי	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון גולדה	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון אסתר	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון רבקה	יהושע	1944	אושויץ	
מרטון פסיל	יהושע	1944	אושויץ	
פרידמן מנחם		1944	אושויץ	
פרידמן רחל לאה		1944	אושויץ	
פרידמן נחמיה	מנחם	1944	אושויץ	
פרידמן גולדה		1944	אושויץ	עם הבת
פרידמן אסתר מלכה		1944	אושויץ	
פרישמן לוי		1944	אושויץ	ואשתו בלומה
קאופמן אפרים	נפתלי הירש	1944	אושויץ	
קאופמן רחל	יעקב	1944	אושויץ	
קאופמן בנימין	אפרים	1944	אושויץ	
קאופמן יצחק	אפרים	1944	אושויץ	
קליין גיטל		1944	אושויץ	
קליין בינה		1944	אושויץ	
קליין אפרים		1944	אושויץ	עם אשתו ו־2 ילדים

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קליין אליעזר		1944	אושויץ	
קליין שרה		1944	אושויץ	
קליין גיטל	ישראל	1944	אושויץ	
קליין בינה		1944	אושויץ	
קליין דוד		1944	אושויץ	
קליין לענקע		1944	אושויץ	
קליין פרל		1944	אושויץ	
קליין יוסף		1944	אושויץ	
שור אביגדור שמואל	שמעון	1944	אושויץ	
שור רבקה	חיים יהודה	1944	אושויץ	עם הילדים
שור מרדכי	אביגדור שמואל	1944	אושויץ	
שור ריזה	אברהם	1944	אושויץ	
שור חיים יהודה	מרדכי	1944	אושויץ	
שור ישראל		1944	אושויץ	
שור רבקה		1944	אושויץ	
שטרק יעקב		1944	אושויץ	עם אשתו ו־2 ילדים
שטרק דוד לייב	יוסף שמואל	1944	אושויץ	
שטרק שרה חנה	ישראל בער	1944	אושויץ	
שטרק הרשל צבי	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק סנדר	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יחזקאל שרגא	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יצחק	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק חיה	דוד לייב	1944	אושויץ	
שטרק יונה	אהרן	1944	אושויץ	
שטרק ישעיהו	יוסף שמואל	1944	אושויץ	
שפיץ יוסף		1944	אושויץ	

קדושי פעקטעארדו שניספו בשואה

איז׳אק בצלאל	חיים	1944	אושויץ	
איז׳אק יוכבד	זאב	1944	אושויץ	
איז׳אק חיים	משה	1944	אושויץ	
איללש אברהם	דוד צבי			
איללש מרדכי	דוד צבי			
איללש אליהו	דוד צבי			
אגרי יצחק		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ברוך רבקה	ראובן וולף	1944	אושויץ	
ברוך ישראל	מאיר	1944	אושויץ	
ברוך הרשי		1944	אושויץ	
ברוך גיטה		1944	אושויץ	
ברוך משה		1944	אושויץ	
ויינבך צבי יצחק	שלמה	1944	אושויץ	
ויינבך מלכה	משה דוד	1944	אושויץ	
ויינבך עטה	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך רבקה רייזל	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך פיגה יטה	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך ישראל מאיר	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך צירל	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך יעקב	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך חנה	צבי יצחק	1944	אושויץ	
ויינבך אבנר סיני	צבי יצחק	1944	אושויץ	
וייס שמואל	ליביש	1944	אושויץ	
וייס הרמינה		1944	אושויץ	
וייס אדית	שמואל	1944	אושויץ	
וייס אהרן	שמואל	1944	אושויץ	
וייס ריזלה	שמואל	1944	אושויץ	
לורנץ ישראל		1944	אושויץ	
לורנץ שרה		1944	אושויץ	
לורנץ דב		1944	אושויץ	
פרקש חנה שרה	יצחק	1944	אושויץ	
פרידמן משולם פייש	יצחק	1944	אושויץ	
פרידמן יוסף מאיר	משולם פייש	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
פרידמן רייזל	גרשון מאיר	1944	אושויץ	עם 4 ילדים
פרידמן הינדה	ישראל דב	1944	אושויץ	
פרידמן יהושע		1944	אושויץ	
פרידמן פיגה לאה		1944	אושויץ	
פרידמן מרדכי הרש	יהושע	1944	אושויץ	
פרידמן בעריש	יהושע	1944	קענגסקירכן	
פוקס נתן וולף		1944	אושויץ	עם 6 ילדים
פוקס בריינדל	משולם פייש	1944	אושויץ	
פוקס שרה הניה	נתן וולף	1944	אושויץ	
קליין משה	אלי	1944	אושויץ	

הערות	במחנה	ניספו בשנת	שם האב	שם המשפחה ושם פרטי
	אושויץ	1944	יוסף	קליין שרה
	אושויץ	1944	יעקב	קליין יצחק
	אושויץ	1944		קליין גולדה
	אושויץ	1944		קליין חיה אסתר
	אושויץ	1944		קליין דוד אריה
עם 2 ילדים	אושויץ	1944	משולם פייש	רוזנברג מלכה
	אושויץ	1944		שפיגל צבי מאיר
	אושויץ	1944		שפיגל חנה
	אושויץ	1944		שפיגל (הרשקוביץ׳) שיינדל
	אושויץ	1944		הרשקוביץ׳ הילדה ברנדה
	אושויץ	1944		שטרק ראובן
	אושויץ	1944		שטרק משה
	אושויץ	1944		שטרק יהודה אליהו
	אושויץ	1944		שטרק יעקב

קדושי קליינקופאניה וגרויסקופאניה שניספו בשואה

עם בעלה והילדים	אושויץ	1944		איז׳ק בלומה (דובריש)
	אושויץ	1944		איז׳ק הרצקה
עם הילדים	אושויץ	1944		איז׳ק פרידה
	אושויץ	1944		איז׳ק חיים
והילדים	אושויץ	1944		איז׳ק מרים
	אושויץ	1944		איז׳ק מרדכי
עם הילדים	אושויץ	1944		איז׳ק גיטל
	אושויץ	1944		בוכמן משה
	אושויץ	1944		בוכמן אסתר
	אושויץ	1944		בוכמן לילי
	אושויץ	1944		בוכמן חיים
	אושויץ	1944		ברקו יוסף
	אושויץ	1944	יוסף	ברקו הוה פיגה
	אושויץ	1944	יוסף	ברקו משה דב
	אושויץ	1944	יוסף	ברקו יהודה
	אושויץ	1944	יוסף	ברקו בלומה
השוחט	אושויץ	1944		גרין יהודה צבי
והילדים	אושויץ	1944		גרין לאה
	אושויץ	1944		גולדשטיין אליעזר

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גולדשטיין שרה		1944	אושויץ	והילדים
וולסוביץ׳ שינדל		1944	אושויץ	
וולסוביץ׳ שרה		1944	אושויץ	הבעל והבנות
וינברגר אנטשל צבי		1944	אושויץ	
וינברגר רייזל		1944	אושויץ	אשת ישראל דוד והילדים
וינברגר זלמן		1944	אושויץ	
וינברגר שרה		1944	אושויץ	והילדים
זיכרמן מרדכי		1944	אושויץ	
זיכרמן שיפרה		1944	אושויץ	
זיכרמן קופל		1944	אושויץ	עם אשתו והילדים
יזרעאל יידס		1944	אושויץ	עם בעלה ובתה
יצחק שלמה		1944	אושויץ	והילדים
כץ בילה		1944	אושויץ	והילדים
כץ בצלאל		1944	אושויץ	
כץ גולדה		1944	אושויץ	
כץ יוסף		1944	אושויץ	עם אשתו והילדים
לכיטבראון חיה רויזה		1944	אושויץ	עם בעלה והילדים
לינדנבאום שמואל		1944	אושויץ	אשתו והילדים
מושקוביץ׳ משה		1944	אושויץ	אשתו והילדים
מיטלמן גנסס וולף		1944	אושויץ	אשתו והילדים
מילר חנה		1944	אושויץ	עם בעלה והילדה
מרמלשטיין יוסף		1944	אושויץ	עם אשתו והבנות
מרמלשטיין גולדה		1944	אושויץ	עם הילדים
מרמלשטיין יוסף צבי		1944	אושויץ	
מרמלשטיין טובה		1944	אושויץ	
סטרולוביץ׳ אברהם		1944	אושויץ	
סטרולוביץ׳ בריינדל		1944	אושויץ	והילדים
פוקס משה		1944	אושויץ	אשתו והילדים
פוקס פטל		1944	אושויץ	אשתו והילדים
פלדן מנדל		1944	אושויץ	אשתו והילדים
פליגלמן זלי		1944	אושויץ	עם הבן
פליגלמן מרדכי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
פרידמן יהודה		1944	אושויץ	אשתו והילדים
פרידמן (מרמלשטיין) לאה		1944	אושויץ	
קטונה זלמן לייב		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	נספו בשנת	במחנה	הערות
קטונה חיה אסתר		1944	אושויץ	
קטונה יוסף יעקב		1944	אושויץ	אשתו והילדים
קטונה מרדכי אלי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
קליין מרים רייזל		1944	אושויץ	
קליין שמואל		1944	אושויץ	
קירשנבאום ישראל דב		1944	אושויץ	אשתו והילדים
רוט דוד		1944	אושויץ	אשתו והילדים
רוטנשטיין צבי מנשה		1944	אושויץ	אשתו והילדים
רוטנשטיין חנה		1944	אושויץ	והילדים
יוז'ף שלמה אליעזר		1944	אושויץ	אשתו והילדים
שמעיוביץ' אברהם		1944	אושויץ	
שמעיוביץ' מרדכי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
שטיין צבי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
יוסף צבי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
וולסוביץ' יצחק	אייזיק	1944	אושויץ	אשתו והילדים
מרמלשטיין יהושע		1944	אושויץ	אשתו והילדים
מרמלשטיין משה צבי		1944	אושויץ	אשתו והילדים
מרמלשטיין שמואל		1944	אושויץ	אשתו והילדים

גרויסקופאניה

גוטסמן אילונקה		1944	אושויץ	ובעלה
גוטסמן רני		1944	אושויץ	
גוטסמן קלרה		1944	אושויץ	
הרשקוביץ' יעקב צבי		1944	אושויץ	מועריץ
הרשקוביץ' פיגה ריזל		1944	אושויץ	עם הילדים
זלמנוביץ' (איצקוביץ') שינדל		1944	אושויץ	עם הילדים
רוזנברג יצחק		1944	אושויץ	מועריץ
רוזנברג רבקה		1944	אושויץ	עם הילדים
רוטנשטיין צבי	מנשה	1944	אושויץ	
רוטנשטיין יוטע ברינע	יהושע מנחם	1944	אושויץ	
רוטנשטיין זלמן ליב	צבי	1944	בפלוגת עבודה	
מרמלשטיין יוסף הירש	ישראל זאב	1944	אושויץ	
מרמלשטיין טובה	משה	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
מרמלשטיין שרה	יוסף צבי	1944	אושויץ	
מרמלשטיין שינדל	יוסף צבי	1944	אושויץ	
מרמלשטיין משה	ישראל זאב	1944	אושויץ	
מרמלשטיין שמואל	ישראל זאב	1944	אושויץ	
שמיוביץ' מאטל	משה	1944	אושויץ	
שמאיוביץ' מרדכי	משה	1944	אושויץ	
שמאיוביץ' אברהם	משה	1944	אושויץ	

קדושי גרויס-קימניאט, שאשואר, קיויאז'ד, פנציקה שניספו בשואה

ברקוביץ' יצחק יהודה	משה	1944	אושויץ	
ברקוביץ' אסתר	חיים צבי	1944	אושויץ	
ברקוביץ' רייזל	יצחק יהודה	1944	אושויץ	
ברקוביץ' זאב	יצחק יהודה	1944	אושויץ	
ברקוביץ' סאסי	אברהם אלימלך	1944	אושויץ	עם 2 ילדים
בלובשטיין דוד	משה	1944	אושויץ	
בלובשטיין רחל	משה	1944	אושויץ	
בלובשטיין יונה	משה	1944	אושויץ	
בלובשטיין ארנקה	ומשפחתה	1944	אושויץ	
בלובשטיין לאה	ומשפחתה	1944	אושויץ	
בלובשטיין רבקה	ומשפחתה	1944	אושויץ	
גוטסמן זליג		1944	אושויץ	
גוטסמן סימה רחל	דוד	1944	אושויץ	
גולדשטיין מאיר	דוד	1944	אושויץ	
גולדשטיין רבקה		1944	אושויץ	
גולדשטיין חנה שרה		1944	אושויץ	
גרוסמן דוד	וולף	1944	אושויץ	
גרוסמן פיגה	הירש אביגדור	1944	אושויץ	
הולנדר אברהם		1944	אושויץ	מקיביאז'ד
הולנדר חנה		1944	אושויץ	מקיביאז'ד
ויסמן מיכאל	לייב	1944	אושויץ	
ויסמן סימה	נח	1944	אושויץ	
ויסמן פרידה	מיכאל	1944	אושויץ	
ויסמן בנימין וולף	מיכאל	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
ויסמן משה				נפטר בגרוס-קומיאט
יקוביביץ' מלכה פיגה	יהודה	1944	אושויץ	
יקוביביץ' לאה גיטל		1944	אושויץ	עם 5 ילדים
יקוביביץ' הינדא		1944	אושויץ	
ליברמן אלוירה	משה	1944	אושויץ	
ליברמן פריצי	משה	1944	אושויץ	
מושקוביץ' אפרים פישל	משה	1944	אושויץ	
מושקוביץ' (קליין) גיטל		1944	אושויץ	
מושקוביץ' פרל	אפרים פישל	1944	אושויץ	
מושקוביץ' הינדה	אפרים פישל	1944	אושויץ	
מושקוביץ' משה	אפרים פישל	1944	אושויץ	
רוזנר יוצי	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
רוזנר לאה	מרדכי	1944	אושויץ	
רוזנר יהודה לייב	מרדכי	1944	אושויץ	
שמילוביץ' מרדכי	שרה	1944	אושויץ	
שמילוביץ' מלכה		1944	אושויץ	
שטיין (ויסמן) חנה		1944	אושויץ	
שטיין יהודית	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטיין לאה	יצחק אייזיק	1944	אושויץ	
שטיין מרדכי	יצחק אייזיק	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
שטיין אברהם	יצחק אייזיק	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
שטיין דב	יצחק אייזיק	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
גרוס מנדל	הירש	1944	אושויץ	
גרוס חיה	מאיר	1944	אושויץ	
גרוס משה	מנדל	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
טיטלבאום בראנה		1944	אושויץ	
זינגר אהרן דוד	משה לייב	1944	אושויץ	
זינגר (אגרי) מינדל	אהרן דוד	1944	אושויץ	עם בעלה והילדים
זינגר יצחק אייזיק	אהרן דוד	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
זינגר בריינדל	אהרן דוד	1944	אושויץ	
זינגר (לבוביץ') טאובה	טאובה	1944	אושויץ	
מושקוביץ' זלמן לייב		1944	אושויץ	
מושקוביץ' (שלמון) מרים		1944	אושויץ	
מושקוביץ' האינאל		1944	אושויץ	
נוימן ישראל		1944	אושויץ	
נוימן (מושקוביץ') רחל	זלמן לייב	1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
פריד (קליין) בלנקה	מנס	1944	במחנה עבודה בגרמניה,	אשת ר׳ דניאל פריד
פריד שמואל	יוסף	1944	במחנה עבודה בגרמניה	
פריד הני		1944	במחנה עבודה בגרמניה	
פרייזלר משה	אפרים פישל	1944	אושויץ	
פרייזלר לאה	דב הכהן	1944	אושויץ	
פרייזלר (שפיץ) פרל	משה	1944	אושויץ	עם הילדים
פרייזלר פיגה	משה	1944	אושויץ	עם הילדים
ריזמן דוד שלמה	בנימין	1944	אושויץ	
ריזמן (כץ) פיגה	זינדל	1944	אושויץ	
ריזמן אברהם	דוד שלמה	1944	אושויץ	
ריזמן שרה	דוד שלמה	1944	אושויץ	
מרדכי	דוד שלמה	1944	אושויץ	
ריזמן חיים צבי	דוד שלמה	1944	אושויץ	
ריזמן יצחק משה	דוד שלמה	1944	אושויץ	
ריזמן חיה בילה	דוד שלמה	1944	אושויץ	
ריזמן זלמן	בנימין	1944	אושויץ	
ריזמן ישראל	בנימין	1944	אושויץ	
ריזמן דבורה	בנימין	1944	אושויץ	
ריזמן חנה	בנימין	1944	אושויץ	
ריזמן משה יעקב	ישראל	1944	אושויץ	
ריזמן רייזל	ישראל	1944	אושויץ	
רייזמן אתו	ישראל	1944	אושויץ	
ריזמן מרדכי	ישראל	1944	אושויץ	

קדושי אניק, גודעניהאזא, טיסאהעטעני, טעקעהאזא, צ׳עפע, שאלאנק, שניספו בשואה

געלב עם משפחתו		1944	אושויץ	
וייס זעלדה	חיים יעקב	1944	אושויץ	
וייס יצחק		1944	אושויץ	וילדיו
שלמון טובה (טויבה)	אשת ר׳ אברהם	1944	אושויץ	
זיכרמן ז׳יגה		1944	אושויץ	עם אשתו וילדיהם
יקובוביץ׳ יהודה		1944	אושויץ	
יקובוביץ׳ פנחס		1944	אושויץ	עם אשתו והילדים
קליין איזידור		1944	אושויץ	עם אשתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
קליין יוסף		1944	אושויץ	עם אשתו והילדים
שוימר משה		1944	אושויץ	עם אשתו והילדים
ברקו ברטה	זלמן	1944	אושויץ	
ברקו משה		1944	אושויץ	
ברקו שלמה	משה	1944	אושויץ	
ברקו שושנה מלכה	משה אריה	1944	אושויץ	
ברקו יוסף		1944	אושויץ	
וייס משה	לייביש	1944	אושויץ	
וייס חנה		1944	אושויץ	
זיכרמן שיינדל		1944	אושויץ	
זיכרמן חיים דוד		1944	אושויץ	
זיכרמן אברהם		1944	אושויץ	
זיכרמן רבקה		1944	אושויץ	
זיכרמן אבא		1944	אושויץ	
זיכרמן שלמה		1944	אושויץ	
וולף חיים	הנדל	1944	אושויץ	
וולף חיה	אהרן	1944	אושויץ	
וולף ישעיהו	חיים	1944	אושויץ	
וולף גיטל		1944	אושויץ	
וולף יוסף	חיים	1944	אושויץ	
וולף יצחק לייב	חיים	1944	אושויץ	
וולף שרה	חיים	1944	אושויץ	
וולף ביילה	חיים	1944	אושויץ	
וולף משה	חיים	1944	אושויץ	השוחט
וולף מלכה	חיים	1944	אושויץ	ובעלה אנטשל וילדיהם
וולף סרקה	חיים	1944	אושויץ	בעלה יוסף ובתם גיטל
וולף אסתר	חיים	1944	אושויץ	ובעלה
וולף רחל	חיים	1944	אושויץ	
וייס כל המשפחה		1944	אושויץ	
וייס ליפוט		1944	אושויץ	
פרקש שמואל		1944	אושויץ	
פרידמן כל המשפחה		1944	אושויץ	
ציגלר מנדל	אברהם	1944	אושויץ	
ציגלר שרה לאה	יוסף	1944	אושויץ	
קליין נח		1944	אושויץ	

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
גרינפלד יהודית	שבתאי	1944	אושויץ	
גרינפלד (זולדן) אסתר		1944	אושויץ	עם בנה
אברהם אשר אנשיל		1944	אושויץ	ואשתו
אברהם שמואל		1944	אושויץ	ואשתו
איז'ק זלמן אריה		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
איז'ק יעקב		1944	אושויץ	ואשתו
אליאש		1944	אושויץ	ואשתו
בלאו אברהם		1944	אושויץ	
בלאו בלומה		1944	אושויץ	
בלאו בנימין		1944	אושויץ	
בלאו לאה		1944	אושויץ	
בלאו דוד		1944	אושויץ	
בלאו אהרן		1944	אושויץ	
בלאו טויבה		1944	אושויץ	
בראון מיכאל		1944	אושויץ	
ברצי (אינג') משה שלמה		1944	אושויץ	ואחותו עם בעלה
ברקו אשר אנשיל		1944	אושויץ	ומשפחתו
ברקו יהודה אריה		1944	אושויץ	ומשפחתו
ברקו יצחק זאב		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
ברקו סנדר		1944	אושויץ	ומשפחתו
ברקוביץ' נטע דב		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
הרב ברקוביץ' ישראל יהודה		1944	אושויץ	
גרוס יהודה צבי		1944	אושויץ	ומשפחתו
גרוס יוסף		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
הרמן זיסקינד		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
וייס יהודה אריה		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
וייס שמואל חיים		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
וייס ((יוסוביץ') אולגה		1944	אושויץ	
וייס מוריץ		1944	אושויץ	ואשתו
וינברגר יהושע		1944	אושויץ	אשתו וילידיו
זלמנוביץ' אברהם		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
זלמנוביץ' מרדכי		1944	אושויץ	וילדיו
יקובוביץ' רחל		1944	אושויץ	אשת שמואל זיינול ובנותיה
ישראל ישראל		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
מנדל יואל		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
מנדל ישראל דב		1944	אושויץ	אשתו ובתו

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
מנדל רייזל		1944	אושויץ	אשת ר' אברהם
מרמלשטיין ברנדל		1944	אושויץ	אשת ר' יצחק
מרמלשטיין יעקב		1944	אושויץ	ואשתו
מרמלשטיין שלום		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
פריד יעקב		1944	אושויץ	ואשתו
פרידלנדר רויזה		1944	אושויץ	בת ר' יוסף
פרקש יעקב		1944	אושויץ	ומשפחתו
פרקש פיגה		1944	אושויץ	אשת ר' שמואל עם בתה ובעלה
פרקש שמעון		1944	אושויץ	ואשתו
קאטונה זישה		1944	אושויץ	ואשתו
רובינשטיין שמואל חיים		1944	אושויץ	אשתו וילדיהם
שורץ מנחם מנדל		1944	אושויץ	אשתו ובתו עם ילדיה
שורץ מרדכי בנדיט		1944	אושויץ	אשתו, ילדיהם וכל המשפחה
שורץ צבי		1944	אושויץ	ומשפחתו
שורץ רחל		1944	אושויץ	אשת ר' שמואל שמעלקא ובנה

קדושי שארד, נאדיפאלאד, פערטושאלמאש, מאטיפאלוא שניספו בשואה

הולנדר משה	שרגא	1944	אושויץ
הולנדר (שולומון) שיינדל	נתן	1944	אושויץ
הולנדר יעקב	שרגא	1944	אושויץ
הולנדר יצחק	שרגא	1944	אושויץ
שולומון נתן	אברהם	1944	אושויץ
שולומון בלומה	יצחק	1944	אושויץ
שולומון חנה	נתן	1944	אושויץ
שולומון משה ליב	נתן	1944	אושויץ
שולומון וולף	אברהם	1944	אושויץ
שולומון נפתלי	אברהם	1944	אושויץ
שולומון גיטל	חיים	1944	אושויץ
שולומון שמואל	ישעיהו	1944	אושויץ

שם המשפחה ושם פרטי	שם האב	ניספו בשנת	במחנה	הערות
שולומון בשה		1944	אושויץ	
שולומון נתן	שמואל	1944	אושויץ	
שלומוביץ' חיים		1944	אושויץ	
שלומוביץ' רייזל	יוסף	1944	אושויץ	
שלומוביץ' יוסף	חיים	1944	אושויץ	
וייס יהודה צבי	חיים יעקב	1944	בפלוגת	עבודה ברוסיה
וייס יהודית	חיים יעקב	1944	אושויץ	
זליקוביץ' יוסף	אלימלך	1944	אושויץ	וילדיהם
זליקוביץ' (הרשקוביץ')				
ייטע	צבי	1944	אושויץ	
זליקוביץ' מרדכי	יוסף	1944	אושויץ	
זליקוביץ' משה אברהם	יוסף	1944	אושויץ	
זליקוביץ' חיה שרה	יוסף	1944	אושויץ	
זליקוביץ' שיינדל	יוסף	1944	אושויץ	
זליקוביץ' שמואל	מאיר	1944	אושויץ	
זליקוביץ' (כץ) מרגיט	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' נאנדור	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' זולטן	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' אילונקה	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' ארנו	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' מגדה	שמואל	1944	אושויץ	
זליקוביץ' בילה	שמואל	1944	אושויץ	
פרידמן (שורץ) רבקה	שמואל הרש	1944	אושויץ	
פרידמן יוסף		1944	אושויץ	
פרידמן דב	נתן	1944	אושויץ	

מקורות והערות

1) בגט כתבו : „סוליש דמיתקריא סעווליש" (שו"ת טירת הכסף) כלל ב' פרט א' אות א' מתוך מכתב רבי פנחס חיים אב"ד בסעליש. הרבנים בעיר וגם הרבנים מחוצה לה, ברובם הגדול השתמשו בכתיב סוליש גם בהסכמות „צרור החיים" לרבי שמואל שמעלקא קליין, היינו בזמנו השתמשו הרבנים המסכימים בכתיב סוליש. בתקופת ההונגרים נקרא העיר נאדיסעליש (Nagyszöllős), בתקופת צ'כוסלובקיה — סעווליוש (Sevljus) ועתה כשייכת למסגרת ברית־המועצות קוראים לה ויניגראדוב (Vinográdov) . בעבודתי השתמשתי בכתיב העממי המוכר לבני העיר היודעים אידיש : סעליש.

2) מתוך שיחה בשעתו עם ד"ר יעקב שלום אנגל ז"ל מפקח על בתי הספר של „המזרחי" שמוצאו היה מכפר ראקוביץ.

3) A Magyar Zsidóság Története מאת ד"ר ל. ונציאנר (ומכאן ואילך בקיצור : ונציאנר) עמ' 112.

4) Magyar Zsidó Szemle ומכאן ואילך (M. Zs. Sz.) משנת 1912, עמ' 113.

5) בעקבות הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד במאמרו ב„הצופה מארץ הגר" תרפ"א עמ' 266. הוא מביא מספר „טיט היון" : מק"ק פרמסלא ושם שש מאות בעלי בתים ברחו כולם לנפשם לאונגרן מק"ק קראסנא ברחו ששה עשרה בעלי בתים לארץ אונגארן.

6) „הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" מאת מרדכי טייטלבאום ח"א עמ' 565 ושם : אמצעי המלחמה היו רדיפות, נזקי הגוף, נזקי ממון, קיפוח פרנסה, מלשינות ודילטוריה, וראה עוד שם עמ' 31 הערה 3 ועמ' 79 על ר' משה מייזלס שנדד לארצות נכריות.

7) מתוך אוסף התעודות של הגרף שינבורן ע"י אנדריי שאש ועתה אין הספר בידי לציין את העמוד.

8) פרשים, קורוצים, נקראו חיילי המורדים של ראקוצי. את הנאמנים לשלטון קראו לאבאנצים.

9) A Zsidók Története Budapesten מאת ד"ר ש. ביכלר (ומכאן ואילך בקיצור — ביכלר) עמ' 186.

10) ביכלר עמ' 284. שם מדובר על יהודי מרמרוש, באותו זמן לא היה מצבם של יהודי אוגוטשה טוב יותר.

11) Monumenta Hungaria Judica ומכאן ואילך בקיצור — מונומנטה) VII עמ' 25.

הגב' ד"ר ליוויה רוטקירכן, בת סעליש, בהיותה בחוץ לארץ, הואילה להעתיק כמה עמודים הנוגעים ליהודים מספר Ugocsa Megye (מחוז אוגוטשה) מאת אישטוואן סאבו, שהופיע בהונגריה בשנת 1937 ואינו נמצא בארץ.

סאבו מתחיל את הדוקומנטציה על היהודים במחוז אוגוטשה (שם עמ' 257) משנת 1743 ולדעתו תאריך זה הוא „זמן ההתחלה" להתישבותם של יהודים במחוז זה. לדעתו, לא התישבו יהודים יותר מוקדם מאשר, לכל היותר, בשתי עשרות בשנים. ולא היא, לפי המסמכים הנמצאים במונומנטה ובספרים אחרים והם מסמכים נאמנים, הוכחות ברורות שכבר בשנת 1697 היו יהודים — אמנם במספר קטן מאד — במחוז אוגוטשה כתושבים משלמים מס ומתאוננים על שוד חיילי ראקוצי.

מה שנוגע לשמות (ש׳ידו — יהודי) שמשועבדי הגראפים נשאו וכן שמות שטחים כמו „ש׳ידו־מעזו" (שדה יהודי), הנמצאים ברשימות של שנת 1570, הרי נמצאים כאלה בכל ארץ הונגריה, „ז׳ידו־דונא" (הדונה היהודית) והוא נמל חורף במחוז באטש. „ז׳ידו־פא" (העץ היהודי), שם ישוב במחוז בארא־ניא, „ז׳ידו־העדי" וגם „ז׳ידו־קאלאפ", שמות ישובים במחוז פעיער (.M. Zs. Sz משנת 1906 עמ׳ 283). ויתכן מאד שמחמת שנאת הגויים ליהודים, שלמדו מכומריהם, כינו ישוב או שטח מסוים בשם „ז׳ידו" לגנאי, ואין לכך שום שייכות להתישבות יהודים במקום.

12) מונומנטה VII עמ׳ 25, 208.

13) שם עמ׳ 1, 75.

14) שם עמ׳ 582, 586.

15) שם עמ׳ 26, 75.

16) Kis Lázár Tündöklése és Pusztulása עמ׳ 2, 6.

17) טויזנט יאָר יידיש לעבן אין אונגאַרן מאת הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד עמ׳ 215.

18) בית רבי (הב״ד) ח״א פרק כד.

19) ספר הרב מלאדי ומפלגת הב״ד מאת מרדכי טייטלבאום (ורשה תרע״ג) חלק ראשון עמ׳ 250 ציון ב׳, מציין על מסורת זו: על מקום מגורי רבי ברוך באחרית ימיו ומקום קבורתו מתהלכות בין החסידים אגדות שונות.

20) מאמר הרב גרינוואלד ב„הצופה מארץ הגר" תרפ״א עמ׳ 270, „מקורות לקורות ישראל" להנ״ל נספחים עמ׳ 91 וכן ב„מישור" VII גליון רס״ט. מאמר ש. הכהן ויינגרטן נראה שהעתק המצבה בתוספת שם ישראל בטעות יסודה. לצערי לא יכולתי לקבל העתק חדש של המצבה.

21) .M. Zs. Sz משנת 1895 עמ׳ 456, 457.

22) .M. Zs. Sz 1912 עמ׳ 120.

23) קרה מקרה שהדפיסו את הספר קצות החושן לחוד, כתגובה הוציא נכדו רבי שמואל זינוול כהנא הדיין במונקאטש גם את הקונטרס הספיקות לחוד.

24) „בית הלל" (ביוגרפיה על רבי הלל ל״ש) מונקאטש תרנ״ג דף י״ב ע״ב וראה גם „קורות התורה והאמונה בהונגריה" לגרינוואלד עמ׳ 47 וב„זכרון לראשונים" להנ״ל עמ׳ 15. ובכלל על בעל קונטרס הספיקות ב„סיני" תש״ה ק׳ — קנ מאמר נפתלי בן מנחם. שנאסף אח״כ לספרו „מספרות ישראל בהונגריה" עמ׳ 295—299 עם תוספת ותיקונים. ומאמר העורך באנציקלופדיה יודאיקה (באנגלית).

בשם הגדולים מארץ הגר, מערכת יוד אות י״ב מובא: „רבי יהודה כהנא העללר — — אבד״ק סעליש ואח״כ ראבד״ק מונקאטש ומשם נתקבל לאבד״ק סיגט. גם נפתלי בן מנחם בספרו „מספרות ישראל בהונגריה (ע׳ 296) לאחר שמביא בטכסט: „תחילה במונקאטש ואח״כ בסעליש והגליל", מעיר (הערה 7): „יש אומרים שתחילה שימש בסעליש ואח״כ במונקאטש וכסתירה לכך מביא סיפור מפי זקני סיגט, ועל פי סיפור זה הוא בא לסיגט מסעליש ולא ממונקאטש וממילא קדמה מונקאטש לסעליש. ולדעתי הדברים נכונים.

הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד בקונטרסו „זכרון לראשונים" (ע׳ 13 הערה ח׳) מניח שהוא בא לכהן כאב״ד בסעליש לפני שנת תקנ״ו. ראיתו לכך היא: „הואיל וספר „חן טוב" (על אה״ע) מרבי יואב מסנטוב, כודר ע״י מחברו בשנת תקנ״ו, ובספר זה קושיא מרבי יהודה כהנא בתואר אב״ד בסעליש, הרי בשנת תקנ״ו היה כבר רב בסעליש.

הרב גרינוולד אינו מסמן את מקום המצאה של הבאתו בספר „חן טוב" (וגם בעל „שם הגדולים מארץ הגר", שכנראה העתיק מגרינוואלד, אינו נותן מראה מקום). טרחתי

להפש בספר „חן טוב", ואמנם יגעתי הרבה ולצערי לא מצאתי. אך אין בכך משום הכחשה לתאריך תקנ"ו.

בספר „מודעא ואונס" לרבי חיים שבתי עם תוספותיהם של רבי ירמיה ממטרסדורף וסנטוב (דפוס למברג תקנ"ח דף מ"ד ע"ב) מובאת שאלה מרבי אברהם גוטסמן רבה של מונקאטש ובתוכה: „והרב המופלג מוה"ר יהודה כץ אחד מדייני קהלתנו ישב בחדר האכסדרה" וכו'. בשאלתו של רבי אברהם גוטסמן לא צוין תאריך, אבל בתשובתו של רבי ירמיה על השאלה (שם דף כ"ט צ"ל מ"ט ע"א) ישנו תאריך והוא י"ג אלול תקנ"ד. וא"כ, בתקנ"ד היה רבי יהודה דיין במונקאטש. יתכן על כן, שעוד בשנה ההיא או בשנה שלאחריה עבר לסעליש. על כל פנים עובדת כהונתו במונקאטש לפני סעליש נראית לי כנכונה.

25) מתוך הסכמת רבי ישעי' בנעט על הספר „שערי חיים" פרעשבורג תרי"ט.

26) מתוך הקדמת המחבר של הספר „שערי חיים". ראה גם הקונטרס „זכרון לראשונים" לגרינוואלד, עמ' 20, 24.

27) מתוך הסכמת רבי ירמיה לעוו בעל „לב ירמיהו" על הרמב"ם, על הספר „שערי חיים".

28) „זכרון לראשונים" לגרינוואלד, עמ' 23.

29) שם עמ' 20—24, שם גם נוסח המצבה.

30) אבן המאיר מאת הרב מאיר שטיין מחברת ב' וג' עמ' נא—נט.

31) הרב גרינוואלד שבדק מצבות שונות בבית העלמין בסעליש ומביא כמה מצבות מגדולי ישראל שם כנראה לא מצא את מצבתו כי אינו מזכירו.

32) M. Zs. Sz. משנת 1890 עמ' 472.

33) שו"ת „אמרי אש" או"ח סי' לה, אה"ע סי' ח'.

34) שו"ת „מהר"י אסאד" קג, קד, קצז, אה"ע ב', צח וצ"ט.

35) M. Zs. Sz. משנת 1890 עמ' 470 וכן אבן המאיר בערכו.

36) „אבל משה" הספד מאת הרב אליעזר ליפמן שטיין, בדף אחרי השער.

37) הרבנים פאלק ואליעזר ליפמן שטיין:

באבן המאיר ח"ב ע' נ"א—נ"ט מובאת תשובה, „לדייני ישראל רבי אליעזר ניסן טייטלבוים ולרבי יוסף בק"ק סיהוט (סיגט)", והותם על התשובה: „ה"ק פאלק הופק"ק סוליש וגליל אוגוטשה." התשובה נכתבה יום א' י"ט אדר תקצ"ז (1837). אין רבי פאלק ידוע לנו ממקור אחר. אין אנו יודעים מאין מוצאו ולאן הלך בעזבו את סעליש.

חוקר תולדות יהודי הונגריה הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד בקונטרסו „זכרון לראשו־נים" (סטמאר תרס"ט ע' 22 הערה ה') גם מכניסו בשורת רבני סעליש. שם קובע הוא את סדר רציפותם של הרבנים שכיהנו בסעליש זה אחר זה בסדר הבא: הגאון רבי ליפמן שטיין היה בסעליש אחר שנסע משם הגאון בעל „תרומת הכרי" לכהן פאר בעירנו (סיגט), ובשנת תקפ"ט נתקבל לק"ק סרדה־העלי, ובסעליש מילא מקומו, הגאון בעל „שערי חיים". ואחריו נתקבל הג"מ פאלק ז"ל, ראה ברבני הגר (הוא אבן המאיר) ה"ב תשובה ממנו."

בספרו „מקורות לקורות ישראל" (ברהבו תרצ"ד עמ' 91) הוא משנה את סדר הרציפות כדלקמן: „הרב הראשון לכל מחוז אוגוטשה, היה הרב ר' יאיר הכהן ב"ר יחיאל, אחריו נתקבל הרב ר' יהודה הכהן, ואחריו הרב ר' חיים מאיר זאב הכהן בשנת תק"פ — — על מקומו נתקבל הרב ר' ליפמן שטיין. בשנת ת"ר עזב את סעליש ליסע לארצנו הקדושה. — — — בסעליש נתקבל על מקומו הרב ר' חיים משה — — — ושימש עד שנת תרי"ז.

אחריו הרב ר' שמואל שמעלקא קליין". לפי סדר זה הוא מביא את שורת הרבנים גם בספרו „טויזנט יאָר יידיש לעבן אין אונגאַרן" (ניו־יאָרק 1945 עמ' 249, 250) בספרים אלה השמיט לגמרי את רבי פאלק. אך בספרו „מצבת קודש (ניו־יורק תשי"ב עמ' 33) הוא כותב: נשמרה לנו תשובה אחת שקיבל הג"ר אלעזר ניסן מהגאון דסעליש הר"ר ליפמן שטיין, שנתקבל אח"כ לרב בעיר סרדה־העלי. התשובה נדפסה בספר „אבן המאיר" וכו'. וכן כותב הוא באותו ספר בעמ' 30 הערה 69: „ראה נא בספר אבן המאיר — — — שם נדפסה תשובה מהג"ר ליפמן שטיין רב דסעליש וגליל אוגוטשה."

אין הרב גרינוואלד מסביר את השינויים שהכניס בסדר הרציפות מספרו „זכרון לראשונים" ועד ספרו „מקורות לקורות ישראל" וב„טויזנט יאָר" ואין הוא מעיר על הסיבה שהביאו ליחס את התשובה החתומה „ה"ק פאלק" לרבי אליעזר ליפמן שטיין.

רבי אליעזר ליפמן שטיין חותם בכל קונטרסיו, כגון „אבל משה", „הישנות הבימה" במכתביו ב„שומר ציון הנאמן" בספרו, „עיר שושן" בשמו ובכנויו ובשם משפחתו, אליעזר ליפמן שטיין; וכך מכנים אותו גם הפונים אליו. (מלבד זה הכנוי לאליעזר הוא ליפמן והכנוי פאלק מצטמד לשם הקודש יהושע ולא לאליעזר).

הדבר תמוה איפוא, על יסוד מה מייחס הרב גרינוולד, תשובה החתומה, פאלק, לרבי אליעזר ליפמן? מובן אמנם הקושי להציב רב בקהלה, שאין אנו יודעים עליו רק מדוקומנט אחד בלבד. כנראה מתוך כך החליט שהחתימה, פאלק, נשתבשה מליפמן ויחס את התשובה לרבי ליפמן והשמיט את רבי פאלק מרשימת הרבנים בסעליש. לדעתי הדבר לא יתכן. עורך „אבן המאיר" הרב מאיר שטיין ידוע כמדייק בקריאת כתבי יד ואילו היה מתקשה בקריאת השם, היה מעיר על כך.

כהונתו של רבי אליעזר ליפמן שטיין אחרי שר' יהודה הכהן בעל תרומת הכרי עזב את סעליש בתקס"ב אינה יוצאת משום מסמך ויתכן מאד שכהונתו בסעליש היתה רק בשנים תקצ"ח—תקצ"ט כפי שיוצא מהמלצת החת"ס ב„אבל משה".

הרב מאיר שטיין, באבן המאיר כותב בערכו (אות קי"ג) של רבי אליעזר ליפמן שטיין, „שהיה אבדק"ק דונה־סרדה־העלי והיה מקודם אבד"קק סעליש ואח"כ בק"ק דינדיש ומחמת מריבות הלך משם בשנת תקפ"ט ונקרא לכהן בעיר ואם בישראל הנ"ל" היינו דונה־סרדה העלי.

קשיים אלה ברציפות ובתאריכים גרמו להרב פנחס זעליג הכהן שוורץ מחבר הספר „שם הגדולים מארץ הגר" לחפש פשרה ובערכו של הרב ר' ליפמן שטיין (מערכת ל' אות מ"ט) הוא כותב: „רב גדול ומפורסם אבד"ק סוליש ואח"כ בדינדיש ומשם הלך לחזרה לסעליש ובשנת תקפ"ט נתקבל לאבד"ק סרדה־העלי".

ואמנם גרינוולד, וגם בעל אבן המאיר וגם בעל שה"ג מאה"ג טעו בתאריך **תקפ"ט**. בשנים תק"פ—תקצ"ב היה הרב בסעליש ר' חיים מאיר הכהן זעלנפריינד. יותר מזה: בשנת תקפ"ח פרצה מריבה בין רבי אליעזר ליפמן שטיין לבין השוחט בדינדיש והקהלה הביאה את המריבה לפני שופט העיר (נוצרי) שפסק לטובת השוחט, „כי הוא יודע את מלאכתו". (ראה Magyar Zsidó Szemle משנת 1890 ע' 470). בכ"ט תמוז תקפ"ט פנה רבי אליעזר ליפמן בענין הקנסות שהטילה עליו הקהלה כתוצאה מהמריבה עם השוחט בדינדיש לחת"ס (שם ע' 474). הרי היה רבי ליפמן שטיין **בתקפ"ט** רב בדינדיש. תשובת החת„ס אליו (ח"ו מ"ח) נושאת את התאריך תקצ"ב. באחד ממכתביו של רוזנטל (עסקן צבורי גדול באותו הזמן) הכתוב בח' טבת תקצ"ה, מונה הוא את הרבנים החשובים בשעתו וביניהם את „הרב ליפמן שטיין בדינדיש! (שם 472). נמצא שכל הזמן ההוא תקפ"ט — תקצ"ה היה רבי אליעזר ליפמן שטיין רב בדינדיש.

כן אין להתכחש למסמך אף שהוא יחיד, שבשנת תקצ"ז היה רב בסעליש רבי פאלק, ואם כן היה יכול רבי אליעזר ליפמן שטיין להיות רב בסעליש רק בסוף תקצ"ז או בראשית תקצ"ח. לרב בסרדה־העלי נתמנה רבי ליפמן שטיין כנראה רק בתר"ג.

בדברי ימי הקהלה דינדיש מאת הרב ל. ה. פייגל ב־ Magyar Zsidó Almanach בעריכת דר. יוסף פאטאי משנת 1911 ע׳ 255) הושמט לגמרי רבנותו של רבי אליעזר ליפמן שטיין. והדבר תמוה מאד כי הרב פייגל היה רב בדינדיש ! ?

מתוך כך גם בדבריו האחרים בתאריכים. הוא כותב על הרב וואלף ליפפא שנפטר בשנת תר״ב — 1842 שהיה תשע שנים רב בדינדיש. לפי זה נתקבל להיות רב בדינדיש בשנת תקצ״ג—1833 והדבר נסתר ממכתבו של רוזנטל (M. Zs. Sz. ע׳ 472) משנת תקצ״ה, שבו מזכיר את רבי ליפמן שטיין כרב בדינדיש.

38) אבל משה פ״ב ת״ר בדף שאחר השער. הובא גם בהירחון התורני „המעין״ ירושלים חשון—טבת תשי״ח ושם הושמט חלק המכתב הנוגע למעמדות.

39) „צדקה״ היינו קצ״ט בהשמטת האות ת. ובכמה מקומות בתשובות החת״ס משנה זו הוא כותב את הלפ״ק בהשמטת הת׳. כגון : או״ח ס״ט קצ״ט ר״ב אה״ע א׳ ל״א אה״ע ב׳ ד׳ ועוד.

40) שומר ציון הנאמן תרי״א גליונות א־ה.

41) עפ״י שם הגדולים מארץ הגר בערכם.

42) „איגרות סופרים״ מכתבי רבי שמעון סופר מכתב י״ב.

43) „שו״ת נודע ביהודה״ מהדו״ק חו״מ כ״ב : „ופשיטא שהמס הוא על שאנו שוכנים בארצותם וכמו מעות דירה״ וכו׳ וכן דרשות הרא״ש דרוש פ״ב משנת תר״ח לרבי אברהם שאג, שהיה רב בקובערסדורף הונגריה : „אנחנו עם ישראל אשר הדת נתונה לנו לחכות בכל יום להרים קרן משיחנו לילך לא״י ואנחנו פה רק כאורח ללון — וכאילו ליתן מס שכר לינה כנהוג״.

44) Magyarország Leirása מאת Vályi András בודה 1799 lll ע׳ 429, 438.

45) זכרון לראשונים לגרינוואלד עמ׳ 23, בית ישראל ויז׳ניץ לאפשאן עמ׳ 18, רבי שמעלקא עמ׳ 33.

46) M. Zs. Sz. משנת 1936 עמ׳ 182 מאמר מאת אימרה צעטעני.

47) מאמר אימרה צעטעני בדו״ח בית המדרש לרבנים (Rabbiképző Intézet) משנת 1927—29 עמ׳ 16.

48) M. Zs. Sz. משנת 1936, עמ׳ 182.

49) ביכלר, עמ׳ 435, ונציאנר עמ׳ 147.

50) ונציאנר עמ׳ 147.

51) M. Zs. Sz. משנת 1909 עמ׳ 22.

52) שם עמוד 185.

53) „תהלה לדוד״ ספר זכרון לר׳ דוד קאופמן, מאמר ד״ר ברנשטיין עמ׳ 626, 677.

54) A Negyvennyolcas Magyar Szabadságharc és a Zsidók ד״ר ברנשטיין, מהדורת 1939, עמ׳ 225.

55) שם עמ׳ 234 שורה 33.

56) שם עמ׳ 243 שורה 394.

57) מפי יהושע צבי נוימן.

58) ראה הערה 53 עמ׳ 181, 189.

59) הספר „רבי שמעלקא״ מאת הרב ש. ז. קליין תשט״ז עמ׳ 41, 46.

60) „מצבת קודש״ לגרינוולד ע׳ 39.

61) אבן המאיר ב׳ עמ׳ פ״ז.

62) „רבי שמעלקא" עמ' 48.

63) שם עמ' 28. ועל שהיה מלחין, שם עמ' 47 והערה 82, 124.

64) שם עמ' 24, 52.

65) שם עמ' 60, 65.

66) שם עמ' 26.

67) ראה שו"ת „כתר סופר" אה"ע פ"ט וק"ג, זו האחרונה כתובה עוד לבאלקאני.

68) שו"ת דברי חיים אה"ע ח"ב ל"ד נ"א, קע"א, חו"מ כ"ז, וראה עוד „תלפיות" ניו־יורק תשי"ג ספר א' ב'.

69) „צרור החיים" על סוגיות הש"ס מונקאטש תרל"ו.

70) ראה עוד ספר „תולדות סופרים" ק"ן סופר — מכתב ע"ט.

71) בהסכמות לספר „צרור חיים".

72) „אבן המאיר" ב' ע' פז.

73) מפי ר' יהושע נוימן.

74) כנ"ל.

75) כנ"ל.

76) רבי שמעלקא עמ' 50, „אבן המאיר ב" עמ' פ"ז, שה"ג מאה"ג מערכת ש' אות צ"א.

77) ונציאנר עמ' 459.

78) M. Zs. Sz. משנת 1884 עמ' 460—443.

79) שם עמ' 638, כישיבות מכינה נוספות לזו שבסעליש הוכרו עוד ישיבת חרוסט בראשותו של רבי משה שיק בעל מהר"מ שיק, הישיבה באונגוואר בראשות רבי מנחם א"ש, הישיבה בברגסאס בראשותו של רבי אברהם יהודה שווארץ בעל „קול אריה" ובין השאר גם ישיבת רבי עזריאל הילדעסהיימער באייזנשטאט.

80) רבי שמעלקא עמ' 49.

81) התשובה היא לר' משה ווייס בהשמטת השם שלמה ואמנם בלי כל ספק הוא זהה עם ר' משה שלמה.

82) מתוך ההקדמות של ספר „שמן למנחה", ירושלים תשכ"ט, מאת הרב אשר אנשיל ווייס. וראה גם בשה"ג מאה"ג מערכת ש' בהערה לאות קע"ב.

83) M. Zs. Sz. משנת 1885 ע' 697.

84) מפי ר' יהושע צבי נוימן.

85) אנציקלופדיה לגלויות VII רוס־הקרפטית ע' 64.

86) רבי שמעלקא ע' 71.

87) צילום המכתב מכתב ידו נמצא בידי הכותב והעורך של ספר זה. לדעתי היתה המגבית הזאת היסוד להקמת המושבה „פתח תקוה" שהוקמה בשנת תרל"ח.

88) קונטרס „התיסדות ותקנות הכולל", מונקאטש תרס"ט.

89) שה"ג מארץ הגר מערכת פ' אות מ"ז וכן אבן המאיר ח"ב ע' פ"ו.

90) מפי ר' י. צ. נוימן.

91) ספר קראקא, הוצאת מוסד הרב קוק ע' 391, 409.

92) מפי רי"צ נוימן.

93) עפ"י מכתבו של הרב ר' אליעזר ליפמן הכהן, בברוקלין.

94) ספר „לקט ששנה" ח' ס' י"ז.

95) מתוך מכתב הגב׳ אנקו גוטמן בתו של ר׳ מנחם גוטמן מיום 2 אפריל 1970 ומפי רי״צ נוימן.
96) מתוך הערכת המצב לפי ידיעותיו של העורך.
97) Országos Izr. Tanítóképző Intézet מהשנים 1876—1897 ע׳ 72—79.
98) M. Zs. Sz. משנת 1927 ע׳ 355, 361, 362.
99) על יסוד הכרות אישית של העורך.
100) Jahres Bericht Der Landes Rabbinerschule מהשנים 1894—1895, 1904—1905.
101) מתוך שיחה עם ד״ר אנגל והעורך.
102) Múlt és Jövő משנת 1912 ע׳ 167.
103) „המצפה" קראקא, תרס״ו גל׳ י׳, תרס״ז גל׳ י״ג—י״ד, כ״ג, לח—לט, תרס״ח, גל׳ ח׳, ט״ז—י״ז.
104) Magyar Zsidó Hadi Archivum Almanachja משנת 1914—1916 ע׳ 121 וראה „מבוע" ט.
105־106) פקסמיליה של המכתב בספר „מצבת קודש" מאת הרב י. י. גרינוואלד, ניו־יורק תשי״ב ע׳ 95. הנתונים המשפחתיים מפי דוב בורוש מרחובות.
107) פרק זה וכן הפרק על ראשי הקהילה ונכבדיה וגם פרק הדיינים והשוחטים נכתבו על יסוד זכרונותיו של רי״צ נוימן בהתייעצות עם חבריו ילידי סעליש בועד עולי סעליש.
108) מתוך מכתבו של ר׳ ליפא פרידמן והרי זה מעין אוטוביוגרפיה שנכתבה כחצי שנה לפני פטירתו.
109) מפי יוסף חיים קליין.
110) מפי יוסף חיים קליין ורי״צ נוימן.
111) הפרק על האדמו״ר מספינקא נכתב עפ״י הספר „חסידות ספינקא ואדמורי״ה" ועפ״י זכרונותיו של העורך.
112) מפי רי״צ נוימן וחבריו בועד עולי סעליש.
113) הפרק הציונות נרשם מפי רי״צ נוימן.
114) הפרק על תנועת הצופים שומר קדימה, הצה״ר וקן בית״ר נכתב ע״י יוסף חיים קליין, נתניה.
115) הפרק על ההכשרות ועליות נרשמו מפי רי״צ נוימן ובחלקו מזכרונותיו של העורך.
116) הביוגרפיה על משה גוטמן נכתבה ע״י העורך בעזרת רי״צ נוימן ועפ״י כמה נתונים של אחותו אנקו.
117) קוי הביוגרפיה נרשמו מפי רי״צ נוימן.
118) כנ״ל.
119) מתוך מכתב בנו יצחק בלוך חיפה מיום 28 ינואר 70 ובתוספות מרי״צ נוימן.
120) התיאור על הרוגי המלכות נמסר ע״י דב בורוש שקבל את האינפורמציה מפי יוסף גולדברגר־פרידמן שעלה בראשית שנת 71. ההרוגים הלא־יהודים היו: הענדערה קלרה, סביטשו ג׳ורג׳, צ׳רבאק מטעקע־האזה. לפי גולדברגר־פרידמן היו המלשינים שלשה נוצרים תושבי סעליש והם: ינו פאנזר, השוטר שנדור וואש, וג׳ורג׳ קובאטש. הראשון מת ושניהאחרונים גולו לסיביר. יד יהודים לא היתה בענין ההלשנה.
121) על פי מכתבו של הרופא דר. משה ברגר בשיקאגו, בתוספות ע״י רי״צ נוימן.
122) הפרקים על הבחירות מפי רי״צ נוימן ועל יסוד סטטיסטיקות הממשלה.
123) „פרשת מרדכי — גדולת מרדכי" (הלכות רבתי ליין כשר, חדושים על ש״ס ועוד) אונגוואר תרכ״ד, מאת מרדכי הלוי איש הורוביץ אב״ד דק״ק האלמין.

124) ראה שה״ג מאה״ג מערכת מ׳ אות פ׳ה ושם טעות. קודם היה רב בהאלמין ואח״כ בשימלוי.

125) שה״ג מאה״ג מערכת א׳ אות רמ״ח. בספר ,,זכרון נצח" לקהלות הקדושות האלמין־טורץ והסביבה ע׳ 25 נכתב, שרבי אליהו קליין נבחר לרבה של האלמין בשנת תרל״ג והוא היה רבה הראשון של הקהלה. והדבר לא נכון. לפני רבי אליהו כיהן כרב בהאלמין אחיו רבי שלום והוא שבהל״ח בתרל״ד. רבי אליהו נבחר אפוא רק בסוף שנת תרל״ה או גם לאחריה. גם לא היה רבי אליהו רבה הראשון של האלמין. עוד בתרכ״ה מוצאים אנו את רבי מרדכי איש הורוביץ כרב בהאלמין, וראה בפנים.

126) שה״ג מאה״ג מערכת י׳ אות שס״ו.

127) שם מערכת מ׳ אות ק״ב.

128) שם מערכת ש׳ אות ק״א.

129) שם מערכת ח׳ אות י״ז.

130) שב מערכת י׳ אות שע״ט.

131) הפרטים מפי קרוב משפחה דב בורוש.

132) שה״ג מאה״ג מערכת י׳ אות של״א.

133) שם מערכת א׳ אות נ״ט.

134) שם מערכת י׳ אות ע״ג.

135) כמה פרטים לפי מכתבו של ר׳ יוסף בנימין (רמת גן) בן סעליש.

136) שה״ג מאה״ג מערכת י׳ אות קס״ד.

137) עפ״י מכתבו של הרב ד״ר נתן בלום, נתניה וכמה תוספות מפי מנשה (אמיל) טראוב ברוקלין.

138) שה״ג מאה״ג מערכת מ׳ אות דמ״ח.

139) ספר ,,זכרון קדושים"מאת הרב נתן אהרן מושקוביץ, ירושלים תשכ״ב ע׳ נ״א.

140) מפי רי״צ נוימן.

141) עפ״י מכתבו של בן ראקיסווה ד״ר יצחק יוסיפוביץ, רופא בהוליבוד נכד ר׳ שמואל קליין בתוספותיושל ר׳ לוי יצחק בן ר׳ גדילה קליין.

142) ספר Ugocsa Megye מאת סאבו ע׳ 257.

143) הישובים, טשעפע, העטעני, סעלעש־דיולה, גידינהאזא, פאקוביק, נכתבו ע״י דב בורוש יליד טשעפע.

144) שה״ג מאה״ג מערכת ח׳ אות כ״א.

145) את הפרטים על קופאניא הגדולה והקטנה ופאקוביץ אסף דב בורוש מפי ילידי הישוב שם הנמצאים בארץ.

146) עפ״י מכתב מר׳ משה יואל פרידמן מיום 8 מרץ 1971.

147) עפ״י רי״צ נוימן בתוספות ע״פי מכתב ה׳ נחמן צלקו, חיפה.

148) בפרק זה השתמשנו בכמה תיאורים של ר׳ חיים יהודה ליבוביץ, שו״ב בנתניה.

149) מפי רי״צ נוימן וחבריו בני סעליש. מכאן ואילך הם דברי ר׳ ליפא פרידמן.

150) ר׳ ליפא פרידמן כתב יידיש ותורגם לעברית ע״י העורך.

151) ,,זכור" מימי קרנות המות מאת אליעזר אונגר, תל־אביב, תש״ה, ע׳ 30—33. מתוך מכתבו של ד״ר יוסיפוביץ׳ על יהודי בוקובינה, ומפי ניצולים אחרים.

152) מפי רי״צ נוימן ובהמשך על פי מכתבו של ר׳ ליפא פרידמן.

153) כנ״ל ובהמשך מפי אנשי סעליש שונים שחזרו מאושוויץ או שמשך זמן הצליחו להיות מחוץ לגיטו.

רשימת בני סעליש והסביבה שתרומותיהם הנדיבות קידמו הוצאת ספר זה

חיים יוסף ברלינר	ניו־יורק
אברהם (בנדי) וייס	נתניה
שמעון פרייזלר	פראַנקפורט
ד״ר משה ברגר	שיקאגו
אחים גרוס	נתניה
יהושע שורץ	גני־יהודה (סביון)
יצחק בלוך	חיפה
משה הרמן	ניו־יורק
יהודה משה שולומון	וינה
אחים אייזנברגר	נתניה
אחים וילינגר	ניו־יורק
משה גרינברגר	ניו־יורק
ליפא פרידמן	ניו־יורק
משה ברונשטיין	ניו־יורק
יעקב וילינגר	תל־אביב

תיקוני טעויות

בעמוד	18,	שורה	13,	במקום	הרקפטים	צריך להיות	הקרפטים
″	18	″	17	″	און	″ ″	או
″	50	″	10	″	עקיבה	″ ″	עקיבא
″	57	″	14	″	סוגית	″ ″	סוגיות
″	105	″	12	″	החרבה	″ ″	החברה
″	113	″	21	″	המלחמה. מלחמת	″ ″	המלחמה, מלחמת
″	131	″	9	″	והבוא	″ ″	והובא
″	143	″	16	″	ומהמרחקים	″ ″	והמרחקים
″	161	″	23	″	שבאו	″ ″	שבא
″	182	″	31	″	השקתו־ארוסתו	″ ″	חשוקתו־ארוסתו
″	195	″	19	″	שום	″ ″	שוב
″	201	″	15	″	משדלים	″ ″	משתדלים
″	208	″	3	″	ואחריו	″ ″	ואחריה
″	209	″	13	″	ובהתרגות ספירה	″ ″	ובהתרגשות סיפרה
″	230	″	8	″	ראשונה	″ ″	ראשוני
″	234	″	14	″	לכך בקרב	″ ″	לכך. בקרב
″	239	″	26	″	גולדברג	″ ″	גולדברגר
″	243	″	43	″	גיורה	″ ″	גיורא
″	244	″	37	″	בנו	″ ″	בנם
″	263	″	36	″	בןצין	″ ″	בנציון
″	324	″	19	″	חרוסט	″ ″	חוסט
″	326	″	31	″	ופאקוביץ	″ ″	ופאקוביק

*PXW
(Vinogradov)
87-6493